

พลวัตเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำไชยา

พรพิไล เลิศวิชา

โครงการวิจัยพลวัตเศรษฐกิจชุมชน 3 ลุ่มน้ำในประเทศไทย
พ.ศ. 2543-2545

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

โครงการศึกษาวิจัยชุมชนหมู่บ้าน พลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำในประเทศไทย ซึ่งดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2543-2545 มีแนวความคิดที่ต้องการขยายเขตการศึกษา ชุมชนหมู่บ้าน จากหน่วยหมู่บ้านหนึ่งๆ เป็นจุดๆ มาเป็นการศึกษาแบบเขต ทั้งนี้ก็เพราะ ต้องการขยายความเข้าใจเกี่ยวกับหมู่บ้านให้กว้างออกไป หรือเป็นการศึกษาที่เน้นการ เปรียบเทียบและเชื่อมโยงมากขึ้น

ในขณะที่การศึกษาหมู่บ้านเดียวได้ให้ภาพละเอียดถี่ถ้วน และข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้ง แต่อาจมีข้อจำกัดคือ สะท้อนความคิดของชนกลุ่มหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งหรือ อ่อนแอของกลุ่มชนนั้นๆ แต่ยังมีได้อธิบายว่า ความอ่อนแอและเข้มแข็งเช่นนั้นเกิดขึ้น ดำรง อยู่ ภายใต้สิ่งแวดล้อมในเขตที่ใหญ่กว่าอย่างไร การศึกษาที่ใช้พื้นที่ลุ่มน้ำทำให้สามารถ พิจารณาปรากฏการณ์ของหลายหมู่บ้าน หลายระบบนิเวศ ที่แตกต่างกัน เชื่อมโยงกัน อาจ ช่วยให้อธิบายได้ หรือช่วยชี้ได้ว่าความเติบโตหรือความเข้มแข็ง ความเสื่อมถอยหรือความ อ่อนแอในพื้นที่หนึ่งๆ นั้น แท้จริงแล้วก่อรูปขึ้นมาอย่างไร ภายในเงื่อนไขแบบไหน การ ศึกษาลุ่มน้ำเป็นทางการศึกษาสถานที่ และความเป็นจริงของตำแหน่งแห่งที่ มากกว่าที่จะ พยายามอธิบายว่า ภูมิภาคลุ่มน้ำเป็นสิ่งรองรับและหมุนไปตามแรงเหวี่ยงของระบบใหญ่ ใดๆ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างสูงจากศาสตราจารย์นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช และอาจารย์สีลาภรณ์ บัวสาย ผู้ซึ่งกรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำด้วย ความปรารถนาดียิ่งต่อโครงการ

ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และท่านอาจารย์อภิชัย พันธเสน ได้กรุณาให้ คำปรึกษา และข้อชี้แนะต่อโครงการอย่างต่อเนื่อง ด้วยความเมตตา อาจารย์นภาพร หะ วานนท์ กรุณาให้กำลังใจ แนะนำแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ในการศึกษาชุมชนลุ่มน้ำ และ อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว กรุณาแนะนำแง่มุมทางประวัติศาสตร์ ขอขอบพระคุณยิ่ง

การวิจัยชุมชนลุ่มน้ำโขงอาจจะเป็นไปไม่ได้เลยหากปราศจากความช่วยเหลือ เชื่อมโยงเครือข่ายของคุณวีระศักดิ์ สุวรรณศักดิ์ และอาจารย์ชัยรัตน์ กันตะวงษ์ ผู้ซึ่งได้ร่วมอยู่ในโครงการวิจัยนี้ในระยะที่ 1 (2542) คุณประภาส ช่วยยิ้ม คุณสำเนา พัฒน์นุ่น สองผู้นำของหมู่บ้านตำบลเลม็ด ผู้ซึ่งได้กรุณาชี้แนะประเด็นและร่วมเดินทางไปในการศึกษาระบบเหมืองฝาย

ขอขอบคุณคุณสุนันทา บุญยศรีสวัสดิ์ ผู้ซึ่งช่วยทำงาน ประสานงาน เก็บข้อมูลออกตระเวนสัมภาษณ์ อีกทั้งยังช่วยประมวลผลข้อมูลอย่างเข้มแข็ง นอกจากนี้ขอขอบคุณอาจารย์ณรงค์ บุญสวขวัณ ที่กรุณานำลูกศิษย์ 15 คน ช่วยระดมเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลา 10 วัน คุณมารศรี ยกเตง กรุณาฝ่าความกลัวเดินทางขึ้นไปถึงเขตป่าต้นน้ำเก็บข้อมูลของหมู่บ้านยางโพรง ห้วยตาหมิง พรุยายซี ท่าไม้แดง และปากหมาก เป็นเวลาแรมเดือน พี่น้องชาวโซยา คุณชลิต เทพเฉลิม คุณวีระศักดิ์ ฤทธิริน คุณมนตรี เวชเตง คุณราเชิด มัสสกุล และคุณประสิทธิ์ มีแสง รวมทั้งคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลทุกท่านที่กรุณาสละเวลา ช่วยเอื้อเพื่อให้ข้อมูลและความช่วยเหลือทั้งปวง

สุดท้ายขอขอบคุณคุณเบญจมาศ ตริมาศวนิช ผู้ประสานงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่ทำงานอย่างเข้มแข็ง ช่วยให้โครงการลุล่วงผ่านมาด้วยดี

พรพีไล เลิศวิชา
พฤษภาคม 2545

บทที่ 1

ลุ่มน้ำโขง

1. ภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำโขง	2
2. ประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำโขง	5
3. บ้านเรือนและถิ่นฐาน	12
4. ห้าระบบนิเวศของลุ่มน้ำ	19

บทที่ 2

ชาวนาบนหลายระบบนิเวศ

1. หนึ่งร้อยปีที่ผ่านมามี	26
2. บุกเบิกระบบนิเวศใหม่	39
3. ครอบครัวกับบทบาทในฐานะเป็นหน่วยการผลิต	47

บทที่ 3

พลวัตของเศรษฐกิจชาวนา

1. การปรับตัวของเศรษฐกิจข้าว	56
2. การเปลี่ยนแปลงระบบเหมืองฝายและระบบน้ำ	71
3. พลวัตของเศรษฐกิจชาวนา	83

บทที่ 4

พลวัตของระบบไซแรงและระบบจ้างแรงงาน

1. ระบบไซแรงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง	88
2. การเปลี่ยนแปลงของระบบค่าจ้าง	98

บทที่ 5

ทางเลือกเศรษฐกิจยังชีพและเศรษฐกิจธรรมชาติ

1. ระบบเศรษฐกิจจากการล่า เก็บ และตัด	107
2. การทำข้าวไร่บนที่สูง และการผลิตข้าวพื้นเมือง	125
3. การเลี้ยงเป็ดและไข่เค็มไชยา	128

บทที่ 6

บุกเบิกปากหมาก ณ ชายขอบของอำนาจ

1. ปากหมาก : ‘พวกนอก’ ยุคเกลอเขา	139
2. บริษัทสัมปทาน : ตำนานเปิดป่าปากหมาก	142
3. หมูบ้าน ณ ชายขอบอำนาจ	147
4. ลงแรงก่อร่างสร้างตัวสร้างหมู่บ้าน	150
5. สองแนวทางการสร้างระบบนิเวศน	153
6. ความคิดและความหวัง	157

บทที่ 1

ลุ่มน้ำโขง

1. ภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำโขง
 1. คลองโขง
 2. คลองท่าดิน หรือ คลองตะเคียน
2. ประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำโขง
 1. ประวัติศาสตร์ของอาณาจักร
 2. ลุ่มน้ำโขงหลังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
 3. ลุ่มน้ำโขงหลังพ.ศ. 2500
3. บ้านเรือนและถิ่นฐาน
4. หักระบบนิเวศของลุ่มน้ำ
 1. ที่ราบลุ่มทำนา
 2. เขตที่สูงหรือบนภูเขา
 3. เขตชายฝั่งทะเล
 4. เขตรอยต่อระหว่างที่ราบลุ่มทำนากับเขตป่าเขา
 5. เขตรอยต่อระหว่างที่ราบลุ่มทำนากับฝั่งทะเล

บทที่ 1

ลุ่มน้ำไชยา

1. ภูมิศาสตร์ลุ่มน้ำไชยา

ปากคลองพุมเรียง

“เรือสุริยมณฑลทอดสมอที่ปากอ่าวเมืองไชยาด้านตะวันออก น้ำลึก 5 วา ห้างฝั่งประมาณ 60 เส้น ตรงปากคลองไชยาไม่แลเห็น เห็นแต่แนวไม้เป็นพุ่มพอสั่งเกตไปได้ หาดทรายและเขาไกลฝั่งเป็นอันมาก ช่างทิศได้มีหาดทรายเป็นโขดยาวใหญ่.... ที่ปากคลองไชยานั้น เลี้ยวเข้าไปทางทิศเหนือเรียกว่า คลองพุมเรียง ปากคลองกว้าง 2 เส้น มีต้นตาล ต้นกกทางสองฟากน้ำ... ลำคลองนั้นเลยไปเป็นถนน

มีลำคลองต่อไปประมาณ 60 เส้น หมู่บ้านโรงเรียนราษฎรซึ่งตั้งอยู่สองข้างถนนเป็นที่จับช้อนตลอดไปเป็นประมาณ 500 หลัง คนประมาณ 2,000 คน บ้านโรงเรียนที่ตั้งอยู่นอกเมืองไปเป็นหย่อม เป็นหมู่ตามสวนป่า รวมบ้านโรงเรียนตลอดเขตเมืองไชยาประมาณ 9,000 หลัง เป็นคนประมาณ 40,000 ถ้าจะแบ่งคนเป็นชาติ จะเป็นไทยสัก 30,000 จะเป็นจีนสัก 300 เศษ จะเป็นแขกสัก 1,700 คน...”

ข้อความข้างต้นนี้คัดมาจากหนังสือ **“ชีวิวัฒน์”** นิพนธ์โดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช มีสาระสำคัญอธิบายภูมิทัศน์ปากอ่าวไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มองจากทะเลเข้าไปในแผ่นดิน ซึ่งเป็นชายฝั่งที่ราบและมีภูเขาเป็นฉากหลัง สะท้อนให้เห็นภูมิทัศน์ไชยาซึ่งผู้คนอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ผสมผสานระหว่าง 3 ภูมิประเทศ คือ ภูเขา ที่ราบ และชายฝั่งทะเล

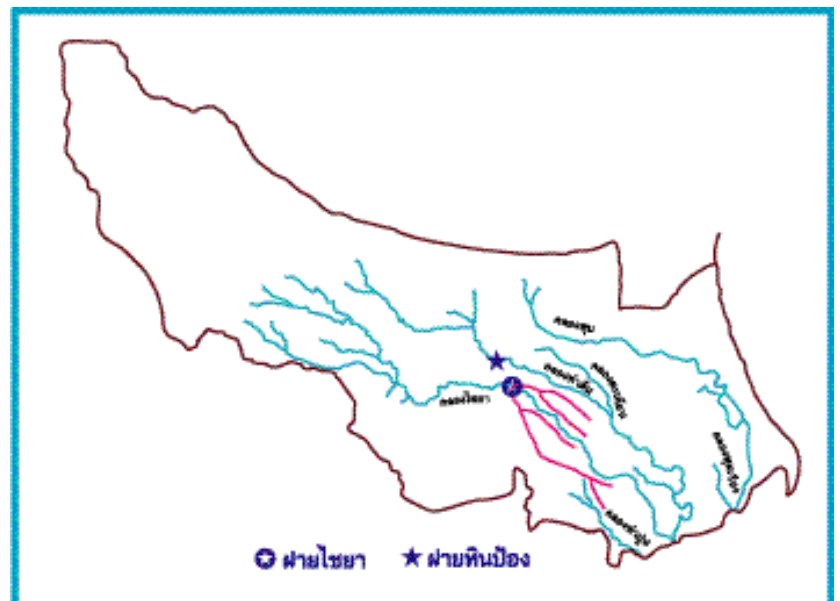
สวนที่บุกเบิกไว้มาหลายร้อยปีแล้ว เป็นสวนรุ่นแรกของ “พวกนอก” ซึ่งอยู่กระจัดกระจายตามริมคลองไชยา

ชาวนาทำนาบนที่ราบลุ่ม บนที่ดอนปลูกบ้านเรือน
อยู่อาศัย จึงมองเห็นเป็นหย่อมๆ กลางท้องทุ่ง ใหญ่บ้าง
เล็กบ้างตอนหนึ่งอาจจะมีตั้งแต่ 2-3 ครอบครั้ว จน
ถึงมากกว่า 10 ครอบครั้ว รอบๆ บ้านมีสวนหนาทึบ

การมีภูมิประเทศ 3 แบบอยู่ในลุ่มน้ำขนาดเล็กนี้ เป็นลักษณะทั่วไปของภาคใต้
ฝั่งตะวันออก ทั้งนี้เพราะภาคใต้ของประเทศไทยนั้น มีลักษณะเป็นคาบสมุทรแคบๆ มี
ความกว้างเพียงประมาณ 30-250 กิโลเมตร มีแนวของเทือกเขาแบ่งคาบสมุทรออกเป็น
ด้านตะวันตกและด้านตะวันออกชัดเจน ทำให้ลุ่มน้ำภาคใต้มีขนาดเล็กเรียงรายอยู่ตาม
แนวชายฝั่งทะเล มีต้นกำเนิดของต้นน้ำอยู่บริเวณเทือกเขาที่อยู่ตอนกลางคาบสมุทร

แผนที่แสดงคลองสำคัญในลุ่มน้ำไชยา

ลุ่มน้ำไชยา เป็นหนึ่งในจำนวนลุ่มน้ำภาคใต้ฝั่งตะวันออก ความยาวของลุ่มน้ำ
40 กิโลเมตร ตั้งอยู่บนฝั่งทางเหนือของอ่าวบ้านดอน พื้นที่ราบสูงและภูเขาอันสลับ
ซับซ้อนทางทิศตะวันตก ทอดลาดต่ำลงทางทิศตะวันออกจรดฝั่งทะเล ภูเขาเหล่านี้เอง
เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสองสายคือ แม่น้ำไชยา และแม่น้ำท่าดิน แต่ชาวบ้านเรียกตาม
ภาษาถิ่นว่า **คลองไชยา** และ**คลองท่าดิน** ลุ่มน้ำไชยานี้มีเนื้อที่ประมาณถึง 628,750 ไร่ เป็น
พื้นที่ป่าไม้ 186,331 ไร่ เป็นทุ่งหญ้า ห้วย หนอง คลอง บึง และที่ว่าง 64,368 ไร่ ที่เหลือ
คือพื้นที่เกษตรกรรม 377,197 ไร่

คลองไชยา

1. คลองไชยา

ต้นน้ำเกิดจากแควต่างๆ จากเทือกเขาซึ่งกัน
เขตแดนระหว่างอำเภอไชยากับอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
ตอนต้นน้ำมีคลองทำใหญ่กับคลองทำไม้แดงไหลมาบรรจบ
กันที่ตำบลปากหมาก เรียกว่าปากแพรง และไหลผ่าน
ตำบลโม่ถาย ตำบลป่าเว เมื่อไหลผ่านตำบลเวียงที่บ้าน
ดอนแดง แยกออกเป็น 2 สาย สายหนึ่งไหลผ่านตำบลเวียง
ตำบลเลม็ด แล้วไหลไปออกทะเลที่ปากคลองทำปูน เรียกว่า
“คลองทำปูน” คลองนี้ กันเขตแดนทุ่งราบไชยากับที่ราบ
ทำฉาง

อีกสายหนึ่งไหลผ่านตำบลเวียง ตำบลตลาดไชยา ไปออกทะเลที่ปากน้ำไชยาที่
ตำบลเลม็ด เรียกว่า “คลองไชยา” ในบันทึกหนังสือ “ชีวิตฉัน” ระบุว่า เคยมีเรือใบลำ
ใหญ่ๆ สามารถแล่นเข้ามาทางปากน้ำไชยา เข้าถึงวัดพระบรมธาตุได้ จึงเชื่อกันว่า คลอง
ไชยาในสมัยโบราณ ใช้เป็นทางคมนาคมทางเรือที่สำคัญของเมืองไชยา

คลองพุมเรียง

2. คลองทำดิน หรือ คลองตะเคียน

ต้นน้ำอยู่ในเขตทำชนะ ไหลเข้าสู่ลุ่มน้ำไชยาที่
ตำบลป่าเว เรียกว่าคลองตะเคียน เมื่อถึงบ้านตากแดดใน
เขตตำบลตลาดไชยา ลำน้ำจะแยกออกเป็น 2 สาย สาย
หนึ่งผ่านตำบลทุ่ง ตำบลพุมเรียง เมื่อผ่านตำบลพุมเรียง
เรียกว่า “คลองพุมเรียง” ไหลออกทะเลที่ปากน้ำพุมเรียง

อีกสายหนึ่งไหลผ่านตำบลตลาด ผ่านบ้านท่าโพธิ์
เรียกว่าคลองท่าโพธิ์ ผ่านตำบลเลม็ดเรียก คลองทำใหญ่
ไปบรรจบกับคลองไชยาที่ตำบลเลม็ด ไหลออกสู่ทะเลที่
ปากน้ำไชยา

ควนเขาน้ำร้อน

บริเวณภูเขาของลุ่มน้ำนี้ โดยเฉพาะในเขตตำบล
ปากหมาก มีเขาสูงเล็กๆ เรียกว่า ควน กระจายอยู่ทั่วไป ควน
มักมีลักษณะเป็นภูเขาสูงโดดๆ ไม่ติดต่อกันเป็นแนวแบบ
เทือกเขา ควนที่มองเห็นง่ายจากที่ราบ ได้แก่ เขาพุทธทอง
ที่ตั้งสวนโมกข์ ควนเขาน้อย ควนเขาเขียว และควนเขา
นางเควนที่กล่าวชื่อมานี้ สูง 80-230 เมตร นอกจากนี้มี
ควนเขาน้ำร้อน เป็นแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี มีน้ำร้อน
ไหลออกมาจากถ้ำที่ภูเขาแห่งนี้ทั้งปี ผู้คนพากันมาอาบน้ำ
ร้อนที่นี่โดยเชื่อว่ารักษาโรคได้

2. ประวัติศาสตร์ของกลุ่มน้ำโขง

1. ประวัติศาสตร์ของอาณาจักร

จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มน้ำโขง ในประวัติศาสตร์เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรโบราณแห่งหนึ่ง เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ดินแดนรอบอ่าวบ้านดอน อันประกอบด้วยแผ่นดินในท้องที่อำเภอไชยา ท่าฉาง พุนพิน ท่าขนอน กาญจนดิษฐ์ ตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งเจริญรุ่งเรืองอยู่ระหว่าง พ.ศ. 1200 กล่าวกันว่าประมาณ พ.ศ. 1273-1740 เกิดความยุ่งยากในอินเดีย กษัตริย์ราชวงศ์ปาละพร้อมอนุชาได้อพยพเข้ามาทางแม่น้ำ และข้ามทะเลมาขึ้นบกที่ตะกั่วป่า แล้วเดินบกข้ามมาบริเวณเมืองไชยา ตั้งตนเป็นอิสระแผ่อำนาจเขตออกไปตลอดแหลมมลายูและตั้งอาณาจักรศรีวิชัยขึ้น

เล่ากันว่าอาณาจักรศรีวิชัยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ท่านอาจารย์ธรรมทาสพานิชได้แปลเอกสารของตากากุส เรื่อง A Record of The Buddhist Religion As Prachised In India And The Malay Archijaclage (A.D. 671-695) ซึ่งเล่าตามจดหมายเหตุหลวงจีนฮัซง ซึ่งได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมในอินเดียในราวพุทธศตวรรษที่ 13 เอกสารเขียนไว้ว่าได้แวะที่เกาะสุมาตราและกล่าวว่า ในเกาะนี้มีประเทศซึ่งมีอารยธรรมสูงนับถือพุทธศาสนานิกายฝ่ายใต้ นอกจากนี้ยังกล่าวว่าศรีวิชัยได้ติดต่อกับอินเดียอย่างแพร่หลาย มีเรือบรรทุกสินค้าไปจำหน่ายยังเมืองท่าต่างๆ ในอินเดียด้วย ศรีวิชัยเจริญรุ่งเรืองทางการค้า มีอำนาจทางการเมืองการปกครองไพศาล โดยครอบครองหมู่เกาะทะเลใต้และคาบสมุทรมลายู แต่ไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่าเมืองหลวงหรือราชธานีของอาณาจักรอยู่ที่ใดแน่ ดร.ควอริตซ์ เวลซ์ และท่านจันท์นิจรายุ รัชนี้ ลงความเห็นที่น่าจะเป็นเมืองไชยา เพราะปรากฏหลักฐานทางด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุจำนวนมากในบริเวณนี้

สำหรับมรดกตกทอดของสมัยศรีวิชัยที่สำคัญ คือ ศิลปะในสมัยศรีวิชัย ซึ่งเป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นได้จากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือ ด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม

ด้านสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นพุทธสถานนิกายมหายานเท่าที่เหลืออยู่ในบริเวณภาคใต้ของไทย คือ เจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยาราชวรวิหาร อำเภอไชยา

ประติมากรรมส่วนใหญ่เป็นรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น รูปพระนาคปรก พระโพธิสัตว์ ลักษณะของศิลปกรรมมีความคล้ายคลึงกับศิลปะของอินเดียตอนปลายสมัยคุปตะ ปาละและทมิฬ ประติมากรรมแบบนี้เท่าที่พบในภาคใต้ของไทยได้แก่ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งพบที่อำเภอไชยา

วัดพระบรมธาตุไชยา

เมืองไชยาปรากฏชื่อในภาษาเขมรที่ฐานพระพุทธรูปสำริดปางนาครปรก ซึ่งพบที่ วัดหัวเวียง นักโบราณคดีอธิบายว่า ไชยาเป็นเมืองรุ่นเดียวกันกับเมืองนครศรีธรรมราช หรือ ฉะนังเมืองนี้น่าจะเริ่มปรากฏเป็นรัฐเล็กๆ ขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7-8 ในระยะแรกก็เป็นเพียงชุมชนเล็กๆ แต่เนื่องจากภูมิประเทศอันเหมาะสม เมืองไชยาจึงมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากตั้งอยู่ตอนเหนือสุดของแหลมมลายู จึงอาจทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่าน คอยควบคุมเส้นทางการค้าผลประโยชน์ของอาณาจักรศรีวิชัย มิให้อาณาจักรอื่นมารุกราน หรือเป็นฐานกำลังบำรุงมาช่วยสนับสนุนในการปกครอง และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม หรือไม่ก็ทำหน้าที่ควบคุมเส้นทางการเดินบกข้ามแหลมมลายู ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า เมืองไชยาเริ่มลดความสำคัญลงในระยะที่อาณาจักรศรีวิชัยเริ่มเสื่อม อาจเป็นเพราะว่ามีขนาดใหญ่เกินไป ยากแก่การปกครองดูแลควบคุมอย่างใกล้ชิด ต้องทำศึกน้อยใหญ่อยู่เนืองๆ และมีศึกหลายด้าน ขณะเดียวกันอาณาจักรขอมแผ่อิทธิพลมาถึงแหลมมลายูตอนเหนือ เมืองไชยาในระยะนี้ลดความสำคัญลงจนกระทั่งตกเป็นส่วนหนึ่งของกรุงสุโขทัยในพุทธศตวรรษที่ 18-19 และกลายเป็นเพียงชุมชนกสิกรรมเล็กๆ ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ถูกผนวกเข้าเป็นหัวเมืองชั้นตรี ขึ้นกับศรีอยุธยา

2. ลุ่มน้ำไชยาหลังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

มีหลักฐานตำนานเล่าว่า ปลายสมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ เมืองพุมเรียงเริ่มมีบทบาทปรากฏชัดเจนว่าเป็นพื้นที่ที่ชาวไชยาอพยพหนีภัยสงครามจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ เพราะสภาพทั่วไปเป็นพรุ มีน้ำท่วมขัง เส้นทางที่จะเข้ามาต้องอาศัยลำคลอง ส่วนทางบกก็ทุรกันดาร กระนั้นในที่สุดพม่าก็เข้ายึดไชยาและพุมเรียง และชาวไชยาพุมเรียงได้รวบรวมกำลังกันต่อสู้กับพม่า

สมัยรัตนโกสินทร์ บ้านพุมเรียงถือเป็นที่ตั้งของเมืองไชยาขึ้นกับกรุงเทพ อำนาจรัฐนั้นควบคุมมาถึงศูนย์กลางของท้องถิ่น พระยาวิชิตภักดีศรีพิไชยสงครามเจ้าเมืองมีศักดินา 500 และยังมีผู้ปกครองตำแหน่งพระยาและขุนสืบมาถึง 31 คน ผลัดกันขึ้นปกครองไชยาอีก เมืองไชยามีเจ้าเมืองปกครองต่อเนื่องมาหลายคน จนกระทั่งหัวเมืองฝ่ายใต้เกิดสงครามทั้งในและนอกอาณาเขต เมืองไชยาก็ถูกเกณฑ์ไพร่ไปรบร่วมกับทัพหลวงเสมอ โดยเฉพาะการปราบกบฏหัวเมือง เช่น ไทรบุรี และปัตตานี ในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวบ้านพุมเรียงเล่าว่าบรรพบุรุษของพวกเขาส่งหนึ่งซึ่งเป็นมุสลิมเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่พุมเรียงก็มาจากไทรบุรีและปัตตานี ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งมาจากสงขลา ก่อนหน้านั้นแล้ว

ชาวบ้านไชยามักชอบเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเผชิญศึกพม่าของบรรพบุรุษ เพราะเหตุว่าสมัยกรุงธนบุรี และต้นรัตนโกสินทร์ ไชยาเป็นพื้นที่ที่เผชิญศึกพม่าหลายครั้ง โดยเฉพาะในสงคราม 9 ทัพ ใน พ.ศ. 2328 นั้น ทั้งนี้รวมหัวเมืองฝ่ายใต้อื่นๆ พวกพม่าตีชุมพรแล้วเลยมาตีไชยาด้วย กองทัพจากเมืองหลวงยกมาตั้งที่ชุมพรและไชยา จนตีพม่าแตกพ่ายไปได้สำเร็จ หลังจากเสร็จศึกพม่า ไชยาจึงค่อยฟื้นตัวจากสงคราม ชีวิตดำเนินเข้าสู่ภาวะปกติสุข ชาวบ้านไชยามักจะทบทวนว่า บรรพบุรุษต้องต่อสู้ศึกเพื่อรักษาบ้านเกิด

เมืองนอน คำพูดทำนองนี้ปรากฏมีชีวิตชีวา ยิ่งก็ด้วยเหตุว่า ไชยาเคยเป็นสนามรบมาก่อน ที่วัดพุมเรียงนั้นมิประวัติเล่าว่า เมืองไชยาแตกแล้ว พม่าจับคนไทยขังไว้ในอุโบสถของวัดนี้ แล้วเผาวัดพร้อมกับอุโบสถ ทำให้วัดพุมเรียงกลายเป็นวัดร้าง ในปัจจุบันนี้ยังมีป้อมเมืองที่ใช้ป้องกันข้าศึกอยู่ บริเวณโรงเรียนวัดพุมเรียงและโรงเรียนโพธาราม ซึ่งแต่ก่อนเรียกชื่อว่าโรงเรียนนอกค่าย เพราะที่ตั้งอยู่นอกค่ายกำแพงเมืองนั่นเอง

การที่ต้องกล่าวถึงการเป็นเมืองป้องกันข้าศึกและเป็นสนามรบของไชยา ก็เพราะว่าในการสำรวจวิจัยนี้ได้พบว่าหมู่บ้านจำนวนมาก ที่ระบุว่าเกิดขึ้นมาเพราะหลบหนีพม่า บ้างก็อธิบายว่าบรรพบุรุษของตนที่จะมาอยู่ทั้งหมู่บ้านไม่นาน อนึ่ง อดีตไชยาเป็นเมืองเล็กที่มีหมู่บ้านตั้งอยู่ห่างๆ เป็นหย่อมเป็นหมู่ ในใจกลางเมืองมีผู้คนเพียงประมาณ 500 หลังคาเรือน ส่วนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่นอกเมืองก็ “เป็นหย่อมเป็นหมู่” ดังที่หนังสือ “ชีวิวัฒน์” ได้กล่าวไว้ว่า เบ็ดเสร็จแล้วไชยามีราษฎรเพียง 40,000 คน ในสมัยรัชกาลที่ 5

ไชยาในอดีตเป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับภายนอกโดยทางเรือ อย่างน้อยที่สุดตามที่หนังสือ “ชีวิวัฒน์” กล่าวไว้ มีเรือค้าขายของแขกจีนปักษ์ใต้ ปีละ 4-5 ลำ เป็นเรือเข้ากรุงเทพฯ ปีละ 5-6 ลำเป็นเรือที่ไปค้าขายถึงสิงคโปร์ 1 ลำ เดินทางค้าขายกับสิงคโปร์ปีละ 3-4 เที่ยว ขณะที่เจ้าฟ้าภาณุรังษีสวัสดิ์ไชยานั้นยังต่อเรืออยู่อีกลำหนึ่ง

ฐานะของพุมเรียงในการเป็นศูนย์อำนาจปกครองท้องที่เมืองไชยาล้นสุดลงภายหลังจากการปฏิรูปการปกครองประเทศสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการย้ายตัวเมืองไปตั้งที่บ้านดอนในปี พ.ศ. 2442 จนถึงปี พ.ศ. 2445 อำเภอไชยาถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอพุมเรียง” และหลังจากการสร้างทางรถไฟสายใต้ผ่าน “ดอนลียงทอง” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอพุมเรียง ทำให้ดอนลียงทองเจริญขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ สามารถติดต่อกับตัวจังหวัดและอำเภอต่างๆ ได้สะดวก จึงมีการย้ายที่ว่าการอำเภอพุมเรียงไปตั้งที่ “ดอนลียงทอง” ในปี พ.ศ. 2473 และเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอไชยา” ใจกลางของกลุ่มน้ำไชยาในปัจจุบัน

ชุมชนมุสลิมเป็นชนกลุ่มใหญ่ในเขตตำบลพุมเรียง และมีกระจัดกระจายอยู่ในตำบลตลาดไชยา เช่นที่บ้านสงขลา และบ้านโต๊ะเจ้า ภาพขวานี้คือบ้านสงขลา

ป้าเกียะ สอทะนะ (ซ้าย) เล่าว่าบรรพบุรุษมาจากเขาหัวแดง เป็นชาวอิสลามรุ่นแรกๆ ที่มาบุกเบิกบ้านใน ต.ตะกรบ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้เอง ชาวไทยอิสลามได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน
สมทบอยู่แถบชายฝั่งทะเลพุมเรียง ที่บ้านสงขลา บ้านโต๊ะเจ้า ปัจจุบันมีมัสยิดอิสลามอยู่ใน
หมู่บ้าน และชาวบ้านก็นับถือศาสนาอิสลามโดยเคร่งครัด การที่ชาวพุมเรียงส่วนหนึ่ง
นับถือศาสนาอิสลามนี้ ได้ส่งผลให้การจัดระบบเศรษฐกิจและสังคมส่วนหนึ่งของไชยาพุมเรียง
มีแนวคิดและวัฒนธรรมอิสลามเป็นอุดมการณ์สำคัญกำกับอยู่

หมู่บ้านพุมเรียงนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มชัดเจน บ้านหัว
เลนเป็นหมู่บ้านไทย-มุสลิม ผู้ชายทำประมง ผู้หญิงแต่ก่อนทอผ้า
ไหมจนมีชื่อเสียง เรียกว่าผ้าไหมพุมเรียง แต่ปัจจุบันก็ทำประมง
ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย หมู่บ้านอื่นๆ ในพุมเรียงได้แก่ บ้านเหนือ น้ำ เป็นมุส
ลิมราว 80% ที่เหลือคือบ้านเหนือ บ้านล่าง บ้านแหลมทรายนั้น
เป็นไทยพุทธทั้งหมด พวกคนไทยพุทธในพุมเรียงก็ออกทะเล
เหมือนกัน รวมทั้งมีความชำนาญในการเย็บหมวก จนกลายเป็น
ของที่ระลึกของพุมเรียงไป

ผ้าทอพุมเรียงและหมวกสานยังมีชื่อเสียงมาจนปัจจุบัน

อิทธิพลของชาวอิสลามในไชยานั้นดูน่าจะมีอยู่ไม่น้อย ประวัติหมู่บ้านหลาย
แห่งบันทึกว่า บรรพบุรุษของเขาเป็นชาวอิสลามที่อพยพมาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น
เดียวกันกับพุมเรียงและบ้านสงขลา แม้แต่خانเขตภูเขাপากหมาก ก็ยังมีผู้บอกเล่าเรื่อง
ราวทำนองนี้เช่นกัน

ส่วนชาวจีนก็เข้ามาในยุคเดียวกัน เพื่อเข้ามาทำการค้าขายและทำสวน ชาวจีน
จึงตั้งถิ่นฐานอยู่มาก ณ ตำบลตลาดไชยา

บ้านหลังนี้ทำจากไม้เคี่ยม ลุงท้วมเป็นชาวนารุ่นแรกๆ
ของหมู่บ้าน

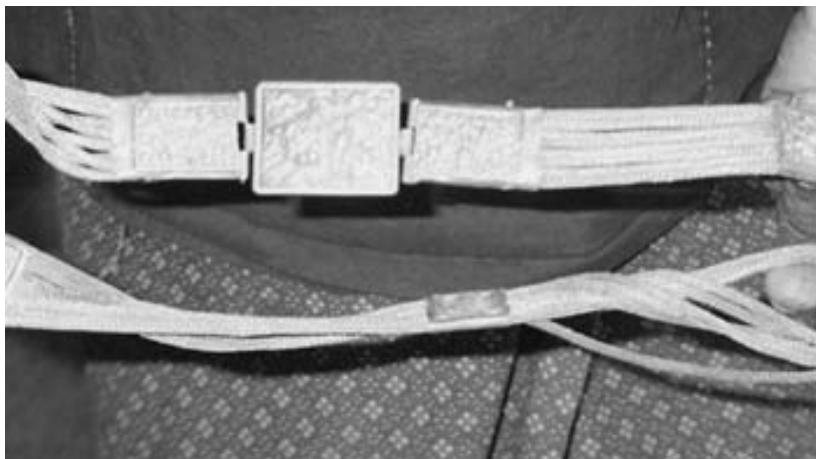
ชาวบ้านวัดแก้ว

ชาวไทยนั้นอาศัยอยู่กระจัดกระจายไปทั่วลุ่มน้ำมาช้านานแล้ว อาชีพทำนา ทำสวน หาปลา ตัดมาดเรือ พืชที่ปลูกกันมากคือพวกทุเรียน ลงสาด มะม่วง ส้มมุด มะปริง กระท้อน ขนุน หนาม และมะพร้าว เป็นต้น

แม้แต่บนภูเขา ณ เขตปากหมาก ซึ่งเป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่เมื่อราว 30 ปีมาแล้ว ชาวไชยาพื้นถิ่นก็เคยตั้งบ้านเรือนอยู่มาก่อน กระจัดกระจายอยู่ตามริมคลอง นางลาก จีนไทย อายุ 67 ปี ชาวบ้านปากหมากกล่าวว่า “ปู่ย่าตายายอยู่ที่นี่มานานแล้ว บ้านของยายนี้ก็ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 ตำบลปากหมาก คนรุ่นก่อนเขามานุกเบิกไว้ให้ จากบ้านนี้ก็ขยายออกไปอีกเป็นพี่น้องเป็นญาติกัน ราวๆ 50 หลังคาเรือน บางครอบครัวที่เขามาอยู่พร้อมๆ กัน เขายกบอกว่าปู่ย่าตายายเขาหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นี่ ตอนที่ยายเกิดมาก็เห็นบ้านช่องมีสวนพร้าว สวนทุเรียน มังคุด สะตอ หนาม ผลไม้ เต็มหมดแล้ว ผลไม้ที่ปลูกไว้ตอนนั้นก็ตายหมดไปเยอะแล้ว นี่ก็ย้ายบ้านออกมาใกล้ถนน สวนผลไม้ก็ต้องสร้างใหม่อีก”

ยายมี ไทยเนียม กล่าวว่า หมู่บ้านตลาด เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ เมื่อยายมีลงไป ในหนองกงได้พบขันทองเหลือง

สวนยายล่ำลี บ้านลุ่มแร่ ต.ป่าเว บอกว่าสมัยยังสาว ไชยารวยกว่าปัจจุบันนี้ เข็มขัดเงินเส้นนี้ตีจากเหรียญเงินแท้

ยังฉางนี้เป็นของลุงท้วม อินทรราช มีอายุกว่า 80 ปี แล้ว จนบัดนี้ลุงท้วมก็ยังคงทำนาอยู่ ตั้งแต่ระบบที่ใช้เลื่อนขนข้าว จนปัจจุบัน

ลุงท้วม อินทรราช เล่าว่า “ที่บ้านป่าเว ต.ป่าเวนี้ ลุงเป็นรุ่นที่สอง เวลาสร้างบ้านต้องไปเอาไม้เคี่ยมที่เขาเพรา บ้านยางโพรง ต.ปากหมาก มาสร้าง พร้อมกับเล้าข้าว ซึ่งยังอยู่มาจนทุกวันนี้ ลุงท้วม กับเพื่อนบ้านช่วยกันทำ ‘นบน้ำ’ เพื่อบังคับน้ำเข้านาเพื่อจะทำนาได้ มีเพื่อนบ้านมาร่วมกันทำงานหลายสิบคน”

ป้าวิมลและลุงคอง สุทธิจำนง

ป้าวิมล และลุงคอง สุทธิจำนง เป็นคนรุ่นแรกๆ ที่มาก่อตั้งหมู่บ้านวัดแก้ว ต.เลม็ด บ้านเรือนสร้างจากไม้เคี่ยม สมัยนั้นป้ากับลุง ทำนา มีสวนรอบบ้าน และทำน้ำตาลจากต้นตาล ส่วนที่บ้านไชยท่าเตียน ต.ป่าเว นั้น หลังจากตั้งบ้านเรือนสำเร็จแล้ว ตามคันทาซึ่งปลูกต้นตาลไว้ นั้น ถ้าไม่ทำคนอื่นมาทำก็ได้ และแบ่งน้ำตาลให้เจ้าของบ้านตามความเห็นเหมาะสม

3. ลุ่มน้ำโขงภายหลังยุค 2500

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านในชนบทของไทยเริ่มต้นรุนแรงมากในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 โดยเฉพาะในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้วางนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ มุ่งเน้นด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรับปรุงการคมนาคม การสร้างถนน การขยายเส้นทางรถไฟ และการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า และระบบชลประทาน เป็นต้น

การตัดถนนหนทางจากหมู่บ้านไปอำเภอ และจากอำเภอไปยังจังหวัด ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทภาคต่างๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ชาวนาชาวไร่ได้รับการกระตุ้นให้หารายได้เพิ่มเติมด้วยการปลูกพืชเพื่อขาย โดยเฉพาะการเพิ่มพื้นที่ปลูกข้าวและพืชอื่นๆ เช่น ฝ้าย ปอ มันสำปะหลัง ฯลฯ โดยขนส่งผ่านทางถนนหนทางที่ได้ปรับปรุงขึ้นใหม่นี้ การเปลี่ยนประเภทของพืชที่เพาะปลูกทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านที่มีลักษณะแบบเลี้ยงตัวเอง(subsistence) เปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะพืชเหล่านี้มักทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินหมดไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงต้องใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ที่ซื้อมาจากตลาดเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น นอกจากนี้ ชาวบ้านยังนิยมใช้สินค้าจากโรงงาน เช่น เสื้อผ้า ตะเกียง วิทยุ สบู่ และเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งต้องหาซื้อจากตลาดทั้งสิ้น ทำให้ค่าใช้จ่ายของครอบครัวสูงขึ้น ชาวนาจำนวนมากเริ่มเข้าสู่ภาวะการมีหนี้สินที่หยิบยืมมาจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ เป็นเหตุให้มีการอพยพของคนหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกันเป็นจำนวนมาก เพื่อแสวงหารายได้จากเงินสด

เมื่อประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านอย่างรวดเร็วหลังปี 2500 นั้น หันมามองโขงว่าโขงเติบโตในอัตราที่ช้าเมื่อเปรียบเทียบกับท้องที่อำเภออื่นๆ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งก็คือ โขงเป็นเมืองปิด มีการติดต่อด้านค้าขายเฉพาะกับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอใกล้เคียง ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ซึ่งตัดผ่านกรุงเทพฯ-ภาคใต้ นั้น เลียบฝั่งตะวันตก กล่าวคือ ชุมพร ระนอง พังงา กระบี่ ตรัง สตูล ปล่อยโขงอยู่ก้นทางรถไฟ ไม่มีการสร้างถนนเชื่อมระหว่างโขงกับท้องที่อื่น หรือกับเมืองหลวงของภาคส่วนมากและของประเทศ จนถึงปลายทศวรรษ 2510 ขณะที่ในทศวรรษเดียวกันนี้ อำเภอต่างๆ ในภาคอื่นเชื่อม

ตลาดเช้าโขง พ.ศ. 2545 มองเห็นอาคารไม้ที่ยังมิได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นก่อกองอิฐถือปูน

ถนนสายหลักเมืองโขง

ถึงกันด้วยถนนลาดยางเรียบร้อยแล้ว ก่อนปลายทศวรรษ 2510 ไชยาใช้การติดต่อโดยทางรถไฟ การเดินทางโดยเดินเท้าหรือรถราทำได้เฉพาะนอกฤดูมรสุม การขนข้าวจากไชยาไปยังท้องที่อื่นก็ต้องขนส่งโดยทางรถไฟเช่นเดียวกัน

ไชยาเป็นเมืองปิดอยู่จนกระทั่งมีการตัดถนนจากตลาดอำเภอไชยาถึงพุมเรียง และจากไชยาผ่านอำเภอท่าฉางถึงอำเภอพุนพิน แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2517 จึงทำให้การคมนาคมติดต่อกับหัวเมืองใกล้เคียงสะดวกรวดเร็วขึ้น และเมื่อทางหลวงแผ่นดินสายเอเชียช่วงหลังสวน-ท่าข้าม ซึ่งผ่านอำเภอไชยาแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2518 ไชยาก็กลายมาเป็นเมืองเปิดโดยสมบูรณ์ นั่นคือสามารถเดินทางถึงกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ในภาคใต้ภายในวันเดียว

การเปลี่ยนแปลงของไชยาซึ่งถูกขลอไว้เกือบ 20 ปีในระยะที่บ้านเมืองก้าวไปสู่ความ “ทันสมัย” อย่างสุดเหวี่ยง นับแต่หลัง พ.ศ. 2500 นั้น กลับมีผลให้ลุ่มน้ำไชยาสามารถรักษาความเป็นชุมชน ซึ่งผูกพันกับผลประโยชน์ของชุมชนและท้องถิ่นไว้ได้ยาวนาน แทนที่จะถูกแรงกระแทกจากนโยบายการค้าและระบบรัฐอย่างรุนแรงเช่นภูมิภาคและเขตอื่น ดังนั้นไชยาจึงดู “เชย” และ “เก่า” เมื่อเทียบกับเมืองสุราษฎร์ เมืองนคร และอื่นๆ

ถนนสายเอเชียตัดผ่านมาจากชุมพร ท่าชนะ ถึงไชยา ลงไปท่าฉาง พุนพิน จนถึงสุดแดนภาคใต้ นี่เองเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการสำหรับไชยา เพราะนับแต่บัดนั้น ไชยาจะเชื่อมกับกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดทุนภายในวันเดียว

บ้านเรือนของชาวไตในไชยานี้ ตั้งอยู่บนที่ดอน มีต้นไม้ล้อมรอบหนาแน่น ต้นไม้ที่ว่านี้
ทั้งหมดเป็นอาหาร นอกจากนี้ยังมีพืชชั้นล่างเป็นพืชอาหารและสมุนไพรรักษาโรค

3. บ้านเรือนและถิ่นฐาน

ระบบการตั้งบ้านเรือนของชาวลุ่มน้ำไชยา-พุมเรียง เป็นพื้นฐานสำคัญแห่งระบบเศรษฐกิจที่เน้นความสามารถในการสร้างความพอเพียงด้านอาหาร และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลของสังคมเครือญาติ กล่าวคือ ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มๆ บนที่ดอนตามสายเครือญาติ เรื่องราวเกิดขึ้นคล้ายๆ แบบนี้คือ ต้นตระกูลตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ พื้นที่

หนึ่ง และบุกเบิกไร่นาสัก 50-60 หรือถึง 100 ไร่ ตามแต่กำลัง ลูกหลานก็ตั้งบ้านเรือนอยู่จากส่วนแบ่งมรดกที่ดินนั้น หรือไม่ก็บุกเบิกไร่นารกร้าง หรือซื้อหาที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงกันเพิ่มเติมรอบๆ บ้านที่ปลูกอยู่บนที่ดอนนี้คือทุ่งนากว้าง หรืออาจเป็นที่สวนซึ่งปลูกพืชผลต่างๆ รอบๆ บ้านซึ่งอาจมีตั้งแต่ 2-3 ไปจนถึง 7-8 หลังคาเรือน หลายกลุ่มหรือหลายดอนเข้ารวมกันก็เป็นหมู่บ้านหรือกลุ่มบ้าน ซึ่งยึดโยงอยู่ด้วยระบบเครือญาติ ชาวบ้านปลูกพืชอาหารที่เป็นพื้นฐานแห่งการครองชีวิต ได้แก่ มะพร้าว สะตอ ลูกเนียง ลูกเหรียง ทุเรียน ส้มโอ ฝรั่ง กล้วย ส่วนพืชชั้นล่างได้แก่ พริก มะเขือ ชিং ข่า กระชาย ลับปะรด และเครื่องเทศอื่นๆ ของถิ่นใต้ ในการสำรวจนี้ เราได้พบว่า พืชอาหารที่ปลูกรอบบ้านที่เรียกว่า “ป่าครอบครัว” หรือ “สวนหลังบ้าน” นี้ อาจประกอบด้วยพืชผลตั้งแต่ 10-40 ชนิดขึ้นไป การตั้งบ้านเรือนและการมีสวนล้อมบ้านเช่นนี้ เป็นหลักประกันด้านอาหาร ความปลอดภัย เป็นที่มาของระบบแรงงาน และประกันความพอเพียงด้านอาหารให้แก่ครอบครัวที่อาจมีฐานะต่างกันด้วย สวนหลังบ้านของชาวลุ่มน้ำชैया-พุมเรียงอาจจะประกอบด้วยพื้นที่ตั้งแต่ 1-5 ไร่ต่อครัวเรือน เป็นไปตามสภาพของภูมิศาสตร์ หรืออาจถูกจำกัดโดยขนาดที่ดินที่ถือครองอยู่

แบบแผนการตั้งบ้านเรือนของกลุ่มเครือญาติ		
ดอนที่	บ้าน	จำนวนกลุ่มเครือญาติ (หลังคาเรือน)
1	ปากหมาก	50
2	ลุ่มนาว	43
3	สามสัก	28
4	หัวนา	32
5	นาหลวง	54
6	ป่าเว	70
7	ดอนพุด	19
8	ขนอน	26
9	ฝ้ายพรุ	18
10	พนัง	22

ที่มา : สำรวจภาคสนาม 2545

จากการสำรวจแต่ละหย่อมบ้านบนที่ดอนกลางทุ่งหรือริมถนน ที่ชาวนาชาวสวนตั้งบ้านเรือนอยู่ ได้พบว่าใน 5 ตำบล 10 หมู่บ้านตัวอย่าง มีกลุ่มเครือญาติที่ยังไปมาหาสู่ ติดต่о ร่วมงาน ไช้แรง ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน บนดอนเดียวกัน หรือกรณีที่มีถนนตัดผ่านและมีการขยายตัวของบ้านเรือนไปตาม 2 ฟากถนน ได้พบว่า พี่น้อง คู่เขย คู่สะใภ้ น้องสามี น้องภรรยา ญาติสามี ญาติภรรยา น้องของญาติ เป็นต้น แต่ที่พบน้อยที่สุดกลับกลายเป็นว่า มีครอบครัวของลูก-หลาน น้อยที่สุด หรือแม้ว่ามีก็เป็นบ้านว่างเปล่า ซึ่งเจ้าของไปทำงานถิ่นอื่น เช่น รับราชการ และบริษัท เป็นต้น

ครอบครัวนางพยอม เพื่อกะลี่ยง อายุ 60 ปี ประกอบด้วยกลุ่มเครือญาติในหมู่บ้าน ห้วนจำนวน 14 ครอบครัว ซึ่งสามารถไป มาหาสู่กันได้โดยการเดินเท้า และโดยรถ จักรยานยนต์ไม่เกิน 5 นาที

ตัวอย่างกลุ่มเครือญาติ

ตัวอย่างกลุ่มเครือญาติของตระกูลเพื่อกะลี่ยง ครอบครัวเพื่อกะลี่ยง ซึ่งพ่อ แม่ กับลูกซึ่งออกเรือนแล้ว ปลูกบ้านอยู่บริเวณเดียวกัน 2 หลัง ถัดๆ ไปเป็นบ้าน เรือนซึ่งนับได้ว่าเป็นสายเครือญาติยังมีอีก 14 หลังคา เรือนดังนี้

1. นายโกศล เพื่อกะลี่ยง (3 คน)
2. นางพะเยาว์ เพื่อกะลี่ยง (2 คน)
3. นายสายัณห์ เพื่อกะลี่ยง (3 คน)
4. นายสมบัติ เพื่อกะลี่ยง (3 คน)
5. นายบำรุง เพื่อกะลี่ยง (3 คน)
6. นายสัญญา ทองจำนงค์ (ลูกเขย) (2 คน)
7. นางหมั่น เพื่อกะลี่ยง (คู่สะใภ้) (4 คน)
8. นางมา ไทยนิยม (น้องสามี) (3 คน)
9. นางเอื้อบ รักษาพรหมณ์ (หลานสามี) (5 คน)
10. นายบุญขึ้น รักษาพรหมณ์ (พี่สะใภ้ นางเอื้อบ) (2 คน)
11. นายเข้า กรีพรหมณ์ (น้องเขยสามี) (4 คน)
12. นางบุญให้ พรหมพฤษ (ญาติสามี) (3 คน)
13. นางสมจิตต์ พรหมพฤษ (น้องของนางบุญให้) (3 คน)
14. นางเลื่อม ด้วงโยธา (ญาตินางบุญให้) (3 คน)

ป้าลาภ จีนไทย อายุ 67 ปี “ปู่ตายายของป้าอยู่
ที่นี่มานานแล้ว แลวริมคลองไชยานี้บ้านญาติพี่น้อง
กันทั้งนั้น มีอย่างน้อยก็ 50 หลังที่เป็นพี่น้อง เป็น
ญาติกัน ของป้าบ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 สมัยก่อนกับ
สมัยนี้ก็เหมือนกัน เราทำงานหนักต้องโซแรงกัน
อย่างน้อยก็ 30-40 คน”

บนพื้นฐานของระบบครอบครัวและเครือญาตินี้ กลุ่มบ้านได้สร้างความพอเพียง
พึ่งพากันและกันขึ้นมา ดังนั้น เราจึงเห็นดอนซึ่งมีบ้านอยู่ในดงเขียวแน่นที่บออยู่ในหมู่บ้าน
เป็นหย่อมๆ ตามที่นา ตามที่ดินถิ่นฐานในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิทัศน์เช่นนั้น
จะปรากฏแก่สายตาหากมองระยะไกลมากกว่ามองระยะใกล้

สวนหลังบ้าน ลุงทัด คงสนอง อายุ 74 ปี
บ้านในตรอ หมู่ 5 ต.เวียง ปลูกพืชไว้ถึง
46 ชนิด

“รอบๆ บ้านของลุงอุดมสมบูรณ์มาก ปลูกพืชผักไว้เต็มไปหมด
เช่น กล้วย ส้มโอ ลองกอง มังคุด สะเดา หัวทื่อ มะนาว สับปะรด ขมิ้น ข่า
ฯลฯ และยังมีหมูมีไก่อีกด้วย แทบจะไม่ต้องซื้ออะไรกินเลย และพืชผัก หลาย
อย่างก็เป็นพันธุ์พื้นเมืองเก่าแก่ เช่น กล้วยขม ส้มเคยขาว เป็นต้น”

“แต่ก่อนลุงอยู่ริมคลอง มันคับแคบเลยขยายมาอยู่ตรงนี้ ซึ่งแต่
ก่อนเป็นป่า (40 ปีแล้ว) ลุงปลูกข้าว ได้ขายบ้างถึง 2 ถึง เหลือจากกินก็
ให้หมูให้ไก่เพราะไม่มีเงินซื้ออาหารให้ ลุงไม่ปลูกยาง เพราะ ‘ปลูกยาง-ทำ
กินสินหมด’ ”

ในการสำรวจการพึ่งตนเองของครอบครัวและกลุ่มเครือญาติในหมู่บ้าน ได้พบรายการพืชที่ชาวบ้านปลูกขึ้นประกอบการพึ่งตนเองด้านอาหารดังนี้

รายการพืชที่ปลูกเป็นอาหารและปลูกขาย (สวนหลังบ้าน)	
เขตทั่วไป	เขตริมทะเล
กระชาย กระต้อน กล้วย กะเพรา กาโด กุยช่าย ขนุน ขมิ้น ข่า ข้าวโพด ชিং เงาะ ชมพู ชะพลู ชะอม ตะไคร้ ตะลิงปลิง ถั่ว ทุเรียน น้อยหน่า บวบ บอน ผักบุ้ง พริกชี้หนู พริกไทย พลู่ ไพล ฟักทอง มะขาม มะเขือ มะนาว มะพร้าว มะม่วง มะละกอ ส้มโอ สะตอ ลับประดอ หนาม โหระพา	กล้วย กาโด ขมิ้น ข่า ข้าวโพด คุน ชะพลู ชะอม ตะไคร้ พริกชี้หนู พริกไทย มะกรูด มะดัน มะนาว มะปริง มะพร้าว มะเฟือง มะม่วง มะละกอ มังคุด ส้มโอ หนาม โหระพา

พื้นที่สวนหลังบ้านของแต่ละครัวเรือน			
10 ไร่ขึ้นไป	3-4 ไร่	1-2 ไร่	ต่ำกว่า 1 ไร่
ห้วยตมิง/6	ลุ่มแร่/1	ท่าไม้แดง/3	บ้านนา/5
เหยียด/2	ปากหมาก/2	ป่าอ้อย/1	ป่าเว/1
ท่าหัก/3	ทือ/3	กลาง/2	เดิมเจ้า/5
โคกหม้อ/5	ลุ่มมะนาว/5	หัวนา/4	หนองมน/3
	ทุ่งนางเภา/6	ดอนพด/4	วัดแก้ว/2
	หนองผักหนาม/6	สามสัก/5	นาหลวง/3
	เชิงสมอ/1	ชนอน/1	สงขลา/2
	กุล/2	บ้านลาด/4	ป่ายาง/3
	ทุ่งนอก/2	หัวนอน/5	เวียง/4
	ยางยวน/7	นาแค/6	ตะกรบ/2
	เทอะแค/8	ปากท่อ/4	สระมนโรรักษ์/4
	ดอนประดู่/1	ปากด่าน/6	บ้านเหนือ/3
	ห้วยพูน/3	ไทรงาม/7	หัวเลน/2
	ปากท่อ/4	ทำน้อย/1	
	คลองไม้แดง/7	ดอนเต็ญ/5	
	ฝ้ายพรุ/1		
	บ่อคา/5		
	บ้านล่าง/1		
	เหนือ/4		
	แหลมทราย/5		

ตารางแสดงพื้นที่สวนหลังบ้านของครัวเรือนในหมู่บ้านต่างๆ ของลุ่มน้ำโขงชายฝั่งตอนแสดงให้เห็นว่าในรอบ 200-300 ปีที่ผ่านมา ชาวนาชาวสวนและชาวประมงยังคงยืนหยัดสร้างหลักประกันด้านอาหาร สร้างสวนล้อมบ้าน หรือสวนหลังบ้านและเห็นได้ว่าในพื้นที่ซึ่งเข้าสู่ความเป็นเมือง และพื้นที่ซึ่งชาวนามีที่ดินน้อย มีสวนหลังบ้าน หรือสวนล้อมบ้านลดลง หรือหนาแน่นน้อยกว่า

ชาวบ้านลุ่มน้ำโขงปลูกพืชอาหาร สวนล้อมบ้านหรือป่าครอบครัวซึ่งรวบรวมรายชื่อได้ ถึง 100 ชนิด จำนวนสูงสุดที่สำรวจได้คือ บ้านที่ปลูก 46 ชนิด ถ้านับรวมเขตริมทะเลจะได้ 67 ชนิด แยกเป็นพืชสวนที่พบในทุกเขต 40 ชนิด และเฉพาะรายการที่พบในเขตริมทะเล 27 ชนิด ชาวบ้านระบุว่า ปลูกไว้กิน ไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องหา จะนำพืชอาหารเหล่านี้ไปให้ญาติและเพื่อนบ้าน บางทีก็มีคนมาขอ บางทีไม่ต้องขอ อยากได้ก็เด็ดไม่มีใครว่า ยกเว้นแต่อะไรที่รู้ว่าเจ้าของเขาจงใจปลูกไว้ขาย เราก็ไม่ควรจะเก็บของเขา

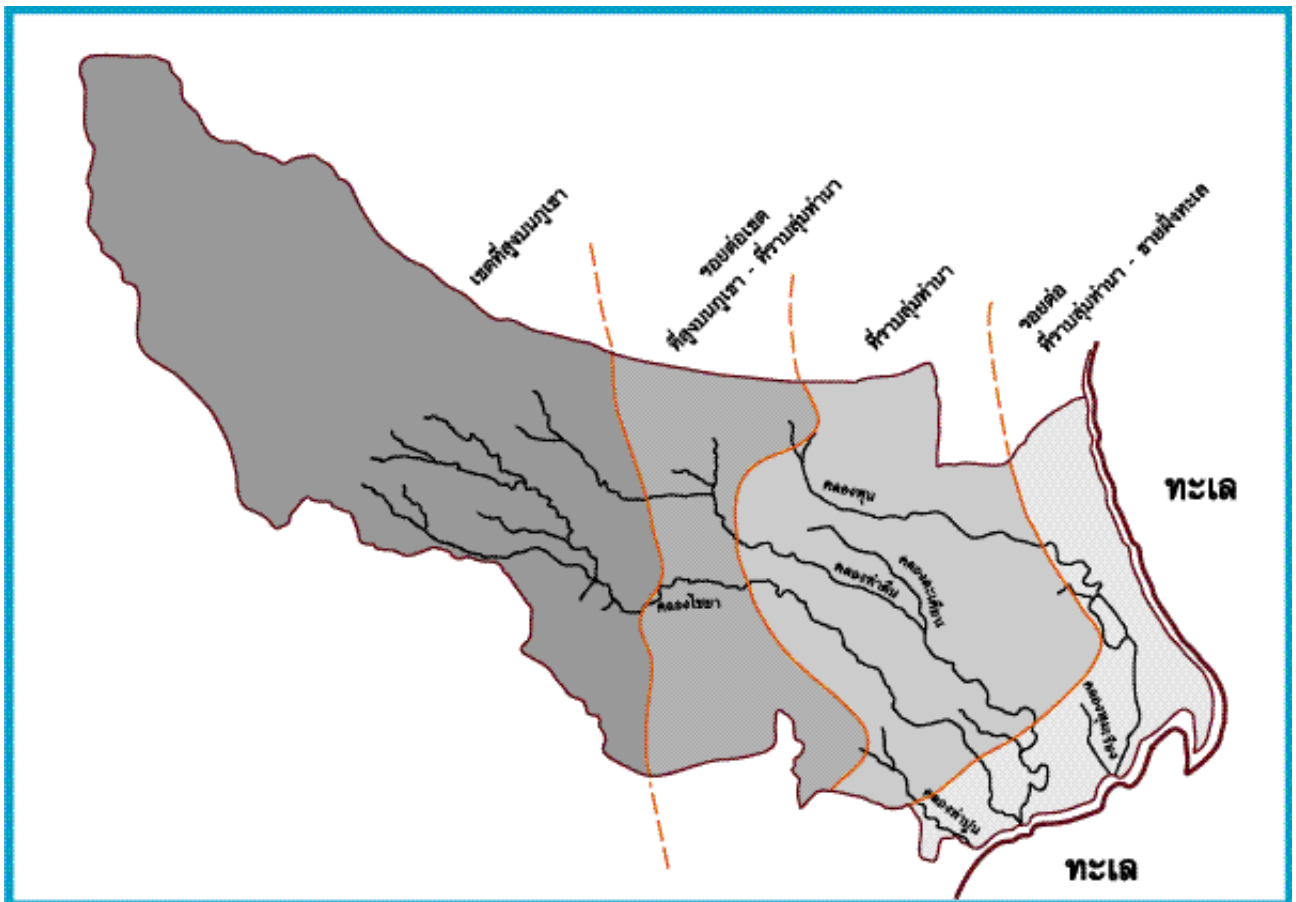
หมู่บ้านหนึ่งๆ ซึ่งประกอบไปด้วยหลายกลุ่มเครือญาติร่วมกันนี้ ตั้งอยู่ในระบบนิเวศต่างกันตั้งแต่ที่ราบชายฝั่งทะเลถึงบนภูเขา ด้วยเหตุนี้ชื่อของหมู่บ้านจึงสะท้อนที่ตั้งอันประกอบด้วยระบบนิเวศดังกล่าว อีกทั้งในบางกรณียังเป็นนัยบอกหลักเขตสำคัญทางภูมิศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ช่วยให้เข้าใจหมู่บ้านได้ง่ายขึ้นอีก

ชื่อหมู่บ้าน	ประวัติศาสตร์หรือระบบภูมินิเวศของหมู่บ้าน
บ้านเขาหลัก	พื้นที่มีหินซึ่งอยู่ตามเขา เรียกว่าหินหลัก มีภูเขาเป็นเนินเขา และต่อมาเรียกเพี้ยนติดปาก ว่าบ้านเขาหลัก
บ้านคลองไม้แดง	ตั้งอยู่ริมคลองและใกล้คลองมีไม้แดงมาก
บ้านปากหมาก	แรกตั้งหมู่บ้านในหมู่บ้านทุกบ้านมีต้นหมากมาก ขึ้นแน่นไปหมด
บ้านท่าไม้แดง	หมู่บ้านตั้งอยู่ริมคลองและมีไม้แดงมาก (ภาษาใต้ท่าแปลว่าคลอง)
บ้านในไร่	ชาวบ้านโพธิ์ไปทำข้าวไร่ จึงเรียกที่บริเวณนั้นว่าบ้านในไร่
บ้านโพธิ์	หมู่บ้านมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่
บ้านหนองแค	ในหมู่บ้านมีหนองน้ำ และบริเวณหนองน้ำนั้นมีต้นแคมาก
บ้านเชิงสมอ	หมู่บ้านริมทะเล และมีเรือประมงออกไปหาปลา มีครั้งหนึ่งสมอเรือตกลงไปในทะเลและไปพันที่เขา
บ้านพนัง	หมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ต่อมาแม่น้ำกัดเซาะตลิ่งพัง ชาวบ้านจึงเรียกต่อมาว่าบ้านพนัง
บ้านท่าหัก	หมู่บ้านมีแม่น้ำไหลผ่าน ต่อมาน้ำเซาะตลิ่งพังจนแม่น้ำแยกออกเป็น 2 ช้าง ชาวบ้านจึงเรียกบ้านท่าหัก (ท่า ภาษาใต้ แปลว่าคลอง)
บ้านหัวนา	หมู่บ้านมีพื้นที่ทำนามาก และมีคนเข้ามาอยู่มาก ทุกบ้านทำนาจึงมีคนนาเต็มไปหมด จึงเรียกว่าบ้านหัวนา
บ้านทือ	หมู่บ้านมีป่าทึบ ในป่ามีต้นทือขึ้นเต็ม ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านทือ (ทือต้นคล้ายชิง ช่า)
บ้านนาทราย	ในหมู่บ้านเป็นพื้นดินทราย และชาวบ้านนิยมทำนา จึงเรียกบ้านนาทราย
บ้านทุ่งนอก	หมู่บ้านนี้ทำนากันมาก และเนื่องจากบ้านอยู่ห่างไกลชุมชนออกไปมาก ชาวบ้านจึงเรียก บ้านทุ่งนอก
บ้านสงขลา	เล่ากันมาว่าเดิมมีคนมาจากหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา มาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามถิ่นฐานเดิมว่าบ้านสงขลา
บ้านท่าใหญ่	เมื่อก่อนมีคลองขนาดใหญ่ เรือ 2 ลำวิ่งสวนกันไปมาได้ และมีเรือสินค้าเข้ามาขายสินค้าในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกบ้านท่าใหญ่
บ้านวังลุมพื	หมู่บ้านมีลำห้วยและมีต้นลุมพืมาก จึงเรียกบ้านวังลุมพื
บ้านบ่อเค็ด	หมู่บ้านมีบ่อน้ำ และบริเวณนั้นมีต้นเค็ดมาก จึงเรียกบ้านบ่อเค็ด
บ้านปายาง	ในหมู่บ้านมีต้นยางมาก (ยางนา) ชาวบ้านมีอาชีพทำชันยางและเผา น้ำมันยาง จึงเรียกบ้านปายาง
บ้านวัดนพ	ในหมู่บ้านมีวัดชื่อวัดนพ จึงเรียกบ้านวัดนพ ปัจจุบันวัดนี้ร้างไปแล้ว
บ้านเขาน้ำร้อน	ในหมู่บ้านมีเขาซึ่งมีน้ำร้อน ชาวบ้านจึงเรียกบ้านเขาน้ำร้อน
บ้านนาหลวง	ที่นาของหมู่บ้านนี้เป็นของหลวง ให้ประชาชนเช่าทำนา จึงเรียกบ้านนี้ว่าบ้านนาหลวง
บ้านกลาง	เนื่องจากสมัยก่อนบ้านนี้ตั้งอยู่ตรงกลางชุมชน มีหมู่บ้านล้อมอยู่โดยรอบ จึงเรียกบ้านกลาง
บ้านป่าอ้อย	สมัยก่อนมีคนทำสวนอ้อย และยกบ้านอยู่ในป่าอ้อย ต่อมามีคนอพยพมาอยู่มากขึ้น จนเป็นหมู่บ้าน จึงเรียกกันว่าบ้านป่าอ้อย
บ้านออก	เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านกลาง จึงเรียกบ้านออก
บ้านลุ่มนาว	สมัยก่อนมีแม่น้ำ และชาวบ้านปลูกมะนาวกันมากตามริมแม่น้ำ จึงเรียกกันว่าบ้านลุ่มมะนาว
บ้านฝ้ายพรุ	เมื่อก่อนมีแม่น้ำไหลผ่าน และอีกฟากหนึ่งเป็นพรุ จึงเรียกว่าบ้านฝ้ายพรุ
บ้านห้วยพุน	สมัยก่อนมีลำห้วยไหลผ่านหมู่บ้าน และมีแมงกะพรุนจากทะเลขึ้นมาตามลำห้วย จึงเรียกบ้านห้วยพุน
บ้านนาแค	สมัยก่อนบริเวณพื้นที่ทำนามีต้นแคใหญ่ขึ้นอยู่ จึงเรียกบ้านนาแค

4. ทำระบบนิเวศของลุ่มน้ำ

ระบบภูมิศาสตร์ของไชยาได้แบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำออกเป็นระบบสำคัญ 5 ระบบ
ดังนี้คือ

1. ที่ราบลุ่มทำนา
2. เขตที่สูงหรือบนภูเขา
3. เขตชายฝั่งทะเล
4. เขตรอยต่อระหว่างที่ราบลุ่มทำนากับเขตป่าเขา
5. เขตรอยต่อระหว่างที่ราบลุ่มทำนากับฝั่งทะเล

แผนที่แสดงเขตนิเวศข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นลักษณะภูมิศาสตร์ เมื่อผสมผสานเข้ากับวิธีการใช้ที่ดินของชาวนาชาวสวน ซึ่งได้พบว่าครัวเรือนชาวนาชาวสวนใช้ที่ดินหลายระบบพร้อมๆ กัน

นาข้าวไชยา

1. ที่ราบลุ่มทำนา

ได้แก่พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลเวียง ตำบลป่าเว และบางส่วนของตำบลโมถ่าย ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด โครงสร้างดินเป็นดินสำหรับที่ราบลุ่มน้ำ ส่วนมากเป็นดินเหนียวที่เกิดจากการทับถมของตะกอนดินที่ไหลมากับน้ำทำทับถมกันมานานจนกลายเป็นที่ราบลุ่มน้ำ จึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง เหมาะแก่การปลูกข้าวในฤดูฝน แม้จะมีความสามารถในการระบายน้ำได้น้อย ส่วนในฤดูแล้งน้ำแห้งลง จะมีการปรับเปลี่ยนที่นามาใช้ปลูกพืชผักและเพาะเห็ด ด้วยเหตุที่ชาวนาในเขตนี้เเวศที่ต่อกับทะเลนิยมเลี้ยงเบ็ดซึ่งกินข้าวเปลือก ดังนั้น ชุมชนระบบนิเวศนั้นนอกจากผลิตข้าวไว้เป็นอาหารและขายให้แก่ชุมชนใกล้เคียงที่ผลิตข้าวไม่ได้แล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตอาหารป้อนให้แก่ชุมชนเลี้ยงเบ็ดที่สำคัญมาก

ปูพุมเรียง

2. เขตชายฝั่งทะเล

ตำบลพุมเรียงเป็นพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่มีคลองใหญ่พุมเรียง ซึ่งต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอท่าชนะไหลผ่าน คลองใหญ่พุมเรียงเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญออกสู่ทะเลเพื่อทำการประมง ปากคลองไชยามีหาดทรายสำคัญคือหาดแหลมโพธิ์ และแหลมทราย ทะเลพุมเรียงเป็นทะเลที่มีลักษณะเป็นโคลนเลนมาก จึงมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีปลาและหอยหลายชนิดที่พบมากในเขตนี้เป็นพิเศษ เช่น หอยขาว หอยรอก หอยไฟไหม้ เป็นต้น ปูของพุมเรียงเป็นปูที่มีรสชาติอร่อย เป็นที่รู้จักกันดีในตลาดการประมงของประเทศ

ทะเลพุมเรียง

ชาวประมงพุมเรียง

ปูดำพุมเรียง

หอยขาว - ปูดำ

มีคำศัพท์เรียกพื้นที่ดอนสันทรายกลางทะเลพุมเรียงนี้ว่า **ดอนเส็ด** ดอนเส็ดตั้งอยู่กลางอ่าวปากน้ำพุมเรียง หากเดินทางไปใช้เวลาราว 20 นาที ดอนเส็ดเป็นเกาะเล็กๆ สภาพทั่วไปเป็นหาดทรายขาว ริมหาดมีต้นไม้พุ่มเตี้ยกระจายอยู่ บริเวณดอนเส็ดนี้มีหอยขาว รสชาติดีมาก เป็นที่ต้องการของการตลาด พอๆ กับปูพุมเรียงและปูดำอันมีชื่อของพุมเรียง

3. เขตภูเขาและที่สูง

คือพื้นที่ส่วนมากของตำบลปากหมาก มีเนื้อที่กว้างใหญ่ถึง 186,331 ไร่ ภายหลังมีการบุกเบิกป่าเปลี่ยนเป็นพื้นที่สวนยาง สวนกาแฟ และสวนผลไม้ชนิดต่างๆ จำนวนมาก บนเขตภูเขาสูงนี้ กลายเป็นแหล่งผลิตพืชสวนที่ใหญ่มากเขตหนึ่ง แต่เดิมชาวบ้านใช้พื้นที่บนภูเขาเฉพาะบริเวณสองฝั่งคลองไชยาและคลองท่าดินเป็นสวนผลไม้ เพราะน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ภายหลังการบุกเบิกป่าปากหมากแล้ว การเพาะปลูกทำสวนก็ขยายออกไปห่างจากคลองมากขึ้นทุกที จนชาวสวนต้องใช้วิธีสูบน้ำและขุดบ่อขึ้นเพื่อหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรม

กาแฟ-ยาง-กล้วย ม. 7 ต. ปากหมาก

บ้านเรือนบนเขตป่า

4. ระบบนิเวศรอยต่อป่าต้นน้ำกับที่ราบลุ่ม

ชุมชนบนระบบนิเวศบนรอยต่อสองระบบของกลุ่มน้ำนี้ ตั้งบ้านเรือนและพื้นที่การผลิตอยู่ในระบบนิเวศซึ่งมีสภาพที่ราบลุ่มและบนที่เนินสูง มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ในขณะเดียวกันสามารถที่จะระบายน้ำส่วนเกินในช่วงฝนตกชุกได้เป็นอย่างดี ในเขตนี้จึงปรากฏรูปแบบการผลิตที่หลากหลาย มีทั้งทำนา สวนยางพารา การปลูกข้าวไร่ การเพาะเห็ด การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ และเพราะมีพื้นที่บางส่วนเป็นที่ราบลุ่ม จึงสามารถผลิตข้าวได้ ทำให้ชุมชนในเขตนี้มีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้สูง

ดินในเขตนี้มีลักษณะเป็นทั้งดินเหนียวในที่ราบลุ่มและดินร่วนปนทรายในเขตที่สูง จึงมีความหลากหลายของดิน ทำให้ชุมชนมีทางเลือกที่จะใช้ประโยชน์จากการผลิตให้เหมาะสมกับชนิดดินนั้นๆ พื้นที่ที่ตั้งอยู่บนรอยต่อของสองระบบนี้ได้แก่ ตำบลโมถ้าย และบางส่วนของตำบลเวียงและตำบลป่าเว

5. ระบบนิเวศรอยต่อที่ราบทำนากับเขตชายฝั่งทะเล

ด้วยเหตุที่ลุ่มน้ำไชยา-พุมเรียง ติดต่อกับชายฝั่งทะเล ดังนั้น พื้นที่ชุมชนส่วนหนึ่งจึงอยู่ในเขตที่ทำการผลิต 2 ระบบคู่กัน คือ ระบบทำนา กับระบบประมงชายฝั่ง

ดินในเขตนี้มีลักษณะเป็นทั้งดินเหนียวที่อุดมสมบูรณ์ในที่ราบลุ่มทำนา และเป็นดินทรายในเขตที่ติดเขตน้ำกร่อยหรือป่าพรุที่เกิดจากสันทราย หรือพื้นที่หลังสันทราย ในส่วนนี้คุณภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์น้อย และมักมีปัญหาดินเป็นกรดจัดในเขตป่าพรุ และดินเค็มในเขตที่มีน้ำกร่อย

เพราะเหตุที่ชุมชนในเขตนี้จะมีสภาพพื้นที่ติดต่อกับระบบที่ราบลุ่มทำนา จึงได้รับน้ำทั้งหมดจากที่ราบลุ่มทำนาผ่านก่อนไหลลงทะเล ทั้งน้ำจากคลองชลประทานและน้ำฝนธรรมชาติ หากเกิดน้ำท่วมจะได้รับผลกระทบน้อย

กว่าที่ราบลุ่มน้ำ เพราะอยู่ใกล้ทะเลน้ำจะระบายได้รวดเร็ว

ชุมชนในระบบนิเวศนี้ทำการผลิตข้าวได้พร้อมๆกับการจับปูปลากุ้งหอยจากทะเล ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เย็บจากมุงหลังคาจากซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นทั่วไปในเขตน้ำกร่อย ปาลูกมะพร้าว ทำน้ำตาลโตนด เลี้ยงเป็ดไข่ เลี้ยงสัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังมีการปลูกมะม่วงหิมพานต์ และมีป่าเคี่ยม ซึ่งครอบครัวมักสงวนไว้เป็นป่าครอบครัว บางรายมีเป็น 10 ไร่ ในเขตนี้อาจสามารถใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรจากสองระบบนิเวศ จึงเป็นเขตที่เลี้ยงตนเองได้สูงมากเขตหนึ่ง

ตาลโตนด

หมู่บ้านเขตลุ่มน้ำไชยาใช้ระบบนิเวศหาระบบหลักดังตารางข้างล่างนี้				
ระบบนิเวศ ภูเขาและที่สูง	ระบบนิเวศรอยต่อ ภูเขา-ที่ราบลุ่มทำนา	ระบบนิเวศ ที่ราบทำนา	ระบบนิเวศรอยต่อ ที่ราบทำนา-ชายฝั่งทะเล	ระบบนิเวศ ชายฝั่งทะเล
บ้านลุ่มแร่	บ้านกลาง	บ้านป่าแฉะ	บ้านขนอน	บ้านฝ้ายพรุ
บ้านปากหมาก	บ้านลุ่มนาว	บ้านท่าหัก	บ้านทุ่งนอก	บ้านตะกรบ
บ้านท่าไม้แดง	บ้านหัวนา	บ้านเหยียด	บ้านหัวนอน	บ้านสระมโนราห์
บ้านพยุยงชี	บ้านเชิงสมอ	บ้านเขาพนมแบก	บ้านนาแค	บ้านบ่อคา
บ้านนา	บ้านเหยียด	บ้านเดิมเจ้า	บ้านคลองยวน	บ้านล่าง
บ้านห้วยตาหมิง	บ้านท่าหัก	บ้านหนองผักหนาม	บ้านท่าโพธิ์	บ้านหัวเลน
บ้านเขาหลัก	บ้านเชิงเขา	บ้านกุล	บ้านวัดแก้ว	บ้านเหนือน้ำ
	บ้านห้วยดวน	บ้านโพธิ์	บ้านปากด่าน	บ้านแหลมทราย
	บ้านฝ้ายท่า	บ้านดอนพุด	บ้านเลม็ด	
	บ้านป่าอ้อย	บ้านป่าอ้อย	บ้านห้วยพุน	
	บ้านสามลัก	บ้านท้อ	บ้านยางยวน	
		บ้านวัดตะเคียน	บ้านไทรงาม	
		บ้านลาด	บ้านปากท่อ	
		บ้านตลาดไชยา		
		บ้านสงขลา		
		บ้านป่ายาง		
		บ้านเวียง		
		บ้านบ่อเค็ด		
		บ้านนาหลวง		

บทที่ 2

ชาวนาบนหลายระบบนิเวศ

1. หนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา

2. บุกเบิกระบบนิเวศใหม่

- 1) การผลิตบนหลายระบบนิเวศ
- 2) การถือครองที่ดินหลายระบบนิเวศ
- 3) ส่วนผสมของระบบเกษตรกรรม

3. ครอบครัวกับบทบาทในฐานะหน่วยการผลิต

- 1) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
ใช้แรงงานแบบเข้มข้นเพื่อรักษาการผลิตข้าว
- 2) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
จัดสรรแรงงานครอบครัวกระจายออกไปตามภาวะการผลิต
- 3) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
จ้างแรงงานชดเชยแรงงานที่ไม่พอเพียง หรือแรงงานที่ขาดแคลนมาก
- 4) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
ผลิตในงานสำคัญ งานที่เหลือ ใช้ระบบให้เช่า หรือจ้างแรงงานบางส่วน
- 5) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
ทำการผลิตเองในระบบหนึ่ง งานที่เหลือ ใช้ระบบการจ้างแรงงานล้นๆ
- 6) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต
แต่ลดพื้นที่การผลิตในระบบหนึ่งลง เพื่อจะรักษาการผลิตไว้หลายระบบ
- 7) ครอบครัวซึ่งไม่เป็นหน่วยการผลิต(ไม่ทำการผลิตเอง)
การผลิตมาจากแรงงานรับจ้าง

บทที่ 2

ชาวนาบนหลายระบบนิเวศ

คุณยายอายุ 97 ปี

1. หนึ่งร้อยปีที่ผ่านมามี

ชาวนาลุ่มน้ำโขงแตกต่างจากลุ่มน้ำภาคใต้หลายเขต ตรงที่มีที่ราบทำนาเป็นผืนติดต่อกัน จนสามารถปลูกข้าวเลี้ยงตนเองได้ถึงระดับเหลือขายออกไปนอกท้องถื่น ชาวนาลุ่มน้ำโขงปลูกที่ดินรายละ 20-30 ไร่ เรื่อยไปจนถึง 100 และ 200 ไร่ เพื่อขยายที่ดินทำกิน ปลูก ปลา และสัตว์น้ำต่างๆ นั้น หาเอาได้ตามลำห้วย ยามว่างจากการทำนา ชาวนาอาจไปหาปลาถึงอ่าวโขง อ่าวพุมเรียง นอกจากนี้ยังมีสวนผลไม้ และพืชป่า พืชอาหารธรรมชาติต่างๆ ขึ้นอยู่หนาที่รอบๆ บ้านและตามป่าใกล้หมู่บ้าน

นอกจากทำนาแล้ว ชาวนาทำสวนเล็กๆ น้อยๆ บนที่ดอน ปลูกมะพร้าวและต้นตาลจำนวนมาก การทำตาลโตนดเป็นงานที่ชาวนาลุ่มน้ำมีความชำนาญเป็นพิเศษ

พื้นที่ถือครองที่ดิน	จำนวนครัวเรือน
1-5	972
6-10	1,684
11-15	1,466
16 ขึ้นไป	470

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร

ตัวเลขนี้ยังไม่นับรวมการบุกเบิกที่ดินในเขตใหม่ ปากหมากหลังพ.ศ. 2520 เพราะยังไม่มีผลสำรวจที่เป็นทางการ

พันธุ์ข้าวที่ปลูก 50 ปีที่แล้ว	
ข้าวไร่	ข้าวที่ราบลุ่ม
ข้าวมัด	พระยาหุุดช้าง นางพญา
ข้าวเล็บนก	นางมอญ หอมหัว
ข้าวรูนหัว	แมงดาตาย หอมแดง
ข้าวเกา	พยอม จันทบูรณ
ข้าวตาเจ้า	ซังดำ หอมมะรยา
ข้าวเหลือง	ข้าวเจ้าเกา รวงฉาง
ข้าวแดง	ข้าวมัด น้ำตาลปากบอ
ข้าวพวงพยอม	นกบินหล่น หอมน้ำเปรี้ยว
ข้าวเจ้าหัว	ซ่อมุด ป้าแยม
	กันตัง

เนื่องจากที่ดินบนที่ราบลุ่มน้ำนี้ประกอบด้วยภูมิประเทศทั้งที่ดอนและที่ราบลุ่มต่ำ ไปจนถึงที่พรุ การทำนาจึงประกอบด้วยนาดำและนาดอน นาดำเป็นน่าน้ำลึก ที่ดินมีหญ้าขึ้นมาก รก ต้องใช้ควายเหยียบนาทีละเป็นร้อยๆ ตัว เพื่อเหยียบให้หญ้าต่างๆ คลุกเคล้ากับดินในนา เวลาเกี่ยวข้าวนาดำนี้ ตรงกับฤดูน้ำท่วมพอดี ชาวนาไชยาจึงเกี่ยวข้าวน้ำท่วม เวลาเกี่ยวข้าวต้องมีเรือบรรทุกข้าวตามหลังไป 4-5 ลำ เอาข้าวที่เกี่ยวแล้วบรรทุกบนเรือมาตากไว้บนราวข้าวหอมพื้นเมืองที่มีชื่อที่สุดคือ **ข้าวหอมไชยา** ร่ำลือกันมาจนบัดนี้ว่า อ่อนนุ่ม อร่อย และกลิ่นหอมไปทั่วทั้ง นอกจากข้าวหอมไชยาแล้ว ชาวนายังใช้ข้าวพันธุ์ ข้าวหอมยายจวง ข้าวปากบอก และข้าวหอมระย้า ส่วนข้าวเหนียวตาลนั้น ชาวนายังกันที่ดินไว้ปลูกสมำเสมอ เพื่อนำมาทำขนมต่างๆ อันเป็นรสนิยมเฉพาะของท้องถิ่น นาของไชนานั้นน้ำดีดินดี จนเกิดเป็นสำนวนว่า **“ปลูกข้าวไม่เอาปลายลงก็ต้องได้กินแน่นอน”**

บริเวณที่ราบลุ่มชาวนาไชนานิยมเลี้ยงเป็ดกันแทบทุกครัวเรือน โดยคิดค้นการเลี้ยงแบบธรรมชาติ คือ ให้เป็ดกินข้าวที่ตนเองปลูก พอเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วก็ปล่อยเป็ดลงทุ่งตาดไปหมด การที่ชาวไชยาเลี้ยงเป็ดวิธีนี้ได้ก็เพราะพื้นที่จำนวนมากเป็นพรุ น้ำไม่เคยแห้งเลย ชาวนาจึงทำเล้าเป็ดไว้ในทุ่งนานั่นเอง ตำนานการเลี้ยงเป็ดร้อยปีที่แล้วของไชยา จึงกลายมาเป็นตำนานไข่เค็มที่รู้จักกันดีในฐานะไข่เค็มไชยาในปัจจุบัน

ชีวิตของชาวนาบนที่ราบลุ่มอาจทำความเข้าใจผ่านคำบอกเล่าของชาวนาผู้มีอายุรุ่น 70-80 ปี ดังนี้

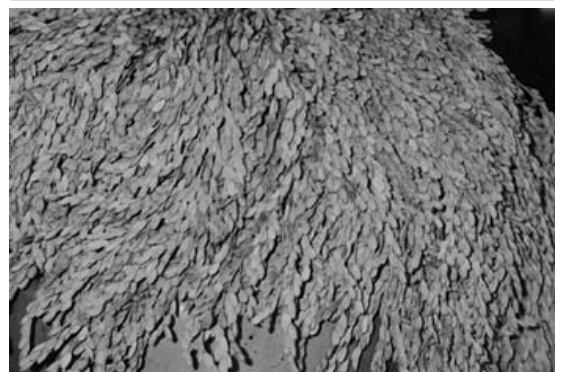
“สมัยก่อนเดือน 6 เดือน 7 ทำนาข้าวเบา เดือน 9 แล้วทำข้าวหนัก พอเดือน 11 เกี่ยวข้าวเบา หาได้หยุดไม่พอเดือน 4 เดือน 5 ก็ทำตาล ทำกันทุกบ้านเลย เคี้ยวกันเมื่อย เคี้ยวนี้เค้าเอาน้ำตาลทราย น้ำตาลอะไรไม่รู้มาทำขนมกินไม่ได้เรื่อง ฟันเคี้ยวน้ำตาลไปหาจากป่า ไม้แห้งๆ ตายๆ เยอะแยะ”

นาพรุ

ข้าวตากขึ้นเรียง

ข้าวเหนียวตาลใช้ทำขนม

ยายเข็ม หิตนาแค อายุ 81 ปี ชาวบ้านนาแค บรรพบุรุษตั้งนามสกุลเหมือนหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ ทำนามาชั่วชีวิต

“ข้าวหอมยายจวง มันนวล มันหอม หุงบ้านนี้บ้านอื่นรู้หมดเลย เกี้ยวใหม่ๆทำข้าวหลามได้

ข้าวหอมระย้า เมล็ดยาวๆ อ่อนๆ แต่ไม่หอม แข็งกว่าหอมยายจวง
ข้าวหอมห้วง นวลเหมือนกัน แต่นวดเหนียว นวดไม่ค่อยเหลกง่าย
หอมห้วงไม่ค่อยลัม ถ้านางามๆ หอมยายจวงจะลัม หอมห้วงไม่ลัม ชังแข็ง
ข้าวปากบอกร ข้าวขาว แข็ง ทำขนมจีนได้ ถ้าใครจะทำขนมจีนก็จะทุนข้าวไปขอ
แลกกับคนที่ทำข้าวปากบอกร
(เข้ม หิตนาแค)

“สมัยก่อนคนจนที่ยังไม่เยอะ อย่างพ่อผมมี 120 ไร่ มีลูก 5 คน แล้วก็แบ่งกันคนละ 20 ไร่ แต่หลานผมนี้เค้ามีเยอะ เป็นนาพรมันไม่มีใครเอา ก็ไปจับจองกันเอง แต่นาเป็นแปลงอย่างนี้จะมีไม่เกินคนละ 20-30 ไร่”

“เมื่อก่อนชาวนาจะฝากควายไว้กับคนที่มีอิทธิพล มีคนเชื่อถือเยอะ ถ้าเราฝากกับคนไม่มีอิทธิพลควายจะหาย ชาวนาบ้านเขาก็ตาแหลม อย่างผมมีควาย 20 ตัวแต่ไม่มีเวลาเลี้ยง ก็เอาไปฝากกับเจ้าหนี่ เขาจะมีคนเลี้ยงมีควายเป็นร้อยเลย พอควายออกลูกมาเขาจะแบ่งกัน แล้วแต่ตกลงกัน เขาไม่มีปัญหากัน ลูกตัวแรกใครจะเอา จะเอาลูกตัวผู้หรือตัวเมีย แล้วแต่ตกลงกัน พอควายเยอะสมัยก่อนไม่มีรถไถนา ก็เอาควายไปเหยียบ เดินไล่กัน ในท้องนา เหยียบกันตั้งแต่เช้ามืด 6 โมงก็ไล่ควายไป เดินตามหลังควายแล้วก็ตีวนไปวนมาควายลัก 40 ตัว ทั้งเล็กทั้งใหญ่ทั้งแม่ทั้งลูก เหยียบจนหญ้าขาดหมด เรียกว่าเป็นเทือก ก็ดำได้เลย ถ้านาต้นเขาไม่ใช้ ใช้กับนาลูกคนเดินนี้แค่หัวเข่า เขาเรียกนาพรุ เป็นดินโคลนลึกที่กว้าง ไถไม่ได้มันมองไม่เห็น ถ้านาต้นเค้าจะไข่น้ำออกก็ไถได้ เมื่อก่อนต้องโซแรงกันไปเหยียบ”

(ประสิทธิ์ มีแสง)

ป็นตาล

“ข้าวเหนียวตาล ทำข้าวเม่าดี รุ่นยายทำทุกบ้าน บางบ้านทำน้อย บางบ้านทำมาก ของยายทำเป็นอ่าวๆ ต้องนวดควาย ธรรมชาติเขานวดตีนมันเหนียว เขาทำพอได้ตำกนครก 2 ครก ของยายทำมาก นวดตีนไม่ทันทำขาย ขายดี เค้าซื้อไปทำจิ้ง ทำขนมกรูป ข้าวเหนียวตาลปองหนึ่ง(ลิตร) 7 บาท ข้าวอื่น 5 บาท 2 ปอง 10 บาท ทุนไปขายที่พุมเรียง เดินไปทางป่าไม่มีรถ คนแต่ก่อนโซซ่า แต่แรกเงินหายาก ยายทำน้ำตาลโตนดขาย ถู 10 ก้อน ขาย 2.50 บาท ทองบาทหนึ่ง 20 บาท หมูตัวหนึ่ง 9 บาท ควายใหญ่ตัว 30 บาท เสือตัวละ 12 ตังค์ ผ้าผืนหนึ่ง 90 ตังค์ ตัดใจกระเบนได้ 2 ถู สมัยยายสาวๆ ทอผ้าเอง ซื้อมาขายมาหย้าข้าวสุกแล้วตากแดดให้แห้งแล้วเอามาหิวให้ข้าวหลุด ตอนหลังเลิกทอ ซื้อมาตลาดสวยๆ ไม่เปลืองกาลเวลา ทอเอง ๓ วันไม่ได้ผืน คนที่ทอเป็นตายไปหมดแล้ว”

สมัยโน้นเสื้อก็ทอ เสื้อजूด ไปเอาजूดจากป่าพรุ

สมัยยายยังสาวนะ ขนมันไม่อด ทุกวันนี้เค้าไม่มาขายไม่ได้กิน ไม่มีใครทำ จะทำที่เหนียวต้องซื้อ น้ำตาลต้องซื้อ สมัยยายน้ำตาลทำเอง ข้าวเหนียวตาลทำเอง ได้เป็นเกวียน กลางคืนไม่มีอะไร ต้มเปียก เดียวก็ทำหลามให้กิน เดียวทำโน่นให้กิน ทุกวันนี้อดกันแล้ว ไม่ทำอะไรกัน เหนียวก็ไม่ทำ ทำแต่ข้าวเจ้า น้ำตาลก็ไม่ทำกัน แต่แรกยายทำตาลเคี้ยว ยามนี้ไม่ได้นั่งแล้ว เข้าต้องไปรับน้ำหวานตาไปขึ้น ยายไปรับมาเคี้ยวจนสุกจนเสร็จ คนแต่แรกทำงานไร่ชาแต่กันดี ของของเรา เรามีทุกอย่าง พร้าเรา ก็ปลูกเอง น้ำตาลก็ทำเอง จะทำหลาม ทำต้ม ทำเหนียว ทำได้ทุกอย่าง เดียวนี้ข้าวเหนียวไม่มี น้ำตาลของตัวเองไม่มีต้องไปซื้อ น้ำตาลแดงโล 30 ร่นยาย 6 ถ้วย 5 บาท ทุนไปขายพุมเรียง

สมัยก่อนที่ต้องซื้อมี เกลือ เคย ยาเมา(ยาเส้น) แป้ง ใหญ่กว่าป๋องนม 5 บาท(ทาหน้า ทำเป็นเม็ดย)

หาปลา คนขายไปดักลุ่ม ดักตามข้างบ้าน ตัวเท่าๆขา ได้ที่ 7-8 ตัว เอามาคลุกเกลือตาก จะกินเมื่อไรก็ได้ ทุกวันนี้ไม่ได้กิน แพง เมื่อก่อนไม่มีที่ขาย พาไปขายตลาดไชยา ตัวใหญ่ๆ เกือบโล 10 บาทไม่ไช่ขายได้ ต่ออยู่นั้นแล้วสัตว์ในป่าอีก กระเจง ไก่เถื่อน หาได้ทั้งนั้น ไม่ซื้อ”(จินดา จิ้วไม้แดง)

ไกลออกไปสุดสายตาของชาวาลุ่มน้ำไชยาโน้น เป็นที่ตั้งของภูเขาอันเป็นต้นน้ำไชยา และทำดิน ชาวบ้านมีนิทานเกี่ยวกับภูเขาสะทอนความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นปฎิหารย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับธรรมชาติร่วมกัน แม้ว่าจะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ข้างบนเขตป่าต้นน้ำนั้น ก็มีเพียงผู้คนจำนวนน้อย ซึ่งคนไชยาเรียกว่า **พวกนอก** เช่นเดียวกับที่อื่นๆ ในภาคใต้พวกนอกพากันไปจับจองที่ป่าปลูกบ้านเล็กๆ อยู่ตามริมคลองบริเวณบ้านลุ่มแร่ บ้านท่าไม้แดง บ้านท่าใหญ่ บ้านเกาะเสียด ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มแรกเริ่มที่สุดของตำบลปากหมาก

เมื่อก่อนชาวบ้านจะตั้งบ้านอยู่กันเป็นกลุ่มๆ หย่อมๆ จากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ได้เปรียบเทียบให้ฟังว่า ‘หย่อมหนึ่งเดี๋ยวนี้อันก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งไปแล้ว’ ซึ่งในแต่ละหย่อมก็จะเป็นเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องกัน แต่ละบ้านจะล้อมรอบด้วยสวนรอบบ้านที่ปลูกพืชผลต่างๆ ไว้กิน ถัดไปจากบ้านก็จะเป็นที่นา สมัยก่อนยังไม่มีถนน การไปมาหาสู่ระหว่างกันภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ใช้วิธีเดินไปตามคันนาเท่าที่จะเดินไปถึงเท่านั้น การติดต่อค้าขายกันในสมัยก่อนมีตั้งแต่ปากหมากถึงพุมเรียง ถ้าต้องการซุงมาจากปากหมากก็ขึ้นไปขอให้เกลอขายขนลงมา การขายข้าวจะใช้ม้าเทียมเกวียนไปขาย ส่วนที่พุม

เลือกजूด ทอเอง

เต้าปูนกินกับหมาก ปัจจุบันยังใช้อยู่

เรียงก็จะมีเรือชนปลาขึ้นมาตามคลองไชยา มาจนถึงป่าเวเพื่อมาแลกข้าว คลองไชยาแต่ก่อนมีขนาดกว้างใหญ่มาก และเป็นทางคมนาคมที่สำคัญในการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้าน

พวกนอกนิยมทำไร่เลื่อนลอย ถางป่า ปลุกข้าวไร่ ทำแต่พอกิน ปลูกสัตว์ป่านั้นหาเอาจากป่านั่นเอง สัตว์ป่าที่หาได้นั้นก็ถูกแบ่งปันปันส่วน แจกจ่ายกันในหมู่เครือญาติเพื่อนบ้าน

เครื่องจักสาน ทำด้วยหวายและไม้ไผ่ซึ่งลุงหามาด้วยตนเองจากป่า

ชาวบ้านลุ่มแร่นั้นอยู่ในป่าจึงนิยมตัดหวายในป่าออกมาขายที่ตลาดไชยา

วิธีการที่จะซื้อขายกันเองในป่านั้นไม่มี พวกนอกใช้วิธีแลกเปลี่ยนอย่างเดียว แม้แต่ทุเรียนป่าและผลไม้ป่าถ้านึกอยากจะเป็นเจ้าของ พวกนอกใช้วิธีการชี้ว่าต้นนั้นๆ เป็นของใครเท่านั้นเอง

การขยายขยายขึ้นไปตั้งถิ่นฐานในเขตป่าต้นน้ำเป็นจำนวนมากนั้น เริ่มต้นจากความเจริญที่ศิบลานเข้าไป จากการตัดถนนจากป่าสู่เมืองโดย กรม.กลาง ในต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นไป และ

การบุกเบิกสร้างสวนบนเขตต้นน้ำก็เริ่มแต่บัดนั้น อันหมายถึงว่าชาวบ้านบนที่ราบและบนชายฝั่งทะเลจะขึ้นไปจับจองบุกเบิกสร้างสวน เพื่อขยายพื้นที่การผลิต ในทศวรรษ 2520 หลังจากการสร้างถนนเชื่อมระหว่างไชยากับปากหมาก 20 ปี 30 ปีให้หลัง ในต้นทศวรรษ 2540 ป่าต้นน้ำปากหมากนับแสนไร่ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นสวนยางพารา สวนกาแฟ สวนผลไม้แบบผสมผสาน และมีหมู่บ้านตั้งอยู่บนเขตป่าถึง 7 หมู่บ้าน

ชาวนาบนที่ลุ่มกับพวกนอกบนที่ดอนเขตป่าต้นน้ำนั้น ไปมาหาสู่และพึ่งพากันตามระบบเกลอของถิ่นใต้ พวกนอกนำเอาของป่า ผลไม้ป่า เช่น ทุเรียนป่า ลงสาด เงาะที่ปลูกไว้เล็กๆ น้อยๆ ลงมาแลกข้าวและปลาบนที่ราบ บ้างก็ขาย เมื่อเริ่มมีการใช้เงินบ้างแล้ว พวกนอกเริ่มเอาม้าบรรทุกของป่าและผลไม้มาขายให้พวกที่ราบลุ่ม นอกจากค้าขายแลกเปลี่ยนกันแล้ว พวกที่ราบลุ่มชอบนำวัวควายไปฝากพวกโมถ่ายไถล่เขตภูเขาเลี้ยงไว้ยามฤดูน้ำหลากอีกด้วย

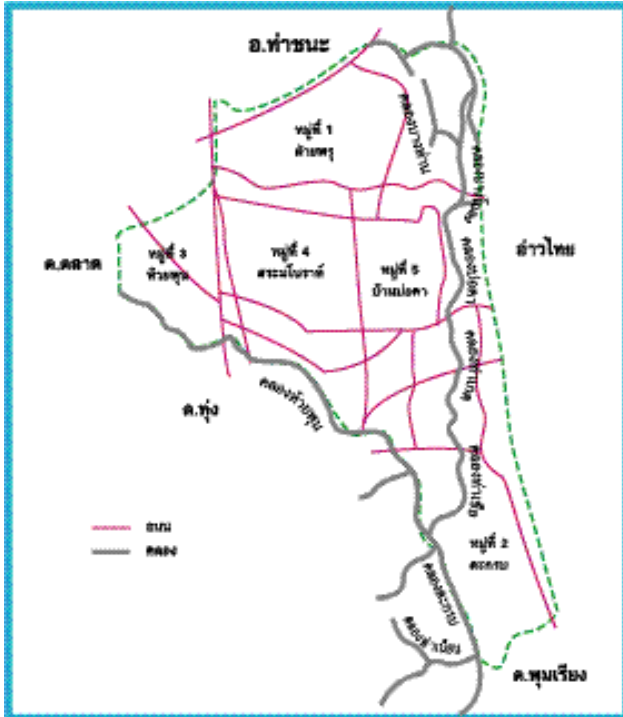

สมัยก่อนต้องงมม้ผ่านคันนาแบบนี้

“สมัยนั้น ข้าวถังหนึ่ง 7 บาท ปลาทุ 12 ตัวบาท สมัยผมอยู่ ป.1 ป.2 เพิ่งมาขึ้น เป็น 40-60 บาทไม่ถึง 10 ปีนี้เอง สมัยนั้นเค้าใช้ดวงเอา ใช้ถึงไม้กลมๆ ไม่ได้ ชั่งกิโล สมัยก่อนคนโมถ่ายมาซื้อข้าวใช้มาบรรทุกไป เป็นแถวเลย ม้าคนละตัว 2 ตัว รับจ้างบรรทุกข้าวไปขายโรงสีไฟ เค้าแก่เทียมตลาดไชยาโรงสีใหญ่อยู่ เขา บรรทุกจากเสวียดจากโมถ่าย บรรทุกมาไป 10 ถัง ใช้กระสอบป่านเย็บติดเป็นคู่ เข้าแล้วก็ใส่ข้าวข้างละ 5 ถังแล้วพับแล้วช่วยกันยกขึ้นหลังม้า ทำเบาะไว้บนหลังม้า บรรทุกแล้วก็ไล่กันไปเป็นแถว เป็นอาชีพหนึ่ง อาชีพบรรทุกข้าวไปขาย เดินไป บนคันนาไม่มีทางรถ ลางสาดปากหมากเขาก็มาทุก สมัยก่อนปากหมากมี ลางสาดเยอะ ลางสาดเก่าแก่ แถวบ้านท่าไม้แดงมีทุกบ้าน บ้านหนึ่ง 9-10 ต้น 20 ต้น มันขายไม่ได้ทางมันลำบาก เขามาซื้อเอาม้ามาจากไชยา

พวกที่มีม้าเป็นพวกแถวบ้านวัดแก้ว บ้านเขาน้ำร้อน บ้านหนึ่งตัวสองตัว มารวม กลุ่มกันมาซื้อข้าวเป็นเกวียนๆละ 700 บาท เอาไปขายโรงสี ทางนี้ดวงไปพอไป ขายโรงสีเขาซึ่งเป็นกิโล ถ้าข้าวเขามันก็ขาดไป ค่าบรรทุกจากเสวียดจากโมถ่าย เทียวหนึ่ง 10 บาท จากเสวียดถึงไชยาใช้เวลา 3-4 ชั่วโมง ไปตั้งแต่ตี 5 กลางคืน คนหนึ่งมี 2 ตัว ซี่ไปตัวหนึ่งแล้วก็งูไปอีกตัวหนึ่ง ไปเป็นแถวสวายเขียว เขาจึง พุดเป็นสำนวนว่า “มวยไชยา ม้าบ้านทุ่ง หมาพุมเรียง” เป็น 20-30 ตัว บ้าน เวียงมีกลุ่มหนึ่ง เขาน้ำร้อนกลุ่มหนึ่ง บ้านวัดแก้วกลุ่มหนึ่ง มี 4-5 กลุ่ม ม้าซื้อ มาจากแถวๆ ละแ่ม ชุมพร การซื้อขายมันยากเย็นอย่างนี้ ก็เลยคนไม่ซื้อขายกัน มากนัก โดยมากจำเป็นถึงจะติดต่อกัน”

(ลำลี สาลี บ้านปากหมาก)

แสดงที่ตั้งตำบลพุมเรียง

การประมงของพุมเรียง พี่งจะมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของลุ่มน้ำไชยาอย่างแท้จริงและกว้างขวางเมื่อราว 30 ปีมานี้เอง เนื่องจากไม่มีผู้รับซื้อ ไม่มีระบบห้องเย็นจัดเก็บปลา และไม่มีแพรับซื้อมาตั้งอยู่ในหมู่บ้าน มีหมู่บ้านเพียง 3 หมู่ที่ทำการประมงอย่างจริงจัง ตามที่เห็นในแผนที่นี้คือ บ้านแหลมทราย บ้านล่าง และบ้านเหนือ ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ ลึกเข้าไปในแผ่นดินไม่มีใครสนใจออกทะเลทำการประมงเลย แม้แต่หมู่บ้านเหนือน้ำและหมู่บ้านหัวเลนก็นิยมทำนาทำสวน แทนที่จะทำการประมง ปมเงื่อนไขสำคัญของการประมงอยู่ที่การรักษาผลผลิตให้สดอยู่เสมอ และต้องมีแพรับซื้ออยู่ในท้องถิ่น การประมงจึงจะเป็นสินค้าอย่างจริงจัง พุมเรียงและพ่อค้าต่างถิ่นพี่งจะเข้ามาตั้งแพรับซื้อเมื่อ พ.ศ. 2518 กว่าเรือประมงพุมเรียงจะเพิ่มขึ้นเป็น 30 ลำ ใช้เวลาเกือบ 10 ปี ส่วนการประมงขนาดเล็กที่ใช้เครื่องมือง่ายๆ หากินตามชายฝั่งนั้น มีมานาน

หลายร้อยปี และชาวประมงก็ยังคงหากินด้วยวิธีแทงปลา เข็นอวน คราดหอย หาลาด้วยเรือเล็กๆ ขนาดวาเดียวอยู่เสมอดันเสมอปลาย เพราะการที่จะเปลี่ยนเป็นเรือขนาดใหญ่และทำอวนปู อวนรุน อวนลาก นั้นต้องลงทุนสูงด้วยเงินหลักหมื่น จนถึงหลักแสนบาท ชาวประมงต้องใช้วิธีการกู้หนี้ยืมสินมาทำ ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านหัวเลน เหนือน้ำ และชาวบ้านเขตอื่นจึงพึ่งพาการทำนาและทำสวน ที่ใช้แรงงานและต้นทุนต่ำ และมีอาหารการกินตลอดทั้งปี มากกว่าที่จะฝากชีวิตไว้กับการประมง ที่ชีวิตต้องขึ้นอยู่กับการแล่งและซื้ออาหาร

แม้ว่าการประมงของพุมเรียงจะเฟื่องฟูขึ้นในทศวรรษ 2520 เป็นต้นไป แต่การประมงที่ใช้เทคโนโลยีต่ำก็ต้องหลีกทางให้แก่เรืออวนรุน ซึ่งเจ้าของแพรับซื้อมักเป็นผู้ลงทุนเอง ในที่สุด ประวัติศาสตร์การค้าผลผลิตประมงทางทะเลของพุมเรียง เฟื่องฟูอยู่ในช่วงสั้นๆ เพียง 20 ปี แล้วลัทธิน้ำก็ค่อยๆ ลดจำนวนลง พร้อมกับจำนวนชาวประมงก็ลดลงตามลำดับ เราอาจจะพบทวนประวัติการประมงของพุมเรียงผ่านคำบอกเล่าต่อไปนี้

“สมัยก่อนตอนนั้นลุงอายุ 15 ปี ก็ 40 ปีมาแล้ว สมัยนั้นออกอวนปลาทุกัน เรียกอวนรูด เรือยังใช้แจวอยู่เลย ใช้ใบ เวลาเดินทางใช้ใบวิ่งไป พอวางอวนต้องใช้แจว มาใช้เครื่องตอนอายุ 35 ปี เรือใบลำหนึ่งออก 10 คน ใช้อวนที่ทำด้วยด้าย ซื่อด้ายมาจ้างเค้า พันเป็นเส้นยาวๆ แล้วมาย้อมมาผูกเอง เย็บเอง ย้อมด้วยเปลือกไม้บูน ต้องย้อมเป็นเดือน คือผูกเสร็จเอามาย้อม ย้อมเสร็จตากแดด พอแห้งแล้วต้องเอามาย้อมใหม่ ต้องย้อมถึง 25 ครั้งถึงจะอยู่ ถ้าไม่ย้อมจะเปื่อย อวนด้ายต้องตากแดดประจำ ต้องย้อมให้ผาด ดำปับ ทำเป็นหัวๆละ 10-15 วา ลำนี้ 200 หัว อวนนี้เลิกไปตอนลุงอายุ 40 ปีลาหมด

ทำเทียบเรือขนาดเล็ก

ตอนนี้เรือ 8 วาแต่ท้องแบน กว้าง 6-7 ศอก ลำหนึ่งบรรทุกปลาได้ 7-8 ตัน ที่บ้านเหนือน้ำไม่มีเรือนี้ มีแต่ที่บ้านหัวเลน ประมาณ 40 ลำ สมัยนั้นพุมเรียงมี 2 กลุ่ม ไทยพุทธรกลุ่มหนึ่ง ไทยพุทธรจะออกเบ็ดปลากระเบน ใช้เบ็ดวางเป็นสายเหมือนอวน ไม่ต้องใช้เหยื่อ มีทุ่น วางห่างจากดินลึกช่วงแขน ปลากระเบนเที่ยวหากินก็จะมาติดเบ็ด สมัยก่อนปลาชุม ออกที่ 3-4 วันได้มาเป็นลำเรือ สมัยที่ไม่มีอวนลากอวนรุน ที่นี้อันดับหนึ่งเลย มากกว่าที่ปากพนัง

สมัยก่อนแถวท่าฉาง แถวตะกอบอยู่ใกล้ทะเลก็ไม่ออกทะเล ทำแต่สวน มีแต่แถวพุมเรียงที่ออกทะเล คนอิสลามชอบออกอวน คนไทยพุทธรทำเบ็ดปลากระเบนอย่างเดียว ต่อมาก็ไม่ค่อยต่างกัน

เรือใบสมัยก่อนปีหนึ่งออกได้ 6 เดือน ตั้งแต่เดือนหก ถึงเดือนธันวาคมออกไม่ได้ แล้ว กลับมาอยู่บ้าน บางคนไม่ทำอะไร บางคนทำสวนเล่นๆ ไป บางคนออกอวนเล็ก ออกตีปลาตามชายฝั่ง บางคนทอดแห ปลาบอก ปลาทราย ปลาหลด ปลาลูกปัด ปลาซ่า บางคนออกเรือ 6 เดือนแล้วไม่ต้องทำอะไรเลย อยู่กินได้สบายเลย ปลาบางที่ได้มาขนาดเอาไม่หมดก็มี ต้องเททิ้งไป บางทีก็ใช้หวูด (เขาควาย) เอามาเป่าเรียกคนอื่นให้มาแบ่งเอาไปให้เลย

ต่อมาจึงมีเรื่อน้ำแข็ง(เรือห้องเย็น) มาจากกรุงเทพฯมารับซื้อในทะเล สมัยนั้นขายเป็นถัง ถัง ละ 20 ลิตร ประมาณ 90 กก. ถังละ 200-250 บาท ลำๆ ไม่รู้ก็ร้อยถัง ปลาดีๆ เลือกไว้กินก่อน เหลือถึงจะขาย แต่เรื่อน้ำแข็งก็ซื้อไม่มาก

พูดถึงการออกทะเลคนแจวก็ต้องแจวให้แข็งแรง ไม่งั้นไล่ปลาไม่ทัน ใต้ต้องมีความรู้ ต้องชำนาญ ต้องสังเกตรู้ลมจะมาพายุจะมา กลางคืนก็ต้องสังเกตดาวได้ เราไม่มีนาฬิกา อย่างดาวประจำเมืองขึ้นเที่ยงตรง ถ้าดาวตกแปลว่าเที่ยงคืนแล้ว ดาวดวงไหนอยู่ทิศไหน เวลาเดินทางต้องใช้สังเกตดาวทั้งเพ ปากคลองนั้นอยู่ตรงกับดาวดวงไหน ช้างไหนทิศตะวันออก ตะวันตก ต้องดูดาว สมัยนั้นเข็มทิศก็ไม่มีใช้

หน้ามรสุมปลาจะเข้ามาเต็มหมด ใช้วิธีวางอวนล้อม แล้วไล่ น้ำ ตีน้ำ 3-4 รอบ พอปลาติดหมดก็เก็บ ปลด ถ้าหนา (มาก) มากเกินไปก็แจวเข้าบ้านเลย เรือเล็กลำนึงออก 6 คน

อวนปลาทุกล้วนใหญ่ต้องออกกลางคืน เพราะปลาทุกล้วนกลางคืนจะขึ้นลอยเป็นแพ มันมารวมกลุ่มกัน ถึงแลดูเป็นสีแดง กลางวันก็ออกได้เดือนเมษา วางปลากินฝุ่น วางหน้า ปากิว เจอปลาวาฬด้วย สมัยก่อนปลาวาฬชุม ห่างจากฝั่ง 5 ไมล์ เรียกปลาวาฬหนู ประมาณ 40 ปีมาแล้ว เห็นอยู่ 10 ปีได้ ตัวยาว 5-6 วา สังเกตได้ถ้าปลาวาฬพาดน้ำตื้นน้ำแสดงว่ามีฝูงปลาทุกล้วน มันจะตีน้ำให้ฟุ้งกระจาย แล้วอ้าปาก ปลาทุกล้วนจะเมา มันตกใจไหลเข้าปากปลาวาฬ

ปลากระเบนลูกก็เคยวางติดมาแล้ว ปลากระเบนยี่สิบ ขึ้นเป็นแผ่น แล่นน้ำใหญ่ หยาบใหญ่ ไม่รู้ก็ร้อยก็พันตัว เราก็เอาอวนล้อมๆ เข้ามาแล้วเอาเหนาะดัก เหนาะก็เหมือนสวิงแต่ใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 ฟุต ดักทีหนึ่งได้ 2 เช่ง

สมัยก่อนพุมเรียงมีกุ้งเคยด้วย มันจะเข้าเดือนสามถึงเดือนหก ชาวบ้านจะไปตั้งทับ(กระท่อม)ที่ชายทะเล ไปรุนเคย แต่กุ้งเคยไม่มีมา 40 ปีแล้ว สูญพันธุ์แล้ว ปลาหมึกก็อีกอย่างหนึ่ง ตัวขนาดช่าอ่อน ตัวหนึ่ง 10-15 โลได้ ปลากระบอก แต่ตัวใหญ่เกล็ดเหลือง มันไข่มันจะใหญ่ 2-3 ตัวก็ได้กิโล หนึ่งแล้ว กินอร่อย เอามาตากแห้งก่อน ปลาหมึกก็หมดไป 25 ปีได้แล้ว แต่ก่อนชุม อยู่แถวปากคลอง เดือน 11-12 ใช้ทอดแห แหตาห่าง ถ้าไปเจอที่มันอยู่ได้ทีหนึ่ง 7-8 ตัว

อวนปลาเดี๋ยวนี้น้อยมี มันไม่มีปลา เรืออวนรุนเยอะปลา มันไม่กล้าเข้า แต่ก่อนมีไม่กี่ลำ เดี๋ยวนี้น้อยร้อย เต็มหมดเลย กลางคืนมาดูสิ ทะเลเหมือนดาวเลย เยอะมา 4-5 ปีแล้ว ลูกปลายังไม่เหลือเลยเดี๋ยวนี้นี้ เข้ามาถึงชายตลิ่งเลย อวนปูเดี๋ยวนี้นี้ถ้าวางก็ต้องเฝ้า บางทีเฝ้าแล้วตอนที่เฝ้ายังเหลืออยู่ตอนที่อยู่ไกลๆ เรืออวนรุนเอาหมดแล้ว รุนติดไปกับคันรุนแหละ บางทีมาดผูกเอาไปลงวันนี้ 40-50 ฟัน ไปหมดเลย ติดคันรุน บ่อยเลย ต้องมีวิทยุอยู่ในเรือคอยบอกให้เค้ารู้ว่ามียาวอยู่ อย่าเข้าไป แต่มีวิทยุขายก็จับอีก ถ้าไม่มีวิทยุหายหมดเลย ถ้ามีแพไฟตามตะเกียงไว้ โขมยสาวเอาหมดเลย บอกไว้นั้นแหละอวนปูอยู่ตรงนั้น โขมยมีเยอะ บางคนไม่ต้องสร้างเลย ไปสาวเอาของเพื่อนในทะเลมาเลย

เมื่อก่อนปิดอ่าวเขาก็ไม่รุนแล้ว เดี๋ยวนี้นิดูสิ หนานี่ขนาดปิดอ่าวนะ ไปดูที่ในทะเลอวนรุนเต็มหมดเลย จับได้ไปถึงนาย นายเขาก็ปล่อย

แต่ก่อนไปไซ้ ใช้ผ้าถุงเย็บเป็นทางไปปักในคลอง ไม้ ๒ อัน แล้วก็ไซ้ มันก็ติดเหลือกินแล้ว เดี๋ยวนี้นี้ไม่มีแล้ว เรืออวนรุนทั้งเพ เต็มหมด

ห่วงลูกห่วงหลาน ไม่รู้จะทำอะไรกินต่อไป

ต้องทำทุกอย่าง มันไม่พอกินพอใช้ มันไม่ได้ไม่คุ้มค่าแต่ก็ต้องทำ ถ้าไม่ทำก็ไม่รู้จะทำอะไร ต้องทำหลายอย่าง ต้องมีงานอื่นเสริม ถ้าตั้งใจแต่เลี้ยงกุ้งอย่างเดียวก็ไม่รู้จะกินอะไร เพราะมีแต่รายจ่ายไม่มีรายรับ ถ้าออกทะเลคนที่อยู่บ้านต้องหางานอื่นทำเสริมจึงจะอยู่ได้ ด้วยเหตุนี้คนจึงหันไปสร้างสวน ปลูกยาง ปลูกผลไม้กันเยอะ ถ้ามีที่ดินก็ไม่ฝากความหวังไว้กับทะเล” (สุวิทย์ พาหะ ราชิต มัสสกุล ประสิทธิ์ มีแสง)

ส่วนชาวประมงแห่งพื้นที่ชายฝั่งทะเลพุมเรียงก็เช่นเดียวกันกับชาวนาบนที่ราบลุ่ม ผลผลิตประมงของชาวประมงซึ่งแต่ไหนแต่ไรมาไม่เคยมีราคาค่างวด ในทศวรรษ 2530 ก็สามารถจะล่ำเลียงสัตว์น้ำผ่านระบบห้องเย็นอันทันสมัย ดังนั้น ชาวประมงจึงเริ่มทำการประมงเป็นอาชีพเป็นหลักเป็นฐานยิ่งขึ้น แต่ระบบการลงทุนได้ทำให้เกิดระบบแพรับซื้อผลผลิตประมง และนำชาวประมงพุมเรียงเข้าสู่ระบบการประมงแบบค้ามันส์สัญญากับเจ้าแก่แพต่างๆ ในที่สุด ยังคงมีชาวประมงจำนวนมากยังสามารถรักษาฐานะชาวประมงอิสระเอาไว้ได้ เทคโนโลยีการประมงสมัยใหม่ที่ปฏิวัติเครื่องมือการผลิตสู่การขูดรีดทรัพยากรสัตว์น้ำนั้น ไม่ได้คุกคามวัฒนธรรมการผลิตแบบปกติของชาวประมงพุมเรียงเลยในช่วงก่อนทศวรรษ 2530 ตราบจนกระทั่งหลังจากที่ทรัพยากรในทะเลของเขตต่างๆ บริเวณชายฝั่งภาคใต้ตอนล่างเสื่อมสลายลงอย่างหนักแล้วนั้นแหละ ประวัติศาสตร์ความเสื่อมแห่งระบบประมงของพุมเรียงจึงได้เริ่มขึ้น โดยที่เรืออวนรุนจากต่างถิ่นได้เข้ามาหากินในเขตท้องทะเลพุมเรียง ในปี พ.ศ. 2540 พร้อมๆ กับที่มีการนำเอาลอบเข้าดักจับสัตว์น้ำ ด้วยตาข่ายที่มีขนาดความถี่เพียง 2 นิ้ว นอกจากนี้ รัฐได้เข้าแทรกแซงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของกลุ่มน้ำไชยา-พุมเรียง โดยอนุญาตให้มีการเลี้ยงหอยแครงเต็มพื้นที่ปากอ่าว เท่ากับเป็นการโอนสิทธิ์เหนือที่ทำกินรวมหมู่ไปให้แก่กลุ่มบุคคลและปัจเจกชน กีดกันการทำมาหากินของชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งหาปลา ปู หอย กุ้ง ด้วยเครื่องมือการผลิตปกติ ฝ่ายนักลงทุนจากต่างถิ่นใช้ระบบอำนาจเงินและปืนข่มขู่ ทำให้ชาวประมงพุมเรียงถึงกับทำการประมงหน้าอ่าวพุมเรียง แต่ก็ทำให้เกิดผลแห่งการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดไม่

ถนนสายเอเชีย ซึ่งตัดผ่านลุ่มน้ำโขงในปี พ.ศ. 2519

สถิติการปลูกข้าว

พ.ศ. 2535	พ.ศ.2544
73,409 ไร่	50,392 ไร่

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร

ถนนสายเอเชียนั้นเองที่ได้นำความเปลี่ยนแปลงสำคัญอย่างน้อย 3 ประการมาสู่ลุ่มน้ำโขง นั่นคือ ได้เปลี่ยนแปลงโซยาจากหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ปะทะสังสรรค์กับเศรษฐกิจการค้าอย่างกว้างขวาง เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงลุ่มน้ำนี้มี 2 ประการคือ

1) ถนนสายเอเชียช่วยเปิดตลาดการค้า ทำให้เส้นทางคมนาคม

สะดวกรวดเร็วกว่าเดิม แม้ว่าโซยาจะมีเส้นทางรถไฟผ่านมาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 แต่การขนส่งโดยรถไฟนั้นล่าช้ากว่าระบบขนส่งของตลาดภายนอกลุ่มน้ำ ซึ่งใช้การขนส่งโดยระบบรถยนต์แล้วถึงเกือบ 20 ปี รถยนต์จึงเป็นสิ่งซึ่งเปิดตลาดข้าวผลผลิตประมงและอื่นๆ ของโซยาออกสู่ตลาดภายนอก เป็นการ กระตุ้นการผลิตของชาวนา

2) ถนนสายเอเชียได้นำผลผลิตข้าวจากภาค

กลางและภาคอีสานเข้ามาสู่ลุ่มน้ำโขง ด้วยต้นทุนที่ต่ำ

กว่าข้าวภาคกลางและข้าวภาคอีสานจึงเอาชนะข้าวโซยาได้ในที่สุด

ปัจจัยประกอบที่สำคัญควรที่จะกล่าวถึงก็คือ การทำนาโซยา ที่ก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์ กข ปลูกแล้วเกี่ยวได้ในเวลาเพียง 3-4 เดือน แทนที่จะเป็น 6 เดือน รวมกับการใช้รถไถแทนควายบนที่ดอน และการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เพื่อเร่งการผลิตให้ได้ผลเต็มที่และรวดเร็ว สอดคล้องกับลักษณะของข้าว กข ที่เน้นความเร็วและปริมาณผลผลิต ได้เร่งเร้าให้ลุ่มน้ำโซยาพยายามผลิตข้าวปริมาณสูงขึ้นอีก เพื่อให้เกิดภาวะค้ำดัน

ทว่ายิ่งเวลาผ่านไปนานปี ราคาข้าวที่มีดัชนีราคาเพิ่มเกือบเป็นศูนย์ จนถึงติดลบ เทียบกับค่าแรงงานและต้นทุนการผลิตแล้ว ชาวนาลุ่มน้ำโขงก็เกือบสิ้นหวังว่าจะครองฐานะความเป็นเลิศของลุ่มน้ำผู้ปลูกข้าวรายสำคัญต่อไปอีกได้ ในที่สุดผลผลิตข้าวของลุ่มน้ำนี้ก็เริ่มลดปริมาณลง รวมทั้งที่ดินทำนา และจำนวนผู้ปลูกข้าวก็ค่อยๆ ทอยลดจำนวนลง ดังสถิติที่พบว่าในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา ลุ่มน้ำโซยาลดพื้นที่การผลิตข้าวลงไปแล้วถึง 23,017 ไร่

การที่ชาวนาประสบภาวะขาดทุนจากการขายข้าว ซึ่งเป็นรายได้สำคัญของชาวนามาโดยตลอด ทำให้ชาวนาเริ่มหาทางเลือกอื่นๆ ในระบบเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวน และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น บนเส้นทางใหม่นี้ยังผลให้ชาวนาเริ่มบุกเบิกที่ดินใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับระบบเกษตรกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากการทำนา ซึ่งนั่นหมายความว่า ชาวนาลุ่มน้ำโขงกำลังจะก้าวไปสู่ทางเลือกใหม่ของการใช้ระบบนิเวศอีกแบบหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ปัญหาของการประมงพุมเรียงมิได้อยู่ที่การใช้เทคโนโลยีและการคุกคามทางทะเลเพียงอย่างเดียว แต่ปัญหาพื้นฐานที่ร้ายแรงก็คือ ปัญหาทุนการผลิต หรือทุนการประกอบการ เพราะเมื่อมีพ่อค้าเข้ามาซื้อผลผลิตประมงพุมเรียงอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2518 ก็กระตุ้นให้การประมงตื่นตัว การลงทุนขนาดเล็กขยายไปสู่การลงทุนซื้อเรือใหญ่และอุปกรณ์การประมง ต้นทุนนั้นได้มาโดยการกู้จากเจ้าเก่าหรือพ่อค้า หนี้สินที่มีอยู่นั้นยืดเยื้อยาวนานยิ่ง เพราะเจ้าเก่าใช้วิธีการให้กู้เปล่าไม่คิดดอกเบี้ย แต่ผูกพันโดยการบังคับให้ชาวประมงขายผลผลิตให้แก่เจ้าเก่ารายนั้น กำไรของพ่อค้ารับซื้อมาจากการขูดรีดผ่านราคานั้นเอง ด้วยวิธีนี้ การเอาเปรียบชาวประมงจึงเป็นการรวมเอา ดอกเบี้ย+ราคา ไว้ด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว เนื่องจากการประมงอยู่ในภาวะยากลำบาก จึงเป็นไปไม่ได้ที่ชาวประมงจะปลดหนี้ของตน หนี้สินนั้นกลายเป็น “หนี้จนวันตาย” ตามภาษาที่ชาวประมงชอบใช้

ประเภท	ต้นทุนคงที่ต่อหน่วย (บาท)	หมายเหตุ
อวนปลา	130,000	เรือ 6 วา
อวนปลา	50,000	เรือ 3-4 วา
ลอบปูม้า	63,000	1,500 ลูก
อวนปลากระบอก	60,000	เรือเล็ก
อวนรุนกุ้ง	100,000	เรือ+เครื่อง+คันรุน+อวน
อวนปูม้า	85,000-180,000	เรือ 6-8 วา
เลี้ยงปลาในกระชัง (ปลาเก๋า,กระพงขาว)	5,000	1 กระชัง
เลี้ยงหอยแครง	350,000	10 ไร่
เลี้ยงกุ้ง	200,000	บ่อ 5 ไร่

สถานการณ์การประมงพุมเรียงก้าวไปถึงขั้นรุนแรงยิ่งขึ้น เมื่อผู้รับซื้อผลผลิตประมงรายย่อยค่อยๆ พ่ายแพ้ทุนขนาดใหญ่กว่า จากเดิมมีผู้รับซื้อหลายราย เปลี่ยนมาเป็นแพใหญ่เท่านั้นที่รับซื้อ และในที่สุดก็เหลือเพียง 2-3 แพ ผู้รับซื้อรายเล็กมีอยู่ก็เพียงเพื่อจะขายต่อให้แก่ผู้รับซื้อรายใหญ่นั้นเอง

“เมื่อก่อนที่นี้เรือใหญ่หมดแหละ (เรือ 5 วา เครื่อง TH หรือเครื่องสูบ 4 สูบ) เรือเล็กไม่มี แต่เดี๋ยวนี้นายหมด มาซื้อเรือเล็ก แถวนี่ไม่มีของก็ไปหาแถว เกาะ คนแถวเกาะเขาถามซื้อเรือก็ขายไป นายหมดแล้วก็มาสร้างเรือเล็กอยู่ที่บ้าน อยู่บ้านดีกว่าได้เห็นหน้าลูกหน้าเมียบ้าง ไปไกลๆ เกิดเรือไปล่ม ตายไม่คุ้ม เรือใหญ่ได้เยอะกว่าแต่รายจ่ายมันก็เยอะ ไม่คุ้ม ถ้าขาดทุน 2 เที้ยวเกือบหมื่นแล้ว ถ้าอยู่ที่บ้านวันนึงได้ 3 โล 4 โล อยู่ได้ ถ้าขาดทุนเก้าแก็ดาก็ยังยอมลงทุนให้ เรือใหญ่ที่เหลืออีก 2 ลำ ก็ว่าจะขายแล้วปีนี้

มีเรือมีอวนมันไม่ถึงกับอด แต่ไม่รวย

มันได้แต่ได้เป็นช่วงๆ พอลมว่ามา คลื่นจัด ออกไม่ได้ 4 เดือน เรือจอด แล้วเงินที่ได้มา 3-4 หมื่นหมดนะ 4 เดือน ลูกไปโรงเรียน ข้าวสารหมด มันไม่คุ้ม แต่คิดว่ามันพออยู่ได้

หมู่บ้าน ทำอาชีพทำเล ทำสวนก็ไม่มีสวน มะพร้าวก็มีไม่กี่ต้น บ้านๆ หนึ่ง ทำนาก็ไม่มีนาทำ ยากเย็นชื่นใจ ทำด้วยความจำเป็น ถ้าไม่จำเป็นหาทำไม ทะเลนี่ ”

(ไสว แซ่ฮั่น วิสาร คำสุนทร) บ้านหาดทรายแก้ว

สำรวจการเปลี่ยนแปลงของการประมง		
หมู่บ้าน	2524	2538
บ้านหัวเลน	เรืออวน 40 ลำ	เรืออวน 10 ลำ
บ้านแหลมทราย	เรือใหญ่ 0	เรือใหญ่ 40 ลำ
บ้านฝ้ายพรุ	เรืออวน 50 ลำ	เลิกหมดแล้ว
บ้านตะกรบ	เลี้ยงกุ้ง 50 ราย	30 ราย
บ้านล่าง	เลี้ยงหอยแครง 0	120 ราย
บ้านแหลมโพธิ์	เลี้ยงปลาในกระชัง	20 ราย
บ้านแหลมซุย	เข็นอวน	30 ราย
ทุกหมู่บ้านใน ต.พุมเรียง ตะกรบ และเลม็ด	หาหอย เข็นอวน ตีปลาชายฝั่ง	หาหอย เข็นอวน ตีปลาชายฝั่ง

ขอให้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงวิธีการประมงในตารางข้างมือนี้ จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน การประมงพุมเรียงตกอยู่ในความผันผวนอย่างยิ่ง จากเรือเล็กถึงเรืออวนปลา อวนปู และอวนรุน จากอวนถึงลอบ ล้วนเต็มไปด้วยความขัดแย้ง การจัดการเงินทุนตกอยู่ในมือของผู้ถือทุนใหญ่ ขณะที่การตัดสินใจใช้ทรัพยากรในทะเลและชายฝั่งอยู่ในอำนาจของรัฐและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น คู่ขัดแย้งสามเส้านี้คือ ชาวประมง-ผู้ถือทุน-รัฐ กลายเป็นคู่ขัดแย้งที่นำความเสื่อมมาสู่ท้องทะเลพุมเรียงเกือบสิ้นเชิง

เรืออวนปูเพ็งกลับจากทะเล

นฤมล ลูกสาวนายธานินทร์ เรียน ม.5 เวลาโรงเรียนปิด จะมาช่วยพ่อปลดปูช่วยมาตั้งแต่ ป.3 แล้ว

“แต่ก่อนผมต้องหาปู 4-5 ตะกร้า เตียนนี้ได้ตะกร้าเดียวหมดแล้ว ปูเกือบสูญพันธุ์แล้ว ตั้งแต่เริ่มมีลอบก็น้อยลงมาเรื่อยๆ ก่อนมีลอบได้น้อยน้อยเจ็ดแปดสิบโล เตียนนี้ 20 โล ขายได้สักพันห้า หักค่าน้ำมัน 600 แต่ก่อนหักแล้ววันหนึ่งเหลือสองสามพันได้เราไปสมมุติไปช่วงลมหว่าว พ.ย.-ธ.ค. 2-3 เดือนได้ ช่วงนั้นที่ผมเรียงจะไม่มีปูเลย ไปสมมุติก็เรื่อยๆ พออยู่ได้ ดีกว่าหนอดอยู่ที่นี่

เมื่อก่อนของหาง่าย ออกไปใกล้ๆ ก็ได้แล้ว เตียนนี้ต้องออกไปไกลๆ ถึงจะได้ อวนรุนเป็นตัวทำลายพันธุ์ มันเอาตั้งแต่หน้าดินยันหน้าน้ำเลย มันเอาหมด แต่ก่อนไม่เป็นไรเพราะเรี่ยยังน้อย เพิ่งมาเยอะ 4-5 ปี แต่มาแยจริงๆ ช่วงที่มีลอบปูบอบแรง เตียนนี้ลอบมากกว่าอวนแล้ว ใน 10 ลำเป็นลอบชะ 6-7 ลำ เพื่อนทำได้เราก็กทำได้ ถือกันแบบนั้นแหละ”

ธานินทร์ อายุ 36 ปี ม. 1 ต. พุมเรียง

2. บุกเบิกระบบนิเวศใหม่

1) การผลิตบนหลายระบบนิเวศ

ในอดีตเป็นการง่ายที่จะอธิบายความสัมพันธ์ของชาวนาว่า ชาวนาบนที่ราบลุ่มน้ำทำนาปลูกข้าว ชาวประมงริมฝั่งหาปลาปูหอยกุ้ง ชาวนากับชาวเลเอาข้าวและปูปลาไปแลกเปลี่ยนกับชาวสวนที่ทำสวนผลไม้บนภูเขา และความสัมพันธ์ระหว่าง “เกลอเขาเกลอเล” ก็เกิดขึ้นต่อเนื่องยาวนาน พัฒนาไปสู่การจัดความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ความเป็นชาวนา ชาวสวน หรือ ชาวประมง ก็แยกจากกันค่อนข้างเด็ดขาด ตามระบบนิเวศที่มองเห็นว่าอาจมีหลายระบบแยกกันอยู่ ปัญหาการทำนาไม่คุ้มทุน และไม่เหมาะสมที่จะผลิตข้าวเป็นสินค้าก็ดี ปัญหาผลผลิตยางพาราและกาแฟซึ่งราคาตกต่ำอยู่เนืองๆ ก็ดี รวมทั้งปัญหาของชาวประมงซึ่งถูกเบียดขับ ปิดกั้นการทำการผลิต ด้วยการรื้อถอนสิทธิในการใช้และพิทักษ์ทรัพยากรก็ดี ทำให้ชาวนาหันมาเลือกเอาทางออก 2 ทาง คือ 1) บุกเบิกที่ดินขยายเขตนิเวศการผลิตออกไป และ 2) ทำการผลิตบนระบบนิเวศเดิมอย่างเข้มข้น และด้วยวิธีการที่พลิกแพลงยืดหยุ่นยิ่งกว่าเดิม

ลุ่มน้ำไชยาในปัจจุบันจึงเป็นลุ่มน้ำที่จัดไม่ได้อีกแล้วว่า ชาวนามีโลกทรรศน์ต่อระบบนิเวศ ‘แบบฉบับ’ ตามประเพณีที่มักเข้าใจกัน เพราะชาวนาชาวสวนลุ่มน้ำไชยาเปลี่ยนแปลงดำเนินระบบชีวิตการผลิตอยู่บนระบบนิเวศหลายระบบพร้อมๆ กัน ชาวนาครัวเรือนหนึ่งอาจประกอบด้วยทั้ง ชาวนา ชาวสวน และชาวประมงในคนคนเดียว หรือ

หลายคนในครอบครัว แบ่งแยกหน้าที่กันทำงานในพื้นที่การผลิตต่างกัน ชาวนาชาวสวนที่อยู่บนรอยต่อของสองระบบนิเวศย่อมมีการใช้พื้นที่การผลิตหลายระบบ หนาแน่นกว่า ชาวนาชาวสวนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่นอกรอยต่อ ด้วยเหตุนี้ เราอาจจัดประเภทแบบแผนการผลิตครอบครัวชาวนาชาวสวน และชาวประมงได้หลากหลายยิ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แบบแผนการถือครองที่ดินทำการผลิตของตำบลต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง

ตำบล	ที่นา (ไร่)	ที่สวน (ไร่)	เลี้ยงสัตว์ (ตัว)
ตลาดไชยา	3,524	500	-
ตะกรบ	6,269	7,542	10,784
ทุ่ง	14,058	6,996	3,490
ป่าเว	9,478	24,852	15,740
ปากหมาก	-	75,000	(ตัวเลขประมาณการ) -
โมถ่าย	8,809	29,070	19,125
เลม็ด	20,000	8,000	10,000
เวียง	8,092	10,090	11,214
พุมเวียง	-	เขตชายฝั่งทะเล	-

ที่มา: ปรับปรุงจากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร, กรมพัฒนาที่ดินและข้อมูลอำเภอไชยา

จากตัวอย่างแบบแผนการผลิตที่สะท้อนภาพการใช้ระบบนิเวศข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าชาวนาทำงานการผลิตบนหลายระบบ ในบางปีงานบนบางพื้นที่การผลิตอาจลดลงหรือเลิกไปด้วยเหตุว่าน้ำท่วม ราคาพืชผลตกต่ำ หรือขาดแคลนทุนเงินสดที่จะทำการผลิต และในบางปีอาจมีรายการใหม่ๆ เพิ่มเติมเข้ามาตามสภาพการณ์ของครอบครัว และเศรษฐกิจที่แวดล้อม แบบแผนการผลิตที่ยกตัวอย่างมาทั้ง 9 แบบนี้ ไม่ตายตัว อาจมีเปลี่ยนแปลงผสมผสานในแบบอื่นๆ ในความหมายที่เป็นสาระสำคัญก็คือ ชาวนาชาวสวน และชาวประมงไม่ผูกติดกับที่ดินที่ถือครองในระบบนิเวศเดียว พยายามใช้ทรัพยากรหลายระบบนิเวศพร้อมกัน หรือแม้ในระบบนิเวศเดียว ชาวนาชาวสวนและชาวประมงก็พยายามพัฒนาที่ดินและระบบอื่นๆ ขึ้นรองรับการผลิตอันหลากหลาย เพื่อสร้างความพอเพียงในการครองชีวิต หรืออย่างน้อยก็เพื่อใช้ทรัพยากรในระบบนิเวศที่อยู่อาศัยให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวตนเอง

ขอให้พิจารณาตัวอย่างการใช้ที่ดินในเขตชายฝั่งทะเลติดกับอ่าวไทยในหมู่บ้าน 5 แห่งนี้

หมู่บ้านฝ้ายพรุ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับชายฝั่งทะเล มีลำคลองสองสายไหลผ่าน พื้นดินที่ชาวบ้านรุ่นแรกๆ บุกเบิกไว้ลึกเข้าไปถึงตอนในของแผ่นดินทำให้ชาวประมงสามารถผลิตข้าวกินเองพร้อมกับการทำประมง รวมทั้งการทำสวนมะพร้าว ปลูกปาล์ม มะม่วงหิมพานต์ และเลี้ยงวัวควาย เป็นต้น

หมู่บ้านสระมนโนราห์ และบ่อคา เป็น 2 หมู่บ้านที่ใช้ที่ดินและทำการประมงชายฝั่งเช่นเดียวกันกับบ้านฝ้ายพรุ แต่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่า ผลผลิตจึงต่ำกว่าชาวบ้านบางส่วนไปซื้อที่ดินไว้ในเขตสวนยางพารา สวนผลไม้บนที่ราบ ในกรณีนี้เขาจะทำการประมงพร้อมกับทำสวน นอกจากนี้ยังใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและป่าโกงกาง

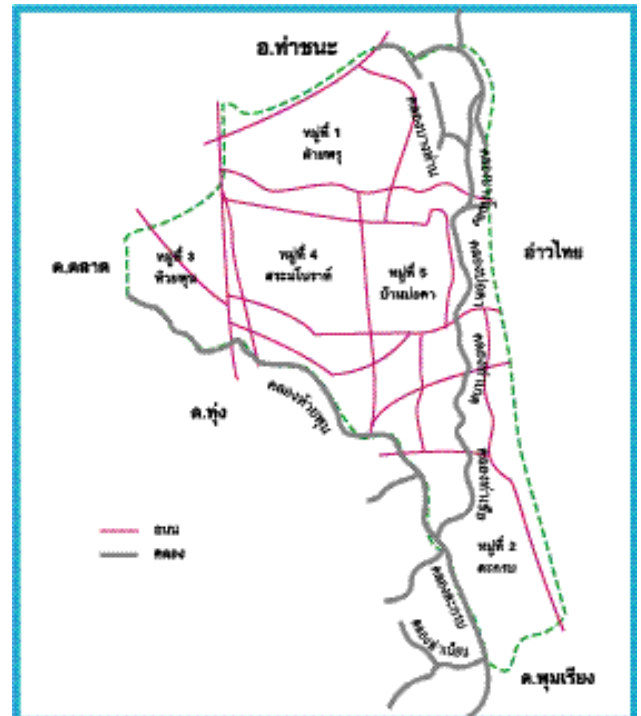
หมู่บ้านตะกรบ เป็นหมู่บ้านซึ่งอาศัยที่ดินอยู่ริมชายฝั่ง ทำการผลิตได้แบบเดียวคือทำการประมง ดังนั้น ทรัพยากรทางทะเลจะชี้ขาดฐานะการครองชีพของชาวบ้าน ชาวบ้านตระกรบอาศัยการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนและป่าโกงกาง เพื่อทำมาหากินเพิ่มเติมเช่นกัน

หมู่บ้านห้วยพุน เป็นหมู่บ้านที่มีจุดตั้งการผลิตห่างไกลทั้งจากชายฝั่งทะเลและพื้นที่ราบใหญ่ตอนใน จึงทำได้แต่เพียงนาข้าวเป็นนาดินทรายซึ่งครั้งหนึ่งได้ผลผลิตดี เพราะใช้แรงงานคนและควายจำนวนมาก ปัจจุบันนี้แรงงานน้อยลงแล้วดังนั้น แม้จะทำนาได้ห้วยพุนก็ไม่อาจสร้างผลผลิตสูงเหมือนกับหมู่บ้านบนที่ราบใหญ่ของตำบลเวียงและตำบลป่าเวซึ่งเป็นที่ดิน

ส่วนการใช้ที่ดินดังที่ยกตัวอย่างมานี้ สะท้อนให้เห็นด้วยว่าครอบครัวชาวนาจำเป็นต้องเรียนรู้จักรบบนิเวศและฐานะภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น พร้อมกับการจัดสรรเวลาให้สอดคล้องกับการผลิตนั้น

ที่ดินบนที่ตอนในหมู่บ้านสระมนโนราห์และบ่อคา รวมทั้งบางส่วนของตำบลตะกรบ มีการปลูกมะม่วงหิมพานต์ เย็บจาก เผาด่าน เลี้ยงกุ่ม เลี้ยงควาย ชาวบ้านบางส่วนทำขนมขายเป็นรายได้เสริมอย่างดี เช่น ชาวบ้านบ่อคาทำขนมกัน 10 กว่าราย

2. การถือครองที่ดินหลายระบบนิเวศ

ชาวนา ชาวสวน และชาวประมง ทำการผลิตหลายระบบอยู่แล้วตามธรรมชาติ อาจมีเพียงบางรายเท่านั้นที่ทำการผลิตอยู่บนระบบเดียว เช่น เป็นชาวนาอย่างเดียว หรือ หาลาหาปูอย่างเดียว เป็นต้น เศรษฐกิจของหมู่บ้านซึ่งต้องเข้าปฏิสัมพันธ์กับระบบทุนนิยม ค่อยๆ เข้มข้นขึ้นทุกทีหลัง พ.ศ. 2517 เมื่อถนนสายเอเชียตัดผ่านกลางลุ่มน้ำนี้ ก็ยังทำให้ ชาวบ้านตระหนักถึงค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่จำเป็นต้องหามา อาทิ ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของบุตร ค่ารักษาพยาบาล ค่าปุ๋ย สารเคมี และต้นทุนการผลิตต่างๆ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การผลิต หลายระบบนิเวศของชาวบ้านลุ่มน้ำนี้ก็ยิ่งทวีความเข้มข้นขึ้น

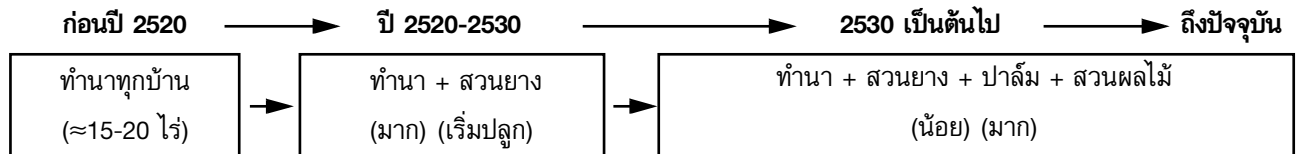
ชาวบ้านเดิมเจ้า บ้านเหี้ยด บ้านท่าหัก และบ้านหนองผักหนาม แห่งตำบลป่าเว เป็นตัวอย่างของชาวบ้านที่เคยทำนาเป็นหลักสำคัญเพียงอย่างเดียว แต่ภายหลัง พ.ศ. 2521 ซึ่งมีการส่งเสริมการทำสวนยาง ชาวบ้านก็เริ่มบุกเบิกพื้นที่ทำกินขึ้นไปบนที่ดอน ซึ่งเป็น เขตกร้างว่างเปล่าติดต่อกับตำบลโมถ่าย ซึ่งยังคงมีที่ว่างเหลือสำหรับการผลิต

ชาวบ้านป่าเวได้พากันบุกเบิกจับจองพื้นที่ทำกินล่งเข้าไปในหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งแต่ เดิมเป็นที่ว่างเสื่อมโทรม ชาวบ้านเห็นว่ามีกำไรอะไรเลื่อนลอยทิ้งไว้นานแล้ว และไม่มี คนใช้อีกนานปี จึงพากันจับจองเป็นเจ้าของ ชาวป่าเวซึ่งเดิมเป็นชาวนาบัดนี้จึงมีสวนยาง ครอบครอง และต้องเรียนรู้ว่าจะใช้ชีวิตอยู่ใน 2 แบบแผนการผลิตพร้อมกันได้อย่างไร

ในช่วงปี 2521 ระบบการทำนาเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เปลี่ยนจากการใช้ควายเป็นรถไถ ปลุกข้าว 2 ครั้งต่อปี ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ ต้องใช้ปุ๋ยและยา มากขึ้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง และหลายปีต่อมาราคาข้าวตกต่ำลง ชาวบ้านลำบากขึ้น และเห็นว่าการทำนามากๆ ต่อไปจะลำบาก จึงเริ่มเปลี่ยนมาทำสวนยางมากขึ้นทุกที ปัจจุบัน ชาวบ้านจึงทำการผลิตหลายอย่างผสมกัน คือ ทำนาไว้พอกิน ทำสวนยางเป็นหลัก และ เริ่มปลูกปาล์มเพิ่มเติม

ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านป่าเวแม้ยังทำนากันอยู่ แต่ลดพื้นที่การผลิตในแต่ละครัวเรือนให้น้อยลง เพิ่มพื้นที่ในการทำสวนยางและปาล์มมากขึ้น เพื่อจัดสัดส่วนระหว่างการผลิตอาหารเลี้ยงครอบครัว กับการผลิตเพื่อการค้าให้สมดุลกับบัญชีรายจ่ายของครอบครัว

ตัวอย่างการสำรวจการเปลี่ยนแปลง แบบแผนการผลิตของบ้านเดิมเจ้า ต.ป่าเว เขตที่ราบลุ่มทำนา	
จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	230 ครอบครัว
ทำสวนยาง + ทำนา	180 ครอบครัว
ทำนาอย่างเดียว	50 ครอบครัว

การสำรวจในบ้านเดิมเจ้านี้ ชี้ให้เห็นชัดว่า ชาวนาซึ่งครั้งหนึ่งทำนาอย่างเดียวถึง 230 ครัวเรือน ปัจจุบันนี้กลายเป็นผู้ทำนาและปลูกยาง เป็นสัดส่วนสูงกว่าผู้ที่ทำนาเพียงอย่างเดียว ขณะที่การทำนาเพียงอย่างเดียวเริ่มเกิดภาวะขาดทุน เนื่องจากต้นทุนสูง ราคาข้าวต่ำ ชาวนาผู้ทำนาอย่างเดียวและไม่มีพื้นที่ทำสวนบนพื้นที่อื่น จำเป็นต้องทำการเช่านาเพื่อขยายพื้นที่ทำนา เพิ่มผลผลิตต่อไร่ให้สูงขึ้น

สวนยางพาราขยายตัวออกไปทั่วในเขตพื้นที่ตอน หลังจากรัฐสนับสนุนการทำสวนยางพันธุ์ใหม่ และกระตุ้นการทำสวนยางพารา รวมทั้งราคายางพาราซึ่งสูงถึง 30 บาทในทศวรรษ 2520

ประมาณ 20 ปี ภายหลังทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็น 2ทศวรรษแห่งการบุกเบิก ที่ดินทำสวน ในที่สุดชาวลุ่มน้ำโขงาก็ เปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิต เข้าครอบ ครองที่ดินแห่งใหม่บนที่ดอน หรือบนผืน ดินที่ว่างในเขตหมู่บ้านอื่นๆ ที่รกร้างอยู่ได้ สำเร็จ

ตำบล	หมู่บ้าน/หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน ทั้งหมู่บ้าน	ครัวเรือนซึ่งมีที่ทำกิน 2 พื้นที่ขึ้นไป	
			จำนวน (ครัวเรือน)	ที่ดินใหม่ที่ขยายออกไป
ปากหมาก	ลุ่มแร่/1	158	4	ม.6 ปากหมาก
ปากหมาก	ปากหมาก/2	230	20	โมถ่าย,ท่าฉาง,ปากหมากหมู่อื่น
ปากหมาก	ท่าไม้แดง/3	141	15	ม.4,6 ปากหมาก
ปากหมาก	พริยาสี/4	390	60	ม.1,3,5,6,7 ปากหมาก
ปากหมาก	บ้านนา/5	52	0	
ปากหมาก	ห้วยตาหมิง/6	435	0	
ปากหมาก	คลองไม้แดง/7	604	180	กาญจนดิษฐ์, ดอนสัก, พุมเรียง, ปากหมากหมู่อื่น
โมถ่าย	ป่าอ้อย/1	190	120	ท่าฉาง,ปากหมาก
โมถ่าย	กลาง/2	193	40-50	ม.5 ต.โมถ่าย,บ.ดงมะนาว ต.ท่าฉาง, ต.ปากหมาก
โมถ่าย	ทือ/3	115	30	อ.ท่าฉาง,ต.เวียง,ต.ปากหมาก
โมถ่าย	หัวนา/4	130		ปากหมาก ท่าฉาง ท่าฉลุย
โมถ่าย	ลุ่มมะนาว/5	140	70	ปากหมาก ท่าฉาง
โมถ่าย	ทุ่งนางเภา/6	96	48	ต.ปากหมาก, ต.ป่าเว, ต.ประสังค์, อ.ท่าชนะ
ป่าเว	ป่าเว/1	220	110	โมถ่าย, ปากหมาก, ท่าชนะ, ท่าฉาง
ป่าเว	เหยียด/2	182	50	ปากหมาก, ท่าชนะ
ป่าเว	ท่าหัก/3	140	35	ม.2,5,6 ต.ป่าเว, ต.โมถ่าย, ต.ปากหมาก
ป่าเว	เขาพนมแบก/4	184	20	คลองรอก ต.ประสังค์, ม.6 ป่าเว
ป่าเว	เดิมเจ้า/5	196		ม.2,3,6 ป่าเว,ปากหมาก, ท่าชนะ
ป่าเว	หนองผักหนาม/6	134	10	ต.ประสังค์,ปากหมาก,
เวียง	เชิงสมอ/1	313	7	ป่าเว, เวียง (ที่ติดต่อกัน), เสวียด
เวียง	กูล/2	98	20	ปากหมาก, โมถ่าย

ตำบล	หมู่บ้าน/หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน ทั้งหมู่บ้าน	ครัวเรือนซึ่งมีที่ทำกิน 2 พื้นที่ขึ้นไป	
			จำนวน (ครัวเรือน)	ที่ดินใหม่ที่ขยายออกไป
เวียง	โพธิ์/3	169	5	ม.1เวียง, โม่ถ้าย
เวียง	ดอนพต/4	78	20	ท่าฉาง, โม่ถ้าย, ปากหมาก,
				หมู่1, 5เวียง
เวียง	สามสัก/5	130กว่า	15	โม่ถ้าย, ทุ่ง
ทุ่ง	ชนอน/1	157	10	โม่ถ้าย, ท่าฉาง, ปากหมาก
ทุ่ง	ทุ่งนอก/2	64	เกือบ 100%	ม.อื่นในต.ทุ่ง คนละ 1-2 ไร่
ทุ่ง	หนองมน/3	157	20	ม.อื่นใน ต.ทุ่ง
ทุ่ง	บ้านลาด/4	182	30	ม.2, ม.7 ต.ทุ่ง, ปากหมาก, ท่าฉาง
ทุ่ง	หัวนอน/5	125	8	ม.7 ต.ทุ่ง
ทุ่ง	นาแค/6	194	10	ปากหมาก, ท่าฉาง, พะโต๊ะ
ทุ่ง	ยางยวน/7	114	6	ป่าเว, ท่าชนะ
ทุ่ง	เทอะแค/8	170	0	
เลม็ด	ดอนประดู่/1	131	20	ปากหมาก, ท่าฉาง
เลม็ด	วัดแก้ว/2	170	50-60	ปากหมาก, ชุมพร
เลม็ด	นาหลวง/3	94	15-20	ม.5, ม.7 ต.ทุ่ง, โม่ถ้าย,
				ป่าเว, ท่าฉาง, เขาทับปุด
เลม็ด	ปากท่อ/4	180	20	กระจัดกระจายทุกตำบล อำเภออื่นก็มี
เลม็ด	โคกหม้อ/5	300 กว่า	0	
เลม็ด	ปากด่าน/6	202	20	ท่าชนะ, ท่าฉาง
เลม็ด	ไทรงาม/7	150	45	อ.ท่าฉาง, อ.วิภาวดี, อ.ท่าชนะ
ตลาดไชยา	ทำน้อย/1	600	360	ปากหมาก, ท่าชนะ
ตลาดไชยา	สงขลา/2	108	42	ม.1, 2, 5 ต.ทุ่ง, ท่าชนะ, ท่าฉาง
ตลาดไชยา	ปายาง/3	85	20	โม่ถ้าย, ปากหมาก, ท่าชนะ, จอมศรี
				(ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ จ้างคนทำ)
ตลาดไชยา	เวียง/4	180	8	ป่าเว, ปากหมาก
ตลาดไชยา	ดอนเต็ญ/5	107	10	ปากหมาก, ทุ่ง, ตะกรบ
ตะกรบ	ฝ้ายพรุ/1	128	30	ต.ตะกรบ
ตะกรบ	ตะกรบ/2	78	10	ต.ทุ่ง
ตะกรบ	ห้วยพุน/3	82	0	-
ตะกรบ	สระมนโธราห์/4	142	10	โม่ถ้าย, ท่าชนะ, ตะกรบหมู่ 5, 3
ตะกรบ	บ่อคา/5	201	0	ป่าเว, โม่ถ้าย
พุมเรียง	บ้านล่าง/1	352	0	-
พุมเรียง	หัวเลน/2	450	10	ม.4 พุมเรียง
พุมเรียง	บ้านเหนือ/3	240	2	ม.1พุมเรียง-นาทุ่ง
พุมเรียง	เหนือ/4	170	0	
พุมเรียง	แหลมทราย/5	180	18	“ปากหมาก,เสวียด อ.ท่าฉาง”

จากตารางนี้ ขอให้สังเกตว่า ชาวบ้านส่วนมากขยายพื้นที่ทำกินไปในเขตตำบลปากหมาก ซึ่งเป็นเขตป่าต้นน้ำของลุ่มน้ำเลยเข้าไปถึงเขตป่ารอยต่อกับอำเภอท่าชนะและกิ่งอำเภอวิภาวดี

3) ส่วนผสมของระบบเกษตรกรรม

แม้ว่าชาวนา ชาวสวน ชาวประมง จะได้พยายามขยายที่ดินถือครองไปสู่เขตใหม่ๆ แต่รูปแบบการปรับตัวของชาวนาในเขตที่ราบและที่ราบชายฝั่งทะเลก็มีข้อจำกัด กล่าวคือ บุกเบิกพื้นที่สูงบนภูเขาได้น้อยกว่าหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่บนที่สูง หรือบนที่ลูกคลื่นลอนลาดอย่างโมถ่าย ซึ่งอาจใช้เวลาเพียงไม่เกิน 30 นาที เชื่อมกับพื้นที่การผลิตที่ลึกเข้าไปบนภูเขา ดังนั้น ส่วนขยายของงานเกษตรกรรมบนพื้นที่ซึ่งไถลงมาด้านชายฝั่ง จึงเน้นการขยายแบบแผนการผลิตมากกว่าการขยายพื้นที่ หรือขยายพื้นที่ได้น้อยกว่าที่ชาวนาต้องการ ดังนั้น จึงพบว่าแบบแผนการผลิตของลุ่มน้ำชียาได้เปลี่ยนแปลงไปใน 7 แบบสำคัญ ซึ่งสะท้อนความพยายามจะใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์ด้านมูลค่ามากขึ้น

อดีต		ปัจจุบัน
แบบแผนที่ 1	นาปี เลี้ยงเบ็ด 	ทำนา เลี้ยงเบ็ด สวนยาง ปลูกผัก เพาะเห็ด ตาลโตนด
แบบแผนที่ 2	นาปี ปลูกผัก	ทำนา สวนยาง เพาะเห็ด ปลูกผัก เลี้ยงเบ็ด ไข่เค็ม
แบบแผนที่ 3	นาปี นาปรัง ไม้ผล ยางพารา เลี้ยงสัตว์	นาปี เลี้ยงวัว ไม้ผล เลี้ยงสัตว์
แบบแผนที่ 4	นาปี นาปรัง ยางพารา 	นาปี นาปรัง สวนยาง เพาะเห็ด เลี้ยงวัว เลี้ยงเบ็ด ปลูกผัก
แบบแผนที่ 5	นาปี เลี้ยงวัว	เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงเบ็ด ออกอวน น้ำตาลโตนด
แบบแผนที่ 6	ประมง มะพร้าว 	ทำประมงพาณิชย์ได้แก่ อวนปู ลอบปู เลี้ยง มะม่วงหิมพานต์ หอยแครง เลี้ยงปลา ในกระชัง อวนกุ้ง อวนปลา

รายการ	พ.ศ. 2539 (ไร่)	พ.ศ. 2544 (ไร่)
ยางพารา	56,102	142,088
ปาล์มน้ำมัน	5,925	10,981

สถิติการปลูกยางพาราที่เพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่า และปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น 2 เท่า พอจะสะท้อนให้เห็นแบบแผนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปในเขตลุ่มน้ำชียาได้อย่างดี

3. ครอบครัวกับบทบาทในฐานะหน่วยการผลิต

ในระบบการผลิตเดิมซึ่งชาวนาทำการผลิตระบบเดี่ยว หรือจัดการระบบใดระบบหนึ่งเป็นระบบหลัก และระบบที่เหลือเป็นระบบรอง ครอบครัวชาวนาเป็นหน่วยการผลิตหลักที่สำคัญ แม้จะมีแรงงานจ้างและการจัดการอื่นๆ ประสานกับหน่วยครอบครัว แต่ก็อยู่ในฐานะรอง บนระบบนิเวศใหม่หลายระบบนี้ ครอบครัวต้องเผชิญปัญหาสำคัญยิ่งก็คือ จะจัดการให้ระบบการผลิตดำเนินไปได้อย่างไร โดยที่ยังควบคุมต้นทุนให้ต่ำอยู่ ตลอดระยะเวลาเกือบ 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งชาวนาทยอยเข้าสู่การใช้ระบบนิเวศหลายระบบนี้ ครอบครัวได้ปรับตัวและปรากฏแบบแผนของการจัดการหน่วยการผลิตที่สำคัญดังนี้

1) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิตหลัก ใช้แรงงานแบบเข้มข้นเพื่อรักษาการผลิตข้าว

ครอบครัวชาวนาชาวสวนมีความจำเป็นต้องเพิ่มชั่วโมงทำงาน แทนที่จะเพิ่มต้นทุนการจ้างเสมอไปด้วยเหตุนี้ ภาพที่เห็นจนเจนนตาที่ชาวสวนยางจะตื่นกลางดึกไปกรีดยาง และตกสายก็นอนจนกว่าจะป่วยของอีกวันหลังนั้น กำลังเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านทุ่งนอก ต.ทุ่ง บ้านป่าอ้อย และบ้านหัวนา ต.โมถ่าย บ้านสามลึก ต.เวียง เป็นต้น ใช้วิธีการออกไปตัดยางเวลากลางคืน และกลับมาบ้านในตอนสายแล้วช่วยเหลือครอบครัวทำนาต่อไป ชาวบ้านถือว่าการทำนาไม่ได้ใช้เวลาตลอดทั้งปี ดังนั้น จึงต้องพยายามจัดสรรเวลาเพื่อยังทำนาต่อไป เพื่อให้ได้ข้าวกินตลอดทั้งปี เป็นระบบอาหารที่ประกันความมั่นคงของครัวเรือน

ชาวบ้านบางคนใช้วิธีการปลูกข้าวหลายพันธุ์ผสมกันในนาของตน เช่น ปลูกพันธุ์สุพรรณ 60, 90 ซึ่งมีน้ำหนักดี เกียวง่าย ต้นไม่สูง ในเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน บางปีก็ปลูกข้าว กข 60, 90 เลี้ยงเป็ด และปลูกข้าว กข 21 ไว้กิน เวลาเกี่ยวข้าวจะทิ้งระยะกันประมาณ 1 เดือน ทำให้กระจายแรงงานเกี่ยวข้าวได้

2) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต จัดสรรแรงงานในครอบครัวกระจายออกไปตามภาระการผลิต

ครอบครัวจะจัดสรรแรงงานในครอบครัวตามความจำเป็น และความชำนาญ แทนที่จะรวมศูนย์แรงงานกันทำในพื้นที่เดียวกัน โดยแยกออกเป็นแรงงานทำนา ทำสวนยาง เลี้ยงเป็ด หรือทำไข่เค็ม เป็นต้น โดยการจำแนกแรงงานเช่นนี้ ทำให้คุณภาพของแรงงานลดลงบ้าง แต่ชาวนาชาวสวนยังรักษาระบบการผลิตไว้ได้หลายระบบ การจัดสรรแรงงานแบบนี้ทำให้สมาชิกของครอบครัวเริ่มจำเป็นต้องหันมาเรียนรู้วิธีการทำงานที่ไม่ชำนาญและไม่คุ้นเคยมากขึ้น เด็กๆ ในบางครอบครัวที่ไม่เคยทำงานมาก่อนเริ่มเรียนรู้วิธีทำงานมากขึ้น

“ครอบครัวของเรา ผู้ใหญ่ไปทำนา พ่อแม่ทำงานหนักได้ นามันทำยาก เด็กๆ ทำไม่ไหว ลูกๆ ให้เขาอยู่บ้านเลี้ยงเป็ด เอาข้าวให้เป็ด พอถึงเวลาเก็บเกี่ยวเราก็ใช้วิธีโซแรงช่วยกันคนละไม้ละมือ ถ้าไม่ทำแบบนี้เราก็ได้ทำอย่างเดียวมันไม่พอกิน บางบ้านเขาให้แม่ทอผ้า ถึงเวลาเก็บเห็ดก็ไปเก็บเห็ดเสียก่อนแล้วกลับมาทอผ้าต่ออีก ทอผ้าช้าหน่อยก็ไม่เป็นไร เขาจะได้มีรายได้จากเห็ดอีกทางหนึ่ง”

3) ครอบครัวยังคงเป็นหน่วยการผลิต จ้างแรงงานนอกครัวเรือนชดเชยแรงงานที่ไม่พอเพียง หรือแรงงานที่ขาดแคลนมาก

ครอบครัวจำนวนมากในลุ่มน้ำโขง เลือกเอาการจ้างแรงงานรายวันชดเชยกับแรงงานที่ขาดแคลนไป อาทิเช่น ครอบครัวรับผิดชอบการทำนา การทำสวนผลไม้ และเพาะเห็ด แต่อาจจำเป็นต้องจ้างแรงงานทำนาบางวัน หรือจ้าง

เก็บผลไม้บางวัน เพราะแรงงานครอบครัวต้องทำภารกิจอื่นๆ

บางครอบครัวขาดแคลนแรงงานมาก อาจจะต้องจ้างแรงงานในอัตราส่วนแรงงานครอบครัวต่อแรงงานจ้างเท่ากับ 6 ต่อ 4 หรือ 4 ต่อ 1 เป็นต้น การจ้างแรงงานแบบนี้พบมากในทุกเขต เนื่องจากชาวนาชาวสวนสามารถตัดสินใจเฉพาะครั้ง เป็นรายกรณี ไม่มีข้อผูกมัดต่อการใช้จ่ายเงิน คือ มีเงินและทำงานไม่ทันก็จ้างแรงงานเพิ่มเติม ถ้ามีงานแต่ไม่มีเงินอาจจะไม่จ้าง เพราะงานนั้นอาจไม่จำเป็นที่สุด หรือชลอเวลาต่อไปก่อน หรืออาจจะยอมทำงานนั้นเองเมื่อพบว่าการจัดการเป็นไปได้

4) ครอบครัวยังคงเป็นหน่วยการผลิตหลักในงานสำคัญ งานที่เหลือใช้ระบบให้เช่า หรือจ้างแรงงานบางส่วน

ชาวนาชาวสวนเริ่มหันมาจัดการในระบบนี้มากขึ้น กล่าวคือ ครอบครัวยังคงเป็นหน่วยการผลิต เช่น รับผิดชอบการทำสวนยางและสวนผลไม้ ซึ่งต้องการแรงงานมาก และสมำเสมอทุกเดือน ส่วนที่ดินทำนานั้นให้ชาวนาคนอื่นเช่าและแบ่งปันผลผลิต เพื่อเก็บข้าวไว้เป็นอาหาร กรณีการจัดการแบบนี้จะได้เฉพาะที่นาซึ่งอุดมสมบูรณ์ ให้ผลผลิตดี เพราะชาวนาไม่เลือกเช่าที่นาที่แห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำ หรือมีปัญหาอื่นๆ

โดยนัยกลับกัน บางครอบครัวเลือกเอางานทำนาเป็นหลัก เพราะมีแรงงานครอบครัวน้อย จึงทำนาโดยระบบโซแรง ส่วนสวนยางใช้ระบบเช่าแล้วแบ่งผลผลิต หรือจ้างแรงงานเพิ่มเพียงเล็กน้อย

5) ครอบครัวยังคงเป็นหน่วยการผลิตในระบบหนึ่ง งาน ที่เหลือใช้ระบบจ้างแรงงานล้วนๆ

งานที่นิยมการจ้างแรงงานมากระบบหนึ่งคือ การดูแลรักษาสวนยางพารา ทั้งนี้เพราะสวนยางพารามักอยู่ไกลที่ตั่งบ้านเรือน ครอบครัวจำนวนไม่น้อยไม่อาจจะทิ้งบ้านไปได้ด้วยเหตุผลต่างๆ การจ้างดูแลสวนยางนิยมกันมากก็เพราะว่าแรงงานรับจ้างมาจากพม่า ส่วนมากเป็นชนชาติพม่าและมอญ กล่าวกันว่าอาจมีแรงงานพม่าและมอญนับแสนคนในเขตลุ่มน้ำนี้ เนื่องจากบนพื้นที่ป่ารอยต่อท่าชนะมีการบุกเบิกสวนยาง สวนกาแฟ และสวนผลไม้มาถึงจำนวนนับแสนไร่ จึงต้องการแรงงานจำนวนมาก แรงงานพม่าและมอญเป็นทางเลือกของชาวลุ่มน้ำไชยา ก็เพราะว่าค่าจ้างถูกกว่าแรงงานในท้องถิ่น ขณะที่ค่าจ้างแรงงานท้องถิ่นเท่ากับ 150 บาท/วัน ค่าจ้างแรงงานต่างชาติดังกล่าวเท่ากับ 100 บาท/วัน หรือรับจ้างกรีดยางในอัตราส่วนแบ่งผลผลิต 6 : 4 คือ เจ้าของได้ 4 ส่วน คนกรีดยางได้ 6 ส่วน หรือในบางกรณีแบ่งเท่ากัน 5 : 5

ดินนาที่อุดมสมบูรณ์ บนที่ดอนน้ำดี จะมีผู้เช่าเพราะนาปลูก
เริ่มมีปัญหา น้ำเค็มขึ้นทำนาไม่ได้

ป่าบุญมา จรุลกุล 62 ปี 67 ม. 6 ต. ทุ่ง

ป่าไปสุมปลาช่อนที่ลำไย น้ำเค็มขึ้นแล้วน้ำมากแล้ว หาไม่ได้ ได้ปลาช่อนมา 3 ตัว แทบตาย ป่าหาทุกปี หาพอได้กิน ปลา น้อยแล้วบ้านเรา พวกอีसानมันมาเอาหมดเลย เอา รก ยนต์มากันเป็นคันรถ เราอยู่ใกล้คลองยังไม่ทัน เอากันเกลี้ยง ตัว เล็กตัวน้อยมันช้อนหมด ตัวเล็กเราไม่เอา มันกินได้เพ เอาทำรำ ถ้ามันมาแล้วได้มันมาทุกวัน เดือน 11-12 มาธงเบ็ด ยามนี้มาช้อน ทั้งแห ทั้งอวน ทุกอย่าง จนบ้านเราดปลา พวกนอกมาทั้งเพ พวก เรามันไม่หวงกัน ในบ่อที่เจ้าของขุดไว้มันยังเอา มันไม่เกรงมัน ไม่ถาม เอาหมด เราห้ามพวกนี้พวกหนึ่งมา มีหลายพวก คนไทย เราชี้ส่งสารคน เห็นว่าเขาอดกว่าเรา

สมัยก่อนปลาชุม ไปหาวันหนึ่งเอาไม่ค่อยรอดทุกวัน แหละ ปีนีพอได้กิน ปืหน้า ปืหน้าโน้นต้องกินกบกินเขียดแหละ

ป่าไปสุมอย่างเดียว ไปวันเว้น 2 วัน 3 วัน คนหนึ่งเค้ามีกั๊ดมีแห ป่าไม่มี มันหลายดังค์

ได้ปลาช่อนส่วนมาก ปลาตุกส่วนน้อย ได้วันนึงโล-2 โล คนที่เก่งๆ เค้าก็ได้กันเยอะ

จะหาได้เดือน 4-5 เดือน 7-8 หาไม่ได้แล้ว ทำนาเดือน 12 ธงเบ็ดกัน

เดี๋ยวนี้เขาจะขุดบ่อกันเกือบทุกบ้าน แต่ปลาไม่ค่อยเยอะ ได้ปลาช่อน 5-6 โล ไม่ค่อยมีปลาลง ปลามันน้อย เขาขุดคลอง ปลามันถ่ายลงน้ำเค็มหมด พอลงน้ำเค็มก็ปลาตาย ถ้าอย่าขุดคลองบ้าน เรา ไม่อดปลา คลองเชิงนิต คลองเนียน ขุดเพ พอขุดคลองน้ำเค็มขึ้นถึงนาก็ทำไม่ได้หลายร้อยไร่ปลาก็ตาย เมื่อ ก่อนไม่ต้องไปไกล จะแกงก็ต้มเครื่องไว้ได้ กลับมาก็แกงได้ ทุกวันทำเครื่องดักไม่ได้

ป่าทำนาปีนึง 2 เกวียน 3 เกวียน บางปีถ้าไม่มีอะไรแย่งก็ได้กินดี ถ้ามีเพลี้ยมีอะไรแย่งก็ เปลาตายกันบึงเลยแหละ เกี่ยวข้าวโซแรงกัน บางคนก็จ้างรถเกี่ยว จ้างรถเกี่ยวมันเร็ว คนเกี่ยวข้าวแต่ถ้า น้ำมากรถเกี่ยวไม่ได้ แต่ว่ามันไปปล้ำตอนเราต้องตาก มันติดหมดมดแมลงอะไรติดในข้าวต้องนั่งเลือก บาง คนก็ไม่ชอบ ป่าทำคนเดียวต้องจ้าง เราแก่แล้วจะไปโซก็ไม่ทันเด็กๆ ของป่าจ้างเกี่ยว 5-6 วันหมด 2 พัน 3 พัน 5-6 คน บางคนวันหนึ่ง 8 โมง บางคนงายนึ่ง บางคนไม่ว่าง

ลูกก็หาปลา ไปยกยอในคลอง บางวันก็ได้เป็นร้อยครึ่งร้อย บางวันก็ได้ หาไม่ทันให้งาน งาน เดือนๆ นึงไม่รู้กี่คน แต่งม้ง บวชม้ง ตายม้ง ทำไม่ทัน...ก็พออยู่ได้

สวนที่นิยมจ้างแรงงานมากๆ โดยทั่วไปไม่ใช่ของชาวบ้าน แต่เป็นสวนของผู้มีอันจะกิน ในบางสวนนั้นกล่าวกันว่ามีการจ้างแรงงานอีสานจำนวนมาก แรงงานมอญกับพม่า

6) ครอบครัวยังเป็นหน่วยการผลิต แต่ลดพื้นที่การผลิตลง 1 ระบบ เพื่อจะคงการผลิตระบบอื่นๆ ไว้ด้วย

เป็นเรื่องที่กล่าวกันทั่วไปว่า “ชาวนาลุ่มน้ำโขงใช้ที่ดินทำนายน้อยไม่ถึงครึ่งหนึ่งของที่นาที่มีอยู่” ไม่ว่าคำกล่าวนั้นจะเกินเลยหรือไม่ สารสำคัญก็มีอยู่จริงว่า ลุ่มน้ำนั้นกำลังเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนแรงงานอย่างหนัก ในขณะที่มีการขยายบุกเบิกที่ดินออกไปอย่างกว้างขวาง ดังนั้น ชาวนาจำนวนหนึ่งซึ่งบุกเบิกที่ดินใหม่ จึงจำเป็นต้องลดที่ดินทำนาลง เพื่อแบ่งแรงงานไปในการบุกเบิกงานใหม่ เพราะการลงทุนทำนามีต้นทุนสูง ขณะที่ราคาขายไม่คุ้มทุนอีกต่อไป ชาวนาจึงปลูกข้าวไว้เป็นอาหาร ไม่ใช่เพื่อการค้า พื้นที่ปลูกอาจจะไปตามความเหมาะสม เช่น 5-10 ไร่ ใช้แรงงานและเวลาที่เหลือเพื่องานในสวน ซึ่งให้ผลตอบแทนยุติธรรมกว่า

7) ครอบครัวซึ่งไม่เป็นหน่วยการผลิตโดยตรง ใช้แรงงานรับจ้างเป็นทำการผลิต

หน่วยการผลิตสุดท้ายเป็นหน่วยการผลิตที่สูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเองไปแล้ว ครอบครัวชาวนาจ้างแรงงานทุกระบบ เช่น จ้างคนตัดยางโดยแบ่งปันผล 50 : 50 และจ้างคนเฝ้านาทุ่งให้เงินเดือนเดือนละ 3,000-4,000 บาท และให้เปอร์เซ็นต์จากการขายกึ่งกิโลกรัมละ 2 บาท ชดเชยที่ได้ค่าจ้างต่ำเมื่อคิดเป็นรายวันต่อเดือน แรงงานของครอบครัวเช่นนี้อาจถูกใช้ไปในการประกอบการต่างๆ เช่น เป็นข้าราชการ เป็นพ่อค้า เป็นเจ้าของเรือประมง ฐานะของผู้ว่าจ้างแรงงานไม่ใช่ฐานะของชาวนาชาวสวน แต่เป็นฐานะของผู้ลงทุนในการเกษตรกรรม ผู้ประกอบการมักจะมีฐานะดี หรือถึงระดับนายทุนท้องถิ่น ผู้มีทุนกวาดซื้อที่ดินบนเขตป่าเขาได้ เป็นต้น

ในการสำรวจการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตของครอบครัวชาวนา ได้พบแบบแผนที่แตกต่างกันเด่นชัดของครอบครัว 9 แบบ ดังตารางข้างล่างนี้ ส่วนที่เหลืออาจมีการผสมผสานที่ต่างไปจากนี้เล็กน้อย เช่น บางครอบครัวไม่เลี้ยงเป็ด แต่เพาะเห็ด บางคนเลี้ยงควาย บางคนป็นตาล บางคนทำน้ำตาลมะพร้าว เป็นต้น

หมู่บ้าน	ตำบล	ครอบครัวชาวนา รายชื่อ	วิธีการปรับตัวเพื่อยังคง การทำนาพร้อมกับการผลิตอื่นๆ
บ้านวัดแก้ว	เลม็ด	1	ทำนาข้าวหลายพันธุ์ ให้ระยะเวลาเดียวกันไป
บ้านปากด่าน	เลม็ด	2	ตัดยางกลางคืน ดูแลข้าวตอนสาย
บ้านลุ่มนาว	โมถ่าย	3	สามีไปดูสวน ภรรยาและลูกชายช่วยกันดูแลนา
บ้านเดิมเจ้า	ป่าเว	4	สามีและภรรยาไปดูแลสวนผัก-ผลไม้ 3 วัน กลับมาทำนา 1 วัน สลับกัน
บ้านขนอน	ทุ่ง	5	โซแรงและจ้างแรงงานเพิ่มเพื่อกันเวลาไปทำสวน
บ้านนาแค	ทุ่ง	6	เพิ่มการโซแรงในสวนเพื่อลดเวลาทำสวน เหลือเวลาสำหรับทำนา
ป่ายาง	ตลาดไชยา	7	จ้างแรงงานดูแลสวนยางหรือผลไม้ แรงงานตนเองทำนา
หนองจาย	โมถ่าย	8	จ้างแรงงานทำนา ตนเองดูแลสวน
บ้านวัดแก้ว	เลม็ด	9	ตนเองเลี้ยงเป็ดและทำนา จ้างแรงงานทำสวน

บทที่ 3

พลวัตของเศรษฐกิจขานา

1. การปรับตัวของเศรษฐกิจข้าว
2. การเปลี่ยนแปลงระบบเหมืองฝายและระบบน้ำ
3. พลวัตของเศรษฐกิจขานา

บทที่ 3

พลวัตของเศรษฐกิจชาวนา

ในอดีตบ้านป่าเว หมู่ 1 เป็นที่ราบผลิตข้าวมาช้านาน บ้านหลังนี้หลังเดียวมียุ้งข้าว 3 ยุ้งเรียงกัน

เพราะต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากชาวนาไทยมีความอดทนอย่างไม่น่าเชื่อในเรื่องราคาข้าว กล่าวคือ ไม่ว่าราคาข้าวจะตกต่ำเพียงใด ชาวนาก็ยังคงพยายามที่จะทำนา ครองชีวิตในฐานะชาวนาอยู่ จำนวนชาวนาที่ลดการผลิตลง และจำนวนนาไร่ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในลุ่มน้ำโขงนี้ ยังผูกพันอยู่กับปัญหาสิ่งแวดล้อม อันเกิดจากการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม่ถึงกว่า

1. การปรับตัวของเศรษฐกิจข้าว

การเปลี่ยนแปลงโดยเปรียบเทียบของรายได้ อันเกิดจากการทำนาข้าวกับการทำสวนยาง สวนผลไม้ นั้น ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า พลวัตของราคาหรือตลาดพืชสวนและพืชไร่ นั้น กดดันให้การทำนาเกือบเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากต่อไป ไม่ว่า จะผลิตเพื่อบริโภคหรือผลิตเพื่อขายก็ตาม ถ้าหากชาวนาคำนวณรายได้ต่อวันจากงานในสวนยางและสวนผลไม้ หรืองานรับจ้างในอัตราวันละ 150 บาท เขาย่อมทราบว่า การทำนาไม่เคยเหมาะสมที่จะนำมาคำนวณเป็นค่าเงินสด เพราะราคาข้าวในตลาดถูกกดให้ต่ำกว่าต้นทุนการผลิตตลอดเวลา เมื่อคำนวณค่าแรงลงด้วย

ชาวนาลุ่มน้ำโขงได้เผชิญหน้ากับปัญหาราคาข้าวอย่างรุนแรงในต้นทศวรรษ 2540 ก็เพราะว่าต้นทุนการทำนากำลังสูงขึ้น ขณะที่ราคาข้าวไม่สูงขึ้นตามไปด้วย เนื่องจากต้องแข่งกับราคาข้าวจากภาคกลางและภาคอีสาน

แต่ก็ยังคงเป็นการไม่สมเหตุสมผลที่จะสรุปว่า ชาวนาลดพื้นที่ทำนาและบางกรณีเลิกทำนาเพราะราคาข้าวหรือ

100,000 ไร่ และมีการใช้น้ำอย่างหนัก ยังผลให้เกิดการพังทลายของหน้าดิน การกัดเซาะทางไหลของน้ำ การขาดแคลนน้ำ ซ้อนขึ้นมาอีก ปัญหาหนึ่งอันอาจเป็นเหตุผลที่รุนแรง กดดันให้ชาวนาลดการผลิตข้าวที่สำคัญยิ่งกว่าเหตุผลอื่นๆ (ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป)

เศรษฐกิจชาวนาลุ่มน้ำโขงจำเป็นต้องมีการปรับตัวครั้งสำคัญ อันปรากฏชัดเจนในระบบที่ควรกล่าวถึง 4 ประการ คือ

1. ชาวนาหันมาผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงตนเองเป็นหลัก การขายเป็นเป้าหมายรอง ลดพื้นที่การผลิตลง เปลี่ยนแปลงที่นาบางส่วนเป็นสวนปาล์ม และยอมให้ที่นาบางส่วนรกร้างไว้
2. ชาวนาหันมาเชื่อมโยงการผลิตข้าวกับตลาดชาวนา แทนที่จะเชื่อมโยงกับตลาดภายนอก
3. ชาวนาได้ผลิตข้าวระบบการโซแรง เพื่อรองรับการกดดันของค่าแรงที่สูงขึ้น และการขาดแคลนแรงงาน
4. ชาวนาได้เปลี่ยนแปลงระบบค่าเช่าให้ต่ำลง เพื่อให้การทำนายังคงเป็นไปได้

1. ชาวนาหันมาผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงตนเองเป็นหลัก ลงทุนต่ำ การผลิตเพื่อขายเป็นเป้าหมายรอง และลดพื้นที่การผลิตลง เปลี่ยนแปลงที่นาบางส่วนเป็นสวนปาล์ม ใช้ไร่นาเพื่อทางเลือกในงานเกษตรกรรมอื่นๆ

เมื่อเข้าสู่ต้นทศวรรษ 2540 การบุกเบิกที่ดินเพื่อการทำสวนบนที่ดอนได้ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่พื้นที่ทำนาเริ่มลดจำนวนลง สวนยางพาราและสวผลไม้ขยายตัวมากขึ้นถึง 142,088 ไร่ ในปี พ.ศ. 2544 จำนวนพื้นที่ทำนากับลดลงถึง 23,017 ไร่ ในปีเดียวกัน เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ชาวนาได้ลดพื้นที่เพาะปลูกข้าวซึ่งเริ่มประสบปัญหาหลงจนเหลือเพียงระดับพอกินหรือเพื่อขายเพียงเล็กน้อย ตามแต่เงื่อนไขแรงงานจะรองรับได้โดยไม่ต้องเพิ่มต้นทุนค่าจ้าง ชาวนาโยธาในปัจจุบันนี้ปลูกข้าวเพียงรายละ 4-5 ไร่ หรืออาจถึง 20 ไร่สำหรับครอบครัวที่มีแรงงานพอเพียง และไม่มีทุนที่จะบุกเบิกสวนผลไม้และสวนยางพารา

นาร้างในลุ่มน้ำโขง ที่บ้านดอนประดู่ ตำบลเลม็ด ไม่ไผ่ร้างเพราะต้นทุนสูงอย่างเดียว แต่มีเหตุผลที่สมทบให้ชาวนาต้องเลิกทำนาก็คือน้ำเค็มที่ขึ้นมาจนที่นาทำนาไม่ได้อีกต่อไป

เมื่อชาวนาปลูกข้าวในพื้นที่ที่ลดลง ก็หมายความว่าต้องมีพื้นที่นาว่างเปล่า เพื่องานเกษตรกรรมอื่นๆ เช่น การปลูกปาล์ม การทำสวนผสมในไร่นา การปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงวัวควาย เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู เลี้ยงปลา และกบในบ่อ เป็นต้น

ชาวนาจำนวนมากจึงเริ่มหาทางเลือกเพิ่มขึ้น เพื่อนำมาสนับสนุนการเลี้ยงครอบครัวและงบประมาณรายจ่ายของครัวเรือน ขอให้พิจารณาผลการสำรวจ 5 หมู่บ้าน ต่อไปนี้ ซึ่งเดิมมีอาชีพหลัก 2-4 อย่าง ปัจจุบันนี้ขยายเป็นอาชีพอันหลากหลาย บนพื้นฐานของการใช้ที่ดินและทรัพยากรที่เปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของระบบนิเวศ

ระบบเดิม

ระบบใหม่

บ้านลุ่มนาว (ระบบนิเวศรอยต่อที่ราบทำนากับเขตป่าต้นน้ำ)

นาปี

นาปี สวนยาง สวนผลไม้

บ้านทือ (ระบบนิเวศรอยต่อที่ราบทำนากับเขตป่าต้นน้ำ)

นาปี

นาปี นาปรัง สวนยาง ปาล์ม สวนผลไม้
เลี้ยงเป็ด เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา

บ้านป่าเว (ระบบนิเวศที่ราบทำนา)

นาปี เลี้ยงเป็ด

ทำนา 2 ครั้ง เลี้ยงเป็ด สวนยาง ปาล์ม
ปลูกผัก เพาะเห็ด ตาลโตนด ค้าขาย

บ้านทุ่งนอก (ระบบนิเวศที่ราบทำนา)

นาปี เลี้ยงเป็ด

นาปี นาปรัง สวนยาง ปาล์ม เลี้ยงเป็ด
เลี้ยงกบ ปลูกทุก หาปลาพุ่มเรียง
ทำน้ำตาลโตนด

บ้านโพธิ์ (ระบบนิเวศที่ราบทำนา)

นาปี นาปรัง

นาปี นาปรัง เลี้ยงวัว เลี้ยงไก่ชน ทำไข่เค็ม
เลี้ยงวัวควาย เลี้ยงเป็ด

บ้านห้วยพุน (ระบบนิเวศรอยต่อที่ราบทำนากับชายฝั่งทะเล)

นาปี เลี้ยงวัวควาย

นาปี ปาล์ม เพาะเห็ด ทอผ้า เลี้ยงไก่

บ้านบ่อคา (ระบบนิเวศรอยต่อที่ราบทำนากับชายฝั่งทะเล)

นาปี ประมง

นาปี ออกเรือประมง นาทุ่ง มะพร้าว น้ำตาล
ปลูกมะพร้าว เลี้ยงวัว รุนกึ่งทำกะปิ

"ผมมาอยู่ไชยาปี 2500 ตอนนั้นทางรถไฟไม่มี มีแต่ทางรถไฟ ทางรถไฟเพิ่งมาปี 27-28 วิจิตรพันธุ์มาสร้าง เมื่อก่อนถนนจากกรุงเทพมาหมดแค่หลังสวนแล้วก็ไม่มีทางไปสุราษฎร์ก็ต้องไปรถไฟ จากหาดใหญ่จากภูเก็ตก็มาหมดแค่ทุ่งสง เมื่อก่อนทำนาหมดมาปี 2537-38 คนเริ่มตื่นตัวเปลี่ยนนามาเป็นยางเป็นปาล์ม ผมบอกลูกชายว่าอีก 20 ปีให้หลังไชยาจะดีขึ้น แกล้งถามว่าเพราะอะไร ผมบอกแกว่า มีคนทำนาสองหมื่นไร่ 10 ปีให้หลังหนึ่งหมื่นไร่ที่เป็นที่นาจะต้องเป็นสวนหมด แล้วก็อีก 10 ปี จาก หนึ่งหมื่นไร่จะเหลือแค่ห้าพันไร่ และ ห้าพันไร่ก็คงจะไม่ได้ทำนาเพราะเป็นที่ลึกลับหมด ทำน่ายากลำบาก

ทำนาปีหนึ่งได้ครั้งเดียว สมมุติ 20 ไร่ คนในบ้านมี 5 คน ต้องทำหมดทุกคน ถ้าได้ 15 เกวียนๆละ 5,000 บาท ค่าลงทุนเท่าไร ค่าปุ๋ยเท่าไร คิดเฉลี่ยแล้วคนในบ้าน 5 คน คนหนึ่งวันหนึ่งได้ไม่เกิน 10 บาท จะต้องไปหางานอื่นมาทำ หักค่าใช้จ่ายแล้วเหลือไม่เกิน 20,000 บาท จะทำอะไรได้

ข้าวปีหนึ่งได้ใช้ครั้งเดียว พอเก็บข้าวขายแล้วก็หมดแล้ว ก็ต้องไปหาอย่างอื่นอีก แต่ยางถ้ากรีดทุกวันก็ได้ใช้เงินทุกวัน ปาล์มก็เหมือนกัน 15 วันตัดครั้งก็ได้ใช้เงิน

ขณะนี้ผมเลิกรับซื้อข้าวเพราะ ที่สุรินทร์ ที่ขอนแก่น เขาซื้อเกวียนหนึ่ง 2,300-2,500 บาท ที่ไชยาต้องซื้อถึง 6,000 ถ้าไม่ซื้อ 6,000 พวกเลี้ยงเบ็ดซื้อหมดที่อีสานถูกเพราะเขาทำเยอะ คนปลูกข้าวทั้งนั้น คนหนึ่งมีเป็นร้อยๆ เกวียน สี่ห้าสิบเกวียน ที่ไชยาบ้านไหนมี 20 เกวียน บ้านนั้นรวยที่สุดแล้ว บ้านหนึ่งมี 3-4 เกวียน 5 เกวียน ที่อีสานเขาใช้เครื่องจักรกล ที่โน่นทำนาหว่าน ที่นี้ทำนาดำ ที่โน่นเกี่ยวแล้วเขาเอารถลงไปบรรทุกข้าวจากในนาไปตลาดเลย ที่ไชยาเกี่ยวแล้วเข้าหาบขึ้นมาไว้บนคันนา แล้วค่อยวานคนหาบมาไว้ในฉางข้าว ใช้แรงงานคนทั้งนั้น

แต่ก่อนข้าวไชยาเยอะ เดิมนั้นน้อยลงเพราะคนเลิกปลูก มันไม่คุ้ม เมื่อก่อนเกี่ยวข้าวขายหนึ่ง 4 บาท ข้าวเกวียนละพัน (ปี 2516) เดิมนั้นข้าวโม่ละ 15 บาท ค่าปุ๋ยเมื่อก่อนกระสอบละร้อยกว่า เดิมนั้น 4-5 ร้อย ซื้อกินง่ายกว่าไปรับจ้างแล้วเอาเงินมาซื้อกินถูกกว่า ข้าวสุรินทร์มาขายถึงละ 150 บาท ข้าวไชยาถ้าขาย 200 บาททุน ต้อง 220-230 ถึงจะขายได้ แล้วใครจะกินข้าวไชยา เขาก็ต้องกินข้าวสุรินทร์ ข้าวไชยาสีแล้วขายไม่ได้ขาดทุน

พื้นที่นา/นาดอน	
ตำบล	นาร้าง
1. ป่าเว	7,791
2. เวียง	696
3. โมถ่าย	988
4. ปากหมาก	629
5. เลม็ด	605
6. ทุ่ง	935
7. ตลาดไชยา	1,728
8. ตะกรบ	1,111
9. พุมเรียง	1,693
16,176	

จังหวัดสุราษฎร์ธานีโรงสี 20-30 กว่าโรง เล็กหมด เหลืออยู่ 1 หรือ 2 โรงเท่านั้นที่ยังสีบ้างไม่สีบ้าง มีมะลวนแห่งหนึ่ง คลองขุดแห่งหนึ่ง ที่บ้านนาเล็กลมด บ้านดอนเล็กลมด พุนพินเล็กลมด ท่าชนะเล็กลมด" (โคช้าง ผู้รับซื้อ ตลาดไชยา)

เครื่องจักรกลทางการเกษตรของกลุ่มน้ำไชยา		
เครื่องจักร	พ.ศ. 2535	พ.ศ.2545
โรงสี	3 โรง	0
รถแทรกเตอร์	6 คัน	0
รถไถเดินตาม	1,428 คัน	215
เครื่องฟัดข้าว	21 คัน	9
เครื่องเกี่ยว	0 คัน	5
เครื่องนวดข้าว	0 คัน	4

สถิติการใช้เครื่องจักรกลการเกษตรของไชยาสะท้อนให้เห็นภาวะตกต่ำลงของการใช้ที่ดินจำนวนเครื่องจักรกลที่ใช้มีค่าสถิติต่ำ โรงสีทั้งหมด แทนที่จะเพิ่มขึ้นกลับปิดลง ชาวหมูนวนกลับไปใช้วิธีการผลิตโบราณได้แก่การนำข้าวไปบริโภคเองและขายเป็นข้าวเปลือกให้แก่ชาวนาและผู้เลี้ยงเป็ด เป็นการใชข้าวโดยไม่ต้องแปรรูปเป็นข้าวสาร

ทำไมชาวนาไชยาใช้เทคโนโลยีน้อย

ที่ราบทำนาของกลุ่มน้ำไชยาต่างกับผืนนาของภาคกลางและภาคอีสาน ในขณะที่ที่นาของภาคกลางและภาคอีสานเป็นผืนใหญ่ติดต่อกัน บนที่ราบกว้างสุดลูกหูลูกตา เอื้ออำนวยต่อการนำเอารถเกี่ยวและรถไถลงไปทำงานในท้องนา ที่นาของไชยากลับเป็นแปลงเล็กกระจัดกระจายอยู่ตามเชิงเขา บนผืนแผ่นดินจากที่ลาดลงสู่ที่ราบ จากที่ราบลงสู่เขตติดต่อกับทะเลนั้น ประกอบด้วยสภาพภูมิประเทศพื้นที่แคบสูงต่ำไม่เท่ากัน ที่ดินบนเขตรอยต่อกับทะเลนั้นเป็นดินพรุ เรียกว่านาลึกหรือนาดำ น้ำขังหรือท่วมเกือบตลอดปี แม้ชาวนาเองก็ยังสะดวกความชำนาญในการเกี่ยวข้าวน้ำท่วมมาช้านาน ข้าวหอมไชยาที่มีชื่อเสียงมาหลายร้อยปีนั้น ต้องเกี่ยวพร้อมด้วยเรือพายตามหลัง เพื่อนำเอาข้าวขึ้นมาตากกรอบนวดต่อไป ในปัจจุบันนี้ชาวนาไชยาเริ่มใช้รถไถ รถเกี่ยว และรถนวดบ้าง ในผืนนาอันเหมาะสม แต่ต้นทุนที่สูงนี้ก็ไม่สอดคล้องกับราคาข้าวที่ตกต่ำลง ขอให้พิจารณาตัวเลขข้างต้นนี้ ซึ่งจะเห็นได้ว่า พื้นที่นาลึกหรือนาดำของไชยาเป็นจำนวนถึง 23,265 ไร่

พื้นที่นาดำ/นาดอน		
ตำบล	นาดำ	นาดอน
1. ป่าเว	3,157	6,321
2. เวียง	5,771	1,625
3. โมถ่าย	5,543	2,507
4. ปากหมาก	-	-
5. เลม็ด	5,912	440
6. หุ่น	11,801	
7. ตลาดไชยา	842	1,556
8. ตะกรบ	718	2,877
9. พุมเรียง	-	-
	23,265	27,127

เหตุใดชาวนายังคงทำนาอยู่

ปัจจุบันนี้ชาวนาลุ่มน้ำโขงจำนวน 2,983 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 8,532 ครัวเรือน (ไม่รวมการตั้งถิ่นฐานในเขตป่าต้นน้ำ) ยังคงทำนาอยู่

ในท่ามกลางการกดดันของต้นทุนการผลิตและการแข่งขันด้านราคาของพืชผลอื่นๆ ชาวนาผู้ซึ่งยังคงทำนาอยู่ให้เหตุผลต่อการทำนาว่า

1) ครอบครัวยังจำเป็นต้องปลูกข้าวไว้กินเป็นอันดับแรก การหาเลี้ยงชีพอื่นๆ ยังคงมีหนทาง เพราะการทำนาไม่ได้ใช้เวลาของชาวนาตลอดทั้งปี

2) ครอบครัวยังต้องการเลี้ยงวัว ควาย และเพาะเห็ด รวมทั้งหาปลาในนาข้าวและในพื้นที่มีน้ำขัง การทิ้งพื้นที่นาให้ร้างหมายความว่าต้องยุติการผลิตอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการทำนา ซึ่งชาวนาไม่ต้องการทางเลือกเช่นนั้น

3) ครอบครัวยังมีเงินเปิดพร้อมๆ กับที่ทำนาข้าว การซื้ออาหารมาเลี้ยงเปิดอาจจะทำให้ต้นทุนเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งได้ไข่เปิดที่ไร้คุณภาพ เพื่อจะยังเลี้ยงเปิดอยู่ ย่อมเป็นการคุ้มทุนที่จะปลูกข้าวพร้อมๆ กับเลี้ยงเปิด ถึงแม้ว่าราคาข้าวของชาวนาจะแพงเมื่อเทียบกับภาคอีสาน แต่สำหรับชาวนาการหาเงินสดมาซื้อข้าวอีสานให้เปิด ยากยิ่งกว่าการทำนาเลี้ยงเปิดด้วยตัวเอง หรือซื้อข้าวจากเพื่อนชาวนาด้วยกัน

4) ครอบครัวยังไม่มีเงินพอเพียงที่จะเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตแบบอื่น ซึ่งอาจใช้ต้นทุนสูงทั้งสิ้น และกว่าจะได้เงินตอบแทนต้องอาศัยเวลามาก เช่น สวนยาง หรือสวนผลไม้ ต้องอาศัยเวลาหลายปี ดังนั้นจึงยังคงทำนาต่อไป

5) ครอบครัวยังไม่ได้ผลิตข้าวอย่างเดี่ยวตามที่เขาใจกัน หากแต่ยังมีวิถีชีวิตผูกพันกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ ได้แก่ การหาปลา เก็บผัก ตัดฟืน ฟันไม้ ขุดพืชหัว ปลูกผักในนา เก็บผลไม้ในสวนหลังบ้าน ทำน้ำตาลดตนด เลี้ยงวัว เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ชาวนาพอใจกับชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและวิถีชีวิตเสรีเช่นนี้ ดังนั้นแม้ชาวนาที่มีสวนยางพารา และบุกเบิกอาชีพใหม่ๆ แล้ว ก็ยังคงมีสัดส่วนที่รักษาการทำนาเอาไว้

ครัวเรือนชาวนาที่ทำนาเปรียบเทียบ พ.ศ. 2535 กับ พ.ศ.2545	
2535	2545
6,001	4,677

ที่มา: - สำนักงานส่งเสริมการเกษตร
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หมู่บ้านที่ชาวนายังปลูกข้าวอยู่
1. บ้านทือ
2. บ้านกลาง
3. บ้านป่าเว
4. บ้านเหี้ยด
5. บ้านเดิมเจ้า
6. บ้านห้วยพุน
7. บ้านสระมนรธา
8. บ้านปายาง
9. บ้านขนอน
10. บ้านทุ่งนอก
11. บ้านคงคาชัย
12. บ้านห้วยนอน
13. บ้านยางยวน
14. บ้านนาแค

6) ยังมีครอบครัวชาวนาที่ปลูกข้าวไว้กิน แต่ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะขายเป็นกอบเป็นกำอยู่ หลายครอบครัวในเขตหมู่บ้านเหล่านี้ มักจะอาศัยอยู่ในสภาพพื้นที่นาที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำพอเหมาะสม และมีเพื่อนบ้านชาวนาที่ต่างก็ยังนิยมทำนาอยู่ จึงเป็นเงื่อนไขให้การทำนาเป็นอาชีพทำได้ง่าย

ที่บ้านเลม็ด ต.เลม็ดนี้ มีทั้งหมด 140 ครัวเรือน ยังมีคนทำนาอยู่ 38 ครัวเรือน ครอบครัวหนึ่งๆ ทำนาราว 10-15 ไร่ ชาวนาทำนาอย่างมีคุณภาพ ทำประณีตทุกขั้นตอน ข้าวที่ดำเพราะถูกน้ำท่วมก็จะคัดออก เกียวข้าวแล้วก็ตากจนแห้ง มีข้าวเท่าไรก็มีผู้มารับซื้อหมด ผู้เลี้ยงเบ็ดก็มาซื้อบ้างเหมือนกัน แต่วิธีการซื้อของผู้เลี้ยง

เปิดต่างกับโรงสี ผู้เลี้ยงเบ็ดจะทยอยซื้อข้าวตามความต้องการใช้ ไม่กว้านซื้อทีเดียวทั้งหมด หมู่บ้านนี้ไม่มีนาร้าง เมื่อมีนาว่างเจ้าของนาไม่ทำจะมีคนอื่นมาเช่าเพราะน้ำดี ไม่มีปัญหาบกรวนข้าว นาปีหนึ่งทำได้ถึง 2 ครั้ง ทุกบ้านเลี้ยงเบ็ดไว้อย่างน้อย 20-30 ตัว คนที่เลี้ยงเบ็ดร้อยตัวขึ้นไปก็มีถึง 5-6 ราย นบนำของหมู่บ้านอยู่ในสภาพดี มีชาวบ้านมาช่วยกันขุดลอกพัฒนาปรับปรุงทำนบปีละ 1 ครั้ง ถึงเวลาเปิดน้ำชาวนาจะชวนกัน 4-5 คนไปเปิดน้ำ การเปิดน้ำทำนบมาใช้เป็นไปไม่ได้ที่จะทำคนเดียว

พื้นที่ดินเปรี้ยว ทำนาไม่ได้อีกต่อไป

ทำนบพังเพียง 2-3 ปีหลังจากก่อสร้างเสร็จลง ชาวบ้านยังไม่ได้เริ่มใช้น้ำจากทำนบนี้มาก่อนเลย

ทำนบพังเสียแล้ว

ทำนบป่าไทรงามไม่มีการปิดเปิดน้ำ ช่วงคลองที่สร้างทำนบ มีพื้นที่ต่ำกว่าระดับพื้นที่นาซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะใช้น้ำ

เหตุผลที่ชาวบ้านบางส่วนเลิกทำนาหรือมีนาร้างในหมู่บ้าน

1. บ้านดอนประดู่ ต.เลม็ด

พื้นที่ร้อยละ 50 เป็นที่ราบลุ่มต่ำ น้ำท่วมนาน ดินเปรี้ยวในบางพื้นที่ น้ำเค็มในทะเลขึ้นมาผสมน้ำจืด ต้องทิ้งร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538

2. บ้านคงดาชัย ต.ทุ่ง

ที่ดินกลายเป็นนาหลุ่ม นาลึก น้ำท่วมเสมอ พอหน้าแล้งน้ำก็ขาดแคลน มีปัญหาขาดแคลนแรงงาน ทำสวนยางดีกว่า

3. บ้านลุ่มนาว ต.โมถ่าย

หมู่บ้านที่ใช้ทำนบบ้านลุ่มนาวนี้ต้องเลิกทำนาเพราะทำนบหักพังเสียหายหมดแล้ว

4. บ้านหัวนา ต.โมถ่าย

ทำสวนมากกว่าทำนา เพราะแรงงานไม่พอเพียง

5. บ้านท่าหัก ต.ป่าเว

ตลิ่งสูงมาก ไม่มีทำนบ ชาวบ้านลงทุนไม่ไหว ต้องสูบน้ำทำนาเองตามกำลังทุนที่มี

6. บ้านดอนพุด

คลองชลประทานดินเซิน ไม่มีน้ำเลย ถ้าต่อท่อน้ำจากคลองไชยาต้องต่อไกลถึง 600 เมตร

7. บ้านโพธิ์ ต.เวียง

ทำนบพังแล้ว น้ำท่วมขังบางพื้นที่ ไม่มีทางระบายน้ำ นาเลิกดำยากมาก ต้องเลือกทำเฉพาะนาดอน นาหลุ่มต้องทิ้ง

8. บ้านกลาง ต.โมถ่าย

ที่ดินน้ำท่วมขัง ทำนาไม่ได้

9. บ้านท่าโพธิ์ ต.เลม็ด

น้ำเค็มขึ้นมาถึงท้องนา ทำนาไม่ได้ถึง 100 กว่าไร่

10. บ้านไทรงาม ต.เลม็ด

ทำนบไม่เคยมีการปิดเปิดน้ำเลย

11. บ้านกุน ต.เวียง

น้ำขังในนามากเกินไป ทำนาไม่ได้ ต้องใช้ลำนสัตว์แทน

12. บ้านป่าเว ต.ป่าเว

ชลประทานตัดผ่านมาแล้ว แต่ไม่มีคลองขังน้ำเข้านา แรงงานก็ไม่พอ ลูกๆ ไปทำงานกรุงเทพฯ เป็นข้าราชการ เป็นพนักงานหมด

แนวถนนที่ถมขึ้นแล้วกั้นทางน้ำจืดที่จะไหลลงทะเล ทำให้น้ำย้อนมาที่ในไร่นา/ดินเปรี้ยว

13. บ้านสงขลา ต.ตลาด

นาเป็นนาลุ่ม นาพรุ แรงงานไม่มี ทำนาไม่ไหว น้ำเค็มเริ่มรุกล้ำมาสู่ท้องนา

14. บ้านขนอม ต.ทุ่ง

ผลผลิตเสียหายมาก ดินเปรี้ยว นาต้องปล่อยร้างนับพันไร่

15. บ้านเขาน้ำร้อน ต.เลม็ด

นายทุนถมถนนกั้นทางน้ำจืดที่จะไหลลงทะเล ทำให้น้ำย้อนมาท่วมนาข้าวและบ้านเรือนประชาชน

16. บ้านฝายพรุ ต.ตะกอบ

นาร้างไป 400-500 ไร่ เพราะมีคนทำนาทุ่งมาก ดินจึงเสียกลายเป็นดินเปรี้ยว เหลือคนทำนาในปี 2543 เพียง 15 ราย

17. บ้านบ่อคา ต.ตะกอบ

นาร้างถึง 1,000 ไร่ ปัจจุบันมีคนทำนาเพียง 30 ครอบครัว เพราะนาหูกัดกินต้นข้าวรุนแรงมาก นาทุ่งก็ซ้ำเติมปล่อยน้ำเสียลงมาด้วย

2. ชาวบ้านหันมาเชื่อมโยงการผลิตข้าวกับการบริโภคในครัวเรือน และตลาดชาวนา แทนที่จะเชื่อมโยงกับตลาดภายนอก

ชาวนาเริ่มตระหนักถึงปัญหาว่าราคาข้าวของกลุ่มน้ำไชยาไม่อาจต่อสู้กับราคาข้าวที่มาจากภาคกลางและภาคอีสาน เมื่อโรงสีต่างๆ ทอยยปิดลงอย่างถาวร ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้งจังหวัดต่างก็เผชิญปัญหานี้โดยถ้วนหน้า ชาวนาไชยายังคงตัดสินใจเลือกวิถีทางที่จะทำนาต่อไป โดยหันมาผลิตข้าวไว้กินเอง ผลิตไว้เพื่อเลี้ยงเบ็ด และผลิตเพื่อป้อนตลาดชาวนาด้วยกันเอง

ฐานคิดของชาวนาอยู่ที่ว่า พวกเขาเองต่างก็เคยเลี้ยงเบ็ดโดยใช้ข้าวในยุ้งฉางมาก่อน และจำนวนมากรายก็ยังเคยเลี้ยงเบ็ดโดยข้าวในยุ้งของตนเอง โดยไม่สนใจที่จะคำนวณกำไร-ขาดทุน ดังนั้น ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะขายข้าวสให้แก่มือเลี้ยงเบ็ด ซึ่งบัดนี้มีเบ็ดเพิ่มจำนวนขึ้นถึงนับแสนตัว ผลของทางเลือกนี้ปรากฏว่าผู้เลี้ยงเบ็ดสามารถซื้อข้าวสารจากชาวนาด้วยกันด้วยราคาหนึ่ง เกวียนละ 5,500-6,000 บาท สูงกว่าราคาที่โรงสีและพ่อค้ารับซื้อถึงเกวียนละ 500 บาท ชาวนาบ้านป่าเว บ้านเหยียด บ้านท่าโพธิ์ ต่างก็กล่าวว่า “โรงสีเลิกซื้อข้าวของเรามา 3 ปีแล้ว เราก็กินมาขายข้าวให้คนเลี้ยงเบ็ดแทน ผลผลิตของหมู่บ้านมีไม่มากนัก ผู้รับซื้อก็ไม่อยากเข้ามาเพราะเขาไม่คุ้ม เราก็กินในหมู่บ้าน บางทีก็ขายเพื่อนบ้าน ถ้าโรงสีรับซื้อถึงละ 45 บาท คนเลี้ยงเบ็ดเขาเสนอให้เรา 50 บาท สูงกว่าทุกครั้งไป”

(มณี บุญยัง บ้านวัดแก้ว ต.เลม็ด)

อันที่จริงชาวนาไม่ถึงกับมีแรงกดดันเรื่องการขายข้าว เพราะครอบครัวที่ผลิตข้าวทำนามีน้อยลง ขณะที่ความต้องการข้าวไม่เปลี่ยนแปลง หรือมีแต่จะสูงขึ้น ชาวนาจึงมักอธิบายว่า “ชาวบ้านมักจะมาขอแบ่งซื้อ เพราะข้าวขาดแคลน เขาจะเอาไปกินเองบ้าง ให้เบ็ดโกบ้าง มีมาเรื่อยๆ ขอซื้อถึงละ 50 บาท บางครอบครัวจึงต้องปลูกไว้ขาย บางทีจากหมู่บ้านอื่นก็มาขอซื้อเหมือนกัน เราได้กำไรไม่มากก็ไม่เป็นไร เพราะเราต้องการปลูกไว้กิน ไม่ใช่ปลูกไว้ขาย”

“ที่เลี้ยงเบ็ด 900 ตัวกินข้าว 9-10 ถัง/วัน บ้านวัดแก้วคอกใหญ่เขาจะเลี้ยง 3,000 ของน้ำชิต 2,000 ข้าวเลี้ยงเบ็ดของไชยาจะมาจาก ต.เวียง ป่าเว ทุก ข้าวจากเลม็ดของเราเองผลิตได้น้อย ส่วนใหญ่จะหันมาเลี้ยงเบ็ด ที่ไม่ซื้อข้าวจากที่อื่นมาเลี้ยงเบ็ดเพราะเคยสั่งซื้อข้าวจากภาคกลางส่งมาทางรถไฟ ทั้งลืบ ฟางก็เยอะ ข้าวพัทลุงก็เหมือนกัน มันก็ไม่ดีเหมือนข้าวที่นี่ เมื่อก่อนคนที่เลี้ยงเบ็ดจะไปซื้อข้าวที่ทำชนะ ทำฉาง เดียวนี้ทำฉางไม่ทำเลย

ในไชยาที่หมู่ 2 ต.เลม็ด เลี้ยงเปิดเยอะสุด ประมาณ 20 ครอบครัว
แต่บ้านหนึ่งเลี้ยงเยอะ รวมแล้ว 7-8 พันตัว หมู่อื่นเลี้ยงกันน้อยๆ
เลี้ยงในครัวเรือนของเขา พุมเรียงก็เลี้ยงเยอะ ข้าวที่เลี้ยงเปิด
ส่วนใหญ่จะใช้ข้าวไชยา ปีไหนไม่พอเราจึงจะสั่งข้าวจากข้างนอก”
(ประภาส ช่วยยิ้ม บ้านวัดแก้ว ต.เลม็ด)

ข้าวบริโภค	ข้าวเลี้ยงเปิด
กข 21	กข 60
กข 7	กข 90
สุพรรณ 1	
กข แดง	
หอมหัว	
ดอกพยอม	

"การขายข้าวเดี๋ยวนี้ก็ดี ไม่มีการต่อรองราคาเลย มีก็แต่คนซื้อ
ถามคนขายคือเราเองว่าวันนี้เกี่ยวเท่าไร เพราะเขาพยายามต่อสู้ราคา
กับผู้ซื้อคนอื่นๆ"

เมื่อมีผู้ซื้อข้าวเลี้ยงเปิดเพิ่มจำนวนมากขึ้น และราคายุติธรรม
แก่ผู้ผลิต ระบบการผลิตข้าวของไชยาก็ปรับตัวใหม่ ฝืนนาของครัวเรือน
เริ่มถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งปลูกข้าวพันธุ์ที่ครอบครัวนิยมบริโภค
เช่น ข้าวสุพรรณ 1 ข้าวหอมหัว ข้าว กข แดง ข้าวกันตัง เป็นต้น อีก
ส่วนหนึ่งนี้ ชาวนาปลูกข้าวที่ได้ผลผลิตสูง ดูแลง่าย และข้าวอาจจะแข็ง
เช่น พันธุ์ กข 60 และ กข 90 เป็นต้น การที่ต้องแบ่งแยกเช่นนี้ เพื่อลด
ต้นทุนการผลิตและเพื่อลดภาระงานของชาวนาลงไป

รายชื่อหมู่บ้าน ที่ปลูกไว้กินอย่างเดียว	รายชื่อหมู่บ้านที่ปลูกข้าวไว้กิน และเลี้ยงเปิดพร้อมกัน
บ้านโพธิ์	บ้านท่าโพธิ์
บ้านปากท่อ	บ้านทุ่งนอก
บ้านปากด่าน	บ้านขนอน
บ้านไทรงาม	บ้านวัดตะเคียน
บ้านป่าเว	บ้านคงคาชัย
บ้านสงขลา	บ้านหัวนอน
บ้านคลองยวน	บ้านยางยวน
บ้านลุ่มนาว	บ้านนาแค
	บ้านกลาง
	บ้านสามลัก
	บ้านนาหลวง

รายชื่อหมู่บ้านชาวมือน้ำ
สำรวจจาก 21 หมู่บ้าน แสดงให้
เห็นว่า หมู่บ้านบางส่วนสามารถ
ปลูกข้าวไว้กินเอง แต่ไม่มีเหลือพอ
จะขายให้แก่ผู้เลี้ยงเปิด ในขณะที่มี
หมู่บ้าน 11 หมู่บ้านที่สามารถผลิต
ข้าวเพื่อเลี้ยงเปิดเองโดยตรง

การผลิตข้าวเพื่อเก็บไว้กิน และขายให้แก่ชาวนาและผู้เลี้ยงเบ็ด หลังจากที่ชาวนาได้เคยก้าวไปสู่ระบบการค้ากับตลาดทุนนิยมมาก่อนแล้วนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงพลังการผลิตของชุมชนที่เลือกทางเดินย้อนกลับ เนื่องจากระบบทุนนิยมได้ผลักดันชาวนาไปสู่ขีดอันตรายแห่งการครองฐานะผู้ผลิตอิสระ และอธิบายให้เห็นแนวโน้มว่า เส้นทางของระบบเศรษฐกิจไม่จำเป็นต้องก้าวไต่ระดับขึ้นไปสู่จุดสูงสุดแบบทุนนิยมเสมอไป

3. ชาวนาได้ผลิตซ้ำระบบโซ่แรง เพื่อรองรับการกดขี่ของค่าแรงที่สูงขึ้น รวมทั้งเพื่อต่อสู้กับภาวะการขาดแคลนแรงงาน

ระบบโซ่แรง (โซ่ = เวียน) เป็นระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานของชาวนาภาคใต้ที่ยังมีอยู่ทั่วไป มากน้อยตามสถานการณ์ของหมู่บ้าน ในลุ่มน้ำไชยา ระบบโซ่แรงมีไว้เพื่อความร่วมมือกันในหมู่เครือญาติและเพื่อนบ้าน เมื่อชาวนาไปช่วยเหลือเพื่อนบ้านทำงานโดยไม่รับเงิน เพราะถือว่าเป็นการช่วยเหลือกันและกัน เรียกว่าไป “โซ่แรง” ชาวนาที่ไปทำงานตอบแทนเพื่อนบ้านที่มาช่วยเหลือตน เรียกว่า ไป “ปลดแรง” ถ้ายังไม่มีเวลาไปช่วยเพื่อนเป็นการตอบแทน กำหนดใช้คำเรียกว่า “ติดแรง”

ชาวนาไชยาได้ใช้ระบบโซ่แรงในการระดมแรงงานในไนามามากกว่าสองร้อยปีแล้ว ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ชาวนาเริ่มผลิตข้าวและอื่นๆ เป็นสินค้ามากขึ้น กดดันให้แรงงานต้องทำงานแข่งขั้วกับเวลาและฤดูกาล ชาวนาจึงกำหนดระบบโซ่แรงโดยเคร่งครัดขึ้น โดยเรียกว่า การโซ่ขาย หมายถึงให้ชาวนามาทำงานตอนเช้า (งาย = เช้า) และเลิกงานเวลาเย็น ถ้ายังไม่ถึงห้าโมงเย็นโดยประมาณ มีเวลาเหลืออยู่ ชาวนาอาจพากันไปช่วยงานของเพื่อนบ้านคนอื่นต่อไป เรียกว่า “ปลายควาย” คำว่าปลายควายใช้ทำนองนี้คือ “เย็นแล้วเราจะเอาปลายควายไปไหน” ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือจากแรงงาน “ปลายควาย” นี้อาจจะจดจำไว้ เมื่อถึงเวลาเขาก็อาจจะหาโอกาสมาช่วยเหลืองานของเพื่อนบ้านผู้มีน้ำใจมาให้ “ปลายควาย” แก่เขา

ความจำเป็นของระบบโซ่แรงนั้น ยังมีมากขึ้นสำหรับลุ่มน้ำไชยาซึ่งทำนาไถลยชายฝั่งทะเล ซึ่งเต็มไปด้วยพื้นที่พรุและชายเลน เพราะนาพรุเป็นนาลึก ดำนายากที่สุด ต้องใช้ควายเหยียบหลายสิบตัวจึงจะแปรสภาพดินให้กลายเป็นผืนนาพร้อมที่จะปลูกข้าวในฤดูกาลใหม่ได้

เมื่อก่อนใช้ควายฝูงเหยียบ 20-30 ตัว ต้องเข้าคนที่เค้ามี่ เข้าละ 200 บาท เข้ามิดถึงตี 9 ครึ่ง ต้องเลิกแล้ว เพราะควายมันร้อน เจ้าหนึ่ง 3-4 วันเสร็จ คนหนึ่งทำ 4-5 ไร่ก็เยอะแล้ว ได้ 2-3 เกวียน

นาปุระดำห่าง ดำ 4 แถว นาดอน 10 กว่าแถว นาปุระดำห่างจะได้ข้าวเยอะ 100 กำ
กล้าได้ข้าวเกวียนกว่า ถ้านาดอน 50 ถึงไม่รู้ได้หรือเปล่า ปุ่กข้าวกันตั้ง ข้าวอื่น
ปุ่กไม่ได้ ลีบ

ตอนดำนาจะโซแรงกัน 4-5 เจ้า เพราะใช้แรงน้อย (ดำห่าง) ส่วนใหญ่ทำเอง แต่
เวลาเกี่ยวข้าวจะโซแรงกันหมดหมู่บ้าน เราโซรวมกับหมู่ 5 ด้วย เพราะว่าที่นา
อยู่ติดกัน ทั้งหมดที่โซแรงด้วยกันก็ 100 กว่าคน นาหนึ่งไร่ 150 คนวันเดียวเสร็จ
ถ้าข้าวสุกพร้อมกันก็แบ่งกันไป
(บุญยั้ง ยาสีทิธิ บ้านท่าเขือ ต.ตะกรบ)

ที่นี่ยังต้องโซแรงกันเพราะนาของเราเกี่ยวกับรถไม่ได้ นาเขาหว่านทีเดียวไม่ได้มาก
ที่บึงสองบึง ต้องมาๆ ถึงจะจ้างรถได้ นี่มันสุกที่ไร่สองไร่ แล้วรถก็เข้าไปไม่ถึงด้วย
ลงไปไม่ได้ ลำบาก ก็ต้องใช้แรงคน แรงคนมันก็ต้องโซแรงกัน
(เจริญศรี พิมล บ้านชนอน ต.ทุ่ง)

ชาวนาลุ่มน้ำโขงใช้ระบบโซแรงเข้มข้นในการทำนา ทำให้ต้นทุนการผลิตที่
เป็นเงินลดลง อีกทั้งทำให้งานอันแสนหนักนั้นลดความยากลำบากลงด้วย เพราะชาวนา
ทำงานรวมหมู่อยู่กับญาติและเพื่อนบ้าน อีกทั้งพลังการผลิตหรือผลแห่งการงานก็สูงกว่าที่
จะลงแรงงานเองตามลำพังที่ใช้อยู่ในครอบครัว

คำให้สัมภาษณ์และคำตอบแบบสอบถามฉบับแล้วฉบับเล่าของชาวนา ล้วน
แต่ปรารถนาถึงภาวะการขาดแคลนแรงงานอย่างหนักหน่วง ลุ่มน้ำโขงในปัจจุบันนี้ไม่ใช่
ภาพสะท้อนของการศึกษาในปัจจุบัน ที่พราวดึกและเยาวชนไปจากท้องไร่ท้องนาและ
ท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นผลสะท้อนแห่งการศึกษาในอดีตของโซยาเอง ที่ประสบความสำเร็จ
ในการส่งลูกหลานเรียนจนจบระดับปริญญา ในขณะที่หมู่บ้านทั้งหลายอื่นยังยืนอยู่
แถวหลัง และผลที่ปรากฏในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมาก็คือ ผู้สูงอายุดองแบกรับภาระใน
ไร่นา ขณะที่แรงงานคนหนุ่มสาวจากไปแล้ว สถานการณ์เช่นนี้ยังผลักดันให้ระบบโซแรง
ยังคงผลิตซ้ำความสำคัญของระบบต่อไป

ชาวนาลุ่มน้ำโขงปัจจุบันนี้ ยังคงทำการโซแรงในการผลิตข้าวในขั้นตอนสำคัญ
ของการผลิตได้แก่ การถอนกล้า บักดำ เก็บเกี่ยว และฟัดข้าว เป็นต้น จากการสำรวจหมู่บ้าน
25 หมู่บ้าน ได้พบว่าชาวนายังอยู่ในระบบโซแรงถึง 19 หมู่บ้าน (โปรดดูตารางท้ายบท)

และได้ยังผลให้ต้นทุนการผลิตต่อไร่ของชาวนาซึ่งใช้ระบบโซแรงลดการใช้เงินสด ประมาณ 920 บาท/ไร่ เมื่อคำนวณว่านาลุ่มในโซยาซึ่งต้องใช้ระบบโซแรงแทบทั้งหมดมีผู้ทำนาประมาณหนึ่งในสาม คือ 50,000 ไร่ ระบบโซแรงลดต้นทุนเงินสดของชาวนาได้ถึง 4,600,000 บาท ในแต่ละปี

4. ตลาดได้เปลี่ยนแปลงระบบค่าเช่าให้ต่ำลง เพื่อให้การทำนายังคงเป็นไปได้

ประวัติศาสตร์ของโซยาในยุคปลายศตวรรษที่ 20 ต่อกับต้นรัตนโกสินทร์ ได้บันทึกและเล่าขานกันสืบมาถึงอำนาจรัฐของศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ที่เข้าปกครองโซยา ลุ่มน้ำนี้ได้อยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการจากเมืองหลวงผู้เข้าจับจองครอบครองที่ดิน และเก็บส่วยจากราษฎรถึงใจกลางพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ซึ่งเป็นเขต "เวียงเก่า" ของโซยา อาทิ เช่น หมู่บ้านขนอน นาแค เลม็ด ท่าใหญ่ ป่าเว สงขลา เป็นต้น จึงมีที่ดินมรดกตกทอด ซึ่งกลายเป็นที่มาของระบบการเช่านาของชาวนาผู้มีรายได้น้อย หรือไร่ที่ดินในที่สุด นอกเหนือไปจากนี้ ชาวนาโซยาผู้ซึ่งทำนาในที่ลุ่มต่ำได้ประสบปัญหาจากความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ซึ่งนาลุ่มประสบปัญหาน้ำเค็ม และน้ำท่วมยาวนาน ทำให้ต้องขยับขยายขึ้นไปเช่านาดอนของเพื่อนบ้าน

เพราะเหตุที่เกิดการขาดแคลนแรงงาน ต้นทุนการทำนาสูงขึ้นมาก รวมทั้งมีการแบ่งแรงงานไปเพื่อการบุกเบิกที่ดินบนที่ดอนเพื่อทำสวนยางพารา และสวนผลไม้ ทำให้ที่ดินในโซยาจำนวนกว่า 20,000 ไร่ กลายเป็นนาร้าง จากแรงกดดันนี้ชาวนาเจ้าของที่ดินจำเป็นต้องลดค่าเช่านาลง ขณะที่ผู้เช่าเป็นฝ่ายกำหนดราคาค่าเช่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เหตุการณ์เช่นนี้มิได้เกิดขึ้นแต่ในโซยา หากแต่เกิดขึ้นอย่างเดียวกันในเขตภาคเหนือของประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงค่าเช่านาของลุ่มน้ำโซยาอาจสรุปลงได้เป็น 4 แบบดังนี้คือ

1. **ให้ทำฟรีโดยไม่คิดค่าเช่า** เมื่อมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเป็นญาติ คำว่าเป็นญาติมีความหมายสำคัญต่อโซยา เพราะคนโซยามีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ในบ้านเรือนร่วมหมู่บ้านเดียวกันมาก ดังนั้น บทบาทของค่าเช่าที่มีมูลค่าเป็นศูนย์ย่อมมีอยู่สูง

2. **ระบบค่าเช่าคิดเป็นสัดส่วน** เช่น 7 : 3, 6 : 4, 5 : 2 และ 4 : 1 เป็นต้น สัดส่วนนี้คิดเอาตามข้อตกลง ซึ่งส่วนมากชาวนาเป็นผู้กำหนดราคา โดยพิจารณาเอาตามลักษณะของที่ดินและแหล่งน้ำ รวมทั้งความใกล้เคียงจากที่อยู่อาศัย การคิดค่าเช่าระบบสัดส่วนสะท้อนความเชื่อมั่นของชาวนาระดับหนึ่งว่าผลผลิตของพื้นที่นั้นจะได้ผลผลิตพอเพียงที่จะนำมาแบ่งสัดส่วนได้

ตารางแสดงจำนวนนาของตนเอง: นาเช่า		
ตำบล	เจ้าของ (ไร่)	เช่า (ไร่)
ตลาดโซยา	4,800	-
ตะกรบ	6,269	-
ทุ่ง	14,008	80
ป่าเว	9,211	267
ปากหมาก	ป่าต้นน้ำ	
โมถ่าย	8,809	-
เลม็ด	12,000	8,000
เรียง	8,092	-
พุมเรียง	ชายฝั่ง	

ที่มา: Dola House พ.ศ.2544

ค่าเช่านาเดี่ยวนี้นี่เกี่ยวนึ่งเอา 20 ถึง (4-5 ปีแล้ว) แต่ก่อน 3 ส่วนคนทำได้ส่วนเดียว แต่ก่อนคนทำเยอะ เดี่ยวนี้นี่ต้องใช้ยาใช้ปุ๋ย เมื่อก่อนปุ๋ยอะไรก็ไม่มี ชีดินก็ไปหาเอง นาก็งามๆ เมื่อก่อน ใช้ควายไถง เดี่ยวนี้น้ำทำยาก คนทำก็น้อย เมื่อก่อนทำกับควายไม่ต้องออกค่าน้ำมัน เดี่ยวนี้น้ำก็เอายาก น้ำคลองมันลึก นาก็ตื้นเอาไม่ขึ้นก็ต้องใช้น้ำมันสูบ แต่ก่อนคลองมันตื้นๆ พอฝนตกน้ำในคลองมาเคาก็อันไว น้ำลึกเพราะเค้าลอกคลอง

ของป่าที่ให้เช่า 2 เกวียนเค้าให้ 35 ถึงก็ได้ราว 5:1 จาก 3:1มาเป็น 5:1 จะให้เท่าไรเดี่ยวนี้นคนเช่าเป็นคนกำหนด เราตั้งราคาเองไม่ได้ ถ้าเรากำหนดเขาก็ไม่ทำ แต่ก่อน 3 ส่วน ค่าเช่าหนึ่งส่วนยุติธรรมดี เดี่ยวนี้นี่ไม่ยุติธรรมแก่คนให้เช่า แต่ดีกว่าปล่อยให้ร้าง

ป่าเองยังทำนาของตัวเองอยู่ แต่ทำน้อย เกวียนเดียว เพราะคนไถไม่มีแล้ว เขามาโซแรงช่วยไถให้ เราก็ไปช่วยดำช่วยเกี่ยวให้ ลูกหลานทั้งนั้น

ที่นี่น้ำลึกหว่านไม่ได้ แต่น้ำดำเดี่ยวนี้นก็น้อย นานที่ลึกบางทีคนที่ทำไม่ไหวก็ปล่อยร้างไปหานาตื้นๆทำ คนทำมันน้อย ถ้านาเราลึกแล้วแถวนั้นเค้าไม่ทำเราจะไปทำคนเดียวก็ไม่ได้ หอยเยอะ มันกินหมด

(เจริญศรี พิมล บ้านขนอน ต.ทุ่ง)

ค่าเช่าแล้วแต่ตกลงกัน บางคน 4:1 บางคน 5:2 แต่ส่วนใหญ่ไม่เกินเกี่ยวนึ่ง 20 ถึง แต่ก่อนค่าเช่าแพงเพราะไม่มีใครไม่ทำนา แต่ก่อนแบ่งเท่ากันเลย เลิกทำนากันมา 20 กว่าปีแล้ว ตั้งแต่ลูกไปเรียนแล้วไม่มีแรงงานจะทำนา ลูกไม่กลับมาหลานเหลนก็ไม่มี อยู่กรุงเทพฯ อยู่ต่างจังหวัดหมด หอยเยอะมาเรื่อยๆ พอลูกทำงานก็ไม่มีใครทำนา ที่ลุงยังทำเยอะเพราะไปไหนไม่รอด จะไปรับจ้างไถก็ไปไม่รอด อย่าให้เด็กมันใช้ ทนๆ เอา

(วิลาส มีแสง บ้านขนอน ต.ทุ่ง)

3. ระบบค่าเช่าที่คิดเป็นเกวียน โดยทั่วไปกำหนดค่าเช่าเกวียนละ 20 ถึง ในขณะที่ผลผลิตของชาวนาเท่ากับประมาณเกวียนละ 100 ถึง ดังนั้นค่าเช่าที่คิดเป็นเกวียนจะอยู่ในอัตราราว 5:1

4. ระบบค่าเช่าคิดเป็นปี เช่น ปีละ 30 ถึง 40 ถึง

การคิดค่าเช่าเป็นปี สะท้อนให้เห็นว่าหมู่บ้านนั้นๆ หรือที่นั่นๆ อาจมีปัญหา ระบบน้ำ หรือความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ หรือเป็นนาโกลบ้านในบางกรณีเป็นเพราะหมู่บ้านนั้นชาวบ้านมีสวนยาง หรือสวนผลไม้มาก ที่ดินจึงมีที่ว่างมาก จำนวนผู้เช่าน้อย ค่าเช่ายังลดต่ำลงจนถึงระดับต่ำสุด

“ทำนาเช่า 20 ไร่ นาตัวเองไม่ดี น้ำเค็มใหญ่ขึ้นถึง บางปีน้ำทำนบขึ้นไปไม่ถึงนาเรา ทั้ง 14-15 ปีแล้ว ค่าเช่าเมื่อก่อนแบ่งเท่ากัน เดียวนี้เกี่ยวหนึ่งเอา 30 ถึง เพราะเดี๋ยวนี้ต้นทุนสูงขึ้น คนทำนาก็ไม่ค่อยมี มีแต่รุ่นป้า รุ่นลูกมันไม่ทำแล้ว มันเรียนกันหมด ค่าเช่าบางเจ้าถูกบางเจ้าแพง ขึ้นกับเจ้าของ ถ้าเจ้าของนาสำคัญก็เก็บแพง ถ้าเจ้าของนาใจดีบางปีเขาก็ลดให้

การเลือกที่จะเช่านา ก็เลือกที่ๆ ขนผลผลิตออกมาคล่อง ดินดีมีน้ำดีหรือไม่”
(นิภา สุขจ้อยศรี หมู่ 1 ต.เลม็ด)

2. การเปลี่ยนแปลงระบบเหมืองฝายและระบบน้ำ

นอกเหนือไปจากปัญหาราคาข้าวและต้นทุนการผลิตแล้ว เหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวนาต้องลดพื้นที่การผลิตและปล่อยให้ผืนนารกร้าง อาจมีแง่มุมควรพิจารณาด้านสิ่งแวดล้อม และปัจจัยด้านแรงงาน ดังนี้

1) ที่ดินต้นน้ำปากหมากถูกบุกเบิกใหม่จำนวนนับแสนไร่ นับตั้งแต่ปี 2520 และมีการบุกเบิกอย่างจริงจังหลัง พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ป่าไม้ต้นน้ำถูกแปรสภาพเป็นสวนยาง พารา สวนกาแฟ สวนผลไม้ ต้นไม้ใหญ่อายุหลายร้อยปีถูกตัดฟันลงมาเพื่อบุกเบิกป่าเป็นสวน แม้ว่าป่ารอยต่อไซยา ท่าชนะ กิ่งอำเภอกาวิหวาดนี้ จะได้รับการพัฒนาเป็นสวนผสม แต่การทำสวนผสมแบบใหม่นี้ ไม่มีลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาติเหมือนสวนผสมรุ่นเก่า ดังเช่นกรณีป่าเขาหลวง จ.นครศรีธรรมราช เพราะชาวสวนใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งเทคโนโลยีเร่งการผลิต ต้นไม้ป่าใหญ่ๆ ถูกโค่นลงเกือบหมด ไม่ได้ผสมผสานกับต้นไม้ที่ปลูกลงใหม่เช่นเดียวกับสวนผสมรุ่นเก่า ดังนั้นระบบรากพืชก็ทนทานการไหลของน้ำและการชะล้างหน้าดินไม่ได้ ในพื้นที่อันขาดแคลนน้ำหน้าแล้ง ชาวสวนใช้ระบบรองรับของธรรมชาติกระทบกระเทือน สวนสมรมในภาคใต้ใช้เวลาเกือบร้อยปี จึงสร้างขึ้นได้เป็นสวนสมรมสำเร็จใกล้เคียงกับธรรมชาติ แต่สวนผสมของเขตป่าต้นน้ำปากหมากใช้เวลาเพียงประมาณ 20-30 ปี อีกทั้งยังมียางพาราและกาแฟ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีระบบรากตื้นอยู่เป็นสัดส่วนเกือบครึ่งหนึ่ง จำเป็นต้องศึกษาปัญหาของการเปลี่ยนแปลงเขตป่าต้นน้ำนี้โดยละเอียดเพื่อพิจารณาแนวโน้มของกลุ่มน้ำไซยาสืบไปในอนาคต

ในเบื้องต้นนี้สิ่งที่ปรากฏชัดเจนว่าระบบนิเวศลุ่มน้ำถูกทำลายลงมากก็คือ 1) ความแรงและอัตราการไหลของน้ำที่เปลี่ยนไป 2) ภาวะน้ำท่วมฉับพลันบนที่ราบลุ่ม และ 3) ปริมาณน้ำซึ่งเคยใช้เวลาเพียง 3-4 ชั่วโมง เท่านั้น ไม่มีน้ำเหลืออยู่พอเพียงในลำน้ำสำหรับการเกษตร ตามความต้องการของชาวนาดังเช่นสมัยก่อน

“ทำนบกั้นคลองไชยานี้ อยู่ที่บ้านลุ่มนาว หมู่ 5 ตำบลโมถ่าย เมื่อสิบกว่าปีก่อนนี้ สหกรณ์เกษตรโมถ่ายมาสร้างทำนบนี้ ใช้เงินไปตั้งประมาณ 40 ล้านบาท ใช้ทำนบไปไม่กี่วันทำนบกก็พังลง คลองส่งน้ำก็สร้างไปบ้างแล้วด้วย ลองคิดดูสิว่ามันเป็นไปได้อย่างไร”

(แจ้ว จำปา บ้านหัวนา)

2) ระบบเหมืองฝายของลุ่มน้ำไชยาอ่อนแอลง และขาดความต่อเนื่อง เมื่อน้ำ

ไหลบ่าลงมาอย่างรวดเร็วจากป่าต้นน้ำในฤดูฝน แม่น้ำ ลำคลอง บนที่ราบต้องรับอัตราการไหลของน้ำที่รวดเร็วและหนักหน่วง ยังผลให้ทางไหลของน้ำถูกกระทบกระเทือน รวมทั้งทำนบจำนวนมากหักพังเสียหาย ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ชาวนาขาดแคลนน้ำในการทำนา หรือน้ำจืดไม่ได้ไล่ น้ำเค็มในทะเลตามจังหวะเวลาอันเหมาะสมเช่นเคยมา ทำให้เกิดปัญหาดินเปรี้ยวจากการที่น้ำทะเลขึ้นมาถึงที่ราบทำนา ชาวนาต้องเลิกใช้ที่ดินไปเป็นจำนวนหลายพันไร่

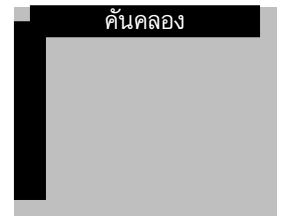
ผืนนาที่ทำนาไม่ได้อีกต่อไป เพราะเกิดปัญหาดินเปรี้ยว

“ทำนบน้ำในคลองเล็กๆ นี้พังลงแล้ว กั้นน้ำเค็มไม่ได้อีกต่อไป ประมาณ 10 ปีมานี้ ทางกรมมาสร้างทำนบเพื่อกั้นน้ำเค็มไม่ให้ขึ้นบ้านคอนโด ต. ประดู่ แต่พังลงเมื่อ 3-4 ปีที่แล้วนี้ น้ำเค็มยังทะลักเข้ามา ชาวนาทำนาไม่ได้ หนาน้ำน้ำทะเลหนุน ยามนี้แหละเดือน พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม 30 ครอบครัว ทำนาไม่ได้ สมัยก่อนเมื่อน้ำทะเลขึ้นมาตอนเช้า ตอนเย็น น้ำจืดก็ไหลลงทั้งวันทำนาได้อย่างน้อยก็ 4-5 ไร่”

(น้อม รุ่งระวี บ้านหนองวัง)

ถนนสายนี้สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์คือ เลียบคลองชลประทานและกั้นน้ำเค็ม กว้างถึง 35 เมตร เมื่อสร้างขึ้นแล้ว ยังไม่ใช่เป็นการกั้นน้ำเค็ม แต่กลายเป็นการทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม

เมื่อสร้างคลองกันคันคลองกั้นน้ำเค็ม มาบรรจบกันแล้วพื้นที่ในสามเหลี่ยมนี้ ก็เกิดภาวะน้ำท่วมขังตันที่น้ำไหลต่อไปไม่ได้ กรมชลประทานไม่เคยมาบอกชาวบ้าน เราต้องยอมรับทั้งที่เขาสร้างโดยไม่รู้ว่าจะมาทำอะไรในหมู่บ้านเรา (ชวน ต้นรักษา)

คลองชลประทาน

ส่วนที่แรงเงาคือพื้นที่
น้ำท่วมขัง

3) รัฐและระบบชลประทานของรัฐมีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการลุ่มน้ำไชยา ซึ่งทำให้ชาวนาสัญญเสียความสามารถในการจัดการลุ่มน้ำไปมาก ระบบชลประทานของรัฐได้เข้าจัดการระบบน้ำ โดยสร้างฝาย อ่างเก็บน้ำ ขุดลอกคลอง และสร้างคันคูส่งน้ำ โดยปราศจากความเข้าใจหรือการสำรวจปัญหาที่แท้จริงของท้องถิ่น รัฐบาลได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาที่อาจมีความเข้าใจในเทคโนโลยีระบบชลประทาน แต่ไม่เข้าใจวัฒนธรรมการใช้น้ำและการผลิต รวมทั้งไม่เข้าใจภูมิศาสตร์โดยละเอียดของท้องถิ่นถึงระดับแปลงนา การพิจารณาระบบลุ่มน้ำของการชลประทานไทยพิจารณาภาพรวม ดังนั้นจึงยังไม่บรรลุเป้าหมายในการจัดการน้ำของลุ่มน้ำนี้ ปัญหาสำคัญที่พบก็คือ

ก. ฝายและอ่างเก็บน้ำไม่เชื่อมโยงกับระบบไร่นา ณ ระดับแปลงนา การสร้างคูคลองส่งน้ำไม่ได้เกิดจากความร่วมมือสองฝ่าย คือระหว่างผู้สร้างกับชุมชน ดังนั้นการกำหนดคันคลองส่งน้ำยากที่จะสอดคล้องกับความเป็นจริงของระบบน้ำ จึงมีชาวนาจำนวนมากที่ระบุว่า ต้องเลิกทำนา ลดพื้นที่ทำนา และไร่นาเสียหายเนื่องจากปัญหานี้ ในอดีตชาวนาส่งน้ำทำนบเอง เรียกว่า "นบน้ำ" ชาวนามีความเข้าใจเรื่องเส้นทางส่งน้ำ และระดับสูงต่ำของพื้นที่ รวมทั้งลักษณะการไหลของน้ำ จึงออกแบบเส้นทางส่งน้ำและทำนบน้ำให้เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ เมื่อโครงการชลประทานเข้ามาเป็นฝ่ายจัดการ องค์ความรู้เหล่านี้ขาดตอนลง ไม่เชื่อมโยงกับการจัดการชุดใหม่อีกระบบหนึ่ง ชาวนาไม่อาจโต้แย้งกับรัฐว่าเทคโนโลยีของตนเหนือกว่า หรือกระทั่งว่าใช้ได้ ทั้งนี้เพราะชาวนาถูกทำให้เชื่อว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ซับซ้อนเหนือกว่าเทคโนโลยีที่ใช้แรงงานคนและเข้าใจง่าย ชาวนาอาจคาดไม่ถึงเลยว่า การยกเลิกองค์ความรู้เดิมไปใช้เทคโนโลยีใหม่ จะนำอะไรมาสู่ลุ่มน้ำของตน

ทำนบหลังโรงเรียนไชยา บ้านวัดแก้ว ตำบลเลม็ด

ระบบเหมืองฝายไชยา

แม่น้ำภาคใต้ต่างกับภาคเหนือ ของภาคเหนือแม่น้ำไหลไปเป็นสายเดี่ยวหลายสายไหลรวมกันเป็นแม่น้ำสายใหม่ เช่น ปิงกับวัง รวมกันเป็นแม่ปิง วังกับยม รวมกันเป็นแม่น้ำยม ปิงกับยมรวมกันตอนท้ายกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา

แต่แม่น้ำหรือคลองของภาคใต้ในกรณีไชยาคลองไหลลงมาจากต้นน้ำเป็นสายเดี่ยวแล้วแยกเป็นแควสามสายจึงเกิดเป็นคลองเล็กคลองน้อยสาขาขึ้น 3 สาย ได้แก่ คลองปากด่าน คลองไชยา และคลองตะเคียน ณ จุดที่แม่น้ำแยกสายออกเป็นสาขานี้ เรียกว่า **ปากแพรก** จากปากแพรกนี้ น้ำยมมีแนวโน้มไหลลงสายตรง ถ้าน้ำไหลลงไปตามสายตรงมากก็จะเกิดความไม่ยุติธรรมแก่ผู้ใช้น้ำ ด้วยเหตุนี้ชาวนาจึงมาตกลงกันสร้างฝายธรรมชาติใช้กันหินและไม้กันให้น้ำไหลไปอย่างเหมาะสม จากนั้นชาวนาจะกันน้ำเพื่อใช้ในนาของตนเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้อยู่ไกลน้ำ ชาวนาจึงพากันมาประชุมตกลงสร้างคลองส่งน้ำให้น้ำไหลไปตามคลองนี้ โดยที่ทุกคนสละที่ดินของตนร่วมกัน และชาวนาก็กั้นน้ำจากเหมืองน้ำไปใช้ในนา ทำนบที่กันน้ำไปใช้นี้แหละ เรียกว่า **“นบน้ำ”** นบน้ำจะกันเป็นระยะๆ จนกระทั่งเมื่อถึงตอนปลายมันจะไหลรวมกันเรียกว่า ปากรวบ ลงสู่ท้องทะเล

นบน้ำของไชยา

นบน้ำนี้อายุ 50 ปีแล้ว ลุงชวน ตันรักษา ชวนเพื่อนบ้านมาซ่อมแซมทุกปี มีชาวนาได้ใช้น้ำจากนบนี้หลายสิบคน จะเห็นได้ว่าทำนบยังเก็บน้ำไว้ได้แม้จะเป็นฤดูแล้ง นบน้ำนี้ยังเหลืออยู่เพราะลุงชวนขอร้องเจ้าหน้าที่ว่า ลอกคลองก็ลอกไปเถิด แต่อย่าทำลายนบนี้ขอไว้สักอันหนึ่งเถิด เขาก็เว้นไว้ให้

"ผมบอกว่าถ้าจะดีให้ทำทางลัดน้ำจากนาลงคลองไปเลย เพราะคันดินคลองจะสูงหลังขุดลอกเสร็จแล้ว แต่ช่างเขาไม่ทำ หรือบางทีอาจจะไม่เชื่อก็ไม่รู้ เพราะฉะนั้น น้ำจะต้องท่วมนาในปีที่แน่นอน ก่อนมีชลประทานบ้านผมน้ำไม่เคยท่วม พอชลประทานกั้นน้ำแล้ว น้ำบ้านผมท่วมตั้งครึ่งเมตร ปีหน้านี้น้ำแน่นอนที่สุดว่าน้ำจะท่วมหมดแถวนี้ น้ำจะทำไม่ได้เลย"

(ชวน ตันรักษา บ้านวัดแก้ว)

นบน้ำไชยา

ทำนบเมื่อก่อนจะใช้ขอนมะพร้าวหรือต้นตาล เรียงกันเป็นตับ สองปากเป็นขอนไม้เหมือนกัน ด้านข้างเป็นไม้ปักกันไม่ให้ตัวนี้พังลงไป ใช้ไม้ไผ่ทั้งต้นเสียมแหลม ตรงนบน้ำสองข้างมีปีก เป็นดินหรือก้อนหิน ด้านล่างขอนไม้เอาครึ่งเดียว แบ่งครึ่ง ใช้ไม้หน้า 8 นิ้วหนา 1 นิ้ว เปิดปิดได้ ปิดไว้ข้างบนซ้อนๆ กัน ต้องการน้ำแค่ไหนก็เพิ่มไม้ขึ้นมาเรื่อยๆ เวลาไม่ต้องการเขาจะเปิดทีละแผ่น น้ำก็จะไหลข้ามกระดานไป

ด้านบนตอกไว้เสมอกับลำคลอง การดักน้ำของคนโบราณ จะไม่มีการกักไว้ตาย น้ำที่ไหลมาแต่ละนบน้ำตั้งแต่ปากหามาก พอมันล้นเราจะปล่อยไป จึงทำให้ใช้กันได้ทั่วถึงตลอดทุกหมู่บ้าน

ด้านหน้าตอกเข็มใช้ไม้ไผ่หรือไม้กลมๆ แล้วใช้ดิน ใช้ขี้ข้าวปิดข้างหน้าแล้วเอาดินมาลง พอเอาดินมาลงหน้าดินจะมีหญ้าปากควาย หญ้าเห็ดมาเลเซี่ย เราจะตัดเป็นแผ่นๆ มาปิดข้างหน้า ปัจจุบันนี้ใช้ถุงพลาสติก พอน้ำลงไม่ได้ก็จะข้ามข้างบน เราต้องการแค่ไหนเราก็ปล่อยได้ ใครมาขอน้ำเราก็เปิดให้กัน จะไม่มีปัญหาเรื่องน้ำ สมมุติชาวบ้านจะทำนา หน้าแล้งมีนาเมษาก็ทำได้ เขาจะปิดน้ำ น้ำจะสูงขึ้นจะไหลเข้าไปในนาเอง พอข้างบนพอแล้วคนข้างล่างก็มาขอ เขาก็เปิดไม้กระดานให้ ชาวบ้านที่ใดๆ ลงไปแต่ละหมู่บ้านจะมีการขอน้ำกัน เขาไม่หวงกัน เป็นที่รู้ตโนนมติเลย ตั้งแต่ปากคลองไชยา ชาวนาจะกักน้ำกันเป็นแถวตลอดเลย คือเวลาฝนตกน้ำจะไม่ได้ลงทะเล มันจะมีการปิดกันเป็นระยะๆ เป็นสิบๆ กิโลเมตร ที่นี้น้ำมันจะเหลือ พอน้ำเหลือสมัยก่อนชาวบ้านจะปลูกต้นไผ่ริมคลอง ปลูกบ้างธรรมชาติบ้าง ไผ่ก็ดีมะพร้าวก็ดี รากมันจะจับดินอยู่ แบบในหลวงท่านปลูกหญ้าแฝก แต่ว่าแบบโบราณนี้รากไผ่มันจะแข็ง มันจะจับดินอยู่เหมือนกัน น้ำสองข้างตลิ่งจะไม่พัง อันนี้ใช้วิธีธรรมชาติ"

(ประสิทธิ์ มีแสง อายุ 58 ปี บ้านวัดพระบรมธาตุไชยา)

ทำไมชาวบ้านลุ่มน้ำไชยาจึงเลิกทำ"นบน้ำ" (ทำนบ)

หลังจากที่เจ้าหน้าที่มาลอกคลองปี 2500 อาจจะเป็นนายอำเภอหรือรองบอะไร พอลอกปุ๊บช่วงหลังทางกำนันผู้ใหญ่บ้านห้ามชาวบ้านทำทำนบ สาเหตุที่ห้ามไม่เกี่ยวกับการกักน้ำ แต่เกี่ยวกับการทะเลาะเบาะแว้งของคนส่วนน้อย สมมุติหัวหน้าทำนบตรงนี้ กักน้ำไว้ใช้ ท่อนบนนี้ก็จะมียน้ำใช้ตลอดแต่ข้างล่างเขาไม่มี ปิดเขาเกินไป พอเขามาขอไม่ให้ ให้แล้วพอเขาไปก็ปิดอีก นี่คือปัญหาที่ชาวบ้านย่อมมีความขัดแย้งกันบ้าง นายอำเภอใช้อำนาจสั่งห้าม

ทำนบน้ำแบบโบราณ ใครจะต้องขออนุญาต ก็เลยไม่ได้ทำกัน มันมาประจวบกับปี พ.ศ. ๒๕๒๐ กว่ามานี้มันเริ่มมีโครงการขุดคลองคลองของจังหวัด พอลอกแล้วมันตาย โดยอัตโนมัติเลย เขาลอกออกหมดเลยสองข้าง เปิดเฉยๆ ใช้ไม่ได้ เมื่อน้ำโบราณหายไป ก็เกิดน้ำปูนขึ้นขึ้นมา อันนี้เป็นความสะดวกของทางราชการ พอทำนบน้ำไปแล้ว คลอง ก็ขึ้นเขินตลอดมา ที่น้ำไม่ได้ไหลเท่าไร แต่ก่อนน้ำจะไหลตลอด อาบได้สบาย แรกกินได้ ด้วยซ้ำ เดียวนี้มันหลายเรื่อง ชาวบ้านเริ่มรูกำมากขึ้น สร้างสวนยางสวนปาล์มมากขึ้น ใช้ ยาฉีด ไม่เหมือนสมัยก่อนใช้ฟันด้วยมือ พอมียาฉีดก็ทำได้มากขึ้น ปีหนึ่งได้เยอะๆ พอเป็น อย่างนั้นน้ำก็เริ่มมีสีเปลี่ยนเพราะฤทธิ์ยาฆ่าหญ้า พอเริ่มไหลก็ไม่มีที่กักแล้ว การกักก็ เหมือนบ่อบำบัด สมัยก่อนพอกักตรงนี้น้ำก็จะนิ่งอยู่ข้างบน น้ำจะทิ้งตะกอน ที่ลงมาก็จะลง แต่น้ำที่ใสๆ ก็กลายเป็นลำธารที่เป็นน้ำสะอาดตลอด พอไม่มีการกักน้ำ ลงจากต้นน้ำปาก หมากมา 3 ชั่วโมงก็ถึงบ้านผมแล้ว แต่ก่อนใช้เวลา ๓ วัน อย่างฝนตกปากหมาก หลานๆ เขาหาวิธีจับปลาทัน 3 วัน นั่นคือปัญหาอย่างหนึ่ง

รายชื่อชนน้ำคลองไชยา ที่เลิกไปเพราะขุดคลองคลอง
1. นบปากแพรก
2. นบก้านชู
3. นบตาช่วย
4. นบบ้านโพธิ์
5. นบก้านเชียร
6. นบวัดพระธาตุ
7. นบตาโน
8. นบตาสวน
9. นบตาเยื้อง
10. นบครูจรัส
11. นบตาซุก
12. นบตาพรม
13. นบปากท่อ
14. นบก้านลำ
15. นบตารี
16. นบตาใจ
ฯลฯ แต่ละนบใช้น้ำทำนาประมาณ 100 ไร่ ทั้งสองฝั่ง

พอมายุคหลังมีปัญหาเรื่องการลอกคลองสมทบเข้ามาอีก การ ลอกคลองนี้จะไปโทษคนลอกก็ไม่ได้ เพราะไม่มีคำชี้แนะให้เขาว่า ตรงนี้ หัวสะพานจะต้องเว้น 10 เมตรนะ เดียวนี้คลองมันกว้างขึ้น ที่จำได้ตอน ลุงเล็กๆ คลองกว้างเหมือนกัน แต่ตลิ่งชันขนาดลงไปยืน แต่ช่วงหลัง ก่อนที่เขาจะลอกคลองเมื่อปีที่แล้วขึ้นเขินหมดเลย นี่เป็นส่วนหนึ่งของการ ไม่ได้กักน้ำเป็นช่วงๆ น้ำน้อยลง แล้วทำลายป่ามากขึ้น ต้นน้ำลำธาร ไม่มี น้ำตกก็กวาดตีผมไปเที่ยวสมัยๆ เด็กๆ ไปเดินป่า น้ำตกตลอดปีลงมา อย่างสวยเลย เกือบ 100 เมตร เดียวนี้ไม่มีน้ำ มีแต่ก้อนหิน เพราะ ต้นน้ำลำธารไม่มี ป่าถูกทำลาย พอฝนลงน้ำก็ท่วมอย่างดีก็ 2 วันก็ ไหลบ่าถึงทะเลแล้ว เพราะจากปากหมากไปทะเลไม่ถึง 20 กม. ที่น้ำ ก็ไหลไปหมด ไม่มีที่เก็บ สมัยก่อนไชยาจะมีบึงเยอะ อย่างทางรถไฟตอน ลุงเล็กๆ น้ำท่วมหัว ปลาเต็มไปหมด เดียวนี้ขึ้นเขินหมด ต้นไม้ริมคลอง ไม่มี รากไม้ได้ถมดิน ดินก็พัง

มันหลายสาเหตุ 1. ไม่นอนทำลาย 2. ต้นน้ำมีฉีดยา สารเคมี มันลงมาทำให้น้ำเสีย 3. ไม่มีนบกั้นน้ำ

สมัยที่นายอำเภอห้ามสร้างนบน้ำก็ยังมีการแอบทำกันอยู่ คือ คนที่มีนาใกล้ๆ กันส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติๆ กัน 4-5 บ้านก็จะรวมหัวกัน มาทำนบน้ำอันหนึ่ง เขาก็จะเกณฑ์คนกัน ว่าเสาร์อาทิตย์นะคดข้าวหอ มาช่วยกันทำนบน้ำนี้หน่อย ก็มีไม้ไผ่ ต้นตาล ทำนบกั้นประมาณ 2 วันก็ เสร็จ

บนน้ำเมื่อก่อนเขาจะทำไว้อย่างสวยงามเลย น้ำจะลงตรงกลาง แล้ว 2 ข้างเขา
จะให้เป็นเล่ ปลาจะกระโดดขึ้นไป เราก็มีปลากินด้วย แต่ความรู้อันนี้หายไปแล้ว
เวลานี้เหลือนบนน้ำอยู่ไม่กี่บในไชยา
(ประสิทธิ์ มีแสง อายุ 58 ปี บ้านวัดพระบรมธาตุไชยา)

ข. โครงการชลประทานไม่ใช่ชุมชนเป็นฐานในการจัดการน้ำ โครงการแก้ปัญหา
น้ำของการชลประทานและหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ได้ลงทุนแก้ปัญหาระบบน้ำของกลุ่มน้ำ
อาทิเช่น การขุดลอกคลอง การทำเขื่อนแนวถนนกั้นน้ำเค็มต่างๆ รวมทั้งการสร้างทำนบ
โดยปราศจากความร่วมมือของชาวนาในลุ่มน้ำอย่างแท้จริง ในหลายกรณีรัฐทำโครงการไป
ตามความเห็นของหมู่บ้านที่ได้ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ หรือการรวมศูนย์ความคิดเห็นของ
ชุมชนลุ่มน้ำโดยส่วนรวม ดังนั้น หลายโครงการอาจเกิดประโยชน์ โดยที่อีกหลายโครงการ
ก่อให้เกิดผลกระทบเสียหายตั้งแต่เล็กน้อยถึงระดับรุนแรง ยังผลให้ระบบนิเวศของหมู่บ้าน
เสียสมดุล และชาวนาจำนวนมากต้องลดหรือยุติการทำนาลง ทั้งๆ ที่ยังต้องการทำนาต่อไป
ดังตัวอย่างการสำรวจการเลิกทำนาในพื้นที่ 19 หมู่บ้าน ชาวนาเลิกหรือลดพื้นที่ทำนาไป
เพราะปัญหาทำนบกักพัง และปัญหาเกี่ยวกับระบบชลประทานถึง 10 หมู่บ้าน ที่เหลือเป็น
ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม

คลองบ้านวัดแก้วนี้อยู่ในตำบลเลม็ด พอขุดลอกแล้วทำนบกักพังลง เพราะขุดลอก
จากแนวคลองกว้างกว่าเดิมมาก แต่ก่อนคลองคดเคี้ยว มีไม้ไผ่ตามริมคลองป้องกันตลิ่งพัง
บัดนี้ถูกทำลายลงแล้ว ไม่มีอะไรยึดตลิ่งอีกต่อไป และเมื่อน้ำหลากมากก็จะไหลลงทะเลอย่าง
รวดเร็ว น้ำไม่ท่วมแต่น้ำเพื่อการทำนาก็ไม่มีด้วยเช่นกัน

แอ่งที่ราบใหญ่นี้ชาวนาใช้ทำนาติดต่อกันมาทุกปี เมื่อสร้างคันคลองส่งน้ำนี้สูง
มากเกินไป จึงกลายเป็นแนวกันน้ำให้ขังอยู่ในแอ่งในฤดูน้ำหลาก เกิดภาวะน้ำท่วมนาน
กว่าที่ควรจะเป็น เพราะน้ำระบายลงสู่ท้องทะเลไม่ได้ ชาวนาต้องยุติการทำนาในปี พ.ศ.
2543

นาร้างมี 3 แห่ง คือที่บ้านอ่อนใจหนึ่ง นาป่าหนึ่ง พรุหลวงหนึ่ง รวมแล้วเกือบ
พันไร่

ที่อ่อนใจร้างก่อนเพื่อน น้ำเค็มขึ้นเพราะเขาขุดลอกคลอง 4-5 ปีแล้ว นาป่าก็
สาเหตุเดียวกัน แต่ที่หลังอ่อนใจ ที่ขุดคลองเพราะแต่ก่อนทำน่าน้ำท่วม เกี่ยว
ข้าวแล้วต้องขึ้นราว ชาวบ้านเลยร้องให้ขุดคลองให้น้ำมันไหลไปหาน้ำเค็มได้
ชลประทานเขาก็เข้ามาขุดให้ แต่พอขุดจริงน้ำเค็มมันไหลขึ้นมา”

(นางวรรณ เมืองประสาธ บ้านนาแค ต.ทุ่ง)

ประภาส ช่วยยิ้ม และสำเนา พัฒน์นุ่น สองผู้นำชาวบ้านแจ้งความจับนายทุนผู้รุกรานน้ำร้อนและถมดินกั้นทางระบายน้ำออกสู่ท้องทะเล

“ต่อสู้เพื่อของเรา กลัวอะไรกับความตาย”

ประภาส ช่วยยิ้ม (48 ปี) (ขวา)

สำเนา พัฒน์นุ่น (42 ปี) (ซ้าย)

บ้านเลม็ด ต. เลม็ด อ. ไชยา

1. ต่อกู้กรรมเขาน้ำร้อน

“ทำนบเขตของต. เลม็ด หักพังเกือบหมด ทำให้น้ำสำหรับทำนาบ้านเรามีปัญหามาก ปัญหาอื่นๆ ก็ยังทับถมเข้ามาเฉพาะในเขตเลม็ดนี้ พวกนายทุนติดจะมาใช้พื้นที่เขาน้ำร้อน ในตำบลนี้ทำเป็นรีสอร์ท เพราะที่เขาน้ำร้อนนี้เป็นภูเขาที่มีน้ำร้อนไหลออกมาเป็นสายน้ำตลอดเวลา ประวัติศาสตร์บอกว่าเป็นโบราณสถานสำหรับพิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ด้วย นายทุนเขาคิดว่าจะทำเป็นรีสอร์ทให้คนมาเที่ยวมาอาบน้ำร้อนที่นี่ แรกๆ คนไชยาก็แตกตื่นกัน มาเที่ยวดูทุกวัน ท้ายที่สุดรีสอร์ทยังไม่ทันจะเสร็จดี ก็เกิดปัญหาร้ายแรงเพราะนายทุนปักปันเขตแดนรีสอร์ทเข้าไปรุกที่ของเขาน้ำร้อนเข้าไปด้วย ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ยอม นายทุนได้จัดการสร้างถนนระดับสูงกว่าระดับพื้นนาราวๆ 2 เมตร มีความกว้างถึงประมาณ 250 เมตร ถนนที่นายทุนสร้างนี้ก็กลายเป็นคันดินกั้นน้ำจืดจากบนปากหุบเขาไม่ให้ไหลลงทะเลกลับแช่ขังอยู่ในผืนนาในฤดูน้ำหลาก ทำให้น้ำของชาวบ้านน้ำท่วม ทำนาไม่ได้เลย

เขาน้ำร้อน

ขอให้ดูภาพซ้ายมือนี้
ควนข้างหน้าคือ เขาน้ำร้อน

ซ้ายมือคือผืนนาของชาวนา ต. เลม็ด ถนนสายตรงสร้างเป็นคันดินตรงไปยังเขาน้ำร้อนนั้น สร้างขึ้นมาโดยนายทุนทำให้น้ำจากนาผืนใหญ่ ซ้ายมือเกิดปัญหาน้ำท่วม เพราะน้ำไม่อาจไหลลงผ่านถนนลงสู่ทะเล

เราสองคน และชาวบ้านพากันมาประท้วงนายทุน ผู้ใหญ่บ้านบางคนก็เห็นแก่อำนาจเงิน แต่เราเอาชนะกันไปต่อต้านได้ เรายื่นฟ้องเขาข้อหาที่เขาบุกรุกเขตสาธารณะ และยังสร้างคันดินกั้นผืนนาของเราด้วย เจ้าของนาพื้นที่นั้นของพวกเราทั้งเพ ผู้ว่าราชการการจึงไม่เช่นนั้นอนุมัติให้นายทุนแต่ให้ตรวจสอบใหม่ เรื่องนี้เราอาจจะแพ้ก็ได้ แต่แพ้ก็แพ้ให้สังคมรู้ว่า เราต่อสู้ อย่าให้มันง่ายเกินไป พ่อแม่พี่น้องของเราทำนาไม่ได้ ต้องซื้อข้าวกิน หมู่บ้านของพวกเราคล้ายกับหนักที่สุดในประเทศไทยเวลานี้ แต่ก่อนชาวนามีข้าวกิน มีความอุดมสมบูรณ์ เดิมนั้นทุกบ้านลำบาก นาทำไม่ได้ เงินซื้อสวนไม่มี เงินค่าขายไม่มี

ไหนจะลูกเรียน ไหนจะกินแต่ละวัน เงินค่ากู้มาก็หมดไป ยากจะปลดหนี้สินได้ หมู่บ้านของเราเคยเป็นที่หนึ่ง เคยครองอันดับผู้คนลงไรนา ลงมาบนพื้นที่ทำนาปลูกผักปี 28-29 เป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นเราอยู่รวมกันมีความสุข

พวกผมไม่ได้อยากเป็น อบต.เลย แต่ต้องมาสมัครก็เพราะต้องการต่อต้านนายทุน ถ้าเราไม่ได้เป็นเราต่อต้านยาก เหตุที่เราไม่ชอบ อบต.ก็เพราะว่าเทียบกับระบบเดิมกับระบบใหม่(อบต.) ระบบเดิมดีกว่า ระบบใหม่นี้รู้สึกทำให้คนแตกแยกในหมู่บ้าน เพราะเกิดการแข่งขัน แต่ละหมู่บ้านหมู่ละ 2 คน คนที่ไม่ได้ก็ไม่พอใจคนที่ได้ ทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก พวกถูกละเลยก็อยากจะได้ ทำให้เกิดขัดข้องขัดใจกันเยอะ ลำบากแล้วน้ำหนักใจเรื่องอย่างนี้ พอเกิดมาเป็นอย่างนี้มันทำให้เกิดแตกแยกกันมากขึ้น เพราะการแย่งชิงก็อยากจะเป็นมึงก็อยากจะเป็น เป็นหนึ่งเอา 2 คน แต่สมัครตั้ง 5-6 คน ไอ้คนจำนวนห้าร้อยก็แตกเป็นห้าก็หักเหแล้ว พวกของใครๆ ก็เชียร์ พอเกิดไม่ได้ขึ้นมา ก็บาดหมางน้ำใจกันมองหน้ากันไม่ค่อยดี มีปัญหาทุกหมู่บ้านแหละ แล้วอีกอย่างคนที่เข้าไปนั่งอยู่ตรงนั้นควรมีคุณสมบัติเข้าไปบริหารงานใหญ่ๆ ถ้าประธานจบแค่ป. 4 จะบริหารอะไรได้ กฎหมายชักตัวก็ไมรู้ หนังสือก็อ่านไม่ค่อยออก มันก็ลำบากเหมือนกัน

2 ต่อสู้กรณีป่าไทรงาม

ทำนบป่าไทรงาม

ป่าไทรงามเป็นป่าธรรมชาติมีพืชพรรณไม้หลายชนิดขึ้นปกคลุมพื้นที่ป่าบางแห่ง ลักษณะพิเศษ ก็คือ มีต้นไทร ขึ้นอยู่หนาแน่นจนปกคลุมทางเดินของน้ำ คือ คลองทำปูน ช่วงที่ห่างบ้านไทรงาม ก่อนออกสู่อ่าวบ้านดอน ชาวบ้านจึงบอกว่า “น้ำเดินตลอดได้ต้นไทร”

ป่าไทรงามเป็นป่าธรรมชาติจำนวน 15 ไร่ ที่มีพืชพรรณหลายชนิดขึ้นปกคลุมในระบบนิเวศที่มีต้นไทรใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่นบริเวณโดยรอบเป็นป่าโปร่ง ป่าเลน และทุ่งนา ป่าไทรใหญ่ขึ้นหนาแน่นจนปกคลุมทางเดินของน้ำ คือ คลองทำปูน ช่วงที่ผ่านบ้านไทรงาม ก่อนไหลออกสู่บ้านดอน

“ผมไม่เข้าใจเลย กรมชลประทานจู่ๆ ก็เอารถเข้ามาไถป่าไทรงามลงโดยที่ไม่ได้แจ้งให้เรา
รู้ก่อน ไม่ได้ปรึกษาอะไรทั้งนั้น ไหนว่าอบต. มีสิทธิในการปกครองท้องถิ่นบริหารท้องถิ่น
นี้มันไม่จริงเลย เขานึกจะทำอะไรเขาก็ทำ ไม่ต้องเห็นว่าเราสำคัญ เห็นสภาพป่าไทรงาม
แล้วน่าจะสะท้อนใจ พุดไม่ออกไม่น่าเชื่อว่าเขาทำลงไปได้อย่างไร สิ่งนี้สะสมมา
หลายร้อยปีมาพังทลายลงแค่วันเดียว จะใช้เวลาเท่าไรถึงจะสร้างป่าอย่างนี้ได้อีก ผม
เสนอเรื่องนี้ในที่ประชุมอบต. แล้ว ผมเสนอว่าอย่าให้เขาขุดลอกให้เขาขุด ป่าจะเสียหาย
หมด แต่ผมก็แพ้เสียงข้างมาก ซึ่งเขาเห็นว่าป่าไทรงามเริ่มหมดสภาพป่าสมบูรณ์แล้ว
ไถทิ้งใบก็ไม่เป็นไร ผมก็ได้แต่เศร้าใจเพราะผมเป็นเสียงข้างน้อย นั่นแหละผมจึงเห็น
ว่าประชาธิปไตยนะไม่มี ไม่ถูกต้องที่เอาระบบนี้เข้ามาใช้ในประเทศไทย เราควรจะหัน
ไปหาระบบอื่นดีกว่า”

(ประภาส ช่วยยิ้ม กรรมการ อบต. เลม็ด)

4) การขาดแคลนแรงงาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่ทำนาในโซยาลลดลง ทั้งนี้
เนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการคือ

ก. ความสำเร็จของกลุ่มน้ำในการส่งลูกหลานไปเรียนต่อจนจบการศึกษาในระดับที่
จะทำงานและครองชีพมั่นคงอยู่ในเมืองได้ โดยเฉพาะในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา

ข. การบุกเบิกสวนยางพาราและสวนผลไม้ ซึ่งขยายออกไปบนที่ดอนและบนเขต
ป่าเขา ทำให้แรงงานต้องแยกออกไปดูแลการผลิดอกเขตหนึ่งเพิ่มขึ้น

ในการสำรวจหมู่บ้านถึงสาเหตุที่ชาวนาปล่อยที่ดินให้ทิ้งร้างนั้น มีหมู่บ้านจำนวน
ถึง 14 หมู่บ้านจากจำนวน 35 หมู่บ้าน ที่ระบุไว้ชัดเจนว่า การขาดแคลนแรงงานเป็น
เหตุผลสำคัญเท่าๆ กับปัญหาการผลิตที่ไม่คุ้มทุน และปัญหาของระบบนิเวศ

แรงงานหนุ่มสาวซึ่งจากไป

บ้านชนอนนี้มี 45 หลังคาเรือน หลังนี้เหลือแต่คนแก่อายุ 85 ปีแล้ว
ลูกอยู่กรุงเทพฯ หมด อยู่ทำเนียบรัฐบาลก็มี บ้านนี้ลูก 2 คน
ข้าราชการทั้งสอง อยู่กรุงเทพฯ 1 อยู่ที่นี่ 1 บ้านถัดมาลูก 7 คน
อยู่กรุงเทพฯ 6 อยู่ที่นี่ 1 ทำงานธนาคาร บ้านถัดมาลูกคนเดียว
ทำงานไฟฟ้ากระป๋ บ้านถัดมาเป็นพยาบาล ทำนาเหมือนกันแต่
ต้องจ้างทำ บ้านถัดมา ทำข้าวเหนียวกววนมา 2 ชั่วโมงแล้ว บ้าน
ถัดมาลูก 7 คน เป็นผู้พิพากษาคนหนึ่ง อยู่กับแม่ 2 คนช่วยขาย
ของ บ้านถัดมาเลี้ยงหมู ถัดมาบ้านผู้ใหญ่บ้าน ทำนา บ้านถัดมา
เป็นครู ลูกเป็นนายร้อยนายพันอยู่กรุงเทพฯ กับสงขลา บ้านถัดมาทำนากับลงทะเล นา
ส่วนมากร้างหมด เด็กรุ่นหลังไม่ทำ ทำแต่คนแก่ๆ พอหกเจ็ดสิบก็ทำไม่ไหวแล้ว
(บุญเลียบ มนเนียม บ้านชนอน ต.ทุ่ง)

กรณีพุ่มเรียง

“บ้านล่าง พุ่มเรียงนี้ ส่งลูกเรียนต่อ 80% และมากกว่าครึ่งหนึ่งเรียนจบแล้วไปอยู่ที่อื่น คนใต้มันเป็นอย่างนี้แหละน้องเอ๋ย มีกินไม่มีกินคือต้องการให้ลูกได้เรียนสูงๆ ก็คือเขาเห็นความลำบากของการออกทะเลก็อยากให้ลูกๆ สบาย ก็เลยส่งให้ลูกเรียน มิไม่มีก็ต้องกู้ให้ลูกเรียน พอลูกเรียนสำเร็จเขาก็ทำงานไม่กลับมา”
(แพรวพรรณ โสมดำ บ้านล่าง ต.พุ่มเรียง)

กรณีบ้านขนอม

“นายยังทำได้อยู่ แต่ที่เลิกเพราะไม่มีคนทำ เขาให้ลูกเรียนลูกเขาทำงานเดือนนึง 4,000-5,000 บาท เขาว่าดีกว่าทำนาแล้ว ทำนาปีหนึ่งหนสองหน แล้วบางคนไม่ใช่มาก อย่างมากก็ 10 เกวียน
ตอนที่ส่งลูกคนแรกเรียนเลิกทำนาไปขับรถเมล์รับจ้าง ถ้าทำนาส่งลูกไม่พอ ทำนาที่นี้ไม่เหมือนที่อื่น ที่อื่นเขาทำเป็นร้อยๆ ไร่ ที่นี้ทำ 9 ไร่ 10 ไร่ ต้องทำงานอื่นเสริม เมื่อก่อนข้าวเกวียนละไม่กี่สตางค์ ส่งลูกเรียนจบ 3 คนกับหลานอีกคนหนึ่ง ลูกคนแรกจบตั้งแต่ปี 30 ตอนนั้นส่งเดือนละ 3,000 พอให้ลูกเรียนมันก็ต้องเรียนต่อไปเรื่อยๆ มันไม่ดีที่ไม่มีคนอยู่บ้าน แต่ถ้าบ้านไหนมีลูกมาอยู่สักคนก็ดี แถวบ้านขนอนเด็กรุ่นๆ ที่ยังไม่มีการครอบครัวยังไม่มีเลย คนทำนาก็มีแต่คนแก่ก็หยุดไปเกือบหมดแล้ว”
(รัตนา เดชประมวลผล ม.1 ต.ทุ่ง)

กรณีวัดบ้านแก้ว

ม.2 178 ครัวเรือน ส่งลูกเรียนทุกบ้าน เหลืออยู่กันบ้านละคนสองคนทั้งนั้น ไปอยู่นอกหมด รับราชการ เดียวนี้พ่ามามากกว่าแล้ว ใครๆ ก็อยากให้ลูกสบาย แต่บางทีคนที่ตกค้างอยู่ที่บ้านสบายกว่า เพราะของเขาทำได้มาก อยู่บ้านนอกจ่ายก็น้อย
เนื่องจากหมู่บ้านนี้รายได้ดีที่สุดในตำบล มีสวนยาง มีนาอยู่ที่ไม่ถ่างปากหมาก ท่าชนะ หลังสวน ท่าฉาง เรามีข้าราชการอย่างเดียว 50 กว่าคน เมื่อก่อนนี้ชาวบ้านส่งลูกเรียนทุกครัวเรือน แล้วก็ได้อาชีพทำทุกคน ปัจจุบันนี้ก็เป็นข้าราชการเกือบทุกครัวเรือน คนที่ทำนาอยู่ตอนนี้ก็มีแต่คนแก่ๆ ครอบครัวที่เองพ่อแม่ไม่มีนา ทำนาเขายังส่งลูกเรียน 7 คน จบหมด 6 คน เป็นข้าราชการ 5 คน”
(ประภาส ช่วยยิ้ม บ้านวัดแก้ว ต.เลม็ด)

หมู่บ้าน	สาเหตุที่ดินถูกทิ้งร้าง
1. ป่าอ้อย	ไม่คุ้ม
2. กลาง	น้ำขังตลอดปี
3. ทือ	ไม่มีน้ำ ถ้าฝนตกก็น้ำท่วม
4. ห้วยนา	ขาดน้ำ
5. ลุ่มมะนาว	ขาดน้ำ
6. ทุ่งนางเภา	ไม่คุ้ม
7. ป่าเว	ไม่มีแรงงาน
8. เขียยด	น้ำขังตลอดปี
9. ท่าหัก	ไม่คุ้ม, ขาดน้ำ
10. เขาพนมแบก	ไม่คุ้ม, ขาดแรงงาน
11. เดิมเจ้า	ขาดแรงงาน
12. หนองผักหนาม	ขาดน้ำ
13. เขิงสมอ	ไม่คุ้ม, ไม่มีแรงงาน
14. กุล	ไม่คุ้ม, ขาดน้ำ บางที่น้ำขัง, ระบายไม่ไหว
15. โพธิ์	ขาดน้ำ, ไม่มีคนทำ
16. ดอนพุด	ไม่คุ้ม, ขาดน้ำ, ขาดแรงงาน
17. สามสัก	ไม่คุ้ม
18. ชนอน	ขาดแรงงาน
19. ทุ่งนอก	น้ำท่วมขัง เนื่องจากการสร้างเขื่อนที่ ม.3+ฝนชุก
20. หนองมน	ไม่คุ้ม, ขาดแรงงาน
21. บ้านลาด	น้ำท่วมขัง
22. ห้วยอน	ไม่คุ้ม, ขาดแรงงาน
23. นาแค	ดินเปรี้ยว, น้ำเค็มมาผสม
26. ดอนประดู่	ขาดแรงงาน
27. วัดแก้ว	ขาดแรงงาน, ทำงานอื่นคุ้มกว่า(ไ้เค็ม)
28. นาหลวง	ไม่คุ้ม, หอยเชอรี่, ขาดแรงงาน
29. ปากท่อ	ไม่คุ้ม, ที่ดินของคนรวย, ข้าราชการ
31. ปากด่าน	ทำนาไม่คุ้ม เลี้ยงเป็ดดีกว่า
32. ไทรงาม	ไม่มีชลประทาน, หน้าฝนน้ำท่วม
33. ทำน้อย	ไม่คุ้ม
34. สงขลา	ไม่คุ้ม, ขาดแรงงาน
35. ป่ายาง	ขาดน้ำ
36. เวียง	ทำแล้วขาดทุน ค่าจ้างแพง
37. ดอนเต็จ	ขาดแรงงาน
38. ฝ่ายพรุ	ดินเปรี้ยว
39. ตะกรบ	น้ำเค็มไหลเข้า

3. พลวัตของเศรษฐกิจชาวนา

เมื่อพิจารณาพลวัตของเศรษฐกิจชาวนาลุ่มน้ำชานโดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่ามีสาระสำคัญโดยสรุป คือ

1. ผลผลิตของชาวนาลุ่มน้ำส่วนใหญ่แล้วยังคงขึ้นอยู่กับแรงงานของคนและสัตว์เลี้ยง รวมทั้งพลังงานจากธรรมชาติ ชาวนายึดเอาที่ดินเป็นเครื่องยังชีพ สิ่งที่ควบคุม บงการกำหนดวิธีการใช้ที่ดินไม่ใช่ผลผลิตแต่เป็นวิธีการไถหว่าน การชลประทาน และจุดประสงค์แห่งการผลิต

2. หลายภาคส่วนของระบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาของลุ่มน้ำนี้ ยังอยู่นอกระบบทุน และนอกระบบเงินตรา การอยู่นอกระบบทั้งสองนี้ เนื่องจากสาเหตุสำคัญคือ เทคโนโลยียังผูกพันอยู่กับระบบธรรมชาติ อีกทั้งระบบการขูดรีดของระบบทุนได้กีดกันชาวนาออกไปนอกระบบเอง

3. ระบบการผลิตของลุ่มน้ำชานยังมีพลวัตที่ยึดโยงอยู่กับแกนแห่งความร่วมมือ ความช่วยเหลือเกื้อกูล และความใฝ่สันติ ชาวนารักษาและพัฒนาระบบโซ่แรง พร้อมๆ กับที่รอคอยอย่างอดทนที่ปัญหาของลุ่มน้ำในบริบทอำนาจรัฐจะถูกจัดการอย่างถูกต้อง ทิศทางกล่าวในแง่หนึ่งด้านหนึ่งเป็นจุดแข็ง แต่ก็มีจุดอ่อนคือ ชาวนายอมให้รัฐเป็นฝ่ายกระทำในกระบวนการแทรกแซงอำนาจจัดการตนเองของหมู่บ้านยาวนาน ทำให้สิ่งแวดล้อมเสียหายและส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของลุ่มน้ำ

4. การอยู่อย่างโดดเดี่ยวจากเส้นทางคมนาคมขนส่ง หรือการสื่อสารต่างๆ มีผลให้ลุ่มน้ำชานแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ทำให้ที่ปิดอยู่ภายในเป็นเวลานาน ก่อให้เกิดความแตกต่างได้ แม้ว่าตามทฤษฎีแล้ว สถานที่ทุกแห่งในโลกนี้เราสามารถเข้าไปถึงได้ไม่มียกเว้น แต่แท้ที่จริงก็ย่อมมีพื้นที่บางแห่งที่เข้าถึงได้ง่าย และสะดวกกว่าอีกบางแห่ง การที่ลุ่มน้ำชานปิดอยู่ภายในก่อนจะมีถนนสายเอเชียตัดผ่านเกือบ 20 ปี ทำให้ชานไม่ประสบภาวะล่มสลายอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับเมืองใหญ่อื่นๆ ของลุ่มน้ำภาคใต้ การเปลี่ยนแปลงของชานเริ่มต้นหลังทศวรรษ 2520-2530 ขณะที่เขตอื่นๆ ที่ใกล้ชิดกับศูนย์ "ความเจริญ" เริ่มต้นทศวรรษ 2500

5. ความเปลี่ยนแปลงของชาวนาลุ่มน้ำโขงสะท้อนให้เห็นว่า โลกของชาวนาเป็นโลกที่ซับซ้อน เช่นเดียวกับที่ความจริงเป็นสิ่งที่วางอยู่อย่างซับซ้อน ไม่มีระบบใดบ่งชี้หรือรวมเอาความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไว้ได้ทั้งหมด ชาวนาลุ่มน้ำโขงก้าวไปข้างหน้าจนเป็นผู้ดำเนินการผลิตข้าวของภูมิภาค แล้วก็ถอยกลับมาผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเองและชุมชน ชาวนาเคยสร้างทำนบน้ำ เอาชนะความยากลำบากของทำเลที่ตั้งที่สุดได้ แต่กลับย้อนมาอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่เป็นฝ่ายถูกรุกรานชาติและสิ่งแวดล้อมกระทำอย่างรุนแรง แต่พร้อมๆ กันนี้เอง ชาวนากลับสามารถผลิตข้าวรักษาระบบโซ่แรง ที่ยึดเอาปรัชญาแห่งความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นใจกลางไว้ได้ เช่นเดียวกันกับที่สามารถสร้างระบบเชื่อมโยงผลผลิตข้าว การเลี้ยงเป็ดและครองฐานะผู้ผลิตไข่เค็มแนวหน้าสุดของประเทศไว้ได้ พลวัตหลายระบบของชาวนาลุ่มน้ำโขง ช่วยให้เข้าใจว่า การมองการเปลี่ยนแปลงระบบใดระบบหนึ่งของชาวนาเพียงระบบเดียวหรือบางระบบ หาได้อธิบายพลวัตของสังคมชาวนาไม่

บทที่ 4

พลวัตของระบบโซ่แรงและระบบจ้างแรงงาน

1. ระบบโซ่แรงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง
 1. การเปลี่ยนแปลงจากระบบโซ่จ่ายเป็นระบบโซ่โยง
 2. การใช้ระบบโซ่โยงคู่กับการจ้างแรงงาน
 3. การใช้ระบบโซ่แรงในงานการผลิตหลากหลายไม่จำกัด
 4. การเลือกใช้ระบบค่าจ้างแทนระบบโซ่แรง
2. การเปลี่ยนแปลงของระบบค่าจ้าง
 1. ระบบค่าจ้างชั่วโมงในการผลิตข้าว
 2. ระบบค่าจ้างรายวัน และจ้างเหมาในการผลิตข้าว
 3. ระบบการต่อหูของชาวประมง
 4. ระบบการจ้างแรงงานต่างกัน และแรงงานต่างด้าว

บทที่ 4

พลวัตของระบบไซแรงและระบบจ้างแรงงาน

สิ่งที่กระทบเตือนต่อแรงงานบ้านเราที่ขาดแคลน ไม่ใช่โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามา คนของเราก็ไม่ได้ไปทำงานโรงงาน แต่งานในไร่นา ในสวน มันมากขึ้นๆ พื้นที่ก็ขยายกันออกไปมากมาย ไซยาเมืองเล็กก็จริงอยู่ แต่พื้นที่เพาะปลูกขยายออกไปมาก คนก็ต้องไปจับจอง จับจองบุกเบิกแล้วก็ต้องไปทำ ที่นั้งานก็หลายด้าน ลูกๆ ก็เรียนจบไปทำงานบริษัทไปรับราชการ การศึกษาของเรามันผิด ผิดมานานแล้ว ตอนนั้เรากำลังจะปฏิรูปการศึกษา จะสำเร็จไหมไม่แน่ ที่ว่าผิดคือคนมีคะแนนมาก จบปริญญา คนมีคุณภาพต้องคิดเป็น ทำอะไรทำเป็น ต้องแก้ปัญหาต่างๆ ได้ แต่เด็กของเราพอเรียนจบแล้ว ไม่มี ไม่ค่อยมาเข้าสวนแล้ว ตอนหลังเขาไปรับราชการเงินไม่พอใช้ยังต้องให้เราส่งเงินไปช่วย

(ครูสกล วังมี บ้านโพธิ์ ตำบลเวียง)

1. ระบบไซแรงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

ดังที่ได้กล่าวโดยสังเขปไว้ในบทที่แล้วว่า ชาวนาลุ่มน้ำไซยายังใช้ระบบไซแรงอยู่ อย่างเข้มข้น ในระบบเศรษฐกิจทุกระบบ ในทุกพื้นที่การผลิต ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจพอยังชีพ ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ในพื้นที่ดอน ที่ราบลุ่ม หรือชายฝั่งทะเล ระบบไซแรงของลุ่มน้ำไซยาดำเนินอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งน่าจะกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงต่อวิถีการใช้แรงงานชนิดนี้ กล่าวคือ

1) การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ซึ่งทำให้ระบบการทำนาเปลี่ยนแปลงจากการทำนาดำมาสู่ระบบนาหว่าน การใช้รถไถนา การใช้รถเก็บเกี่ยว การใช้พันธุ์ข้าวซึ่งสุกภายใน 4 เดือน แทนที่จะเป็น 6 เดือน

2) การเปลี่ยนแปลงหน่วยนับในการผลิตและการทำงาน ซึ่งเคยมีหน่วยนับที่ยาวนานเป็นหน่วยฤดูกาล และหน่วยปี มาเป็นหน่วยนับที่มีอัตราความเร็วสูง เช่น หน่วยเดือน หรือหน่วยวัน กระทั่งนับเป็นหน่วยชั่วโมง สิ่งที่แรงงานเคยใช้เวลานับสิบวัน กับแรงงานอีก 30 คน กลับเสร็จโดยการทำงานเครื่องจักรภายใน 1 วันเท่านั้น

3) การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนและเป้าหมายการผลิตที่เน้นการเลี้ยงครอบครัวและชุมชน มาเป็นการผลิตป้อนตลาด และแลกเปลี่ยนผลผลิตกันด้วยเงินตราเด็กและแรงงานออกจากครอบครัวแล้วไม่หวนกลับมาเป็นแรงงาน ไม่มาข้องเกี่ยวกับการผลิตอีก

ทว่าระบบโซแรงไม่ได้ยุติบทบาทลงตามเหตุผลในแง่ของเศรษฐศาสตร์การลงทุน แต่กลับปรับปรุงระบบวิธีการเพื่อจะยังมีพลวัตอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่

ลุงเดโช ก้อนทิพย์ มาโซแรงปลูก
ข้าว 30 วัน

ลุงเดโช ก้อนทิพย์ อายุ 55 ปี มาร่วมโซแรงปลูกบ้าน คาดว่าการสร้างบ้านจะใช้เวลาราว 20 วัน ใช้คนโซแรงทั้งหมด 20 คน ลุงเดโชบอกว่า บ้านหลังนี้ถ้าจ้างต้องจ่ายเงินราว 30,000 บาท

“เราช่วยกันดีกว่า มันได้ช่วยกันไปช่วยกันมา โซแรงทำได้หลายอย่าง แทะปาล์มก็ได้ ถางหญ้าก็ได้ แต่โซแรงตัดยางไม่ได้ เพราะงานตัดยางต้องทำทุกวัน ถ้ามาโซแรงกันทุกวันก็ไม่ต้องได้ทำอย่างอื่น บางคนชอบจ้างเหมา จ้างเหมาดีอย่างหนึ่งเจ้าของงานไม่ต้องอยู่ก็ได้ ไปทำอย่างอื่น แต่โซแรงดีกว่าไม่ต้องใช้เงินเลย แต่งานมันก็ช้าหน่อย บังคับกันไม่ได้ บางวันบางคนเขาก็ไม่ว่างอย่างบ้านนี้ก็ค่อยๆทำ ถ้าจ้างไม่กี่วันก็เสร็จ แต่ไม่มีใครช่วยใครออกปากโซแรงดีกว่า ไม่เปลืองเงิน คนจนมีมาก คนรายนั้นแหละเขาชอบจ้าง เพราะเขาต้องการความเร็ว”
(เดโช ก้อนทิพย์ บ้านทุ่งนางเภา)

เหตุผลที่ระบบโซแรงยังมีความคงทนอยู่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่

1) ระบบโซแรงเป็นระบบวัฒนธรรมที่งอกงามขึ้นมาจากปรัชญาแห่งความช่วยเหลือเหลือเกิน และระบบเครือญาติของชาวบ้านภาคใต้ หมู่บ้านลุ่มน้ำไยาก็เป็นหนึ่งในจำพวกนี้ การตั้งบ้านเรือน ถิ่นที่อยู่อาศัย ระบบการสร้างทำนบกักกั้นน้ำไว้ใช้ ระบบเกลอเขา เกลอลเล ล้วนแต่มีอยู่ในลุ่มน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นแกนของวัฒนธรรม ซึ่งยังเป็นแกนหลักของระบบเศรษฐกิจอยู่ แม้ว่าระบบทุนจะเริ่มเข้ามามีบทบาทเข้มข้นขึ้นในลุ่มน้ำนี้ นับแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา แต่ช่วงเวลา 25 ปี ที่ผ่านมายังสั่นเกินไปที่จะทำลายระบบนี้ เหตุผลสำคัญแห่งการทำลายลงไม่ได้ อาจมองมาจากด้านในของลุ่มน้ำเอง ซึ่งจะช่วยให้เห็นชัดเจนว่า ระบบโซแรงเป็นเครื่องมือแห่งการระดมแรงงาน ที่ยังไม่มีระบบใดมาแทนที่ได้ โดยที่ชาวนาจะไม่เสียประโยชน์ แม้ชาวนาจะมีรายได้จากการทำนาและการประมง หรืออย่างพารา

แต่เงินสดเหล่านั้นไม่เพียงพอที่จะนำมาเป็นค่าจ้างแรงงานแทนระบบโซแรงในการผลิตทั้งระบบ ดังนั้น ก็มีเหตุผลชอบธรรมที่ใช้ระบบเครือญาติ ระบบเพื่อนบ้านระบบเกลอ ในการระดมแรงงานต่อไป

ชาวบ้านลุ่มนาว ต.โมถ่าย ชวนญาติที่อาศัยอยู่บนดอนเดียวกันมาโซแรงในพื้นที่ 3 ไร่ ทุกคนมาทำงานเวลา 9 โมงเช้า และคาดว่าจะเสร็จราวสี่โมงเย็น ยังไม่ทันเที่ยงก็ได้เวลาพัก เพราะงานเสร็จก่อนเวลา การโซแรงนี้ทำหลังฝนตกใหม่ๆ เพียงคืนเดียว เพราะข้าวไร่แบบนี้ต้องรีบเร่งให้ทันฝน

2) พิจารณาในแง่การผลิตข้าว ที่ตั้งของกลุ่มน้ำไชนานัน โดดเดี่ยวจากศูนย์กลางของระบบทุนกรุงเทพมหานคร และศูนย์กลางการค้าและการลงทุนขนาดใหญ่และสงขลา ทั้งสองศูนย์กลางนี้ไม่จำเป็นต้องให้ความสนใจต่อกลุ่มน้ำไชยา เพราะข้าวจากภาคกลางและภาคอีสานมีพอเพียงอย่างยิ่ง แม้แต่ข้าวหอมไชยาหรือข้าวหอมหัวซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมือง ก็ยังเพิ่งจะเริ่มหายไปจากท้องนาไชยาเมื่อ 3-4 ปีมานี้เอง ในขณะที่ภาคอื่นๆ เช่น ภาคเหนือสูญเสียข้าวพันธุ์พื้นเมืองไปตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ก่อนหน้ากลุ่มน้ำไชยาถึงกว่า 10 ปี

เมื่อลุ่มน้ำนี้ดำเนินชีวิตอยู่ห่างจากศูนย์กลาง อัตราแรงที่จะเข้าสู่ระบบธุรกิจ การเกษตรและการค้าก็มีน้อย ในรอบ 100 ปีมานี้ในไชยาไม่มีธุรกิจการเกษตรแปรรูป ไม่มีโรงงานแย่งชิงแรงงาน ไม่มีธุรกิจค้าที่ดิน ไม่มีการประกอบการธุรกิจใดๆ ที่จะดึงดูดแรงงานชวานออกจากภาคเกษตรกรรม ยกเว้นแต่เด็กและเยาวชนที่เข้าสู่ระบบการศึกษา จุดตั้งของกลุ่มน้ำนี้จึงกลายเป็นจุดตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ปกป้องแรงงานในพื้นที่เกษตรกรรมไว้ได้ระดับหนึ่ง

"ถ้าคุณสังเกตให้ดี อาคารไม้เก่าในไชยาก็ยังเป็นไม้อยู่แน่นแหละ ไชยาไม่มีโรงงานเลย สินค้าเกษตรของชาวบ้านก็มีคนกลางมารับซื้อส่งไปขายต่อที่อื่น คนริมทะเลก็ทำกุ้ง หาปูปลา ทำสวน ไม่ใช่โรงงานแปรรูปอาหารทะเลนะ แต่ก่อนลองคิดดูซิว่าสุราษฎร์เล็กกว่าชุมพรเสียอีก ตอนนี่สุราษฎร์กลายเป็นชุมทางไปแล้ว เมืองมันย้ายที่ไปโตที่สุราษฎร์โน้น มีรถไปจังหวัดใหญ่ๆ ทุกจังหวัด สุราษฎร์-ทุ่งสง สุราษฎร์-หาดใหญ่ สุราษฎร์-ชุมพร สุราษฎร์-ภูเก็ต คนเขาก็ต้องผ่านไชยาไปสุราษฎร์ดีกว่า สะดวกทุกอย่าง มีรถวิ่งเข้าออกตลอดเวลา มีคนมาลงทุนโรงงานในสุราษฎร์เยอะแยะ โรงงานปลากระป๋อง น้ำมันปาล์ม มีทั้งนั้น ไชยานี้ไกลปืนเที่ยง พวกธุรกิจโรงงานพวกนี้ไปอยู่หาดใหญ่ สงขลาโน้นเขาเมืองธุรกิจ" (ครูทองมาก มากมี บ้านโพธิ์ ต.เวียง)

3) ที่ตั้งของกลุ่มน้ำไชยา พิจารณาในแง่ของการประมงทางทะเล แม้ว่าทะเลชุมเรียงจะเป็นท้องทะเลเก่าแก่และมีชื่อเสียง แต่ตลาดก็รู้จักผ้าทอชุมเรียงมากกว่าที่จะรู้จักปูชุมเรียง เหตุผลที่สำคัญก็เพราะว่า อ่าวไชยาในรอบร้อยปีมานี้เป็นอ่าวปิด มีทรัพยากรในท้องทะเลน้อยกว่าชายฝั่งภาคใต้ฝั่งตะวันตกและตอนล่าง トラบจนท้องทะเลอื่นๆ ได้ถูกเผาผลาญทรัพยากรจนร่อยหรอลงแล้วนั้นแหละ เรืออวนรุนจึงเริ่มบ้ายหน้าสู่ท้องทะเลชุมเรียง ซึ่งก็เป็นเวลาเพียง 3-4 ปีที่ผ่านมาเอง

เหตุผลด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม ตลอดจนพฤติกรรมของระบบทุน กลายเป็นสิ่งผสมผสานกัน ทำให้ระบบโซ่แรงของกลุ่มน้ำไชยายังคงทำงานอยู่ แรงงานยังพร้อมจะรองรับระบบเกษตรกรรมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม เมื่อการเปลี่ยนแปลงเริ่มมีมาตามการขยายตัวของเศรษฐกิจภายในและการเปิดถนนสายเอเชีย ระบบโซ่แรงของกลุ่มน้ำไชยาก็เริ่มมีการปรับตัว เพื่อให้ระบบยังมีความคงทน มีที่ยืน มีความหมายต่อเศรษฐกิจปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของระบบโซ่แรงมีดังนี้ คือ

- 1) การเปลี่ยนแปลงจากระบบโซ่ข่ายเป็นระบบโซ่โยง
- 2) การใช้ระบบโซ่โยงคู่กับการจ้างแรงงาน
- 3) การใช้ระบบโซ่แรงในงานการผลิตหลากหลายไม่จำกัด
- 4) การเลือกใช้ระบบค่าจ้าง แทนระบบโซ่แรง

1) การเปลี่ยนแปลงจากระบบโซ่ข่ายเป็นระบบโซ่โยง

ระบบโซ่ข่าย เป็นระบบที่ชาวนาลุ่มน้ำไชยากำหนดขึ้นใช้เพื่อให้แรงงานชาวนาทำงานอย่างมีคุณภาพ และได้ผลแห่งแรงงานตามความต้องการ โดยกำหนดให้ ผู้ร่วมโซ่แรงทำงานเวลา 8.00 น. ตอนเช้า และจบงานเวลา 17.00 น. ในตอนเย็น

“โซ่แรงนั้นดีแหละ เพราะได้ช่วยๆ กันไป แต่กลางที่เพื่อนติดงาน เขาทำสวนยาง ทำนา กลางคืนทำยาง สายมาเปล่าไม่นอน ไปนาอีกแล้ว แต่ก่อนตัดยางแล้วสายๆ ก็นอนเดี๋ยวนี้ทำงานกลางคืน ทำงานแต่วัน หัวเช้ายังต้องส่งลูกไปโรงเรียน อยู่ในคนนั้นหมด หากโซ่ทั้งวันบางคนไม่มาได้เปลี่ยนมาเอาเป็นชั่วโยง ก็คนว่างไม่ว่างก็เอาตามสะดวกของเขาละ เราก็จัดเอาไว้เขามาก็ชั่วโยง เราก็ไปช่วยเขา กลับ ไปปลดแรง แต่ถ้าไปไม่พอชั่วโยงที่เขาช่วย ให้คนอื่นไปปลดแรงแทนละนะ บางทีคิดเงินแทนชั่วโยงก็ได้เหมือนกัน บางทีติดแรงไว้มาก่อน วันหลังค่อยปลดแรงก็มีเหมือนกัน มีหลายแบบบ้านเรานี้”

การโซงายเริ่มดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เมื่อเกิดภาวะขาดแคลนแรงงาน และมีชาวนาหลายคนไม่สามารถร่วมโซแรง ทั้งๆ ที่เขายังต้องการร่วมโซแรงอยู่ เพราะมีงานมากขึ้นที่จะต้องทำในที่ดินของตนเอง ชาวนาเริ่มมีงานที่จะต้องไปทำสวน หาปลา เลี้ยงเป็ด ทำไร่ไถ่ เพาะเห็ด ปลูกปาล์ม ชาวนาไม่ได้ทำนาเป็นหลักอย่างเดียวอีกต่อไป

ชาวนาเริ่มปรับระบบการโซแรง โดยเปลี่ยนแปลงยึดหยุ่นให้ทุกคนได้เข้ามาอยู่ในระบบโซแรง จึงเกิดคำศัพท์ใหม่ขึ้นใช้ คือคำว่า **เกี่ยวข้าววัย** และ **เกี่ยวข้าววัน** ที่เน้นเรื่องการเกี่ยวก็เพราะงานเกี่ยวข้าวมีความจำเป็นที่สุดที่จะต้องอาศัยระบบโซแรง

เกี่ยวข้าววัย หมายถึง การลงทำงานเวลา 8 นาฬิกา เลิก 11 นาฬิกา

เกี่ยวข้าววัน หมายถึง การลงทำงานเวลา 11-12/13-14 หรือ 14-16 นาฬิกา

“ถ้าต้องการมาเกี่ยวข้าววัย ทุกคนลงตี 8 พอตี 9 บางคนยังไม่มา เราก็ปักธงแดงไว้ แปลว่าหมดเวลาแล้ว บางคนมาทำงานเองง่ายเข้าว่า มาตี 9 พอเพื่อนขึ้นตี 11 ก็ขึ้นพร้อมเพื่อน คนบางคนก็มีนิสัยเอาเปรียบเพื่อนเหมือนกัน ถ้าเราไม่มีระบบควบคุมไว้จะควบคุมเขาได้อย่างไร ต่อไปงานก็จะโลเลทำตามใจชอบ คนที่คิดวิธีนี้คือเจ้ายันต์ เจ้ายันต์เกี่ยวข้าวเก่งมาก เขาคิดเอาผ้าขาวม้ามาปักไว้แทนธง แปลว่าหมดเวลาโซแรง สายไปแล้ว ทำให้ทุกคนมาทำงานตามเวลาได้”

ระบบโซงายได้ช่วยให้ระบบแลกเปลี่ยนแรงงานของชาวนายังเป็นจริงได้ในโลกสมัยใหม่ ที่ทุกสิ่งต้องใช้ความเร็วสูงและได้งานมาก แต่ในที่สุด ระบบโซแรงของโซงายก็ต้องยอมปรับตัวอีกครั้งหนึ่ง เมื่อมีการบุกเบิกป่าต้นน้ำรอยต่อโซงาย-ท่าชนะ เพราะพื้นที่ที่เปิดขึ้นนับแสนไร่ นั้น ได้ดึงเอาแรงงานโซงายจากที่ราบลุ่มไปจำนวนมาก

คำถามก็คือ ชาวนาจะเลิกทำนาหันไปทำสวนหรือเปล่า

คำตอบ ไม่ได้ปรากฏออกมาตายตัวเช่นนั้น ดังนั้น ระบบโซแรงจึงเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบใหม่ เพื่อเปิดทางให้แรงงานเคลื่อนย้ายได้หลายระบบการผลิต ทั้งบนที่ดอนและที่ราบลุ่ม รวมทั้งงานในท้องทะเล

ระบบใหม่นี้เรียกว่า **ระบบโซโม่ง** และมีคำศัพท์อื่นตามมา คือคำว่า **เกี่ยวข้าวโม่ง**

ระบบโซโม่ง หมายถึงการโซแรงข้าวโม่ง ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในทศวรรษ 2530 ต่อกับทศวรรษ 2540 หมายความว่า ชาวนาจะมาร่วมแลกเปลี่ยนแรงงานกันโดยนับข้าวโม่ง ใครว่างตอนไหนมาตอนนั้น

ลุงถวิล บุญเรือง อยู่บ้านชนอน ต.ทุ่ง ปลุกข้าว
ปีละ 2 ครั้งมา 30 ปีแล้ว ลุงถวิลไม่ชอบใช้รถเกี่ยวข้าว
เพราะเมื่อรถเกี่ยวเสร็จแล้วก็ทิ้งข้าวไว้ในนา ต้องขนมา
ตากอีก ถ้าขนมาตากไม่ทันก็ต้องโดนน้ำเสียหาย ลุงถวิล
จึงเลือกเอาการโซแรงเกี่ยวข้าวแทน

“บ้านชนอนตอนนี้โซแรงกับหมู่บ้านอื่นหลายบ้าน อย่างลุงโซแรงกับพี่
น้องบ้านห้วยนอน กลุ่มหนึ่งก็ 20 กว่าคน ที่โซแรงกับพวกบ้านห้วยนอนก็เพราะว่า
นาอยู่ใกล้กันด้วย แต่ก่อนนี้ก็ใช้แบบโซงาย เดี่ยวนี้รับ ต้องโซโมง 2-3 ปีมานี้เอง
แหละ นิยมโซโมงกัน”

การเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวมาเป็นข้าวอายุสั้นลงกว่าเดิม คือพันธุ์ กข โดยการส่งเสริมของกระทรวงเกษตร นำไปสู่การทำนาหว่าน เพราะพันธุ์ข้าวใหม่นี้ไม่ใช่พันธุ์ข้าวน้ำท่วมดังที่โซยาเคยใช้มาอีกแล้ว ดังนั้น ชาวนาซึ่งมีที่ดินอยู่บนที่ดอนก็สามารถทำนาหว่านได้ ขณะที่ชาวนาที่ลุ่มมากยังต้องทำนาดำอยู่ โดยเฉพาะบางส่วนในเขตตำบลเลม็ด ตำบลทุ่งตำบลตะกรบ ยังต้องทำนาดำต่อไป พื้นที่ทำนาหว่านสามารถจะเร่งการทำงานให้เสร็จเร็วขึ้น และเพิ่มฤดูกาลผลิตข้าวขึ้นมาอีกฤดูหนึ่งเช่นกัน ดังนั้น ความต้องการใช้แรงงานชาวนาก็มีมากขึ้น การทำนาหว่านไม่เพียงแต่นำไปสู่การเพิ่มฤดูทำนา แต่ทำให้สามารถใช้เทคโนโลยีบางอย่าง เช่น ใช้รถเกี่ยว รถเกี่ยวข้าวก็เป็นปัจจัยเพิ่มแรงงาน แทนที่จะลดลง เพราะเกี่ยวเสร็จก็ทิ้งข้าวไว้ในนา ต้องอาศัยแรงงานมาขนข้าวอยู่นั่นเอง

“โซแรงเราคิดเป็นชั่วโมง ไม่คิดเป็นวัน ถ้าเราไป
ซำก็ทำงานได้น้อยโม่ง ถ้าใครไปเร็วก็ได้มากโม่งไปอีก ดี
เหมือนกัน

เปลี่ยนเป็นชั่วโมงตั้งแต่เริ่มทำนาหว่าน 10 ปีได้แล้ว
มันดีเหมือนกัน เราจะขึ้นตอนไหนก็ได้ เราจะไปธุระไหนก็ได้
ถ้าเราทำเป็นรายวันเราไปไหนไม่ได้ สมมุติ วันนี้เราจะไป
เผาศพแล้วเว้ย กูขึ้นป่านั่นนะ ป่านั่นนะ ไปได้ แต่ถ้าเราทำรายวันไปไม่ได้

ใครเป็นคนคิดก็ไม่รู้ ฝ่ายบ้านทุ่งเขาทำมาก่อน หมู่บ้านเราก็ตายทำบ้าง”
(ปานิกา สุขจ้อยศรี บ้านดอนประดู่ ตำบลเลม็ด)

การโซแรงในแบบโซโหมงนี้ ชาวนาต้องมีบัญชีจดบันทึกการทำงานของเพื่อนบ้านและญาติ ว่าใครมาทำงานกี่ชั่วโมง เจ้าของนาต้องไปทำงานโซแรงให้แก่ทุกคนเป็นการตอบแทน เรียกว่าไป **“ปลดแรง”** ถ้าไม่ไป ชาวนาถือว่าตัวเองยัง **“ติดแรง”** อยู่ ถ้อยคำที่ชาวนาใช้เหล่านี้กำลังสะท้อนให้เห็นว่า แรงงานที่ช่วยเหลือกันด้วยจิตใจและความสนุกสนานล้วนๆ ในสังคมกสิกรรมยุคโบราณกำลังเคลื่อนผ่านไป และความหมายของระบบแลกเปลี่ยนที่เน้นเรื่องมูลค่ากำลังเข้มข้นขึ้น โดยที่ชาวนายังต้องการแลกเปลี่ยน “นอก” ระบบเงินตราอยู่

แม้ว่าระบบโซโหมงจะย่ำเรื่องมูลค่าแห่งแรงงาน แต่ระบบโซโหมงก็ได้ทำให้ชาวนาออกนอกระบบเงินตราและระบบค่าจ้าง ผลแห่งการโซแรงกับการจ้างนั้นไม่เหมือนกัน การจ้างเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้จ้างกับผู้มารับจ้าง แต่การโซแรงเน้นการใช้เครือข่ายของญาติและเพื่อนบ้าน ดังนั้น การโซแรงต้องเลือกแรงงานที่เป็นญาติและเพื่อนบ้านก่อน ซึ่งเท่ากับสนับสนุนการผลิตของเครือข่ายชุมชน ผลิตซ้ำความสัมพันธ์อันดีของญาติมิตร ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง แม้ว่ามูลค่าแห่งแรงงานจะถูกคำนวณเป็นชั่วโมง ก็มีได้ทำลายความหมายแห่งการเกื้อกูลกันลงไป ขอให้สังเกตว่าในระบบโซแรง ผู้ทำงานอาจมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย คนหนุ่ม คนแก่ ทุกคนมาร่วมโซแรงได้ ในขณะที่แรงงานผู้หญิงและคนแก่มักถูกกีดกันในระบบค่าจ้าง

“คนทำงานได้ก็โซได้ คนหนุ่มคนแก่ก็ได้เขาไม่ว่ากัน ไม่เกี่ยงกัน เมื่อก่อนโซยายเดี่ยวนี้โซโหมง มันไม่เอาเปรียบกัน ตอนเป็นนายลงดี 8 เป็นเกณฑ์ บางคนก็ไปดี 9 ดี 10 เปลี่ยนเป็นโหมง 2-3 ปีแล้ว ที่อื่นเขาทำมาก่อน คนที่ทำนาโซกันทุกคน บ.ชนอนทำนา 15 บ้านโซกันทุกบ้าน”
(เจริญศรี พิมล บ้านชนอน ต.ทุ่ง)

การปรับตัวของระบบเอาแรงนี้ มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มน้ำไชยา ที่จังหวัดเพชรบุรี ระบบเอาแรงซึ่งใช้เข้มข้นอยู่ตลอดหลายร้อยปีที่ผ่านมา ก็มีการปรับตัวคล้อยคลึงกันนี้ กล่าวคือระบบการโซแรงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบ **“เอาแรงสองงาน”** **“ระบบเอาแรงสองงาน”** และ **“ระบบเอาแรงชั่วโมง”** ระบบเอาแรงสองงานคำนวณเอาแรงตามหน่วยพื้นที่ที่งานเสร็จ วัดหน่วยพื้นที่เป็นงาน ขณะที่เอาแรงชั่วโมงคำนวณเวลาทำงาน ชาวนาเพชรบุรีก็ให้เหตุผลการเปลี่ยนแปลงระบบเอาแรงทำนองเดียวกันกับกลุ่มน้ำไชยา

2) การใช้ระบบโซโหมงคู่กับการจ้างแรงงาน

ปัจจุบันนี้ชาวลุ่มน้ำไชยายอมรับว่า ไม่สามารถระดมแรงงานดังที่ทำมาในอดีต กล่าวคือแรงงานลงนาคราวละ 50-100 คน หรือกระทั่งลงทั้งหมดหมู่บ้าน ด้วยเหตุที่แรงงานกำลังขาดแคลน ดังนั้น ชาวนาชาวสวนจึงต้องใช้วิธีการจ้างแรงงานคู่กับระบบโซโหมง

เช่น ขณะที่ทำการโซ้มนั้น อาจจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นอีกให้งานเสร็จ เพื่อให้บรรลุผลแห่งงานตามเป้าหมายที่วางไว้

การจ้างเป็นส่วนเพิ่มเติมอันจำเป็นอยู่เหมือนกัน แม้ว่าระบบโซ้มนะจะมีอยู่ ในสถานการณ์ที่แรงงานขาดแคลน ชาวนาอาจประสบปัญหาในกรณีที่ข้าวสุกพร้อมกันหมด แรงงานลงไปโซ้หมดแล้ว ชาวนาจำเป็นต้องจ้างแรงงาน เช่นกัน

“เวลาเกี่ยวยังโซ้แรงกันอยู่ บางทีก็ 4-5 คน บางทีก็ 30-40 คน บางคนที่ทำนามากก็ต้องจ้างเพิ่ม อย่างเช่นของลุงทำนาประมาณ 30 ไร่ ต้องจ้างเพิ่มทั้งดำนา ทั้งเกี่ยวข้าวใช้เงิน 4-5 พันบาท ที่ยังต้องโซ้แรงเพราะถ้าจ้างก็หมด รายได้ก็ไม่มีอะไร ต้องเอาแรงทำเอง”

(วิลาส มีแสง บ้านขนอน ต.ทุ่ง)

“ป่าทำนา 2 ไร่ครึ่ง ตอนนี้งานเจ็บบ้างต้องจ้างบ้าง ค่าจ้างรถรอบแรกไร่ละ 450 รอบสอง 400 บางทีก็แพงบางทีก็ถูก จ้างคนเกี่ยวของป่าไม่ได้จ้างทั้งหมด โซ้แรงด้วยจ้างด้วย ทำบัญชีไว้เรียบร้อย บัญชีก็จะเขียนชื่อคนนั้นๆ คนละกี่โมงๆ อย่างลูกสาวก็เขียนชื่อไว้ว่าได้ 5 โมงป่าก็ต้องไปปลดลูกสาว 5 โมง เกือบบางทีก็ 10 คน 2 คน 5 คน แล้วแต่คนว่างไม่ว่าง เกียวทีเดียวมันไม่แล้ว

นาหว่านกับนาคำ ถ้าหว่านได้ทุกคนจะหว่าน แต่บางทีหว่านไม่ได้ เพราะนาลึกน้ำไม่แห้ง นาหว่านได้ข้าวมากกว่า บึงนี้นาคำได้ 100 นาหว่านได้ 150 นาคำลงทุนมากกว่า ต้องจ้างคนดำเพิ่มหลายดั่งค์ หว่านไม่ต้องจ้าง หว่านเองไม่ถึงวันก็เสร็จ

(ถาวร ชูทิพย์ บ้านลาด ต.ทุ่ง)

การที่มีระบบคู่กันระหว่างการโซ้มนกับการจ้างแรงงาน ได้สะท้อนให้เห็นความยืดหยุ่นของระบบโซ้มนะและระบบการจ้างงานพร้อมๆ กัน กล่าวคือ ทั้งสองระบบขึ้นอยู่กับกันในระบบการผลิตร่วม ในพื้นที่การผลิตเดียวกัน ระบบจ้างแรงงานเองไม่ได้พัฒนาอย่างเข้มงวดเข้าสู่การจ้างงานเต็มรูป เพราะยอมรับการมีอยู่ของแรงงานแลกเปลี่ยนอิสระ การผลิตของกลุ่มน้ำไชยยังมีได้กำล้าไปสู่ธุรกิจการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นระดับเล็กหรือระดับกลาง จิตสำนึกของชาวนาชาวสวนยังเป็นจิตสำนึกของชาวนาอิสระ อัตราแรงของข้าวโม่มาจาก การเร่งทำงานให้เสร็จเพื่อเลี้ยงตนเอง มากกว่าจะเป็นการสะสมส่วนเกินและค่ากำไร แรงงานที่เป็นสินค้าล้นๆ ยังไม่เกิดขึ้น การจ้างแรงงานยังต้องอาศัยความสัมพันธ์ การรู้จัก ไม่ใช่ว่ามีแรงงานรับจ้างที่ไรที่ดินทำกิน ที่แท้จริงแล้วแรงงานของกลุ่มน้ำส่วนมากเป็นเจ้าของที่ดิน การยอมรับค่าจ้างเป็นไปเพื่อประกอบการผลิตให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย

น่าสังเกตด้วยว่า กลุ่มน้ำไชยาไม่มีการจ้างแรงงานจากภาคอีสานและแรงงานต่างถิ่นเข้ามาในนาข้าว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพื้นที่นาเป็นพื้นที่เพื่อผลิตอาหาร และอีกด้านหนึ่งความสัมพันธ์ของชาวนาต่อชาวนาบนผืนนายังเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติอยู่

ป้ามณีกับป้าสมพรมมาช่วยเพื่อนบ้านแต่งเห็ดโดยไม่เอาเงิน เพราะเป็นเพื่อนบ้านกันเท่านั้น

3) การใช้ระบบโซแรงในงานการผลิตหลากหลายไม่จำกัด

ระบบโซแรงของภาคใต้ นั้นเป็นระบบพิเศษ เพราะยังมีคำว่า ออกปาก หรือ กินวาน ซึ่งให้ความหมายใกล้เคียงกับการโซแรง การออกปากกินวานก็หมายถึงการที่ฝ่ายผู้เป็นเจ้าของงาน ‘ออกปาก’ ขอให้ผู้อื่นทำงานช่วยเหลือตนเช่นกัน อย่างไรก็ตามเราอาจแยกแยะได้ว่าระบบโซแรงมีลักษณะผู้มัดให้มีการตอบแทนแรงงานคืนอย่างเคร่งครัดกว่าระบบออกปาก-กินวาน

ชาวนา ชาวไร่ ชาวสวน หรือชาวประมง ผู้เคยออกปากเพื่อนบ้านหรือญาติให้ช่วยเหลืองานนั้น บัดนี้หันมาเรียกการออกปากว่า การโซแรง เช่น โซแรงปลูกปาล์ม โซแรงตัดหญ้า โซแรงถางสวน เป็นต้น งานโซแรงเช่นนี้เป็นงานที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ทำแล้วก็เลิกไป อาจใช้วิธีการออกปากก็ได้ คือ ช่วยกันแล้วก็แล้วไป ไม่ผูกมัดให้มาปลดแรง แต่ในปัจจุบันชาวนาใช้คำว่าโซแรงเกือบทั้งหมด จึงผูกพันให้ญาติและเพื่อนต้องย้อนมาปลดแรงภายหลัง

งานที่ใช้ระบบโซแรง
ดำนา
เกี่ยวข้าว
ฝัดข้าว
หามข้าว
ถางสวน
เพาะเห็ด
ติดตาข่าย
ปลูกปาล์ม
ถางป่า

สำรวจภาคสนาม 2544-2545

การงานบางอย่างในไร่นานั้นหนักหน่วง ดังนั้นจำเป็นต้องอาศัยการโซแรงเข้าช่วย ถ้าจ้างอาจจะต้องจ้างแรงงานนับสิบขึ้นไป ค่าจ้างเท่าไรก็ไม่คุ้ม นี่เป็นเหตุผลที่การโซแรงขยายตัวออกไปทุกสาขาการผลิตในกลุ่มน้ำชยา

ปัญหาการโซแรงที่จะต้องหาทางออกก็คือ ความแตกต่างในการถือครองที่ดินระหว่างสมาชิกกลุ่มโซแรง เมื่อชาวนาคนหนึ่งทำนา 30 ไร่ อีกคนหนึ่งทำนา 5 ไร่ ทั้งสองจะร่วมโซแรงกันได้อย่างไร

ระบบโซแรงของกลุ่มน้ำไชยาแก้ปัญหาโดยการจ่ายค่าแรง "ชั่วโมง" ชดเชยให้แก่ชาวนาผู้มาช่วยโซแรงผู้มีที่ดินน้อยกว่าหรือทำนายน้อยกว่า โดยเอาค่าแรงต่อชั่วโมงคือ 15-18 บาท คูณกับจำนวนชั่วโมงที่เกินชั่วโมงโซแรง เช่น นาของนาย ก ใช้เวลาโซแรง 30 ชั่วโมง ของนาย ข 20 ชั่วโมง นาย ก จ่ายเงินชดเชยให้แก่ นาย ข $30-20 = 10$ ชั่วโมง คือ 150-180 บาท

เงิน 150-180 บาทนี้ เป็นค่าจ้างที่แท้จริงตามความหมายของเศรษฐศาสตร์หรือเปล่า

เจตจำนงของ 'ค่าจ้าง' ก็คือการจ่ายเงินซื้อแรงงานของผู้อื่น เพื่อบรรลุเป้าหมายของกระบวนการผลิต และได้มาซึ่งกำไรในการผลิตและขายสินค้า กำไรจากการขายที่ได้มาสะสมมากเข้าก็เท่ากับว่าได้ใช้แรงงานของผู้อื่นมาสะสมทุนให้แก่ตนเอง

แต่ระบบ 'จ้าง' ที่แทรกอยู่ในกระบวนการโซแรง ต่างไปจากการ "ซื้อแรงงาน" ของผู้อื่น เพราะชาวนามีเจตนาหลักที่จะแลกเปลี่ยนแรงงาน และที่สำคัญคือให้ได้ข้าวมาเป็นอาหาร หรือขายมีกำไรเพียงเล็กน้อยแก่ผู้เลี้ยงเบ็ด ไม่ใช่เพราะคาดหวังจะสะสมทุนจากกำไรเป็นกอบเป็นกำจากการค้าข้าว ดังนั้นค่าแรงที่จ่ายเป็นค่าจ้างให้แก่เพื่อนบ้านหรือญาติ จึงเป็นการจ่าย "ตามความยุติธรรม" มากกว่าจะเป็นการจ่ายเพื่อหวัง "มูลค่าส่วนเกิน" ของแรงงาน

โดยปกติแล้ว ชาวนาพยายามหาแรงงานมาโซแรงให้พอเพียง แทนที่จะต้องจ่ายเงินสด เริ่มแรกจากการขอแรงงานในหมู่บ้าน ทั้งญาติ เพื่อนบ้าน ถัดไปชวนเพื่อนบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมโซแรงกัน ดังเช่น บ้านห้วยนอน บ้านขนอน บ้านท่าโพธิ์ บ้านท่าใหญ่ บ้านรอบ ต. เลม็ดและ ต.ทุ่ง 5 หมู่บ้านนี้มาร่วมกันโซแรงกันเป็นประจำ

4) การเลือกใช้ระบบค่าจ้างแทนระบบโซแรง

การใช้ระบบค่าจ้างล้วนๆ ในกลุ่มน้ำไชยา มีอยู่มากในระบบการผลิตบริเวณชายฝั่งทะเล และเขตป่าต้นน้ำ เพราะงานเหล่านี้ผูกพันการทำงานระยะยาวต่อเนื่องกัน ไม่ใช่งานที่ทำแล้วก็แล้วเสร็จภายในเวลาจำกัด เช่น การกรีดยาง การเก็บผลไม้ การออกทะเล การเฝ้าคอกหอย งานที่จะใช้ระบบโซแรงต้องเป็นงานที่ระดมแรงงานมาในเวลาอันจำกัด แล้วแยกย้ายกันไป ดังนั้น ค่าจ้างแรงงานย่อมต้องใช้ในระบบที่ทำต่อเนื่องยาวนาน

การจ้างแรงงานเฉพาะช่วงสั้นๆ ก็มีได้เช่นกัน เช่น ค่าจ้างแรงงานดำนา เกี่ยวข้าว หรือฝัดข้าว ชาวนาจะใช้วิธีจ้างล่วนๆ ในกรณีต่อไปนี้

1. ชาวนาทราบว่าตนเองไม่มีเวลาไปปลดแรงให้ผู้อื่น
2. ชาวนาไม่สามารถหาแรงงานมาโซแรงในระยะเวลาที่ต้องการทำการผลิต
3. ครอบครัวชาวนามีทุนมากพอจะจ้างได้ โดยที่ตนอาจไปทำงานอย่างอื่น ไม่ต้องผูกพันกับงานนั้น

2. การเปลี่ยนแปลงของระบบค่าจ้าง

ระบบค่าจ้างในไชยานี้ สะท้อนเศรษฐกิจหลายระบบนิเวศที่อยู่ร่วมกัน แต่ละระบบกำหนดระบบค่าจ้างแตกต่างกัน ในบริบทวิถีคิดของการผลิตนั้นๆ ระบบค่าจ้างที่ควรกล่าวถึงคือ

1. ระบบค่าจ้างชั่วโมงในการผลิตข้าว
2. ระบบค่าจ้างรายวัน และจ้างเหมาในการผลิตข้าว
3. ระบบการต่อหูกของชาวประมง
4. ระบบการจ้างแรงงานต่างถิ่น และแรงงานต่างด้าว

1. ระบบค่าจ้างชั่วโมงในการผลิตข้าว

ระบบค่าจ้างในการผลิตข้าวของชาวนาไชยา คิดเป็นชั่วโมงแทนที่จะคิดเป็นวัน การคิดค่าแรงเป็นชั่วโมงนี้โดยปกติในเมืองไทยมีใช้น้อย จะใช้เฉพาะในระบบอุตสาหกรรมหรือในการทำงานล่วงเวลา ซึ่งผู้ว่าจ้างทราบว่าแรงงานมิได้ทำงานหน่วยครบวัน การที่

ระบบค่าจ้างในการทำนาของไชยาคิดหน่วยเป็นชั่วโมง มิได้หมายความว่ากำลังจะมีการคำนวณค่าแรงงานอย่างเข้มงวด แท้ที่จริงแล้วระบบการคิดค่าจ้างเป็นชั่วโมงนั้น สะท้อนให้เห็นว่า ชาวนาได้ถือเอาระบบโซแรงว่าเป็นแกนกลางแห่งการระดมแรงงานอยู่ ดังนั้นการจ่ายค่าจ้างจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีแรงงานส่วนที่เกินจากการโซโมง บนพื้นฐานของจำนวนผืนนาที่เท่ากัน การจ่ายค่าจ้างจะเกิดขึ้นโดยนำจำนวนชั่วโมงที่เกินคูณกับ 18 แม้ว่าค่าจ้างค่าจ้างชั่วโมงจะดูเป็นการไม่พออนปรนกับส่วนเกินของ

แรงงานเอาเสียเลย แต่ในสภาพความเป็นจริงนั้นกลับกัน เพราะการระดมการโซแรงได้นั้นต่างหากเป็นสิ่งที่ควรยกย่อง ในท่ามกลางทางเลือกที่ชาวนามีทางเลือกอื่น ซึ่งจ่ายแพงกว่าค่าตอบแทนที่ได้จากการทำนา เพราะเหตุว่าสุดท้ายแล้วผลตอบแทนของค่าจ้างใดๆ ที่จ่ายไปก็จะได้มาเพียงข้าวสำหรับกินเป็นอาหาร หรือใช้เลี้ยงเป็ด หาได้ก่อให้เกิดผลผลิตอันจะก่อให้เกิดการสะสมทุนสืบไปไม่ การช่วยเป็นแรงงานให้แก่กันและกันในการผลิตข้าว จึงเป็นความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจ รวมทั้งเป็นเหตุผลที่ชาวนาเลือกในการอยู่ร่วมกันมากกว่าอย่างอื่น

ปัจจัยแห่งระบบโซแรงที่สำคัญก็คือ การที่ชาวนารู้สึกว่าเขาเป็น ‘พวกเดียวกัน’ มีชะตากรรมร่วมกัน นอกเหนือไปจากคำว่าญาติแล้ว เขายังมีผลประโยชน์ได้เสียร่วมกัน สิ่งที่คนหนึ่งทำมีผลต่ออีกคนหนึ่ง ชาวนาไม่ใช่ผู้ผลิตซึ่งสามารถทำการผลิตโดยอิสระอย่างแท้จริง เพราะเนื้อแท้แห่งการทำนานั้นเป็นงานรวมหมู่ อีกทั้งยังเป็นการใช้ทรัพยากรแบบรวมหมู่อีกด้วย

“พื้นที่นาที่ติดต่อกัน เราต้องทำให้มันเหมือนกัน ไม่งั้นข้าวออกรวงไม่พร้อมกัน จะเกิดปัญหา ถ้าข้าวเรามันหนักไป มันออกหลังเพื่อน มันจะลืบ ต้องหาพันธุ์ข้าวที่ออกผลผลิตพร้อมกัน ถ้าของเราออกหลังเพื่อนประมาณ 20 วันขึ้นบน แนนอนเลย เม็ดจะลืบหมด เก็บเกี่ยวไม่ได้เลย

พอถึงหน้า เราก็ต้องขากันแล้วว่าจะเอาพันธุ์อะไรมาใช้ พอตกลงแล้วก็ทำให้เหมือนกัน ใครที่ไม่มีพันธุ์ก็หยิบยืมกัน (เอาไปปลูกก่อน พอได้ผลผลิตก็มาคืน ไม่คิดดอกเบี้ย)

พันธุ์ข้าวจะเก็บกันไว้เอง ข้าวที่เก็บเกี่ยวปีนี้ต้องเอาไปปลูกปีหน้า ถ้าเอามาปลูกปีนี้จะงอกไม่ดี”

(สมชาย บ้านเหี้ยด ต.ป่าเว)

2. ระบบค่าจ้างรายวัน และการจ้างเหมาในการผลิตข้าว

ถัดจากระบบโซแรงแล้ว ชาวนามีค่าใช้จ่ายแรงงานในการผลิตข้าวโดยการจ้าง ซึ่งหมายความว่า ชาวนาผู้นั้นไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะทำงานโซแรงกับญาติและเพื่อนบ้าน

ค่าจ้างในการผลิตข้าวขั้นตอนต่างๆ มีรายการที่เน้นงานในขั้นตอนสำคัญคือ ไถ ปักดำ และเก็บเกี่ยว งานที่เหลือทั้งหมด เช่น ใส่ปุ๋ย หว่านกล้า ดูแลน้ำ หาบ ตากข้าว เป็นต้น ชาวนาต้องทำเอง จะเห็นได้ว่าการจ้างงานในโร่นานั้น เอาเข้าจริงมิได้ปลดพันธนาการแห่งการลงแรงของชาวนา ชาวนายังคงมีงานต้องทำในโร่นาอยู่

การจ้างงานในลักษณะนี้มีข้อสังเกตว่า ชาวนานิยมจ้างแรงงานชาวนาต่างหมู่บ้าน ทั้งนี้ก็เพราะว่าชาวนาใช้วิธีการโซแรงสำหรับเพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกันและบ้านใกล้เคียง

การที่ชาวนานิยมจ้างแรงงานต่างหมู่บ้านมาในงานจ้างเหมานั้น มีเหตุผลแฝงอยู่ 2 ประการคือ

ค่าจ้างแรงงาน
ไถ + คราด 500-600 บาท/ไร่
นาดำ(ถอนกล้า) ไร่ละ 200 บาท
ปักดำ วันละ 150 บาท
เกี่ยวข้าว วันละ 3 ถัง
ไถ 250 บาท/ไร่

1. ชาวนาทราบดีว่าแรงงานในหมู่บ้านไม่พอเพียงที่จะช่วยทำงานในไร่นาในช่วงเวลานั้น หรือในจำนวนวันนั้นให้เสร็จลงได้ พวกเขาเชื่อว่าในช่วงดำนา ช่วงเก็บเกี่ยว เป็นช่วงที่ทุกคนทำเกือบพร้อมๆ กัน ดังนั้น แรงงานชาวนาจะขาดแคลนมาก ทางออกคือการจ้างแรงงานมาจากหมู่บ้านอื่น เช่น หมู่บ้านที่ตอนจ้างหมู่บ้านที่ลุ่ม หมู่บ้านที่ลุ่มจ้างหมู่บ้านบนที่ลุ่มด้วยกันที่มีการทำงานน้อยลง เพราะเป็นพื้นที่น้ำท่วมปลูกข้าวไม่ได้ เป็นต้น

2. การจ้างเหมา เป็นวิธีการของชาวนาผู้ซึ่งรู้ว่าตนไม่มีเวลาไปโซแรงกับเพื่อนบ้าน เพราะการโซแรงหมายถึงจะต้องไป "ปลดแรง" ทุกแรงงานที่มาช่วยเหลือจนครบ ดังนั้น การโซแรงจึงเป็นการผูกมัดกลุ่มโซแรงให้อยู่ในกติกาเวลาอันเดียวกัน ชาวนาชาวสวนผู้หันไปเน้นพนักงานในสวนหรืองานค้าขายแต่ยังต้องการทำนาอยู่ จำเป็นต้องใช้วิธีการจ้างเหมา ซึ่งในกรณีเช่นนี้ชาวนาชาวสวนควรจะจ้างแรงงานในหมู่บ้านห่างออกไปสักหน่อย เพราะในเมื่อการทำนากลายเป็นการจ้างเสียแล้ว ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและญาติก็อาจจะตีความได้ว่า ไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน

3. ระบบต่อหูของชาวประมง

นอกเหนือไปจากการจ้างในไร่นาที่ผลิตข้าวแล้ว ระบบต่อหูในการจ้างของชาวประมง เป็นอีกระบบหนึ่งที่ควรกล่าวถึง

ตามธรรมชาติของการทำการประมงชายฝั่งของชาวประมงขนาดเล็ก ผู้ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการประมงพุมเรียงมาถึงกว่า 200 ปี พวกเขาทำการประมงโดยไม่จำเป็นต้องมีค่าจ้าง ครั้วเรือเป็นหน่วยการผลิตเอง เรือประมงขนาดใหญ่และเทคโนโลยีการประมงสมัยใหม่ ได้เข้ามาเบียดขับพื้นที่

ของชาวประมงขนาดเล็ก และทำให้พวกเขาส่วนหนึ่งต้องพึ่งพาระบบทุนของผู้ถือทุนซึ่งเหนือกว่า

แต่การประมงนั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยความรู้เฉพาะทาง และมีความเสี่ยงสูง ดังนั้น ระบบการจ้างรายวันของการประมงจึงเกิดขึ้นได้ยาก ณ หมู่บ้านซึ่งชาวนาเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ชายฝั่งมาก่อน และพวกเขารู้ดีว่าผลตอบแทนแห่งงานประมงเป็นอย่างไร

ระบบการต่อทุ มีที่มาจากการที่เรือใหญ่และผู้เป็นเจ้าของเรือไม่สามารถจ้างแรงงาน หรือชาวประมงมาทำงานเป็น "ลูกน้อง" ในเรือได้ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดวิธีการ ต่อทุ หมายถึงชาวประมงหลายรายสามารถนำเครื่องมือการผลิตมาเกี่ยวทุ วางต่อจากเครื่องมือการผลิตของเจ้าของเรือ และทั้งสองฝ่ายก็ออกเรือไปด้วยกัน โดยชาวประมงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ แต่ตกลงว่าจะช่วยเหลืองานทุกอย่างบนเรือขณะอยู่ในทะเลเป็นการแลกเปลี่ยนข้อตกลงมีอยู่ว่า เจ้าของเรือวางลอบได้ 1,500 ลูก ชาวประมงวางลอบได้คนละ 130 ลูก แล้วแต่โชคว่าสัตว์น้ำจะเข้ามาติดในลอบของใคร **วิธีการต่อทุแบบนี้สะท้อนให้เห็นว่า แรงงานรับจ้างไม่ใช่ทางเลือกที่นำการผลิตไปสู่เป้าหมายเสมอไป การต่อทุจึงได้นำเอาหลักการของค่าจ้าง มาประสานกับค่าเช่า** กล่าวคือ ชาวประมงขนาดเล็กยอมรับค่าจ้างจากการเป็นแรงงานในรูปของการอาศัยเช่าพื้นที่และเครื่องมือของผู้เป็นเจ้าของเรือ ผลลัพธ์สุดท้ายค่าเช่าและค่าจ้างจะยุติธรรมหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับผลผลิตประมงที่ได้ในแต่ละครั้งของการออกเรือ

มีเรือเล็กบางลำอาจประสบความสำเร็จในการจ้างแรงงาน โดยตกลงแบ่งผลผลิตประมงในสัดส่วน 10-20% จากผลผลิตที่ได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว ในกรณีนี้ชาวประมงสมัครใจเลือก

ระบบการต่อทุไม่ใช่ภาพสะท้อนของการจ้างแรงงานที่ยุติธรรม หรือแสดงพลวัตอันสมดุลระหว่างผู้จ้างกับแรงงาน ระบบต่อทุเพียงแต่สะท้อนภาพความพยายามของชาวประมงขนาดเล็ก ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เป็นผู้ผลิตและบริโภคผลแห่งการผลิตนั้น แต่ในบัดนี้ชาวประมงต้องเลื่อนลงมาอยู่ในฐานะ ชาวประมงที่อยู่ในระบบพึ่งพา แม้จะเรียกไม่ได้ว่าเป็นระบบลูกจ้างก็ตาม

ด้วยเหตุนี้เราจึงได้พบว่า ในอำเภูปทุมเรียงยังคงมีเรือเล็กขนาด 3-4 วา อยู่นับร้อยลำ และมีชาวประมงขนาดเล็กผู้ซึ่งใช้เครื่องมืออย่างง่ายจำนวนมาก ถึงแม้ว่าชาวประมงจะได้เรื่อนี้มาด้วยการกู้หนี้ยืมสิน พวกเขา ก็พอใจที่จะเป็นเจ้าของเครื่องมือมากกว่าอื่น

“เรือ 7 วา ใช้ลูกน้อง 7 คน แต่ลูกน้องพากันมาซื้อเรือหมด เพราะไม่ชอบ การต่อต่อหู่ต่อได้สูงสุด 3 คน ข้อเสียคือต้องเป็นลูกน้อง อวนเราได้เราหมดก็จริง แต่อวนเก่า แก่ก็เป็นร้อยปี ลูกน้องแต่ละคนละ 25 ฟืน การต่อหู่ไม่จ่ายค่าน้ำมัน ถ้าไม่ต่อหู่เขาต้องจ่าย คินละ 200 บาท อาหารของเราต้องเตรียมไปเอง คล้ายกับเป็นค่าเช่า เรือลำหนึ่งได้อวนถึง 170-180 ฟืน อวน 25 ฟืน ได้ปู 10-15 กิโล กิโลละ 90 บาท บางคืนแย่มาก 90 ฟืนได้ 9 ตัว ก็มี ราคาปูถูก ได้ ๗๐๐ บาท พอคนต่อหู่จะต้องช่วยเก่าแก่ปล่อยอวน สาวอวน แกะปูออก จากอวน คนที่ต่อหู่เหมือนกันในพุมเรียง ถ้าไม่มีทุนมาซื้อเรือก็ต้องเป็นลูกน้อง หรือไม่ก็ต้องหาเองเอาตามชายฝั่ง”

ถ้าเรามีเรือเล็กหากินตามชายฝั่ง หาได้คินละ 40-50-100 บาท ก็ยังดี ไม่มีลูกน้องเราก็กินอยู่ได้ เราออกทะเลไม่ได้รอแต่ทะเลอย่างเดียว บางคนปลุกขนุน มะม่วง มะพร้าว บางคนอย่างบ้านนั้นเขาเลี้ยงเบ็ด 300 ตัว ลูกไปออกทะเล ได้ปลากระบอกแค่ 50-100 บาท หาตามชายฝั่ง ถ่อเอา พายเอา น้ำมันก็ไม่ต้องซื้อ อยู่ได้เหมือนกัน แถวแหลมทรายเลี้ยง เบ็ดกันตั้ง 10 ราย

(สมศักดิ์ มามทาน, ประกิจ พักทอง บ้านแหลมทราย ต.พุมเรียง)

บุญสม พักทอง หันมาออกเรือคนเดียวเพื่อประหยัดรายจ่ายทุกด้าน หลังจากออกเรือโดยมีลูกน้องแล้วยังขาดทุน

สุเทพ แอบมณี เขาต้องขายเรือเพราะทนภาวะขาดทุนไม่ไหว แล้วหันมารับจ้างทุกอย่างก็ยังมีชีวิตอยู่ได้ ดีกว่าการเป็นเจ้าของเรือ

ระบบต่อหู่ แม้ว่าจะเป็นความพยายามคลี่คลายความสัมพันธ์ของแรงงานให้มีดุลยภาพที่สองฝ่ายยอมรับได้ แต่ผลผลิตสัตว์ทะเลที่ตกต่ำลงมากโดยรวม กลับทำให้ชาวประมงทอดอวย เพราะมองไม่เห็นอนาคต มีชาวประมงเจ้าของเรือจำนวนไม่น้อยขายเรือทิ้ง เพราะแรงกดดันของต้นทุนที่สูงขึ้น ขณะที่ผลผลิตประมงลดลง สำหรับการประมงในสถานการณ์ที่ทรัพยากรมีจำกัดยิ่ง ผู้ลงทุนในการประมงไม่ใช่ผู้ผลิตที่มีความมั่นคง เขายืนอยู่บนงานที่ต้นทุนความเสี่ยงสูง สูงกว่าต้นทุนการผลิต ดังนั้นกำไรจากการจ้างแรงงานจึงไม่ใช่หนทาง "ได้" ที่สามารถเชื่อได้ว่าเขาได้เปรียบผู้อื่น ระบบการผลิตที่เกี่ยวกับการประมงในสถานการณ์เช่นนี้ ทั้งผู้ผลิตและผู้รับจ้างยืนอยู่บนชะตากรรมที่อาจจะ "ล้มลง" เพียงชั่วข้ามคืน

4. ระบบการจ้างแรงงานต่างถิ่น และแรงงานต่างด้าว

แรงงานที่ลุ่มน้ำไชยาต้องการมากที่สุดในปัจจุบัน น่าจะเป็นแรงงานสำหรับทำสวนยางพารา สวนปาล์ม และสวนผลไม้ บนเขตบุกเบิกปากหมากรอยต่อกับอำเภอท่าชนะ เพราะเหตุว่าพื้นที่เหล่านี้ถูกบุกเบิกโดยที่ประมาณกันว่า ไม่ต่ำกว่า 100,000 ไร่ พื้นที่ของตำบลปากหมากมี 300,000 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 44 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด การบุกเบิกป่าต้นน้ำครั้งนี้ไม่ใช้การเติบโตตามปกติของลุ่มน้ำไชยา เพราะแรงงานครอบครัวของไชยามีเพียง 8,532 ครอบครัว ซึ่งน่าจะน้อยกว่าครัวเรือนของตำบลปากหมากเพียงตำบลเดียว (การที่ยังยืนยันไม่ได้ว่าพลเมืองของเขตป่าต้นน้ำนี้มีจำนวนเท่าใดก็เพราะว่ายังมิได้มีการสำรวจจำนวนประชากรแน่ชัด และแน่ใจได้ว่ามีผู้ซึ่งยังมิได้มีบ้านเลขที่จำนวนมาก เนื่องจากยังอาศัยทะเบียนบ้านเดิมในเขตเดิมก่อนย้ายถิ่น)

คนกรีดยาง

การขยายตัวของลุ่มน้ำที่ผิดปกตินี้ ไม่อาจเป็นไปได้ถ้าไม่อาศัยแรงงานต่างถิ่น ด้วยเหตุนี้ ผู้บุกเบิกป่าต้นน้ำจึงจ้างแรงงานจากภาคอีสาน และแรงงานพม่าจำนวนมาก เพื่อดูแลพื้นที่การผลิตใหม่ ซึ่งเต็มไปด้วยความเสี่ยง และห่างไกลจากเมือง อีกทั้งยังไม่มีระบบพื้นฐานใดๆ รองรับผู้ย้ายถิ่น เช่น ถนน โรงเรียน โรงพยาบาล

ค่าจ้างแรงงานของผู้มาใหม่จากภาคอีสานไม่ใช่ค่าจ้างรายวัน ไม่มีใครยอมรับค่าจ้าง 150 บาทในพื้นที่และการงานที่ต้องบุกเบิกใหม่หมดเช่นนั้น ดังนั้นระบบค่าจ้างของปากหมากจึงเป็นระบบแบ่งผลประโยชน์ เช่น ตัดยางแบ่งครึ่ง เป็นต้น จะมีก็แต่แรงงานจากพม่าและมอญเท่านั้น ที่ยังยอมรับค่าจ้างรายวันหรือค่าจ้างเหมา อันเนื่องมาจากไม่มีทางเลือกอื่น

โรงสีกาแฟ

ชาวอีสานผู้ซึ่งเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเขตบูกเบิกนี้ ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงฐานะตนเองจากผู้รับจ้างหรือแรงงานมาเป็นเจ้าของสวน โดยการสะสมเงินซื้อที่ดินในเขตป่าบ้าง และในที่สุดตำบลปากหมากโดยเฉพาะที่หมู่บ้านห้วยตาหมิงก็ประกอบด้วยหมู่บ้านที่มีสมาชิกเป็นชาวอีสานกระจายอยู่ทั่วไป

หมู่บ้านป่าอ้อย ต.โมถ่าย นี้ ทุกหลังคาเรือนมีสวนยางอย่างน้อย 10 ไร่ คนที่มีมากมีถึง 500 ไร่ ระดับกลางๆ ก็จะมีราว 30 ไร่ คนที่มีมากกว่า 100 ไร่ขึ้นไปมีราว 20 คน แรงงานพม่าและมอญในหมู่บ้าน (ที่จริงคือในสวนยาง) มีอย่างน้อยก็ประมาณ 1,000 คน ชาวบ้านนิยมจ้างแรงงานพม่าและมอญก็เพราะว่าค่าจ้างถูกกว่า ค่าตัดยางแบ่งกันเป็นสัดส่วน เจ้าของสวน : คนตัดยาง 6 : 4 ถ้าเป็นคนอีสานค่าจ้างจะเป็น 5 : 5

การบุกเบิกป่าปากหมาก อาจจะยังไม่มีคำถามเรื่องที่มาของแรงงาน ตราบเท่าที่แรงงานต่างด้าวทยอยเข้ามาอยู่ในเขตนี้อย่างต่อเนื่อง ปัญหาอาจมีมาในอนาคต เมื่อนโยบายของรัฐต่อแรงงานรับจ้างต่างด้าวเปลี่ยนแปลงไป เพราะสวนยางและสวนผลไม้ที่บุกเบิกไว้ ซึ่งมีใช่เป็นของชาวบ้าน (ไม่ว่าภาคใต้หรือภาคอีสาน) นั้น มีจำนวนมิใช่น้อย หน่วยการผลิตของเขตนี้มืองค์ประกอบการจ้างแรงงานต่างด้าวสูงมาก ซึ่งหมายถึงความไม่มั่นคงของเขตการผลิตในอนาคต

อันที่จริงแล้วพื้นที่ปากหมากเป็นเขตป่าต้นน้ำที่มีคุณค่าสูง มีศักยภาพสูง แต่การเริ่มต้นใช้ประโยชน์นี้คล้ายกับเป็นการจัดการ หรือการเกิดขึ้นใหม่ของเขตเศรษฐกิจใหม่ ที่ไม่ต่อเชื่อมอะไรเลยกับเศรษฐกิจเดิม ซึ่งอยู่อยู่บนที่ราบลุ่มและชายฝั่งทะเล การเติบโตของปากหมากกล่าวในบางด้าน คล้ายกับเป็นการเสื่อมลงของพื้นที่ราบลุ่มน้ำและชายฝั่ง

บทที่ 5

ทางเลือกเศรษฐกิจยังชีพและเศรษฐกิจธรรมชาติ

1. ระบบเศรษฐกิจจากการล่า เก็บ และเด็ด
2. การทำข้าวไร่บนที่สูง และการผลิตข้าวพื้นเมือง
3. การเลี้ยงเป็ดและไข่เค็มไชยา

บทที่ 5

ทางเลือกเศรษฐกิจยังชีพ และเศรษฐกิจธรรมชาติ

ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มน้ำไฮยา ซึ่งมองเห็นจากตัวเลขระดับบนสามารถพิจารณาจากการผลิตข้าว สวนยางพารา สวนปาล์ม สวนกาแฟ หรือสวนผลไม้ และการประมงได้ ผลผลิตของระบบเหล่านี้จะแสดงตัวเลขผลแห่งการประกอบการผลิตชัดเจน วัดและประเมินผลได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเป็นระบบเศรษฐกิจที่ใช้แรงงาน การลงทุนรวมทั้งใช้พื้นที่ต่อเนื่องขนาดใหญ่ มองเห็นได้ชัดเจนทั้งจากทางกายภาพและสถิติ จึงเป็นการง่ายที่จะกล่าวถึงสถานะและความเปลี่ยนแปลงของภาคการผลิตดังกล่าว การประเมินฐานะทางเศรษฐกิจการเกษตรของท้องถิ่นและของประเทศก็มักจะประเมินโดยอาศัยดัชนีเหล่านี้

แต่ที่จริงแล้วเศรษฐกิจหรือการผลิตไม่ได้ปรากฏตัวแบบนี้เสมอไป ความเข้าใจของชาวไร่ ชาวนา ชาวสวน ต่อระบบนิเวศ จะทำให้เขาสามารถผลิตและแปรรูปผลผลิตจากธรรมชาติได้อย่างหลากหลาย ภาพของการผลิตไม่ปรากฏตัวออกมาแบบมหภาคที่ง่ายต่อความเข้าใจ และบ่อยครั้งไม่สามารถเปรียบเทียบข้อมูลตัวเลขต่อหน่วยพื้นที่ได้ เศรษฐกิจเหล่านี้จึงมักอยู่นอกบัญชีประชาชาติ นักภูมิศาสตร์สมัยใหม่เริ่มมีความเห็นไปในทำนองเดียวกันแล้วว่า การรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของเขตต่างๆ ในโลกตามความเป็นจริง ทำได้อย่างเชื่องช้าและก็ตกลงกันไม่ได้ว่าจะเอาเกณฑ์อะไรเป็นตัวจัดระบบเศรษฐกิจและอันที่จริงเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมา ประชากรของโลกร้อยละ 50 ยังอยู่นอกระบบการแลกเปลี่ยนมิได้ใช้เงินเป็นเครื่องมือด้วยซ้ำไป ที่น่าเศร้าก็คือ เมื่อ BJ. L. Berry นักภูมิศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยชิคาโกได้ลองพล็อตตำแหน่งของประเทศที่ถูกจัดอันดับว่าด้อยพัฒนาและพัฒนาแล้ว ลงบนกระดานกราฟ เขาได้พบว่าประเทศด้อยพัฒนาก็คือประเทศที่มีค่าทางด้านเทคโนโลยีต่ำ ขาดการพัฒนาด้านการคมนาคมขนส่ง ใช้พลังงานน้อย มีบริการด้านโทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ และการแพทย์สมัยใหม่ต่ำ ติดต่อกับโลกภายนอกน้อย เป็นต้น

เศรษฐกิจของกลุ่มน้ำไฮยาก็เช่นเดียวกันกับระบบเศรษฐกิจ ณ ระดับประเทศ กล่าวคือ การผลิตข้าว การทำสวนยาง สวนปาล์ม หรือสวนผลไม้ เหล่านี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจระดับบนที่อธิบายได้ หรือเห็นชัดทางกายภาพและจากการบันทึกสถิติตัวเลขและการสำรวจ แต่แท้จริงยังมีเศรษฐกิจอื่นๆ ซึ่งดำรงอยู่ในระบบชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการผลิต การเลี้ยงตนเอง และการสะสมทุน

เศรษฐกิจที่จะกล่าวถึงนี้ประกอบด้วย

1. ระบบเศรษฐกิจจากการล่า เก็บ และตัด
2. การทำข้าวไร่บนที่สูง และการผลิตข้าวพื้นเมือง
3. การเลี้ยงเป็ดและไข่เค็มไชยา

1. ระบบเศรษฐกิจจากการล่า เก็บ และตัด

ระบบการผลิตโดยอาศัยการล่า เก็บ และตัด นั้น มีที่มาจาก 2 สิ่งประกอบกัน คือ 1) ระบบธรรมชาติยังผลิตซ้ำผลผลิตจากธรรมชาติเองอย่างต่อเนื่อง และ 2) มนุษย์มีความรู้ ความเข้าใจ และมีความสนใจหรือพร้อมที่จะใช้เวลาสำหรับการทำงานนั้น

ลุ่มน้ำไชยานั้นถือได้ว่าเป็นเขตที่มีระบบนิเวศที่มีความหลากหลายมากลุ่มน้ำหนึ่ง เพราะประกอบไปด้วยภูมิศาสตร์ที่ต่อเนื่องกัน ตั้งแต่ภูเขา เรื่อยลงไปจนถึงที่ราบลุ่มและชายฝั่งทะเล ด้วยเหตุนี้จึงมีผลผลิตจากธรรมชาติ รวมทั้งผลผลิตจากพืชพื้นเมืองที่กระจายพันธุ์ ผลิตซ้ำตัวเอง หลังจากที่มีอาการเพาะปลูกโดยชุมชน ซึ่งสืบทอดการผลิตบนเขตนี้ต่อเนื่องกันมานานหลายร้อยปี และในที่สุดก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศตามธรรมชาติไป

1) ผลผลิตจากระบบนิเวศป่าต้นน้ำและป่าชายเลน

นอกจากลุ่มน้ำไชยาจะมีระบบนิเวศอันหลากหลายแล้ว ลุ่มน้ำนี้ยังมีที่ตั้งอยู่บนเนื้อที่อันประกอบด้วยพื้นที่ป่าและห้วย หนอง คลอง บึง ถึง 250,699 ไร่ นั่นคือเกือบ 1 ใน 3 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด ลักษณะภูมิศาสตร์เช่นนี้เอื้ออำนวยให้ชุมชนดำเนินชีวิตการผลิตยึดโยงผูกพันกับธรรมชาติ อาศัยเงื่อนไขของผืนแผ่นดิน ทรัพยากรธรรมชาติภูมิอากาศ และการหมุนเวียนของฤดูกาล เป็นแกนหลักแกนหนึ่งในการกำหนดการใช้แรงงาน และใช้เวลาในการทำการผลิตของครอบครัว

พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ป่า ห้วย หนอง คลอง บึง
628,750	250,699

ต้นไม้ใหญ่ในป่าต้นน้ำปากหมาก

ป่าเลนน้ำเค็มและป่าชายหาด

นาพรุ

ขอให้พิจารณาดูพื้นที่ป่าทั้ง 3 ประเภทด้านซ้ายมือนี้

ภาพที่ 1 คือป่าไม้ทั่วไป

ภาพที่ 2 คือป่าเลนน้ำเค็มและป่าชายหาด

ภาพที่ 3 คือนาพรุ

ป่าและพื้นที่ทั้งสามชนิดนี้กระจายอยู่ในตำบลและหมู่บ้านของลุ่มน้ำ ชุมชนเป็นเจ้าของและใช้ทรัพยากรเหล่านี้ ในรอบ 200-300 ปีที่ผ่านมาชุมชนลุ่มน้ำมีชีวิตอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรมากจนเหลือที่จะใช้ได้หมดสิ้น ทรัพยากรเริ่มเสื่อมโทรมลงด้วยเหตุผลที่สำคัญจาก 1) การเปิดเขตป่าต้นน้ำ 2) การทำนาถ้ำ และ 3) การประมงที่ใช้เทคโนโลยีอันเกินขอบเขตที่เหมาะสม

แม้ทรัพยากรจะค่อยๆ เสื่อมลงบางด้าน แต่องค์ความรู้และแบบแผนชีวิตที่ยึดโยงแน่นแฟ้นกับผืนแผ่นดิน ทรัพยากร ภูมิอากาศและการหมุนเวียนของฤดูกาล ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ แรงกดดันจากการที่ต้องปรับตัวเข้ากับโครงสร้างใหม่นี้ ก็ยิ่งเร่งเร้าให้ชาวนาแสวงหาหรือยืนหยัดอยู่กับหลักประกันที่เสี่ยงน้อยที่สุด และพึ่งตนเองมากที่สุด แม้ว่าในบางแง่ชาวนาชาวสวนและชาวประมงจะทดลองวิถีทางใหม่อยู่ก็ตาม

การมีป่าหรือไม่มีป่า ลำพังตัวมันเองไม่ได้บ่งชี้หรืออธิบายวิถีการผลิตของมนุษย์ มีผู้คนเป็นอันมากที่อยู่กับป่าโดยไม่รู้จักป่าเลย โดยเฉพาะในเขตเทคโนโลยีก้าวหน้าและเขตท่องเที่ยว ดังนั้น สิ่งที่ต้องสนใจก็คือ ชุมชนยังรู้จักป่าแค่ไหน และเขาได้ใช้ประโยชน์จากป่าหรือไม่

ตารางในหน้าถัดไปเป็นผลมาจากการสำรวจหมู่บ้านจำนวน 54 หมู่บ้าน และได้พบว่าชุมชน 34 หมู่บ้านอยู่ใกล้กับเขตป่า ยังใช้ประโยชน์จากป่า หลายพื้นที่กำลังฟื้นฟูอนุรักษ์ป่า ขณะที่บางพื้นที่สร้างป่าของชุมชนขึ้นเอง นอกจากป่าแล้วยังมีทุ่งเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

ขอให้พิจารณาดูตารางข้างล่างนี้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าจากตัวอย่างรายการพืชที่เก็บ เด็ด และหาเอาตามธรรมชาติ ได้พบว่ามีกระจายอยู่ในลักษณะภูมิศาสตร์หรือพื้นที่ 16 แบบ อันประกอบด้วย ป่า ป่าชายเลน ริมคลอง ชายทุ่ง ในนา ในพื้นที่สาบ ในทุ่ง และป่าพรุ เป็นต้น ในบรรดารางรายชื่อพืชที่ชาวบ้านทุกเขตเก็บ เด็ด และหาได้จากธรรมชาตินั้น ปรากฏว่ามีรายการพืชที่ชาวบ้านยังใช้บริโภค และมีอยู่ในธรรมชาติรวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนถึง 63 รายการ ตั้งแต่พืชกินใบ กินหัว กินราก ยอด ลำต้น นอกจากนี้ยังมีรายชื่อว่าน 3 ชนิด อันได้แก่ ว่านน้ำรัก ว่านโสม ว่านเสือโคร่ง และเห็ดอีก 8 ชนิด คือ เห็ดแครง เห็ดโคน เห็ดทุ่ง เห็ดเผาะ เห็ดไผ่ เห็ดเสม็ด และเห็ดหูลิง

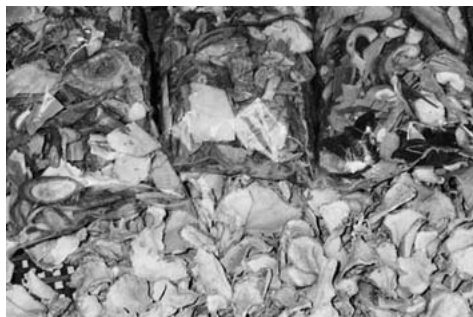
พืชอาหารที่เก็บ เด็ด และหาได้จากธรรมชาติและจากป่า โดยไม่ต้องปลูก			
ชื่อพืช	แหล่งที่เก็บ	ช่วงเวลาที่ได้	การใช้ประโยชน์
1. กระชาย	ป่า	ตลอดปี	แกง
2. กระถิน	ป่าข้างบ้าน (ใครเก็บก็ได้)	ตลอดปี	ผักเหนาะ
3. กัลยเหื่อน	ป่า	ตลอดปี	แกง
4. ชีเหล็ก	ป่า, คั่นบ่อปลา	ตลอดปี, ฤดูฝน	แกง
5. คอกิว	ลำห้วย	ตลอดปี	ใบ-รักษาโรคกระเพาะ
6. คอญเห่า	ป่า	ตลอดปี	
7. คูด	ป่า	ตลอดปี	กินลูก
8. จาก	ป่าชายเลน	ธค.	ลูกกินเป็นของหวาน
9. ชะมวง(ส้มวง)	ป่า, สวนยาง	ฤดูฝน	ยอด-ต้มส้ม, แกงส้ม
10. แชะ	ป่า	หลังฤดูฝน	กินยอด
11. ตำลึง	ริมรั้ว, ป่า	ฤดูฝน	แกงเลียง
12. แด้ว	ในไร่ที่มีหญ้าคา	ฤดูฝน	ยอด-ผักจิ้ม
13. ทองหลาง	ริมทาง, ริมคลอง	ตลอดปี	กินยอด
14. ทือ	ป่า	ตลอดปี	หัว-แกง
15. ธีม้ง	ป่า	ฤดูฝน	ยอด-ผักเหนาะ
16. บัวตุม	ป่า	เดือนกุมภาพันธ์	ยาสมุนไพร
17. บัวนางกวัก	นา	เดือนหก-สิบสอง	กิน
18. บัวบก	คันนา	ตลอดปี	ยำ, ผักจิ้ม
19. บุก	สวนมะพร้าว	ทั้งปี	ก้านใบ-แกงส้ม
20. ผักกระเจต	คลอง, หนอง, บึง	ตลอดปี	แกงส้ม
21. ผักกูด	ป่า	ตลอดปี	ผัด, ลวกกะทิ
22. ผักเกล็ด	ในนาที่น้ำไม่แห้ง	ฤดูฝน	กิน
23. ผักชีล้อม	ในห้วย	ตลอดปี	ผักเหนาะ
24. ผักตบ	นา	เดือนแปด-สิบสอง	ดอก-แกงส้ม
25. ผักตุม	ชายทุ่ง	เดือนหก	แกง
26. ผักบุง	ในนา, สระน้ำ, คลอง, บึง	ตลอดปี	แกง, ผัด, ผักจิ้ม
27. ผักภูมิ	ป่า, ชายทุ่ง	ฤดูฝน, มีค.-พค.	ยอด-แกงเลียง, ลวกกะทิ
28. ผักริน	นา	กย.-ตค.	กิน

พืชอาหารที่เก็บ เด็ด และหาได้จากธรรมชาติและจากป่า โดยไม่ต้องปลูก			
ชื่อพืช	แหล่งที่เก็บ	ช่วงเวลาที่ได้	การใช้ประโยชน์
29. ผักแว่น	คันนา, ป่า	ตค.-ธค	จิ้มน้ำปลา, ยำ, ผักจิ้ม
30. ผักหนาม	ริมคลอง, ริมห้วย	ทั้งปี	(ยอด)แกงส้ม, ดอก, ลวก
31. ผักหวาน	ป่า	ตลอดปี	แกงเลียง
32. ผักเหลียง	ป่า	มย.-กค.	ยอด-แกงเลียง, ลวก, ต้มกะทิ
33. พาโหม	ป่า	ตลอดปี	ข้าวต้ม, ผักเหนาะ
34. มะกอก	ในหมู่บ้าน, ชายป่า	ฤดูฝน	ยอด-ผักจิ้ม
35. มะขาม	ป่า	ตลอดปี	แกง-ยอดผัก
36. มะตูม	ป่า	ตลอดปี	ยาสมุนไพร, น้ำมะตูม
37. มะม่วงหิมพานต์	ป่า, ตามสาบ	หลังฤดูฝน	ยอด-ผักเหนาะ
38. มะอี	ป่า	ตลอดปี	ตำน้ำพริก
39. มันปู	ป่า	ตลอดปี	ยอด-ผักเหนาะ
40. เม่าเหล็ก	ป่าที่ทำการเกษตร	ตลอดปี	ดอกเหล้า
41. แมะ	ป่า	ตลอดปี	ยอด-ลวกจิ้มน้ำพริก
42. ยอ	ริมทาง, คันนา	ตลอดปี	แกง, ทำห่อหมก
43. ลำเพ็ง	ป่า, ริมคลอง	ฤดูฝน	ยอด-แกงเลียง, ผักจิ้ม
44. ลำแพน	ป่าชายเลน, ริมคลอง	ฤดูฝน	แกงส้ม
45. เล็บรอก	ป่า	ตลอดปี	กินกับขนมจีน
46. วานน้ำรัก	ป่า	ตลอดปี	ดอกเหล้า
47. วานเสือโคร่ง	ป่าที่ทำการเกษตร	ตลอดปี	ดอกเหล้า
48. วานโสม	ป่าที่ทำการเกษตร	ตลอดปี	ดอกเหล้า
49. สากปุด	ป่า, นา, สวนยาง	ตลอดปี	แกงไตปลา, ลวก
50. เสม็ดขุ่น	ริมทุ่ง	ฤดูฝน	ยอด-ผักจิ้ม
51. เสม็ดแดง	ในป่า, ในสวน	ฤดูฝน	ยอด-ผักจิ้ม
52. ไล่ด้ง	ริมห้วย, ริมคลอง, ในนา	ตลอดปี, ฤดูฝน	แกงเลียง, ผักจิ้ม, ตำน้ำพริก
53. หน่อตง	ป่า	ฤดูฝน	แกง, ดอก
54. หมอง	ป่า	ตลอดปี	กินใบ
55. หลุมพี	ป่าพรุ	ฤดูฝน	ลูก-แทนมะนาว, ดอกเป็นส้มดอง
56. เห็ดครึ่ง	ชายทุ่ง	พ.ค.	แกงจืด
57. เห็ดแครง	ป่า, ดอยางที่ตัดแล้ว, ต้นยางที่ตายจนแห้งสนิท,	กย.-ธค	แกงกะทิ, ผัด, แกงคั่ว, ห่อหมก
58. เห็ดโคน	ป่า	ฤดูฝน	แกง
59. เห็ดทุ่ง	กลางทุ่งนา	พ.ค.	แกง, ผัด
60. เห็ดเผาะ	ป่า	ตลอดปี	แกง ผัดต้ม
61. เห็ดไข่	ป่า	ฤดูฝน	แกง ผัด
62. เห็ดเสม็ด	ป่า	ตลอดปี	แกง ผัด
63. เห็ดหูลิง	ป่า	ฤดูฝน	แกง ผัด

เนื่องจากกลุ่มน้ำไชยาพุมเรียงมีเขตติดต่อกับทะเล และมีลำคลองจำนวนมาก ดังนั้น ปลาน้ำจืด สัตว์น้ำกร่อย และสัตว์ทะเลที่ชาวบ้านหาได้ด้วยวิธีง่ายๆ ไม่ซับซ้อน จึงมีเป็นจำนวนถึง 42 ชนิด

การเก็บของป่า

รายการของป่านั้น ครึ่งหนึ่งในอดีตเคยเป็นสินค้าออกสำคัญมากของประเทศไทย อันที่จริงปัจจุบันนี้ก็ยังคงสำคัญอยู่ แต่การซื้อ-ขายมิได้ทำกันอย่างเปิดเผยอีกต่อไป เขตป่าต้นน้ำไชยาเป็นแหล่งสมุนไพรที่สำคัญแหล่งหนึ่ง เพราะเป็นป่าเปิดใหม่ ถ้าไม่มีนโยบายแนวเขตการเก็บสมุนไพรอาจเป็นไปอย่าง “ล้างผลาญ” และในที่สุดก็อาจผลิตซ้ำตัวเองไม่ทันต่อการใช้อีกต่อไป

ยาสมุนไพรเก็บจากป่าปากหมาก

หมอยาสมใจ โสมจันทร์ แห่งบ้านยางโพรง ต. ปากหมาก

ดอกบัวตูม

พื้นที่ป่าปากหมาก ณ ต้นน้ำไชยา เป็นแหล่งที่มีสมุนไพรมากแหล่งหนึ่ง และพบดอกบัวตูมได้ทั่วไปในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ดอกบัวตูมนี้เป็นพืชที่หายากมาก พบได้ไม่กี่แห่งเท่านั้นในป่าเมืองไทย เมื่อดอกบานจะมีเสียงดังตูมก่อนแล้วจึงจะบาน เมื่อดอกบานสัตว์ป่าหลายชนิดจะพากันมาแย่งกินน้ำที่อยู่ในดอก ชาวบ้านนิยมนำมานำมาทำอาหารหันตากแห้งแล้วเอาดองเหล้า หรือเข้าเครื่องสมุนไพร ดอกบัวตูมดอกหนึ่งราคาประมาณ 200-300 บาท และต้องสั่งจองไว้เพราะดอกบัวตูมจะออกเฉพาะช่วงสั้นๆ ในเดือนกุมภาพันธ์เท่านั้น

ดอกบัวตูม ตอนจะบานเสียงดังตูมแล้วจึงจะบาน

พื้นที่ป่าไม้	
ตำบล	ป่าไม้
1. ป่าเว	9,040
2. เวียง	808
3. โมถ้าย	7,576
4. ปากหมาก	263,384
5. เลม็ด	1,163
6. ทุง	198
7. ตลาดไชยา	220
8. ตะกรบ	78
9. พุมเรียง	13
282,480	

ตลาดเช้าไชยา

- จำนวนแม่ค้า 120-140 คน (จำนวนแต่ละวันไม่เท่ากัน)
- ผู้ขายสินค้าจากธรรมชาติ 46 คน
- รายการสินค้าจากธรรมชาติของไชยา 56 รายการ

(สำรวจ 5 ครั้ง ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2545)

พื้นที่
1. ป่า
2. ป่าชายเลน
3. สวนยาง
4. ริมรั้ว
5. ในไร่ที่มีหญ้าคา
6. ริมคลอง
7. คันนา
8. ในสวนมะพร้าว
9. หนอง คลอง บึง
10. ในนาที่น้ำยังไม่แห้ง
11. ในห้วย
12. ในนา
13. ชายทุ่ง
14. ในพื้นที่สาบ
15. ป่าพรุ
16. กลางทุ่งนา

ความรู้และความเข้าใจในการใช้พื้นที่ป่าของหมู่บ้านทั้ง 9 ตำบลด้านซ้ายมือ มาจากการมีชีวิตร่วมกับป่าชายเลน ท้องนา ในห้วย บนภูเขา ในสวนผลไม้ การใช้ชีวิตร่วมอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่ธรรมชาติ เป็นปัจจัยหลักทำให้เรียนรู้ว่าสิ่งใดเป็นอาหาร สิ่งใดเป็นสิ่งใช้ประโยชน์ สิ่งใดเป็นที่มาของ ยารักษาโรค ในการสำรวจการเก็บ เด็ด และล่าของชุมชนนี้ ยังได้พบว่าครอบครัว สามารถเอ่ยชื่อพืช สัตว์ ที่เขาเก็บ เด็ด และล่า ครอบครัวละอย่างน้อย 20 รายการขึ้นไป ในตลาดเช้าไชยามีพืชผักธรรมชาติและสัตว์ ที่มาจากธรรมชาติถึง 56 รายการ ในการสำรวจ 5 ครั้ง ระยะเวลา 3 ปี จาก พ.ศ. 2543-2545 การที่ตลาดเช้าไชยาส่งสะท้อนให้เห็นภาพสินค้าที่มาจากธรรมชาติ และล่าจำนวนมาก ซึ่งให้เห็นว่าคนยังสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด และตลาดของชุมชนยังเป็นตลาดของเขาเองอยู่ เพราะมีสินค้า

บ้านหลังนี้และเกือบทุกหลังที่มีอายุ 20 ปี ขึ้นไป ในไชยาล้วนแต่ทำจากไม้เคี่ยม

ป่าไม้เคี่ยมที่ชุมชนยังรักษาไว้

นำเข้าเป็นรายการรองลงไป แม่ค้าจำนวน 46 คนเป็นผู้ขายสินค้าธรรมชาติเหล่านี้ จากผู้ขายรวมทั้งสิ้น 120-140 คน ในแต่ละวัน

ป่าเคี่ยมรอบบ้าน

ไม้เคี่ยม มีบทบาทอย่างสูงต่อการปลูกสร้างบ้านเรือน นับเป็นเวลามากกว่า 200 ปี ที่ชาวนาจดจำได้ว่า บ้านเรือนและยุ้งข้าวทำจากไม้เคี่ยม ซึ่งขึ้นได้ดีในเขตติดต่อกับชายฝั่ง ชาวนาไชยาก็นิยมสว่นป่าเคี่ยมใกล้บ้านไว้ เพื่อเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติและมีไม้ไว้ใช้ แม้ในปัจจุบัน ชาวนานำไม้เคี่ยมมาปลูกไว้รอบๆ บ้าน หลังบ้าน ตามที่ว่างต่างๆ ไม้เคี่ยมยังใช้ประโยชน์สำหรับป้องกันน้ำตาแลบุด เวลาทำน้ำตาแลบมะพร้าวชาวนาต้องใส่ไม้เคี่ยมชิ้นเล็กๆ ลงไปในกระบอกที่ใช้รองน้ำตาแลบทุกครั้ง

น้ำตาลจากมะพร้าว

มะพร้าวมีบทบาทสำคัญเช่นกันในกลุ่มน้ำชยา สวนหลังบ้านของชยามิต้นมะพร้าวคนละไม้ต่ำกว่า 30-40 ต้นขึ้นไป ริมทะเลมีการปลูกมะพร้าวกันมาก ชาวนาไม่เพียงแต่ปลูกมะพร้าวแต่ยังแปรรูปทำน้ำตาลจากมะพร้าวใช้เองและขายด้วย ขอให้สังเกตจากตัวเลขในตารางข้างล่างนี้ ตำบลทุ่งและตะกรบอันเป็นรอยต่อกับชายฝั่งทะเล และเขตชายฝั่งทะเล มีการปลูกมะพร้าวสูงสุด ทั้งนี้ก็เพราะความเหมาะสมของระบบนิเวศ

พื้นที่ปลูกมะพร้าว	
ตำบล	มะพร้าว
1. ป่าเว	1,530
2. เวียง	1,293
3. โมถ่าย	580
4. ปากหมาก	576
5. เลม็ด	1,982
6. ทุ่ง	2,339
7. ตลาดชยา	638
8. ตะกรบ	6,558
9. พุมเรียง	2,670
18,166	

มะพร้าว-น้ำตาลจากมะพร้าว

มะพร้าว-น้ำตาลจากมะพร้าว

สถิติมะพร้าว

ต้นมะพร้าวในกลุ่มน้ำชยา	18,166	ไร่
ผลผลิตต่อปี ประมาณ	7,000,000	ผล
รายได้โดยประมาณต่อปี	35,000,000	บาท
(คิดจากราคาผลละ 5 บาท)		
ผลผลิตมะพร้าวที่ประเมินเป็นสถิติยาก		
1. ทางมะพร้าว	- ไม้กวาด	
2. คอมะพร้าว	- อาหาร	
3. น้ำตาลจากมะพร้าว	- น้ำตาล	
4. ใบมะพร้าว	- ปกคลุมเพิง แปลงเพาะ ฝ้ายบ้าน	
5. ต้นมะพร้าว	- สะพาน ทางเดิน หน้ำ บ้านเรือน	

ขอให้สังเกตดูรายการผลผลิตมะพร้าวข้างมือนี การประเมินสถิติมะพร้าวได้เฉพาะจากผลมะพร้าว สถิติแบบนี้ไม่ตรงกับความเป็นจริง ชาวบ้านกลุ่มน้ำชยาใช้คอกมะพร้าวเป็นอาหารหลัก ใช้ทางมะพร้าวทำไม้กวาด ใช้ใบมะพร้าวทำฝ้ายบ้าน วัสดุปกคลุมเพิงหรือแปลงเพาะต่างๆ รวมทั้งทำน้ำตาลจากมะพร้าว แต่ยากที่จะประเมินผลผลิตเหล่านี้ออกมาเป็นตัวเลข

ถ่าน กระสอบละ 200.- (ป่าทุ่งท่าเนียน)

พื้นที่ป่าพรุ	
ตำบล	มะพร้าว
1. ป่าเว	421
2. เวียง	-
3. โมถ่าย	163
4. ปากหมาก	-
5. เลม็ด	762
6. ทุ่ง	2,420
7. ตลาดไชยา	-
8. ตะกรบ	351
9. พุมเรียง	-
4,117	

เศรษฐกิจเผาถ่านจากไม้เสม็ด

ตำบลทุ่ง บ้านนาแค เป็นพื้นที่น้ำเค็มขึ้นถึง มีป่าเสม็ดทุ่งท่าเนียน ซึ่งมีพื้นที่เกือบ 2,000 ไร่ ไม้เสม็ดจากป่านี้ใช้เผาถ่านได้ดี ชาวบ้านใช้เผาถ่านมากกว่า 100 ปีแล้ว

“ป่าถนอม หีตนาแค อายุ 65 ปี เผาถ่านเป็นอาชีพมาตั้งแต่ครั้งที่พ่อแม่สอนให้ทำ ไม้เสม็ดนี้ตัดมากจากเขตป่าทุ่งท่าเนียน ขนลงเรือมาแล้วขนใส่รถเข็นเข็นกลับบ้านอีกทอดหนึ่ง หรือบางทีก็จ้างรถบรรทุกมา

“ป่าไปตัดไม้เสม็ดทุกวัน ตัด 3 วัน ปอก 3-4 วัน อาทิตย์หนึ่งเผาครั้งหนึ่ง เตาหนึ่งเผาได้ 5 กระสอบ วันหนึ่งตัดไม้มาสัก 1 รถเข็น เดือนหนึ่งก็เผา 10 กระสอบ พวกชาวบ้านจากเขาพนมแบก ทำฉาง พวกจัดงานแต่งงาน งานบวช ต้องซื้อ ที่สำคัญต้องใช้ถ่านเผาศพ ศพหนึ่งก็ 1 กระสอบ”

ป่าไม้เสม็ดนี้มีพวคนายทุนนอกหมู่บ้านพยายามจะมาเอาเป็นของส่วนตัวของเขา ชาวบ้านก็ไม่ยอม พวกมีอิทธิพลก็เป็นแบบนี้ แต่พวกเราไม่ยอมแน่นอน”

ป่าเสม็ดเป็นพืชที่งอกเร็ว โคนต้นงอกขึ้นเป็นร่อย จนแน่นไปหมด เราจึงมีไม้เสม็ดเผาถ่านตลอดมาไม่ขาดเลย”

ไม้เสม็ด ปอก+เผาแล้วเตรียมเข้าเตาเผา

เตาเผาถ่าน

น้ำตาลจากมะพร้าว : การผลิตนอกสถิติ

หมู่บ้านบ่อคา ตำบลตะกรบ เป็นระบบนิเวศที่อยู่ต่อเนื่องกับชายฝั่ง จึงมีการปลูกมะพร้าวมาก การทำน้ำตาลจากมะพร้าวจึงเป็นความรู้ที่ได้รับการสืบทอดอยู่

มนตรี บุญเกื้อ อายุ 46 ปี ทำน้ำตาลจากมะพร้าว เช่นเดียวกับครอบครัวอื่นๆ ในหมู่บ้านนี้ 15 ครอบครัว วันหนึ่งเขาทำน้ำตาลมะพร้าว 40 ตัน ในระยะเวลาที่เหมาะสมจะทำน้ำตาลมะพร้าวได้คือประมาณ 4 เดือน นอกจากนี้เขายังมีอาชีพรungskุ้งจากหาดทรายแก้วมาทำกะปิ รungskุ้งหนึ่งได้ 2-3 ถัง ถึงจะราว 30 กิโลกรัม

รายได้ของมนตรีและเพื่อนบ้านที่ผลิตน้ำตาลจากมะพร้าว (15 ครอบครัวในหมู่บ้าน) อาจลดลงคำนวณออกมาเป็นเงินสดได้ดังนี้

ทำน้ำตาลมะพร้าว 40 ตัน

ได้น้ำตาลวันละประมาณ 12 กิโลกรัม

ราคาน้ำตาลกิโลกรัมละ 25 บาท

รายได้ต่อวัน = 300 บาท

ทำน้ำตาลมะพร้าว 4 เดือน มีรายได้ 36,000 บาท

ชาวบ้านบ่อคา ต.ตะกรบ ปลูกข้าว ทำสวนมะพร้าว เลี้ยงวัวพื้นเมือง รungskุ้ง และทำกะปิเป็นอาชีพมาช้านาน ปี พ.ศ. 2537 ชวนา 50 ราย เริ่มทดลองเลี้ยงกุ้ง ต่อมาในปี 2542 เกิดปัญหาน้ำเสียอย่างรุนแรง ในหมู่บ้านยังมีเรืออวนปู 30 ลำ ขณะที่อวนกุ้งอีก 150 ลำเลิกไปหมดแล้วเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2538 เพราะหากุ้งไม่ได้อีกต่อไป นอกจากนี้ยังมีการปลูกปาล์ม และทำขนม ชาวบ้านบ่อคาทำขนมรสชาติดี ใช้น้ำตาลมะพร้าวที่พวกเขาผลิตขึ้นมาเอง

มนตรีบุญเกื้อ ผู้ทำน้ำตาลจากมะพร้าว

ใส่ไม้เคี่ยมลงในกระบอกน้ำตาลป้องกันการบูด

ป่าจาก ป่าโกงกาง หรือป่าชายเลน ถือเป็นพื้นที่สำคัญ ที่ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เป็นแหล่งอาหาร แต่ยังเป็นแหล่งผลิตจากที่สำคัญ ขอให้สังเกตตารางข้างล่างนี้ หมู่บ้านทุกหมู่ในลุ่มน้ำนี้มีเขตติดต่อกับป่าเลนน้ำเค็ม และป่าชายหาด ยกเว้นตำบลปากหมากและตำบลโมถ่าย หมายความว่าหมู่บ้านสามารถใช้ทรัพยากรรวมหมู่ในเขตป่าได้ง่าย

ป่าจาก ป่าโกงกาง ป่าชายเลน

พื้นที่ป่าเลนน้ำเค็ม/ป่าชายหาด	
ตำบล	ป่าเลนน้ำเค็ม ป่าชายหาด
1. ป่าเว	7,791
2. เวียง	696
3. โมถ่าย	988
4. ปากหมาก	629
5. เลม็ด	605
6. พุ่ง	935
7. ตลาดไชยา	1,728
8. ตะกรบ	1,111
9. พุมเรียง	1,693
	16,176

ต้นจากใช้มุงหลังคา

ต้นจาก

ต้นจาก

ต้นจากนอกจากจะให้ผลบริโภค ใช้ยอดในการมวนบุหรี่แล้ว ยังมีความหมายสำคัญยิ่งต่อชีวิตของชุมชน จากต้องใช้สำหรับทำบ้านหรือหลังคาบ้านที่เพิ่งเริ่มตั้งตัวใหม่ ยังสะสมทุนไม่พอเพียงจะสร้างบ้านถาวรได้ ต้องใช้มุงหลังคาเล้าไก่ เล้าเป็ด ลองประมาณการดูว่าจำนวนเล้าเป็ดในลุ่มน้ำไชยามีเป็นจำนวนเท่าใด งานเย็บ

จากเป็นอาชีพที่ทำเงินสำหรับชาวบ้านตะกรบ ตำบลตะกรบ เพราะหมู่บ้านอยู่ใกล้เขตป่าจาก จึงเข้าใช้ทรัพยากรได้ง่าย ปัจจุบันนี้จากขายดีมาก มีเท่าไรก็ขายหมด ชาวบ้านตำบลตะกรบมีการปลูกจากขายเป็นงานอีกด้านหนึ่ง เพราะชาวบ้านไชยาต้องใช้จากจำนวนมาก ในที่สุดไชยาต้องนำเข้าจากมาจากพุนพิน ในบาง เพราะริมสองฝั่งคลองตาปีเป็นแหล่งปลูกจากที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่ง ที่ผลิตจากป้อนตลาดพื้นบ้านภาคใต้

2) การหาปลา และการประมงชายฝั่ง

อาชีพ หรือการทำมาหากินที่สำคัญของกลุ่มน้ำไชยา เกี่ยวข้องกับการใช้แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง และชายฝั่ง อย่างใกล้ชิด แม้ว่าตัวเลขสถิติของการประมงขนาดใหญ่ จะมีได้มีผลประโยชน์กลับคืนสู่หมู่บ้านตามที่ควรจะเป็น เพราะการควบคุมบงการตลาด ของระบบทุนนิยม แต่การประมงน้ำจืดและการประมงชายฝั่ง ยังคงมีความหมายและมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างสูง ตามที่กล่าวแล้วว่าเกือบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะจางนับจำนวนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการหาปลาตามลำคลอง หาหอยปูปลาตามชายฝั่งในแต่ละวัน และตัวเลขนี้ ก็มักจะผันแปรไปไม่มีความแน่นอน วิถีชีวิตของครัวเรือนชาวนาไชยา เคลื่อนไหวไปตาม ฤดูกาล และตามสภาพความต้องการของครอบครัว และเพราะเหตุที่ชาวนาและชาว ประมงขนาดเล็กเหล่านี้มิได้มีอาชีพเดียว พวกเขามักจะทำนา หาปลา ทำน้ำตาล ทำสวน ปลุกมะพร้าว เลี้ยงวัว ผสมผสานกันจนยากที่จะจัดระเบียบเวลา และกำหนดกฎเกณฑ์ว่า ปีนี้กับปีที่แล้วจะมีกิจกรรมการผลิตเหมือนกันหรือไม่เหมือน

แต่สุดท้ายการหาปลาและการประมงชายฝั่ง มักจะปรากฏตัวขั้นสุดท้ายอยู่ที่ ตลาดไชยา ซึ่งจะมีปลา กุ้ง หอย ซึ่งมาจากน้ำมือของชาวประมงรายเล็กราย ใหญ่ ทุกๆ วัน และเป็นจำนวนมิใช่น้อย ที่สำคัญก็เปลี่ยนหน้ากันมาขาย เพราะคนเหล่านี้มิใช่ พ่อค้าแม่ค้าอาชีพ

คุณป้ารับซื้อปลาจากชาวบ้านริมคลองพุมเรียงมาแทบทุกเช้า

การหาปลาน้ำจืดตามริมคลองและแหล่งน้ำจืดต่างๆ ของกลุ่มน้ำนี้ อันที่จริงยัง ผูกพันกับเครื่องมือขนาดเล็กและเป็นเครื่องมือการผลิตตามธรรมชาติ มิได้ใช้เทคโนโลยีที่ ก้าวไปกว่าเมื่อ 100 ปีที่แล้ว เทคโนโลยีระดับสูงนั้นคิดค้นกันได้นานแล้ว แต่อยู่ในมือของ ผู้มีทุน ชาวบ้านยังคงอยู่กับเครื่องมือที่ผลิตและใช้เอง หรือไม่ก็ซื้อจากตลาดซึ่งรับซื้อ มาจากผู้ผลิตขั้นต้น (ซึ่งก็มักเป็นชาวนา) อีกทีหนึ่ง

สุ่มและไซดักปลานี้ เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านผลิตเอง

วิธีนี้ก็วิธีหาปลาอีกวิธีหนึ่ง และยังคงใช้อยู่

การหาปลาน้ำจืดสามารถทำได้ในคลองพุมเรียง คลองไชยา คลองตะเคียน และคลองสาขาอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีปลาอยู่ตามฝาย เช่น ฝายมหาราช นอกจากนี้ยังมีเขื่อนและทำนบ คนที่หาปลาไม่จำเป็นต้องทำเป็นอาชีพ คนทำนา คนกรีดยาง คนปลูกปาล์ม คนเลี้ยงเบ็ด ล้วนแต่เป็นคนที่หาปลาแทบทั้งสิ้น เพราะการหาปลาไม่ใช้เวลาทั้งวัน ไม่ใช่อาชีพหลัก กำหนดเวลาแน่นอนไม่ได้ ฝนดีปลาก็มาก ฤดูฝนปลาชุม เป็นต้น ชาวนาชาวสวนมีความรู้เรื่องการหาปลาดีมาก พวกเขาเล่าว่า

“แถวพุมเรียงหาในคลองวันหนึ่งได้ 10-20 โล ปลาตามคลองมันหาง่าย มันไม่มีไม้ ไป 3-4 ชั่วโมงก็ได้แล้ว บางทีไปเจอแอ่งที่ปลาชุม ชั่วโมงเดียวก็ได้แล้ว ไปกันที 2-3 คน รถเครื่องคนละคัน ถ้าไปหลายคนก็ได้หน่อย”

“ปกติหาปลาแถวเขื่อนชลประทาน ตามในนา ในห้วยหนอง ใกล้บ้าน ได้ปลาหมอ ปลาช่อน แต่ก่อนปลามาก วันหนึ่งเป็นสิบโลก็เคยได้ เดียวนี้ปลาลดลง ปลาที่หาได้ประจำก็มีปลาช่อน ปลาตะเพียน ปลาอีสง ปลานวลจันทร์ ปลานิล ปลาโสด ปลาดุก แถวฝายมหาราชยังมีปลาเยอะ เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำของคนปากหมาก แต่คนหมู่บ้านอื่นๆ เขาก็มาหากัน วันก่อนทางฝายเขาปล่อยน้ำ คนๆ หนึ่งหาได้เป็นสิบๆ กิโล อย่างน้อยๆ ได้ 4-5 กิโล อย่างว่าแต่คนแถวนี้เลย คนมาจากอำเภอไชยบุรี จากชายเขตต่อกระบี่โน่นยังชนกันมาหาปลาเต็มคันรถบีค็อพ พรรคพวกโทรไปบอกก็มา เราหาได้แล้วบางทีก็เอาไปทำแห้งเก็บไว้ ไม่กินหมดทันที กินไม่ไหว ขายก็ไม่ขาย เสียตาย แถวๆ ทุ่งนางเภาก็มีปลาเหมือนกัน ถ้าในนาก็มีปลาพวกปลาช่อน ปลาดุก ปู หอย หากินได้ แต่น้ำน้ำเค็มลำบาก ทำน่ายังทำยากเลยเดี๋ยวนี้”

ส่วนชาวบ้าน ต.ทุ่ง ดักปลาไหลเป็นอาชีพรองลงไปจากการทำนา ปลูกลูกยางพารา และทำสวนผลไม้ ต.ทุ่ง จึงเป็นแหล่งบ่อนปลาไหลออกสู่ตลาดไชยาที่สำคัญมายาวนานแล้ว

หลังจากเรียนรู้ว่าชาวบ้านทุ่ง ตำบลทุ่ง ดักปลาไหลได้จำนวนมาก ลุงณัติ ชโลธร ชาวบ้านดอนพุด ต.เวียง จัดการทำกระบอกไม้ดักปลาไหลจำนวน 40 กว่ากระบอก ไปดักปลาไหลตามท้องนา แล้วไปกู้ทุกวัน วันหนึ่งได้ปลาไหลตั้งแต่ 4-10 กิโลกรัม มีแม่ค้ามารับซื้อถึงบ้านทุกวัน ปลาไหลกิโลกรัมละ 50-60 บาท ด้วยเหตุนี้ ลุงณัติและชาวบ้านทุ่งมีรายได้ประมาณ 400-600 บาททุกวันด้วยวิธีการเรียนรู้เช่นนี้ ชาวบ้านคนอื่นๆ เริ่มทดลองดักปลาไหลอย่างเดียวกัน เพราะการทดลองอาชีพใหม่แบบนี้ไม่มีต้นทุนความเสี่ยง

การหาปลาขายฝัาก็ใช้ว่าจะต่างจากการหาปลาในคลองและตามทางน้ำไหลในหมู่บ้านสักเท่าใดนัก ชาวประมงขนาดเล็กยังใช้แรงงานของตนผสมผสานกับ**เครื่องมือประเภทที่ทำจากเชือก เอ็น และไม้ ไม่ใช้เครื่องยนต์กลไก** ใช้จำนวนชั่วโมงทำงานยาวนาน และทำงานแบบรวมหมู่แทนที่จะทำงานแบบปัจเจก ทั้งนี้เพราะว่ามีทุนน้อย เครื่องมือการผลิตต้องอาศัยพลังของหลายแรงงานและการร่วมมือ แบ่งงานกันในกลุ่ม เพราะเงื่อนไขการผลิตเช่นนี้ ทำให้จิตสำนึกของชาวประมงขนาดเล็ก คล้ายคลึงกับจิตสำนึกและวัฒนธรรมของชาวนาในหลายด้าน

กำลังคัดหอยรอกที่ทะเลแหลมทราย

ประνομกับสามีและน้องสาวของเธอมาคราดหอยที่ทะเลพุมเรียง

หาหอยขายฝั่ง

บ้านล่าง ต.พุมเรียง มีชาวประมงขนาดเล็กออกหาหอยตามหาดทรายและทะเลชายฝั่ง เป็นจำนวนถึง 50 คน เหตุผลก็คือการประมงขนาดใหญ่ขึ้น ต้องมีเงินลงทุนซื้อเรืออย่างน้อย 40,000-50,000 บาท เป็นไปไม่ได้ที่จะหาเงินสดมากมายเช่นนั้น เรือหาหอยลำเล็ก และชาวประมงผู้เขินอาย คราดหอยขาว หอยไฟไหม้นั้น เวลาออกหาหอยจะไปกันคราวละ 30-40 คน หอยที่หาได้มากินและขายได้แก่ หอยไฟไหม้ หอยขาว หอยรอก หอยเสียบ เป็นต้น

มาหาหอยเสียบที่ชายฝั่งทะเล

หอยที่ชาวประมงขนาดเล็ก หาได้จากทะเลชุมเรียง
หอยราก
หอยขาว
หอยไฟไหม้
หอยเสียบ
หอยลั้บเค็ด
หอยแทงฝัง
หอยกัน

หอยรากนั้น หาได้ทั่วไปตามชายหาดพลับพลา แหลมโพธิ์ ป่าชายเลน หาดทราย ชายทะเล ราคาขายอยู่ระหว่างกิโลกรัมละ 50-60 บาท

หอยขาว หอยไฟไหม้ และหอยเสียบนั้นนั้น ชาวประมงต้องนั่งเรือออกไปที่เกาะเสร็จ ใช้เวลาราว 1 ชั่วโมง ก็จะพบสันดอน ชาวประมงจะใช้คราดนั่งควานเอา ชยำๆ หรือใช้มือควาน หอยไฟไหม้ราคา กิโลกรัมละ 6 บาท หอยขาวกิโลกรัมละ 40 บาท

หอยขาวนั้นเป็นหอยที่รสชาติดีมาก แต่หายาก 20 ปีที่แล้ว อาจหาหอยขาวได้ถึง 20-30 กิโลกรัมต่อวัน ปัจจุบันนี้หาได้เพียง 5-10 กิโลกรัมต่อวัน ยิ่งคนนิยมหอยขาวก็ยิ่งหมดไปเร็ว ส่วนหอยเสียบนั้นหาง่าย กิโลกรัมละ 20-30 บาท

ชาวประมงขนาดเล็กเหล่านี้จะหาหอยได้วันละประมาณ 300-400 บาท ถ้าหาเก่งมากอาจจะได้ถึงหลักพัน แต่น้อยรายจะทำได้เช่นนั้น

ชาวประมงขนาดเล็กจะมีงานและรายได้ผูกพันกับฤดูกาล และตำแหน่งของดวงจันทร์ ถ้าน้ำขึ้นมากการคราดหอยก็เป็นไปไม่ได้ ถ้าน้ำแห้งเมื่อไหร่เป็นอันว่าชาวประมงผู้คราดหอยทำงานกันได้ทั้งวันทั้งคืนทีเดียว

ชาวบ้านบ่อคานอกจากทำนาแล้วยังมา
เข็นอวนหาปลาที่ชายฝั่ง ต. ตะกรบ
เขาเป็นชาวนาหรือว่าชาวประมง

ชาวบ้านบ่อคานอกจากทำนาแล้วยังมาเข็นอวนหาปลาที่ชายฝั่ง
ต. ตะกรบ เขาเป็นชาวนาหรือว่าชาวประมง

เข็นอวน

ชาวประมงขนาดเล็กนอกจากเลือกเอาการหาหอยแล้ว อาจจะเลือกเอาการเข็นอวน เพราะการเข็นอวนใช้อุปกรณ์อย่างเดียวคืออวน นอกจากนั้นขึ้นอยู่กับแรงงาน การเข็นอวนทำได้ตลอดทั้งปี ผู้ซึ่งมาเข็นอวนนั้นมีหลายสถานภาพคือ เป็นชาวนา เป็นชาวสวน และเป็นชาวประมงพร้อมๆ กัน หมายความว่าในกลุ่มน้ำโขงนี้ การแบ่งแยกการผลิต

ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรต่อชุมชน ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้พบว่าชาวบ้านคนเดียวทำงานหลายอย่าง

ชาวบ้านจากที่ราบลุ่ม เช่น ต.ทุ่ง และจากเขตรอยต่อกับเขตภูเขา คือ ชาวสวนจาก ต.โมถ่าย และชาวนา ต.เลม็ด ชอบมาเข็นอวน การลงทุนค่าเข็นอวนชุดหนึ่งใช้เงินราว 5,000 บาท อวนจะมีอายุใช้งาน 1 ปี รายได้เฉลี่ยจากงานเข็นอวนได้ประมาณเดือนละ 15,000-20,000 บาท ปลาที่ได้จากการเข็นอวนได้แก่ ปลากระบอก ปลาดุก ปลาโทง ปลาชี่เกง ปลาพวม เป็นต้น เมื่อชาวบ้านหาปลาได้แล้ว มีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่เข็นอวน เฉลี่ยวันหนึ่งชาวบ้านจะได้ปลาประมาณ 10 กิโลกรัม

ปลาชี่เกง

ปลาที่ได้จากการเข็นอวน
ปลากระบอก
ปลาดุก
ปลาโทง
ปลาชี่เกง
ปลาพวม
ปลากุเลา
ปลาเก้
ปลาหมึก
ปลากระเบน
กุ้ง
ปู

นางวรรณ มาเข็นอวนที่ตะกรบ

เข็นอวนส่งลูกเรียนปริญญา

พะยูน และวรรณ ทำนาและเข็นอวนเป็นอาชีพหลัก เพื่อส่งเสียลูก 3 คน ที่กำลังเรียนอยู่

คนที่หนึ่ง เรียนนิติศาสตร์ กรุงเทพฯ

คนที่สอง เรียนบริหารธุรกิจ กรุงเทพฯ

คนที่สาม เรียนชั้น ม.3 ไซยา

ขณะนี้เขาทั้งสองต้องใช้จ่ายเงินเดือนละหนึ่งหมื่นกว่าบาท สามียของเธอกล่าวว่า

“ผมเคยทำมาทุกอย่างแล้ว ขอให้เป็นงานสุจริต ทำทั้งนั้น รับจ้างก็เอา ขุดดินก็เอา ถางป่าก็เอา ตัดยางก็ตัดแล้ว สุดท้ายก็มาลงที่เข็นอวน ผมทำมาสิบกว่าปีแล้ว มันดีกว่า งานมันอิสระ ไม่มีใครมาบีบบังคับเราเมื่อก่อนผมต้องหาปลาไปโน่น ถนนใหญ่ ทางไม่มี รถวิ่งไม่ได้ ต้องเดิน เดินเป็นชั่วโมง”

ภูมิทัศน์แบบนี้หมายความว่าชาวนายังให้ความสำคัญกับการปลูกต้นตาลร่วมกับการทำนาอยู่

รายได้จากต้นตาล	
1. ท่อระบายน้ำในนา ท่อส่งน้ำ	คำนวณไม่ได้
2. ลูกตาล	คำนวณไม่ได้ ไม่เคยนับ
3. น้ำตาลโตนด	คำนวณจากการ ทำตาล จำนวน 10 ต้น (แรงงาน 3 คน)
ได้น้ำตาลโตนด	= 4 ปี๊บ/วัน
ราคาปี๊บละ	= 500 บาท
รายได้ต่อวัน	= 2,000 บาท
1 เดือน ทำน้ำตาลได้	= 10 วัน
ได้น้ำตาล	= 40 ปี๊บ
รายได้/เดือน	= 20,000 บาท

ลุงทับ หนุ่ยยัง อายุ 62 ปี ปั่นตาล

เศรษฐกิจจากต้นตาล

ต้นตาลเป็นพืชที่คงทน มีอายุนับร้อยปีจึงจะตาย เป็นต้นไม้ที่อยู่คู่กับภาคกลางและภาคใต้มาเป็นเวลาช้านาน ต้นตาลมักปลูกแทรกอยู่ในนาข้าว ตามคันนา รอบๆ บริเวณบ้าน และเป็นกลุ่มๆ ในที่ว่างหัวไร่ปลายนา เป็นต้น บางเขตมีการปลูกต้นตาลมากจนอาจจะเรียกว่าป่าตาลได้ เช่น เขตอำเภอท่าฉาง ติดต่อกับลุ่มน้ำโขง

ต้นตาลในไชยาทำประโยชน์ให้ชุมชนอย่างสูง เพราะเหตุว่าลำต้นตาลใช้ทำท่อส่งน้ำ ระบายน้ำจากนาผืนหนึ่งไปสู่นาอีกผืนหนึ่ง นอกจากนี้ยังใช้ตาลทำน้ำตาลโตนด น้ำส้ม ขนตาล เป็นต้น

ลุงทับ หนุ่ยยัง อายุ 62 ปี อาศัยอยู่ในบ้านนาแค ต.ทุ่ง ลุงทับกับภรรยาเป็นชาวนา ทำน้ำตาลโตนดในพื้นที่ 3-5 ไร่ ยกเว้นช่วงฝนตกหนัก เพราะการปีนตาลจะเกิดความเสียวเกินไป น้ำตาลที่ได้ส่งขายในตลาดไชยา สำหรับแม่ค้าใช้ทำขนม ขนมะขามมีชื่อเสียงรู้จักกันดี

บรรจุน้ำตาลในกระบอกนี้

ท่อส่งน้ำระบายน้ำในแปลงนาทำจากต้นตาล

สรุปสาระสำคัญของเศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และเด็ด

การลำดับพัฒนาการของสังคมมักอธิบายการวิวัฒนาการโดยลำดับ จากสังคมบุพกาลก้าวสู่สังคมกสิกรรม สังคมทุนนิยม และสังคมหลังทุนนิยม ดูคล้ายกับว่ามีกฎเกณฑ์ของความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี และการจัดความสัมพันธ์ทางการผลิตที่จะยกระดับสังคมจากระดับ "ล่าหลัง" ไปสู่ "ความก้าวหน้า" แต่ความเป็นจริงอาจไม่สามารถ "สวม" ลงไปตามทฤษฎี หรือตามประสบการณ์ของประเทศที่ก้าวไปตามขั้นตอนแห่ง "ความสำเร็จ" แบบได้บันได หลายประเทศในโลกถูกคุกคามจากสงคราม การแย่งชิงดินแดน การครอบงำทางธุรกิจ การทำลายการสะสมทุนเบื้องต้น ทำให้พัฒนาการของสังคมเกิดการสะดุดขาดตอน และย้อนกลับไปมา กรณีของประเทศไทยนั้น สังคมไทยบริเวณลุ่มเจ้าพระยาถูกรุกรานโดยพม่า บ้านเรือนแตกพลัดกระจายกระเจา ต้องเริ่มต้นการก่อร่างสร้างตัว และการสะสมทุนใหม่จำนวนมาก ลุ่มน้ำโขงก็ไม่ได้แตกต่างกัน เมื่อเสร็จศึกพม่าแล้ว หมู่บ้านเริ่มฟื้นฟู ตั้งตัว และใช้เวลาราว 100 ปีจึงค่อยๆ เข้มแข็งขึ้น อีก 100 ปีถัดมาจึงเป็นลุ่มน้ำที่มีชื่อเสียง แต่แล้วเทคโนโลยี "สูง" ของระบบการประมง การบุกเบิกป่าต้นน้ำ และต้นทุนการผลิตข้าวที่ไม่สอดคล้องกับราคาก็กลายเป็นที่มาของการ "สะเทือน" ถึงระบบพัฒนาของลุ่มน้ำทั่วทั้งหมดด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจของลุ่มน้ำจึงมี 2 ระบบอยู่คู่กัน กล่าวคือ ขณะที่ชาวนาข้าวสวน ชาวประมง เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก และเศรษฐกิจสินค้า ทำสวนปาล์ม สวนยางพารา การประมง ที่เน้นการผลิตสินค้าป้อนตลาดขนาดใหญ่แล้ว อีกด้านหนึ่งชาวนาข้าวสวน และชาวประมงก็ยังคงอยู่ในระบบเศรษฐกิจที่ปลูกข้าวเลี้ยงตนเอง และอาศัยการล่า เก็บ และเด็ด เป็นหลังพิงแห่งการพึ่งตนเองอยู่ มีรายละเอียดและสาระสำคัญของระบบนี้ที่ควรกล่าวถึงคือ

เศรษฐกิจล่า เก็บ และเด็ด

1. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และเด็ด ยังดำเนินอยู่คู่กับเศรษฐกิจอย่างอื่น และยิ่งขยายตัวมากขึ้นเมื่อชาวนาเผชิญปัญหาต่างๆ ในไร่นา เพราะเศรษฐกิจล่า เก็บเด็ด เป็นเศรษฐกิจธรรมชาติ พึ่งพิงทรัพยากร อาศัยทรัพยากรลิ้นรวมหมู่ที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน

2. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และเด็ด มีพื้นฐานสัมพันธ์กับจิตใจรักอิสระ ไม่บีบบังคับ ไม่เข้มงวด หลายชนิดของงานมีลักษณะรวมหมู่ชาวนา ข้าวสวน ชาวประมง พึ่งพอใจที่จะได้ทำงานร่วมกัน ทำงานระบบหมู่พวก ดังตัวอย่างการหาหอย แม้ว่าสาระของหาหอยจะแยกกัน แต่ชาวนาไปหาหอยเป็นกลุ่ม คราวละ 20-30 คน

เครื่องมือการผลิตของ ระบบเศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และเด็ด สำรวจปี พ.ศ. 2543-2544-2545	
1.	ธนู
2.	มีด
3.	พรวน
4.	ลุ่ม
5.	ข้อง
6.	ไซ
7.	อวน
8.	ลอบ
9.	กระบอกไม้ไผ่
10.	เชือก
11.	คราด
12.	ไม้ขนาดวงตาล
13.	ไม้สากไร่ข้าว
14.	เรือแจว
15.	เรือติดเครื่องยนต์เล็ก
16.	ฟัน
17.	กระสอบ
18.	แห
19.	โพงพาง
20.	หวาย

3. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และ เด็ด เน้นการใช้แรงงานความสามารถเฉพาะตัว ใช้องค์ความรู้ที่สืบทอดมา หรือความรู้รวมหมู่ บางครั้งต้องทำงานประสานแรงพร้อมกัน ไม่เน้นการลงทุน ไม่เน้นการใช้เทคโนโลยี ใช้เครื่องมือง่ายๆ จากธรรมชาติ

4. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และ เด็ด อาจมีผลผลิตสูงหรือต่ำ สัมพันธ์กับฤดูกาล ความสามารถของมนุษย์ ภูมิอากาศ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของงานควบคุมได้เฉพาะส่วนงานที่ลงมือทำ แต่ปัจจัยของธรรมชาติควบคุมไม่ได้ทั้งหมด

5. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และ เด็ด ของโซยาแมในปัจุบันยังใกล้เคียงกับระบบเศรษฐกิจแบบโบราณ แสดงความสืบเนื่องของระบบเศรษฐกิจสังคมบุพกาล ขณะที่เศรษฐกิจระบบใหม่เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตชุมชนแล้ว ชุมชนยังคงดำเนินชีวิตอยู่ในระบบที่สอง โดยมีความถึ่กันน้อยขึ้นอยู่กั้ฐานะของครัวเรือน และสภาวะเศรษฐกิจซึ่งยังกลับไปกลับมาอยู่ในรอบ 100 ปีที่ผ่านมาถึงปัจุบัน

6. เมื่อแรงงานล่าในระดับเทคโนโลยีพื้นถิ่นทรงความสำคัญ และมีสัดส่วนชั่วโมงสูงอยู่ ย่อมมีนัยไปกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มน้ำกับธรรมชาติ และกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้มีด้านที่มิใช่กำหนดมาจากความสัมพันธ์ของทุน และสินค้าล้วนๆ

7. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และ เด็ด ยังไม่มีแนวโน้มจะยุติลง トラบเท่าที่องค์ความรู้ของชาวนา ชาวสวน ชาวประมง ยังสืบทอดอยู่ เงื่อนไขของการสืบทอดคือ ระบบทุนนิยมค้ากำไร เอารัดเอาเปรียบผ่านการขูดรีดทางการค้า ทำให้ชุมชนได้รับผลตอบแทนต่ำกว่าที่ควร ถึงขาดทุน และการสะสมทุนเป็นไปไม่ได้ หรือการสะสมทุนถูกทำลายลงอย่างฉับพลัน จากการผันผวนของราคา และต้นทุนการผลิตสินค้า ชาวนา ชาวสวน ชาวประมง ยังจำเป็นต้องใช้ความรู้ดั้งเดิมเป็นหลักประกันของครอบครัว ในทางกลับกัน โครงสร้างของสังคมไทยมีลักษณะขัดขวางการสืบทอดความรู้นี้โดยแยกแรงงานเด็กและเยาวชนออกจากถิ่น ออกจากไร่นา นำหัวน้่วิตกว่า 3 ทศวรรษข้างหน้าเมื่อแรงงานรุ่นหลังสุด ซึ่งมีอายุราว 30 ปีในปัจุบันพ้นวัยทำงานแล้ว องค์ความรู้นี้อาจสูญหาย หรือสืบทอดยาก

8. เศรษฐกิจแบบล่า เก็บ และ เด็ด ในด้านหนึ่งสะท้อนความใกล้เคียงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นเศรษฐกิจง่าย ไม่แปลกแยก ไม่มีการขูดรีดระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แต่เศรษฐกิจระบบนี้ย่อมเสียสมดุล หมดพลวัตที่จะยืนอยู่ หากว่าประกอบขึ้นมาอย่างไร้ความมั่นคง และไม่สมเหตุสมผล อาทิเช่น การล่า เก็บ เด็ด ที่ล่่วงล้ำเขตแดนความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับได้ นั่นคือ การใช้เกิดขอบเขตที่ธรรมชาติจะผลิตซ้ำตัวเองขึ้นมารองรับได้อีกต่อไป แนวโน้มเช่นนี้เคยเกิดขึ้นในบางเขตของประเทศไทย และเป็นแนวโน้มที่ต้องระมัดระวังสำหรับลุ่มน้ำนี้

2. การทำข้าวไร่บนที่สูง

ตามปกติแล้วการสำรวจสถิติการผลิตข้าว จะคำนวณจากข้าวนาปี และข้าวนาปรัง แต่ไม่มีสถิติทางวิชาการได้คำนวณว่า ชาวนาปลูกข้าวไร่ปีละเท่าใด และในพื้นที่ใดบ้าง

ข้าวไร่นั้นมีความหมายโดยนัยว่า เป็นเศรษฐกิจของคนยากจน ไม่มีทุนมากนัก บางครั้งอาจนึกถึงพวกชาวป่าชาวดอยที่เกี่ยวปลูกพืชไร่ร้อน

แต่ความจริงแล้วข้าวไร่เป็นเศรษฐกิจที่วางอยู่บนพื้นฐานระบบเศรษฐกิจสวัสดิธรรม เพราะชาวนาปลูกข้าวไร่เพื่อใช้ที่ดินให้คุ้มค่า เช่น ปลูกข้าวไร่แทรกขณะที่ยางพารายังเล็ก ปลูกข้าวไร่ในที่ดินหัวไร่ปลายสวนที่มีที่ว่างมากพอจะปลูกข้าวไร่ได้ ไม่ปล่อยให้ที่ดินรกร้าง

ข้าวไร่ของลุ่มน้ำโขงปลูกกันมากใน ต.ปากหมาก และรอยต่อระหว่างภูเขากับที่ราบลุ่มทำนา ได้แก่ ตำบลโม่ถ้ายและบางส่วนของตำบลป่าเว เพราะเป็นที่ดอนสูง การปลูกข้าวต้องอาศัยแต่เพียงน้ำฝน เป็นน่าน้ำฝนฤดูเดียว

ชาวนาจะหว่านข้าวกล้าลงในพื้นที่ภูเขาที่เพิ่งจะเปิดป่าใหม่ ที่เพิ่งจะล้มสวนยางเก่าที่กำลังหมดอายุ หรือพื้นที่ดินเขาที่กินเอาไวปลูกข้าว โดยปลูกข้าวฤดูฝน

พันธุ์ข้าวพื้นเมืองสำหรับข้าวไร่
พวงพยอม
ข้าวเหลือง
ข้าวแดง
ข้าวเจ้าเก่า
ข้าวเล็บนก
ข้าวเจ้าหัว

เมื่อข้าวสุกเก็บข้าวโดยใช้กะ ช้าวไร่ที่เก็บเกี่ยว มักเป็นเลียง แรงงาน เกี้ยวข้าว
จำเป็นต้องใช้ระบบโซแรง เพราะใช้แรงงานมาก

การทำไร่ข้าวบนภูเขาหรือที่ดอน คนหนึ่งแทงหลุมด้วยไม้ยาวประมาณ 3 เมตร
อีกคนเดินตามหลัง หยอดเมล็ดข้าวลงไป在那นั่น หลุมละ 5-6 เมล็ด

การทำข้าวไร่ต้องใช้ระบบโซแรง เพราะงานชนิดนี้ทำคนเดียวไม่ได้

ผลผลิตจากข้าวไร่เก็บไว้กิน ไม่ขาย โดยมากมักมีคนจากในหมู่บ้านหรือหมู่บ้าน
ใกล้เคียงมาขอซื้อ แบ่งซื้อ ก็จะขายให้ในปริมาณน้อย เพราะต้องการเก็บไว้กินข้ามปี

ข้าวไร่โดยตัวมันเองเป็นพืชแซมในสวนยางที่สำคัญ แต่ในพื้นที่ข้าวไร่ก็ยังแซม
พืชหัวอื่นๆ ได้อีก

ข้าวไร่เริ่มขยายตัวลงจากภูเขาสู่ที่ดอน คือที่ราบสลับที่ดอน เพราะชาวนาทราบ
ว่าข้าวไร่ปลูกแล้วมีปัญหาน้อย ไม่มีศัตรูรบกวน ราคาดี รวมทั้งนิยมปลูกไว้บริโภคด้วย ผลผลิต
เฉลี่ยของข้าวไร่คิดเป็น

วิถีทางของการปลูกข้าวไร่ นั้น ได้แสดงความสัมพันธ์อย่างง่าย ช่อนอยู่ในชีวิต
ของชาวสวนซึ่งต้องสัมพันธ์กับระบบการค้าที่ยุ่ยยากและเอารัดเอาเปรียบ

การปลูกข้าวไร่ได้สร้างความสัมพันธ์ตรงข้าม กล่าวคือ

1. ไม่มีการลงทุนแรงงาน เพราะใช้ระบบโซแรง
2. วิธีการทำงานเป็นแบบรวมหมู่ เพราะการปลูกข้าวชนิดนี้ทำคนเดียวไม่ได้
3. ไม่มีการผลิตขาย เป็นการผลิตเพื่อไว้บริโภคเอง ยกเว้นขายแก่เพื่อนบ้านจำนวนเล็กๆ น้อยที่มุ่งต่อการบริโภค ด้วยความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติ

นอกจากการปลูกข้าวไร่แล้ว ชาวนาซึ่งอาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ยังปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อีกด้วย ชาวบ้านตำบลป่าเว และตำบลโมถ่าย ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มากเพราะมีพื้นที่ป่าสำหรับให้วัวขึ้นไปหากิน ชาวโมถ่ายนำวัวฝูงขึ้นไปเลี้ยงแถวหมู่บ้านพยุยงซี เพราะมีที่ว่าง มีหญ้าสำหรับวัว ด้วยเหตุนี้ การผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จึงยังมีความสำคัญอยู่

หมู่บ้านที่ปลูกข้าวไร่
1. บ้านปากหมาก
2. บ้านท่าไม้แดง
3. บ้านพยุยงซี
4. บ้านอ่างทอง
5. บ้านทือ
6. บ้านหนองจาย
7. บ้านหนองน้ำขาว
8. บ้านห้วยตาหมิง

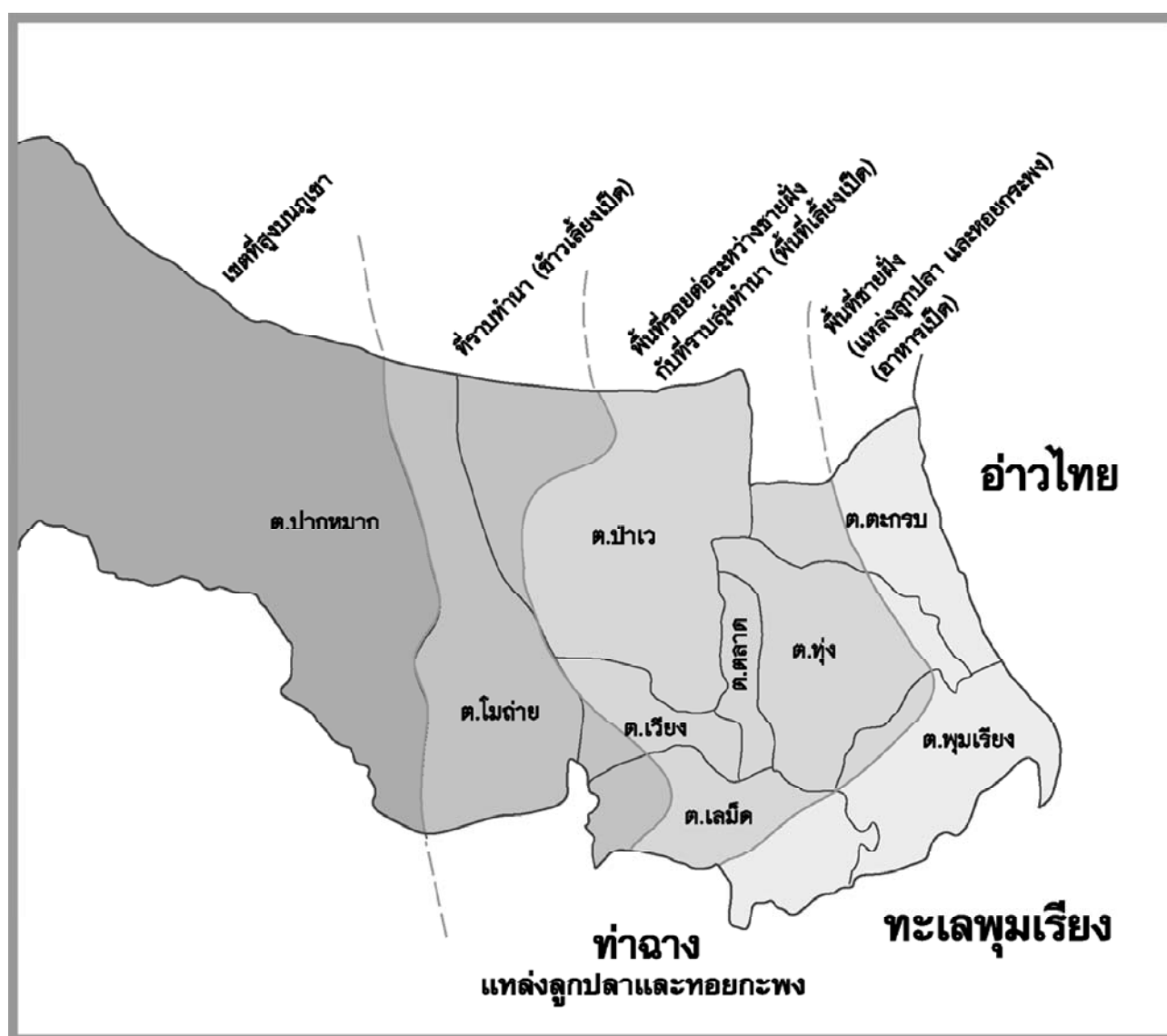
พืชที่ชาวนาปลูกแซมข้าวไร่
พริกชี้หนู
มะเขือ
เผือก
ขมิ้น
มัน
ข้าว
ตะไคร้

3. การเลี้ยงเปิดและไข่เค็มไชยา

ไข่เค็มไชยา : พลังของเครือข่ายลุ่มน้ำ

ไข่เค็มไชยา เป็นผลิตผลที่มีชื่อเสียงของอำเภอไชยามาช้านาน เพราะเหตุที่มีชื่อเสียงว่า ไข่ฟองใหญ่ ไม่มีกลิ่นคาว ไข่แดงสีแดงสดและรสชาติดีมาก

ประวัติของไข่เค็มไชยา เริ่มต้นที่ไชยามีการเลี้ยงเปิดกันมาก อย่างน้อยประมาณ 50-60 ปีมาแล้ว ชวนาครอบครัวหนึ่งเลี้ยงเปิดประมาณ 20-30 ตัว เพื่อเก็บไข่ไว้กิน โดยให้เปิดกินข้าวที่เหลือหล่นจากการเก็บเกี่ยว และหาหอยหาลาจากท้องทุ่ง เรียกว่าเลี้ยงปล่อยทุ่ง ชวนาสามารถหาลูกปลาหอยกะพงจากชายฝั่งทะเลที่อยู่ใกล้ชิด มาเสริมเป็นอาหารให้เปิดแข็งแรง เขตที่เลี้ยงเปิดมากที่สุดก็คือ เขตตำบลเลม็ดและตำบลทุ่ง เพราะถือกันว่าทุ่งดี หมายความว่า มีพрудมาก น้ำไม่แห้ง เปิดมีน้ำเป็นแหล่งอาศัยตลอดปี

แผนที่ระบบนิเวศที่แสดงเครือข่ายลุ่มน้ำที่เอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงเปิดและการทำไข่เค็ม

มาลิกับลูกชายเลี้ยงเป็ดด้วยข้าว กบและลูกปลาซึ่งซื้อมาจากทะเลพุมเรียว ทรัพยากรที่เลี้ยงเป็ดล้วนแต่มาจากท้องถิ่นไชยา ลุ่มน้ำเดียวกัน

ลักษณะเด่นของเป็ดและไข่เค็มไชยา

1. เลี้ยงด้วยข้าวเปลือก
2. เสริมด้วยหัวกุ้งและลูกปลา
3. นิยมเลี้ยงปล่อยทุ่งหรือซังคอกเปิด ปล่อยลงน้ำเป็นช่วงๆ มีบ่อให้เป็ดเล่นน้ำ
4. ไข่เป็ดทำไข่เค็มเคลือบซีเถ้าแกลบ ปอกด้วยดินจอมปลวก

เมื่อชาวนาเลี้ยงเป็ดและมีไข่เป็ดมากเข้า ก็นำมาดองเค็มเก็บไว้กินในระยะยาว เป็นการแปรรูปถนอมอาหารแต่ความจริงแล้วเป็ดไชยาสมัยแรกเลี้ยงกันจริงๆ ไข่ฟองเล็กและไม่ถึงกับแดงสดเหมือนปัจจุบัน ซึ่งมีการเสริมอาหารให้เป็ดอย่างเต็มที่ เพื่อบำรุงให้เป็ดไข่มากและคุณภาพดี

การเลี้ยงเป็ดของไชนานั้นมีข้อได้เปรียบ หรือข้อเด่นด้านภูมิศาสตร์ที่ตั้ง เพราะทุ่งเลี้ยงเป็ดตั้งอยู่ระหว่างทะเลกับที่ราบระหว่างแหล่งที่มีสัตว์น้ำ กับแหล่งผลิตข้าว ทั้งยังอยู่บนทุ่งพรุที่กระจายอยู่ทั่วไป ภูมิศาสตร์เช่นนี้ทำให้ไชนามีต้นทุนการเลี้ยงเป็ด และต้นทุนความเสี่ยงต่างๆ ต่ำที่สุด

เป็ดในพื้นที่พรุ

ไข่เค็มของตำบลเลม็ดและตำบลทุ่ง กลายมาเป็นไข่เค็มไชยาที่มีชื่อเสียงก็เพราะว่ามีถนนสายเอเชียตัดผ่านกลางลุ่มน้ำนี้ในปี พ.ศ. 2518 และมีผู้คนมาเยือนอยู่เสมอ เพราะเป็นผลผลิตที่มีมากอยู่ในถิ่น จากคนขายคนหนึ่งก็เพิ่มขึ้นเป็นสอง สาม และในที่สุดก็เป็นจำนวนร้อยๆ คน เมื่อ 20 ปีที่แล้วชาวบ้านขายไข่เค็มได้วันละ 9-10 กล่องต่อราย กล่องก็ทำอย่างง่ายๆ โดยใช้กล่องรองเท้ากลับด้านนอกเป็นด้านใน แล้วบรรจุไข่เค็มลงไป

ชาวนาดำบลทุ่งและตำบลเลม็ด ซึ่งเลี้ยงเป็ดมากกว่าตำบลอื่น เนื่องจากสภาพอันเหมาะสมของภูมิศาสตร์ที่ตั้งนั้น พวกกันเลี้ยงเป็ดมากขึ้นทุกที จาก 40-50 ตัวเป็นหลายร้อย จนกระทั่งบางรายเลี้ยงเป็นหลักหมื่นตัวในที่สุด โดยเฉพาะผู้ซึ่งมีทุนพอเพียงจะขยายจำนวนได้

วิกฤติราคาข้าวของไชยาซึ่งราคาสูงกว่าภาคกลางและอีสาน ประกอบกับการขาดแคลนแรงงานทำนา ทำให้ข้าวของไชยาลดจำนวนลง โรงสีข้าวทุกแห่งปิด ยุติการรับซื้อดังที่โกช้าง ซึ่งเป็นผู้รับซื้อข้าวรายใหญ่กล่าวว่า เขาไม่สามารถแข่งขันกับตลาดข้าวภาคกลางและอีสาน ซึ่งราคาต่ำกว่าของไชยาถึงเกือบจะเป็นพันๆ บาท

ชาวนาลุ่มน้ำไชยานั้น ยังมี "ทาง" ของตนเองอยู่ เพราะตามธรรมชาติก็คุ้นเคยกับการใช้ข้าวเปลือกเลี้ยงเบ็ดอยู่แล้ว จึงเปลี่ยนมาขายข้าวให้แก่ชาวนาผู้เลี้ยงเบ็ด แทนที่จะขายให้แก่พ่อค้าและโรงสี โดยที่บางส่วนก็หันไปผลิตข้าวกินในครอบครัว ยุติการผลิตเพื่อขายลง

ลูกปลา หอยกระพงและหัวกุ้งที่ใช้เลี้ยงเบ็ดไชยานั้นต้องใช้จำนวนมาก การที่เบ็ดไชยากินอาหารจากธรรมชาติทำให้ไข่เบ็ดมีคุณภาพดี

การที่ชาวนานำข้าวของตนเองไปเลี้ยงเบ็ด หรือขายข้าวให้แก่ผู้เลี้ยงเบ็ด ล้วนแต่เป็นการหมุนเวียนทรัพยากรและผลผลิตภายใน และระหว่างเขตนิเวศ การค้าข้าวระหว่างผู้เลี้ยงเบ็ดกับชาวนา กลายเป็นการเกื้อกูลให้ระบบการทำนา ซึ่งกำลังจะเสียดุลภาพดำเนินต่อไปได้ ผู้เลี้ยงเบ็ดมีกำไรจากการขายไข่เค็ม พอเพียงที่จะจ่ายค่าข้าวเปลือกให้ชาวนาในราคาที่สูงกว่าราคาผู้รับซื้อและโรงสี (ซึ่งมาจากที่อื่น) ถึง 500 บาทต่อเกวียน พ่อค้าจึงกล่าวว่า **“สู้ราคาข้าวของพวกเลี้ยงเบ็ดไม่ไหว”**

ชาวนาและผู้เลี้ยงเบ็ดไชยา ได้พัฒนาพลิกแพลงวิธีเลี้ยงเบ็ดมากขึ้นอีก ด้วยการหาหัวกุ้ง และเพิ่มปริมาณลูกปลาดัวเล็กๆ ให้เบ็ดกิน เพื่อเร่งคุณภาพ

ปริมาณไข่เค็มไชยาซึ่งขาย ณ หน้าตลาดสวนโมกข์ นั้น เพิ่มขึ้นทุกปี จนทำให้การเลี้ยงเบ็ด และการผลิตไข่เค็ม กลายเป็นภาคเศรษฐกิจที่ใหญ่มากของกลุ่มน้ำ และในที่สุดก็กลายเป็นเขตเลี้ยงเบ็ดและผลิตไข่เค็มที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และในภาคใต้ ผู้เลี้ยงเบ็ดบางรายถึงกับมีเรือของตนเอง ออกหาหอยกะพงจากทะเลมาเป็นอาหารให้เบ็ดด้วย ถนนสายเอเชียซึ่งเดิมมี 2 เลน และขยายเป็น 4 เลน นั้น เป็นเหตุให้มีการขยายพื้นที่ขายไข่เค็ม จัดตั้งเป็นตลาดไข่เค็ม จำนวนร้านค้าเพิ่มจาก 200 ร้านใน พ.ศ. 2530 เป็น 400 ร้านใน พ.ศ. 2545

การเลี้ยงเปิดและผลิตไข่เค็ม ซึ่งเริ่มต้นที่ตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งนั้น ต่อมาขยายไปทั่วเขตที่ราบชายฝั่งทะเล และบริเวณรอยต่อระหว่างทะเลกับเขตที่ราบ ตำบลพุมเรียงซึ่งอยู่ติดกับทะเล กลายเป็นพื้นที่เลี้ยงเปิดที่สำคัญในปี พ.ศ. 2544 เพราะอยู่ใกล้ทะเลมากกว่า ทำการประมงเอง และหาซื้อข้าวได้ไม่ยาก

บ้านคงคาชัยนี้ เลี้ยงเปิดหลายเจ้า แถวนี้ก็มีบ้านเจ้านิก บ้านหลวงพุ่ม น้องเจ้าพุน น้องฮืด น้องเลื่อม พี่สุวรรณ น้องลดา นันทา คนหนึ่งเลี้ยงกัน 100-200 ตัว พวกหน้าสวนโมกข์มารับไปทำไข่เค็ม บางบ้านก็ทำไข่เค็มเองถ้ามีคนสั่งซื้อ บ้านอื่นให้กินอาหารแต่เราให้กินข้าวเปลือกอย่างเดียว แล้วปล่อยให้กินหอยในนา ไข่แดงดี ลูกใหญ่ด้วย ไม่ต้องไปขายเลยเขามาเอถึงบ้าน แต่บ่เลี้ยง 20-30 ตัว เลี้ยงไว้เอาไข่กินเอง
(ถาวร ชูทิพย์ บ้านคงคาชัย ต.ทุ่ง)

ปริมาณเปิดในตำบลต่างๆ เฉพาะเขตที่สำคัญ	
ตำบล	ตัว
ทุ่ง, ป่าเว	5,000
เลม็ด ม.2	8,000
เลม็ด ม.6	9,000
เลม็ด ม.7	5,000
พุมเรียง	30,000

ที่มา: จากการสำรวจภาคสนาม 2544

เมื่ออาหารเลี้ยงเปิดหรือข้าวเปลือกของไชยาไม่พอ ไชยาจะล้งซื้อข้าวและปลูกปลาจากอำเภอท่าฉางซึ่งอยู่ติดกัน ท่าฉางเป็นพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวมาก และมีการทำประมง รดชนลูกปลาจากท่าฉางมายังไชยามีทุกวัน ราคา กิโลกรัมละ 5 บาท เวลาที่มีลูกปลาและหอยทะเล ชาวประมงจะเลือกขายให้แก่ผู้เลี้ยงเปิดก่อน เพราะได้ราคาดีกว่า และเป็นคนรู้จักกัน ไม่อยากขายให้พวกโรงงาน

ปัญหาของผู้เลี้ยงเปิดรายใหญ่

เมื่อการเลี้ยงเปิดเริ่มกลายเป็น‘สินค้า’ทำเงินมากขึ้นๆ การผลิตที่เน้นจำนวนก็เริ่มนำปัญหาบางด้านมาสู่ตลาดไซเค็ม โดยเฉพาะสำหรับผู้เลี้ยงเปิดรายใหญ่ เพราะต้องบริหารจัดการการเปิดและไซเค็มให้ดีที่สุด ปริมาณเปิดจำนวนนับหมื่นตัว จำเป็นต้องมีทุนในการซื้อข้าวลูกปลา หัวกุ้ง และต้องยอมรับภาระรายรับที่อาจหมุนเวียนกลับมาน้อย ในฤดูที่ฝนตกหนักเพราะเปิดจะใช้น้อยลงมาก ทำให้ผู้เลี้ยงบางรายประสบกับภาวะขาดทุนถึงกับต้องเลิกกิจการไป

ปลาที่ใช้สำหรับเลี้ยงเปิดไซยา ปัจจุบันนี้ที่พุมเรียงเริ่มไม่พอต้องสั่งซื้อมาจากบ้านดอนและชุมพร ขณะที่ทำเปลือกถ้าไม่พอก็สั่งซื้อมาจากพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช

ประมาณการข้าวที่ใช้เลี้ยงเปิด	
	วันละ(ถัง)
ต.ทุ่ง, ป่าเว	500
เลม็ด หมู่ 2	800
เลม็ด หมู่ 6	900
เลม็ด หมู่ 7	500
ต.พุมเรียง	3,000
รวม	5,700

คำนวณจากจำนวนเปิดที่เลี้ยง
(ไม่นับรายที่เลี้ยง 10-20 ตัว)

"บ้านเรานี้ทำนาอยู่ 52 ครอบครั้ว ชาวนาจะปลูกข้าว 2 อย่าง ข้าวเลี้ยงเปิดเลือกพันธุ์ที่แข็งแรงหน่อย ไร่หนึ่งได้ 60-80 ถัง ข้าวน้ำหนักดี ถ้าข้าวที่เราจะเก็บไว้กินจะปลูกข้าวมะลิ ได้ 40-50 ถัง น้ำหนักไม่ดี แต่รสชาติอร่อย ราคาข้าวเลี้ยงเปิดถูกกว่าคือ ถังละ 50 บาท ข้าวมะลิ 60-65 บาท แต่เฉลี่ยแล้วปลูกข้าวเลี้ยงเปิดดีกว่า ปัญหาตลาดก็ไม่มี

ของพี่เปิด 900 ตัวกินข้าว 9-10 ถังต่อวัน ม.2 คอกใหญ่เขาจะเลี้ยง 3,000 ตัว ของนำชิด 2,000 ตัว ข้าวเลี้ยงเปิดของไซยาจะมาจาก ต.เวียง ป่าเว ทุ่ง ข้าวจากเลม็ดจะน้อย ส่วนใหญ่จะหันมาเลี้ยงเปิด ที่ไม่ซื้อข้าวจากที่อื่นมาเลี้ยงเปิดเพราะ เคยสั่งซื้อข้าวจากภาคกลางมาส่งมาทางรถไฟ ทั้งลิบ ฟางก็เยอะ ข้าวพัทลุงก็เหมือนกัน มันก็ไม่ดีเหมือนข้าวที่นี่ เมื่อก่อนคนที่เลี้ยงเปิดจะไปซื้อข้าวที่ทำชนะ และทำฉาง

ในไซยา หมู่ 2 นี้เลี้ยงเปิดเยอะสุด ประมาณ 20 ครอบครั้ว แต่บ้านหนึ่งๆ เลี้ยงเยอะ รวมแล้ว 7-8 พันตัว หมู่อื่นเลี้ยงกันน้อยหน่อย ต.พุมเรียงก็เลี้ยงเยอะ ข้าวที่เลี้ยงเปิดส่วนใหญ่จะใช้ข้าวไซยา ปีไหนไม่พอจึงจะสั่งข้าวจากข้างนอก

(ประกาศ ช่วยยิ้ม บ้านเขาน้ำร้อน ต.เลม็ด)

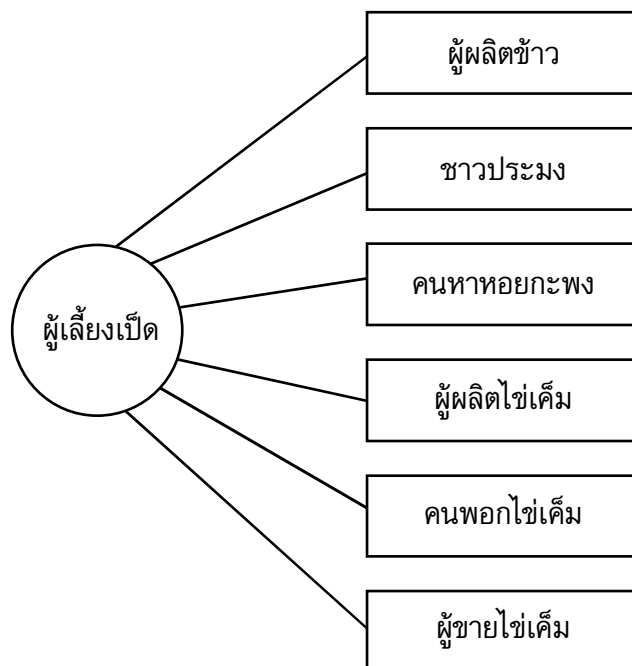
ต้นทุนและวงจรของการเลี้ยงเบ็ด (กรณีเลี้ยง 200 ตัว)

1. ลูกเบ็ดตัวละ 14 บาท เป็นเงิน 2,800 บาท
2. อาหารเบ็ด จะแบ่งเป็น 2 อายุ คือ
 - 2.1 เบ็ดอายุต่ำกว่า 4 เดือน ให้กินรำข้าววันละ 2 ครั้ง ครั้งละ 10 กก.
 - 2.2 เบ็ดอายุ 4 เดือนขึ้นไป
 - ข้าวเปลือก ข้าวเปลือกที่ใช้เลี้ยงเบ็ดใช้ข้าวแข็ง ราคาเกวียนละ 5,000-6,000 บาท ขึ้นลงตามราคาตลาด ซื้อจากชาวบ้านโดยตรง แอวโหนดเลี้ยงเบ็ดเยอะก็จะมีคนเอาข้าวมาเสนอขาย เบ็ด 200 ตัว กินข้าววันละ 2 ถัง เป็นเงิน 110 บาท (เกวียนละ 5,500 บาท)
 - หัวกุ้งวันละ 5 กก. กก.ละ 5 บาท เป็นเงิน 25 บาท
 - ลูกปลา วันละ 1 กก. กก.ละ 5-8 บาท
 - หัวอาหาร วันละ 1 กก. เป็นเงิน 20 บาท (กระสอบละ 30 กก. 600 บาท) (บางคนให้บางคนไม่ให้)

รวมต้นทุนค่าอาหารต่อวัน 163 บาท ต่อการเลี้ยงเบ็ด 200 ตัว

เบ็ดจะเริ่มไข่เมื่ออายุ 5-6 เดือนช่วงที่ไข่เต็มที่จะได้วันละ 160 ฟอง ช่วงฝนตกหนักน้ำท่วมไข่จะหุด บางช่วงลดเหลือวันละ 50 ฟองก็มี ราคาขายฟองละ 2-2.70 บาท ได้เงินวันละ 320-432 บาท และเบ็ดจะไข่จนอายุประมาณปีครึ่ง เมื่อหมดไข่ก็จะขายเบ็ดได้ราคาตัวละ 40-50 บาท ได้เงิน 8,000-10,000 บาท

พิจารณาจากต้นทุนและวงจรการเลี้ยงเบ็ดของไชยา จะเห็นได้ว่า การเลี้ยงเบ็ดจะสร้างงานที่ต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับคนไชยาลุ่มน้ำเดียวกันในสาขาอาชีพต่างๆ ดังนี้

ปล่อยเปิดลงทุ่งนา

เลี้ยงเปิดรายเล็กแบบชาวบ้านนาหลวง (พื้นที่พรุ)

ผู้เลี้ยงเปิดบ้านนาหลวงมีอยู่ประมาณ 30 ครอบครัว ชาวบ้านเลี้ยงเปิดปล่อยหาอาหารตามบ่อซุดของแต่ละบ้าน และออกหากินตามท้องนา ให้เก็บกินเศษข้าวในนาหลังเก็บเกี่ยว และหาปลา หอยเชอรี่กินตามท้องนา เพื่อทำลาย หอยศัตรูข้าว แต่ไม่ให้หัวกุ้งและลูกปลา เพราะไม่มีต้นทุน จึงซื้อขายกันเองเป็นอาหารในหมู่บ้าน

"เราไม่หว่านยาฆ่าแมลงลงในน้ำ จะได้ปล่อยเปิดกินลูกปลูกลูกปลาและหอยเชอรี่ในนา เมื่อข้าวโตเป็นกอ ปล่อยเปิดลงไปอีกที ให้มันกินหอยกินปลู พอกีเกี่ยวข้าวแล้ว ปล่อยอีก ให้มันกินข้าวตกหล่น หอยปลูปลา ถ้าเปิดลงนาสาหร่ายทางกระรอกไม่งอกรบกวนข้าวในฤดูถัดไป หญ้าอ่อนในนาเปิดก็กินหมด ชาวนาที่เลี้ยงแค่ 30-50 ตัว เขาก็หวังผลแบบนี้ เพราะนาพรุน้ำไม่แห้ง สาหร่ายมีมาก ข้าวไม่งาม เปิดแก้ปัญหานี้สำหรับนาพรุได้" (ประสิทธิ์ มีแสง บ้านวัดพระธาตุ)

ยอดขายไข่เค็มไชยา

ช่วงขายดีที่สุดคือช่วงสงกรานต์ เฉลี่ยทั้งเดือน	วันละ 150,000-200,000 ฟอง
ช่วงปีใหม่ (ขายดีมาก 2 วัน)	วันละ 200,000 ฟอง
ช่วงขายปกติ (3-5 เดือน)	วันละ 30,000 ฟอง

คิดเป็นเงินรายได้/ร้าน

ช่วงปกติ 1,000-2,000 บาท/วัน
ช่วงเทศกาล 30,000-60,000 บาท/วัน บางร้านได้ถึง 100,000 บาท
ยอดขายที่แท้จริงของตลาดไข่เค็มไชยานั้น ยากที่จะคำนวณให้แน่ชัด แต่ประมาณกันว่า น่าจะหมุนเวียนอยู่ประมาณปีละ 200 ล้านบาท

ที่มา: การสำรวจภาคสนาม 2544.

ผู้ผลิตไข่เค็มแบบธุรกิจแท้ โดยการนำเข้าไข่เปิดมาจากราษฎรในนครปฐม ฯลฯ นั้น มีอยู่ในตลาดไข่เค็มไชยาอยู่เหมือนกัน ผู้ผลิตไข่เค็มแบบธุรกิจมีประมาณ 4 ราย (ในปี พ.ศ. 2545) ผลิตไข่ได้ประมาณอาทิตย์ละ 100,000 ฟอง ผู้ผลิตรายหนึ่งจะนำไข่เค็มส่งออกขายนอกท้องถิ่น เช่น สงขลา ภูเก็ต หาดใหญ่ ราวเดือนละ 50,000 ฟอง/ราย คิดเป็นเงินสดประมาณ 10 ล้านบาท/ปี ยังเป็นตลาดส่วนข้างน้อยของตลาดไข่เค็มไชยา ไข่เค็มจากธุรกิจ(นำเข้าไข่สด) แบบนี้ ทำลายชื่อเสียงของไชยา เพราะไข่เค็มที่ผลิตได้ไม่มีคุณภาพ ไข่ไม่แดง รสชาติไม่อร่อย คาว

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงเบ็ดและผลิตไข่เค็มไชยา ได้รวมตัวกันต่อสู้กับปัญหานี้ พวกเขาได้รวบรวมชาวนาผู้เลี้ยงเบ็ด และผู้ผลิตไข่เค็มจากตำบลเลม็ด พุมเรียง ตะกรบ หุ้ง และ ป่าเว รวม 40 คน ตกลงกันว่า จะแก้ปัญหาการนำเข้าไข่เค็มจากข้างนอก กลุ่มผู้เลี้ยงเบ็ด ได้สร้างตลาดของกลุ่มเองขึ้น โดยเช่าที่ข้างถนนสร้างร้านค้าให้สมาชิกรวม 64 ห้อง สมาชิกเช่าขายไข่เค็มริมถนนสายเอเชีย จากนั้นกลุ่มผู้ผลิตไข่เค็มตรวจสอบคุณภาพการเลี้ยงเบ็ด และการนำไข่มาใช้ทำไข่เค็ม ช่วยเหลือสมาชิกตลอดเวลา กำหนดกฎเกณฑ์ว่า ไข่ของสมาชิกที่ไม่ได้มาตรฐานจะใช้กล่องของกลุ่มฯ ไม่ได้

รายการต่อไปนี้แสดงสถิติผู้เลี้ยงเบ็ดที่กระจายอยู่ในเขตลุ่มน้ำไชยา จะเห็นได้ว่า มีผู้เลี้ยงเบ็ดรายเล็กมากกว่ารายใหญ่

หมู่บ้าน	จำนวน (ราย)	จำนวนตัวต่อราย (เฉลี่ย)	รายใหญ่ 500-1,000 ตัวขึ้นไป
ต.เลม็ด			
ไทรงาม	20	200-300	4
วัดแก้ว	30	200-300	6
ปากท่อ	8	100-200	3
ปากด่าน	10	10-20	5
นาหลวง	30	20-30	-
ท่าโพธิ์			4-5
ต.พุมเรียง			
ในทุ่ง	100	20-30	10
บ้านล่าง	60	9-10	3
หัวเลน	50	100-200	
เหนือน้ำ	20	10-20	5
แหลมทราย			6
ต.หุ้ง			
ชนอน	6	100-200	
หุ้งนอก			6
คงคาชัย	20	5-6	
หัวนอน	20	20-30	
นาแค	40	15-20	
ต.เวียง			
พนัง	5	100	
เชิงสมอ	20	10	

การผลิตที่ครบวงจรของธุรกิจไข่เค็มไชยา มีสาระสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1) การจัดระบบการผลิตภายในเขตหนึ่งๆ โดยอาศัยความเชื่อมโยงของระบบนิเวศประสานกับจุดตั้งทางการตลาดเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ไม่จำเป็นต้องดำเนินธุรกิจตามสูตรสำเร็จในระบบพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดราคา อันเป็นวงจรอุบาทว์ของการผลิตของชุมชน

2) พลังอำนาจของระบบตลาดทุนไม่ได้สูงกว่าเศรษฐกิจชุมชนเสมอไป มีจุดอ่อนดำรงอยู่ในระบบตนเอง ในวิกฤติราคาข้าวของไชยา ผู้เลี้ยงเป็ดส่วนมากก็เป็นชาวนา สามารถเสนอราคารับซื้อสูงกว่าพ่อค้า แสดงว่าถ้าสามารถจัดระบบผลิต ระบบแปรรูป ระบบตลาดได้ลงตัว ชุมชนสามารถจัดการกับ ‘ทุน’ หมุนเวียนในชุมชนได้

3) ตลาดไข่เค็มของไชยามีได้เด่นไปตามสูตรสำเร็จที่ว่า ในที่สุด “นายทุนก็เข้าผูกขาดตลาด” สิ่งที่น่าศึกษาจากกรณีนี้มี 3 ประการ คือ

ก) ชุมชนลุ่มน้ำไชยามีหลังพิงอยู่กับการผลิตอันหลากหลาย แม้ว่าบางรายการของกิจกรรมการผลิตไม่ได้สร้างกำไร แต่มุ่งผลิตอาหาร ทำให้มีระดับความมั่นคงเพียงพอที่จะไม่อยู่ภายใต้ระบบค้ากำไรเกินเหมาะสม

ข) ตลาดไข่เค็มไชยาเป็นตลาดที่สร้างขึ้นมาอย่างค่อยเป็นค่อยไป ใช้เวลาราว 30 ปี ผู้ผลิตมีความมั่นใจในความอยู่รอด และผู้ที่จะเบียดเข้ามาในตลาด ต้องศึกษาลักษณะเฉพาะของตลาดท้องถิ่นชนิดนี้ ตลาดไข่เค็มยืนอยู่บนความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ไม่ใช่ตลาดของปัจเจกบุคคล การแทรกแซงตลาดของระบบทุนไม่มีความเข้าใจ และไม่มีจุดยืนที่จะสนับสนุนเครือข่ายชนิดนี้ เพราะระบบทุนจะคำนึงถึงเฉพาะด้านทุนที่ต่ำสุด และกำไรสูงสุด

ค) บรรดาผู้ผลิตและผู้ขายไข่เค็มได้รวมตัวกันเป็นองค์กรที่พยายามรักษาคุณภาพของไข่เค็มไชยา เรียกร้องให้ผู้ผลิตทุกคนควบคุม รักษามาตรฐานของการผลิต ปฏิเสธการนำเข้าไข่สดจากจังหวัดอื่น ทั้งๆ ที่ไข่สดของไชยาเริ่มหมุนเวียนไม่พอเพียงกับการทำไข่เค็ม อีกทั้งไข่จากต่างถิ่นต้นทุนต่ำกว่า ปรชญาเบื้องหลังขององค์กรการผลิตนี้คือ ปฏิเสธหลักการทำธุรกิจที่อาจทำให้ชุมชนเสียดุลยภาพไปสู่นาคต เป็นการคิดถึงอนาคตระยะไกล มากกว่าหวังผลเฉพาะหน้า

บทที่ 6

บุกเบิกปากหมาก ณ ชายขอบของอำนาจ

1. ปากหมาก : ‘พวกนอก’ ยุคเกลอเขา
2. บริษัทสัมปทาน : ตำนานเปิดป่าปากหมาก
3. หมูบ้าน ณ ชายขอบอำนาจ
4. ลงแรงก่อร่างสร้างตัวสร้างหมู่บ้าน
5. สองแนวทางการสร้างระบบนิเวศ
6. ความคิดและความหวัง

บทที่ 6

บุกเบิกปากหมาก ณ ชายขอบของอำนาจอ

น้ำตกโตนยามแล้ง ที่หมู่บ้านยางโพรง

ปากหมาก ความจริงแล้วเป็นชื่อตำบลตำบลหนึ่งของอำเภอไชยา เมื่อ 10 ปีที่แล้วมีพลเมืองเพียง 840 ครัวเรือน เล็กกว่าทุกตำบลในอำเภอไชยา มาบัดนี้ปากหมากกลายเป็นพื้นที่ซึ่งใหญ่และมีประชาชนอยู่อาศัยมากกว่าทุกตำบลที่เหลือของไชยารวมกัน เพราะเขตปากหมากซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นป่าต้นน้ำอันเงียบสงบ หนาทึบไปด้วยป่าไม้ ได้ถูกบุกเบิกเป็นบ้านเรือน เรือกสวน สถิติในปี 2544 บันทึกว่าเขตป่าต้นน้ำปากหมากได้ถูกบุกเบิกแล้วถึง 383,281 ไร่ ในช่วงเวลาเพียงประมาณ 20 ปี

เขตป่าต้นน้ำ ต.ปากหมาก

การบุกเบิกป่าปากหมาก เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องกล่าวถึงเป็นพิเศษ เพราะเป็นการเปิดพื้นที่อยู่อาศัยใหม่ของผู้คนจำนวนมาก จากหลายภาค หลายถิ่นของประเทศไทย เป็นการ "เปิดป่า" ครั้งใหญ่ ที่เปลี่ยนแปลงพัฒนาการประวัติศาสตร์ของชุมชนลุ่มน้ำไชยา จากลุ่มน้ำเล็กๆ เงียบสงบ กลายมาเป็นลุ่มน้ำที่มีผู้คนประมาณ 15 จังหวัดย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ร่วมกันอย่างถาวร การทะยอยย้ายถิ่นเข้าสู่ปากหมาก เปิดหน้าดินใหม่ออกเป็นพื้นที่ทำมาหากินครั้งนี้ดำเนินไปท่ามกลางนโยบาย "ปิดป่า" ของรัฐบาลชวน หลีกภัย นั่นเอง

ตำนานแห่งการบุกเบิกปากหมากนั้น แบ่งออกเป็น 3 ระยะที่สำคัญคือ

ระยะแรก เป็นระยะที่ชุมชนเก่าแก่ของลุ่มน้ำไชยาได้อพยพโยกย้ายขยายขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมคลองไชยา บางตำนานเล่าว่า ที่เขาเพ-ลา เป็นที่อยู่ของพวกชนพื้นเมือง แต่คงกลมกลืนกับผู้มาใหม่จนแยกไม่ออก มองไม่เห็นลักษณะเด่นของ

ชนพื้นเมืองที่ต่างออกไป ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านลุ่มน้ำเท่าที่จะสืบค้นไปได้ มีคำบอกเล่าตรงกันคือ ปลายสมัยศรีอยุธยาต่อกับรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งสงครามไทย-พม่า มีชาวบ้านอพยพขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ถึงเขตต้นน้ำ เพื่อหนีภัยสงคราม

หมู่บ้านแรกๆ ที่คนพื้นเมืองไชยาเป็นผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานเองได้แก่ บ้านปากหมาก บ้านลุ่มแร่ บ้านท่าไม้แดง และบ้านอ่างทอง มีจำนวนครัวเรือนน้อย ในปี 2535 ทั้ง 4 หมู่บ้านข้างต้นรวมกันมีเพียง 814 ครอบครัวย้ายอาศัยอยู่ในระยะที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่กระจัดกระจายมันคงแล้วนั้น เริ่มมีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในทศวรรษ 2510 เป็นต้นไป

ระยะที่สอง เป็นช่วงที่บริษัทสัมปทานท่าไม้เข้าบุกเบิกตัดฟันไม้ อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2517-2518 เป็นต้นไป

ระยะที่สาม เป็นช่วงที่บริษัทสัมปทานป่าไม้ถอนออกมาตามนโยบายปิดป่าของรัฐบาลชวน หลีกภัย พ.ศ.บริษัทสัมปทานได้คืนป่าให้แก่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ภายหลังจากนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธ ‘สหาย’ บางส่วนตั้งหลักแหล่งถาวรอยู่ในเขตป่าต้นน้ำปากหมาก

1. ปากหมาก : ‘พวกนอก’ ยุคเกลอเขา

ในจำนวนบ้านลุ่มแร่ บ้านปากหมาก บ้านท่าไม้แดง และบ้านอ่างทอง ซึ่งเป็นหมู่บ้านเริ่มแรกของตำบลนี้ บ้านท่าใหญ่ ปากหมากตั้งขึ้นก่อน ปักหลักมันคง ที่เหลืออยู่กันกระจัดกระจาย ต่อมาจึงมี ผู้คนไปจับจองที่ป่าปลูกบ้านเรือนเล็กๆ อยู่ตามริมคลองบ้านลุ่มแร่ บ้านท่าไม้แดง บ้านเกาะเสียด หมู่บ้าน 2-3 แห่งนี้เป็นบ้านเดิมๆ ของปากหมาก กว่า 200 ปีแล้ว

“สมัยก่อนการคมนาคมไม่สะดวก ต้องเดินเท้า ใช้ช้างเป็นพาหนะบรรทุกของ มีทุเรียนพันธุ์พื้นบ้าน เอาออกสู่ตลาดก็ใช้ช้างลากไปลากเลื่อน ทำเป็นไม่มีมาสำหรับไปคล้องกับตัวช้างแล้วลากไป ไม่นั่นก็บรรทุกไปบนหลังช้างเรียกว่าโวง(พะอง)ประมาณ พ.ศ. 2498 ตอนนั้นมีช้างกันทุกบ้าน หลังจากนั้นถึงจะมีรถจักรยาน

ป่าลาก จีนไทย เล่าว่าบรรพบุรุษเข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านปากหมากนี้หลายชั่วคนแล้ว จนกระทั่งสวนผลไม้ที่บุกเบิกไว้กลายเป็นสวนเก่าซึ่งหมดอายุลง ต้องปลูกผลไม้รุ่นใหม่ขึ้นทดแทน มีพื้นที่ที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่านี้น่า 50 ครอบครั

พื้นที่ทั้งหมด	
ตำบล	พื้นที่ทั้งหมด(ไร่)
1. ป่าเว	53,303
2. เวียง	19,885
3. โมถ่าย	45,554
4. ปากหมาก	383,281
5. เลม็ด	21,662
6. ทุ่ง	25,752
7. ตลาดไชยา	6,702
8. ตะกรบ	25,429
9. พุมเรียง	21,494
603,062	

หมู่บ้านในตำบลปากหมาก
หมู่ 1 ลุ่มแร่
หมู่ 2 ปากหมาก
หมู่ 3 ท่าไม้แดง
หมู่ 4 พรุยายชี
หมู่ 5 อ่างทอง
หมู่ 6 ห้วยตาหมิง
หมู่ 7 ยางโพรง

ชาวบ้านรุ่นพื้นถิ่นไชยา บ้านลุ่มแร่ ต.ปากหมาก

ลุงเคียง อายุ 74 ปี ชาวบ้านปากหมาก ยังคง จักสานคู่ม ไซ นาง ฯลฯ และทำธนูไว้ใช้เอง และ ขายให้เพื่อนบ้านที่ปัจจุบันหาคนที่จักสานเป็น ยากเต็มทีแล้ว หวายที่ใช้ได้มาจากป่าปากหมาก ซึ่งหายากขึ้นทุกวัน ลุงเคียงเล่าว่าบรรพบุรุษเข้ มาอยู่ที่นี่หลายชั่วคนแล้ว

คนสมัยนั้นทำไร่ข้าว เป็นไร่เลื่อนลอย ถางป่าปลูกผัก ปลูกหญ้าปลูกข้าว ทำเฉพาะพอกิน เก็บกองไว้ทั้งเรียง มัดเป็น ฟ่อนเก็บไว้ในยุ้งมุงหลังคาจากฝาไม้ไผ่ เวลาจะกินก็เอามานวด นวด กับเท้า

ข้าวไร่ไม่ต้องไถ ถางป่าเสร็จก็จุดไฟเผาแล้วดายหญ้า แล้ว ขอแรงคนมาแทงผืนดินเป็นรูๆ แล้วผู้หญิงก็หยอดเมล็ดข้าวตาม ไปเรื่อยๆ จนเสร็จ พอข้าวสุกเขาจะเก็บเฉพาะรวงไม่ให้ติดต้นชั้ งแล้วมัดเป็นเรียงสวย พอจะกินก็เอามานวดเท้าแล้วก็ผัดกับกระดัง แล้วเอาไปช้อมมือ มีครกไม้ สากตำข้าว แล้วผัดอีกที่เอาเกลบออก แล้วช้อมใหม่ให้มันขาว แล้วใช้กระดังโท โทแล้วเลือกเอากากออก เหลือเป็นข้าวสารมาหุงกิน สมัยก่อนเขาไม่เคี้ยวร้อนอะไร ปูปลา หาได้ง่าย สัตว์ป่าก็เยอะ จะเป็นผัก พริก มะนาว สมัยก่อนอุดม สมบูรณ์ คนก็ยังน้อย ได้ไถป่าสักตัว หมูป่าสักตัว ก็เอามาแบ่งปัน กัน เขาไม่ขาย สมมุติในหมู่บ้านได้มาซึกบ้านหนึ่ง เขาจะเอาไปแจก กัน แบ่งสันปันส่วน ใครมีอะไรก็เอามาให้บ้านโน้นบ้านนี้ มีผักมี หญ้าได้มาเยอะๆ ก็แจกอย่างเดียว ไม่ขายกันสมัยก่อนเขาแลก เปลี่ยนกัน อยู่มาๆ คนข้างล่างขึ้นมากอยู่กันเยอะ ความเจริญก็เริ่ม คืบคลานเข้ามา ปี พ.ศ. 2512-13 กรป.กลางมาบุกเบิกถนนจาก ปากหมากออกไปตลาดไชยา เป็นดินแดงถมลูกรัง มีนายพันคน หนึ่งเป็นผู้บังคับหน่วย ลิบเอกเป็นพลขับ จำเป็นแผนกวิทยุ มีรถ จี๊ปวิลลี่ของทหารวิ่งเมล็รับส่งผู้โดยสารจากบ้านพรุยายชีออกตลาด เก็บคนละ 12 บาท ตอนหลังขึ้นเป็น 20 บาท ชี้อรถไปเวลารดติดก็ ลงเซ็น ตอนนั้นมืรถจี๊ปวิ่งอยู่ 2 คัน ของนายสวัสดิ์ ทิพย์ทอง กับ นายล้อม แซ่ตั้ง ที่อยู่ท่าหัก ก็ดีขึ้นมาน้อยแล้ว แต่เวลาหน้าฝน ถนนยังเป็นลูกรัง มันก็จมติด คนโดยสารนี่แน่นเลย เกาะกัน 20

คนได้มั่ง รอบรถนั้นแหละ เวลาติดก็เซ็นไปแต่จ่ายค่าโดยสารเท่าเดิม 20 บาทก็ 20 บาท แต่นั่งกับเซ็นคนละครึ่งได้แหละ

คลองก็มีคลองทำใหญ่ไหลไปรวมกับคลองท่าไม้แดงที่บ้านลุ่มนาว แล้วไหล ออกปากน้ำไชยา กับคลองท่าหนด

แต่ก่อนตรงนี้เป็นป่าใหญ่ มีเสือมีหมาป่า หลังจากนั้นก็เขยิบไปทำหนด แล้วขึ้น บ้านห้วยไม้ไทรเมื่อก่อนป่าใหญ่ทั้งนั้น ป่าที่มีสิงสาราสัตว์สมบูรณ์ทุกอย่าง พอมาช่วงหลัง พอเป็นป่าไผ่ขึ้นมา ลูกหลานรุ่นหลังๆ ก็ปลูกยางปลูกอะไรถึงได้เป็นหมู่บ้านขึ้นมา หมู่บ้าน ห้วยไม้ไทรเมื่อก่อนไม่มี ลูกหลานแถวนี้เข้าไปอยู่แล้วมีลูกมีเต้า แล้วคนข้างล่างมาอยู่แทน มาซื้อ คนป่าเว บ้านเหยียด ท่าหัก นั้นแหละมาก

เมื่อก่อนพอทำข้าวไร่เสร็จแล้วเขาก็ทิ้งเลย ไม่ได้จับจองไว้ คนสมัยหลังนี้แหละถึงมาจับจองเอา มีบางบ้านเขาก็เอา เขาบอกว่าตรงนี้ป่าที่เราเคยถาง บางบ้านพอเป็นป่าไผ่เขาบอกว่าไผ่ของฉันทะ ฉันทะ ใครจะเอาก็ได้สมัยก่อนนะ พื้นที่มันเยอะ

ไม่ใหญ่ที่ไผ่ก็ไม่ได้เอามาใช้อะไร เผาไฟหมด เผาทำไร่เลื่อนลอย ลงแรงกันลงแขกกัน กิ่งก้านฟันแล้วเก็บเป็นกองปรนแล้วก็เผา เผาหมดแล้วถึงจะได้นำกัน พอไร่เสร็จนอนอะไรอยู่เต็มก็ปล่อยไว้อย่างนั้น หลากๆปีมันก็ฟูไปหมด มันก็ขึ้นต้นไม้ใหม่มาเล็กๆ ขึ้นมาเป็นป่าไผ่ พอที่หลังถางจุดทีเดียวหมดเลย เตียนโล่งเลย เป็นป่าคาบ้าง คนสมัยก่อนไม่มียาฉีดไม่มีอะไร ทำไม่ค่อยได้เยอะ คือทำกับแรง ทำไร่ต้องลงแขกตายหมู่กัน วันหนึ่งครั้งไผ่ยังไม่ได้เลย เตียนนี้มันฉีดสารเคมีแป๊บเดียวเตียนโล่งหมด ทำได้เยอะๆ สมัยก่อนค่อยเป็นค่อยไป เป็นแรงคน

ข้าวไร่สมัยก่อนปลูกข้าวมัด ข้าวเล็บนก ข้าวรูนหญ้า ข้าวเภา ข้าวตาเจ้า ที่ได้ชื่อนี้เพราะมันหอมจนหลงตาลึก ข้าวสารเจ้าหรือเรียกข้าวเหลือง หอมมาก ข้าวแดง มีสีชมพูปนกับสีขาวอย่างละเท่าๆกัน หุงแล้วขึ้นสีชมพู ข้าวพวงพยอมอร่อยที่สุด ข้าวเจ้าหัวเอามาจากภาคอีสาน ตอนหลังเอาข้าวหอมมะลินำมาก็ขึ้นเหมือนกัน ข้าวไร่ส่วนมากจะมีกลิ่นหอมกว่าข้าวนา น้ำข้าวก็จะขุ่นมากกว่าข้าวนา ข้าวไร่ร่อยกว่าข้าวนามาก

สมัยก่อนนอกจะปลูกข้าวไร่ ก็เลี้ยงหมูขี้พริ้ว ทำกินกันในหมู่บ้าน แต่ก่อนเขาไม่ค่อยขายกันเพราะหมูปามันเยอะ สมัยก่อนใช้ปืนเก็บไปยิงหมูปามาได้สักตัวเขาก็แบ่งกันหมดทั้งบ้านนั่นแหละ

เงินสมัยก่อนได้จากขายของป่า คือหวาย ต้นปุด(คล้ายต้นข่า) เอาสาเก(ไล่)ไปขายกำละสลึงสองสลึง คนชอบกิน มีงานมีการเขาจะเอามาลวกกับกะทิจิ้มน้ำพริกกะปิ ทุเรียนป่าของเดิมที่เขาไปจองกันไว้ต้นนี้ของกูต้นนั้นของใคร แบ่งกันอย่างนี้ มันมีทุเรียนเก่าๆอยู่ ชาวบ้านก็ไม่ค่อยจะใช้อะไร สมัยก่อนชาวบ้านอยู่แบบยังงิบอกยาก คือไม่ได้ใช้จ่ายอะไรเดือนๆหนึ่ง เงินชักบาทก็ไม่ได้ออก อยู่กันธรรมดาๆ มีอะไรก็แลกกันไปแลกกันมาอยู่อย่างนั้น ไม่ได้ซื้อได้ขาย เสื้อผ้าซักชุดก็อยู่กันเกือบจะครึ่งอายุ ชุดนั้นแหละสีฟ้าลิบปี มันอยู่อย่างนั้นแหละ ข้าวเขาก็ทำกินเอง ปลูกเขาาก็ไปหากันกินเอง ผักหญ้าในป่าก็ไปหากินเอง ไม่ได้ซื้ออะไร พริกขึ้นกลสมัยก่อนมันขึ้นในป่าเต็มไปหมดเลย ไม่ต้องซื้อเลย เพิ่งจะมาจับจ่ายซื้อขายกันสมัยมีสวนยางสวนกาแฟ ตอนที่คนนอกเข้ามาซัก 20-30 ปีนี้แหละ มาทำเป็นตัวอย่าง คนแถวนี้ก็ทำตามปลูกตาม

(เรียบเรียงจากคำบอกเล่า ลำลี ลำลี บ้านปากหมาก, อัมพร เข้มทอง บ้านท่าไม้แดง, ลาก จีนไทย บ้านปากหมาก)

ลุงลำลี ลำลี สารวัตรกำนัน บ้านปากหมาก ต. ปากหมาก

2. บริษัทสัมปทาน : ตำนานเปิดป่าปากหมาก

การเปิดป่าตำบลปากหมาก และรอยต่อเขตปากหมาก-ท่าชนะนั้น เริ่มต้นอย่างแท้จริงในระยะที่บริษัทสัมปทานได้เข้าไปตัดฟันไม้ ในช่วง พ.ศ. 2518-2519 บริษัทแห่งหนึ่งได้รับสัมปทานจากจังหวัด แล้วเข้าทำการตัดฟันไม้ ในระหว่างที่บริษัททำการตัดฟันไม้ นี้ ชาวบ้านยังคงทำมาหากิน เก็บของป่า ปลูกผลไม้ตามถิ่นฐานที่ตั้งอยู่เดิม

“สมัยนั้นทุกหมู่บ้านในตำบลปากหมากทำหวายกันทั้งนั้น พวกที่ทำหวายเล็กเขาจะทำเป็นอาชีพลอย ขึ้นลงขึ้นลงอยู่นั้นแหละ ยกครอบครัวไปเลย ลูกเมีย นัดกันไป 2 ครั้ว 3 ครั้วขึ้นไปอยู่ที่เดียวกัน ไปตั้งห้อยกันเป็นเดือนๆ แล้วมันจะมีคนในหมู่บ้านนี้แหละ คนที่มีเงินอยู่คนหนึ่งเขาจะรับซื้อในป่าเลย วันหนึ่งคนหนึ่งตัดได้ 20 กำ หวายนี้เขาส่งตลาดไชยา ส่งเข้าเรือนจำไปทำเฟอร์นิเจอร์”

ชาวบ้านสมัยนั้น นอกจากปลูกผลไม้ ทำไร่ข้าว หาผักหาปลาแล้ว ก็ชอบทำหวาย เพื่อมาเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายซึ่งเริ่มมีมากขึ้น เมื่อมีการติดต่อกับชุมชนมากเข้า และสินค้าหลายรายการก็ไม่สามารถได้มาโดยอาศัยระบบ "เกลอ" อีกต่อไป

“ผมเคยพาลูกน้องไปตั้งทับหวาย พวกนั้นกำลัง ตัดขายอยู่พอดีเลย ช่วงนั้นแหละผมไปทำหวายใหญ่ เขา เรียกหวายกำพวน หวายที่เค้าเอาไปตัดทำโครงเฟอร์นิเจอร์ เส้นเท้าแขน ผมทำส่งหวายเฟอร์นิเจอร์กับโฮมคราฟท์ที่ กรุงเทพฯ ส่งรถสิบล้อต้องไปทำใบเบิกทางที่นครฯ ส่งครั้งหนึ่ง 4-5 คันรถสิบล้อ ผมเอาลูกน้องเข้าไปอยู่เยอะ หวายต้อง ต้องใช้ช่างลากแล้วมาตัดให้ยาวเท่ากับรถสิบล้อ สมัยนั้น หวายเยอะ ใช้ช่างลากมากองพะเนินเทินทึก เส้นหนึ่งก็สุด

ต่อไม้ที่เหลือจากการตัดฟันของพวกสัมปทานทำไม้

ยอดค่างนี้แหละ(ยางนา) ขึ้นไปลอยยอติดอยู่บนยอดค่าง ไปกันที 10 กว่าคน 20 คน ไปสร้างทับเล็กๆ อยู่ พร้อมด้วยช่าง 2-3 เชือก พวกคนงานไปถึงก็ตัดโค่นแล้วพับเป็นม้วนกลม แล้วเอาโซ่ร้อยให้ช่างดึงลงมา พอดึงเสร็จก็ตัดปลายออก แล้วจ้างคนตัดอีก ใช้เลื่อยคันธนูตัดให้เสมอบี๊บบเลย ยาวแค่รถสิบล้อ เสร็จ แล้วใช้ช่างลากมาออกทางถนนที่บริษัททำไม้ทำไว้ แล้วบรรทุกรถหกล้อลงมา มากองไว้ที่บ้าน แล้วไปทำ ใบเบิกทางแล้วถึงมาขึ้นหวายเข้ากรุงเทพฯ หวายเส้นหนึ่งซื้อ 2-3 บาท ขายได้ 13-15 บาท คันหนึ่ง 3,000 กว่าท่อน หักค่าใช้จ่ายแล้วเที่ยวหนึ่งเหลือ 2-3 หมื่นบาท หวายพอตัดเสร็จต้องรีบส่งเลย ไม่ให้เปลือกดำ เอาเข้าโรงงานมันจะปอกง่าย ผมทำอยู่ปีเดียวได้ 40 กว่าคันรถ ที่เล็กเพราะทำใบเบิกทางยาก ไม่คุ้ม ตอน หลังมาไชยาออกใบเบิกทางไม่ได้ ต้องไปตะกั่วป่า นครฯ แล้วช่วงหลังหวายมันต้องไปไกลขึ้น รถก็ขึ้นลำบาก พอสุดทางที่บริษัททำไม้ทำไว้เราก็ไปเอาไม่ได้แล้ว บริษัทเขาไถเข้าไปบรรทุกไม้อย่างเดียว ตรงไหนรถสิบล้อขึ้นไม่ได้เขาจะเอาจอห์นเดียร์ลากลงมา มันก็ไปได้ ของเรารถหกล้อขึ้นไม่ได้ เลยต้องเลิก ที่ทำหวาย ใหญ่นี้มีผมทำคนเดียว คนอื่นทำหวายเล็ก คนอื่นเขาไม่มีความรู้เรื่องหวายใหญ่ ที่ผมรู้เพราะมีน้องอยู่ กรุงเทพฯหลายคน ตอนนั้นผมออกจากตำรวจ เป็นตำรวจอยู่ 7 ปี ออกจากตำรวจก็ขึ้นป่า ตอนนั้น ผกก.ยัง มีอยู่เลย แต่ไม่มีปัญหาอะไรกัน คุยกันได้ตามปกติ ผกก.ตอนนั้นเป็นนักศึกษาทั้งนั้นเลย”

“คนเริ่มบุกรุกป่ามากขึ้นเมื่อมีบริษัทเข้ามาสัมปทานป่าไม้ เพราะมีทางมีคนเข้า ได้ ขนข้าวสุกข้าวสารกับข้าวปูปลาไปกินได้ เขาก็ไปตั้งรกรากกัน คนที่มาก็มีคนชักนำมา บางทีจะมีคนที่หนีมาแบบว่าไม่รู้หลบคดีอะไรมา ก็มีพวกทางบ้านเขาทางนครศรีธรรมราช ชักจูงกันมาอยู่ พอมาอยู่มารู้จักคนที่มือทิพพล เขาก็จัดการหาที่หาทางในป่าให้ ตัดให้คน ละลือๆ หนทางที่บริษัทสัมปทานตลอด เขาก็วัดกว้าง 2 เส้น สมมุตินะ เขาก็ตัดให้ไป ขนเขาๆ อย่างนั้นแหละ แบ่งลือๆเลย เดียวนี้เป็นบ้านพรียบหมดแล้ว เมื่อก่อนมีแค่ 4 หมู่ ตำบลประสงค์ เดียวนี้แยกไปเป็น 15-16 หมู่แล้ว เต็มพื้นที่เลย หมดเลยป่าแถวนั้น เริ่ม ต้นมาก็จากสัมปทานนี้แหละ พวกคนงานเข้าไปเป็นลูกน้องก่อน เป็นคนตีตราไม้ซุง เป็น คนเดินนำไม้ เป็นคนขับรถสิบล้อ ขับแทรกเตอร์ ขับจอห์นเดียร์ลากไม้ในป่า แล้วก็พา พรคนพวกเข้ามาเรื่อยๆ ในที่สุดก็เต็มไปหมด คนต่างถิ่นทั้งนั้นที่เข้ามาจับจอง

คลองทำไม้แดง

ป่าที่ถูกบุกเบิกแล้ว

“ที่ทางในหมู่บ้านปากหมาก เฉพาะที่หมู่บ้านนี้ ก็ยังเป็นของเจ้าของคนเดิมๆ ของคนแถวนี้ แต่ไม่มาก คนหนึ่ง 9 ไร่ 10 ไร่ 20 ไร่ 50 ไร่ ร้อยไร่ไม่มี ที่บนโน้นคนข้างล่างนี้แหละขึ้นไปถางป่าเลื่อนลอยบนโน้น พอคนนอกมาซื้อก็ขายไร่ละ 100, 200, 300 บาทไปหมดแล้ว เดียวนี้ 100 ไร่เขาขายแปลงนี้ 4-5 ล้านแล้ว หมดแล้ว คนปากหมากแท้ๆ ตั้งแต่ไม่มีที่ทำกินแล้วต่อไป คนนอกเอาหมด พวกนั้นเขามาอยู่หมู่บ้าน 6 หมู่ 7 แถวบ้านห้วยตาหมิง บ้านยางโพรงนั้นแหละมาก ป่ามันยังมี พวกนี้เข้ามาอยู่พอมีลูกมีหลานมันก็ต้องถางที่ออกไปแหละ จะให้รักษาป่าไม่มีทางมันต้องล้มไปเรื่อยๆ จนหมดแหละ หมดแน่ๆ ไม่ได้เหลือแล้วเชื่อผมเถอะ ไม่มีทาง เพราะคนมันเกิดขึ้นมามันจะไปทำมาหากินที่ไหน ไปเรียนจบมาแล้วก็ไม่มีงานทำต้องกลับมาบ้าน มาบ้านก็ต้องสร้างสวน ทำอื่นทำไม่ได้ ถ้าคนไม่ซี้เกียจเกินไปอยู่ปากหมากมันก็พออยู่ได้ไม่ถึงกับจน

บนเขตป่าปากหมากนี้ พอบริษัทสัมปทานออกไปแล้ว นอกจากชาวบ้านที่อยู่กันมาก พวก ‘สหาย’ ก็อยู่กันต่อไป เขาพากันจับจองพื้นที่สร้างบ้านสร้างช่องอยู่ แล้วออกมา

มอตัวเป็นผู้พัฒนาชาติไทย แล้วเป็นผู้ใหญ่บ้านอยู่บนปากหมากเลย คนบนปากหมากไม่มีคนพื้นที่ คนต่างถิ่นทั้งนั้น เกาะสมุย พงัน นาสาร ฉวาง แถวนครศรีธรรมราชเยอะ ถ้าหมู่บ้าน 6 ห้วยตาหมิงก็เป็นคนอีสาน 80% คนพื้นเพเดิมของปากหมากไม่มีเลย มีแต่คนนอกเข้ามาอยู่ มาซื้อสวนสร้างสวนจับจองที่ เดิมห้วยตาหมิงเป็นป่าสงวนทั้งนั้น พวกนี้บุกเบิกไปจนเขตทำชนะ ผังโน้นคนนั้น ผังนี้ก็คนนี้ บางคนก็ไปขายที่ให้พวกห้วยตาหมิงนี้แหละ ไร่ละ 100, 200, 300 บาทเท่านั้นเอง ตอนนี้อยู่ไร่ละเป็นหมื่นๆ “พวกนอก” เข้ามานุกรูหมดแล้ว ที่นี้อดแล้ว ขึ้นไม่ได้แล้ว เฉพาะหมู่บ้านยางโพรงนี้ 3 พันกว่าครอบครัวอยู่บนนั้น 2 หมู่นี้เพิ่งแยกหมู่บ้านไป บ้านยางโพรงแยกจากบ้านพยุยาศีส่วน ห้วยตาหมิงแยกจากบ้านอ่างทอง

พวกนายทุนจากอำเภออื่นก็เป็นอีกพวกหนึ่งที่มาซื้อที่จากชาวบ้านที่เขาซื้อมือเอาแบบว่าตรงนี้ของข้าใครแตะไม่ได้ ขายปารัฐนั้นแหละ ในที่นั้นชาวบ้านบุกเบิกไว้ทำประโยชน์สัก 4 ไร่ 5 ไร่ เหลือจากนั้นก็บุกเบิกไว้ขาย

ป่านี้อยู่เขตบ้านห้วยตาหมิงกับบ้านปากหมาก เป็นป่ารัฐบาลมาก่อน ยังมีป่าอยู่รอบคลองท่าหวด ไม้ทั้งนั้น ไม้ยางต้นใหญ่ๆ ตลอดแนวคลอง เขาเลื่อยกลางคืนยันสว่าง ใช้ตะเกียงแก๊ส ป่าไม้เข้าไปจับไม่เคยได้ผู้ต้องหาเลย ได้แต่ไม้อย่างเดียว ป่าไม้ทำบ้านหลังเบ้อเรอทั้งนั้น ที่นี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นใจ ตำรวจเหมือนกัน จับอะไรไม่ได้ มาอยู่นานเกิดความเคยชิน เกรงอกเกรงใจทำอะไรไม่ได้เสียแล้ว

ชาวบ้านเพิ่งจะมาสร้างสวนกันตอนเสธ.หน่นปิดป่านี เพราะหวายตัดไม่ได้แล้ว กฎหมายห้ามก็เลยต้องออกจากป่าลึกมาทำสวน เพิ่งจะมาปลูกกันสิบกว่าปีนี้แหละ เพิ่งจะมาสร้างเนื้อสร้างตัวใหม่พักนี้แหละ เมื่อก่อนอยู่กระต๊อบไม้ไผ่เล็กๆ พอหลังนี้ผู้ก็รื้อไปปลูกใหม่ไกลไปหน่อยหนึ่ง เอาทุเรียนเอามะขามไปกินทิ้งเม็ดไว้มันก็ขึ้น ก็ได้กินไม่ได้ปลูกหรอก มันขึ้นเอง ทำไร่ก็เลือนลอย ถางไร่เสร็จไม่ได้ปลูกยางปลูกกาแพอื่นๆ เลย ทั้งเลย บุกป่าใหญ่ๆ นะสมัยก่อนโค่นป่าใหญ่ทั้งนั้น ต้นไม้ 2-3 คนโอบ โคนทิ้งเผาทิ้งเลย ทำข้าวไร่ทีเดียวแล้วทิ้งไปต่อไปอีก ไปแปลงใหม่ๆ เรื่อยๆ แล้วพอแปลงนี้ต้นไม้ใหญ่ขึ้นมากวนมาทำใหม่เรียก **ป่าไผ่** ป่าไผ่แล้วมันทำง่ายขึ้นหน่อยไม่ต้องโค่นไม้ใหญ่ กลับมาทำข้าวไร่อีก ทุกครัวเรือนทำอยู่อย่างนี้ เพิ่งจะเลิกทำอย่างนี้ประมาณปี 35-36 นี่เองมีครอบครัวเก่าแก่บางส่วนริมคลองนั้นแหละ ที่เขาทำสวนทำอะไรกันบ้างแต่ส่วนมากเพิ่งจะเปลี่ยนจากข้าวไร่เลือนลอยมาเป็นสวนรุ่นลูกหลานมานี้ พอทำไร่เสร็จเขาก็จะปลูกยางปลูกกาแพ ปลูกผลไม้ เต็มหมดแล้ว

บ้านห้วยตาหมิง ก็เป็นที่สัมปทานป่าเดิมทั้งนั้น คนอีสานที่มาอยู่หมู่ 6 นี้ คือผู้ใหญ่บ้านเป็นคนขอนแก่น คนอีสานเขามารับจ้างทำสวน พอมีเงินเขาก็ซื้อที่ที่ขายถูกๆ ไร่หนึ่งแค่ 200-300 บาท สร้างสวน อยู่ 2 ครัว 3 ครัว พวกที่มาก่อน พอเห็นว่าที่ถูกก็ไปเอาที่นาที่บ้านแถวชัยภูมิ ร้อยเอ็ด โคราช 3 จังหวัดนี้แหละที่มาอยู่เยอะ ตั้งเป็นหมู่บ้านเลย 3 หมู่บ้านไปชวนพรรคพวกมา ให้จ้างจ่านำที่นามาให้มาซื้อที่ดินนี้ แล้วก็ตั้งรกราก เพราะเขาถือสิทธิครอบครอง ครอบครัวยุคใหม่ไม่ได้ก็ขายกลับบ้านไป ก็ขายให้คนอีสานด้วยกัน

คนอีสานนี้มาอยู่แล้วรำรวย เพราะเขาขยัน อดทน คนอีสานมาเขาลงมือทำลุยเลย ปลูกอะไรเขาก็ปลูกจริงจัง ปลูกผักขายก็ห้วยตาหมิงนี้แหละ ทุกคืนเขาขับมอเตอร์ไซด์ใช้แข่ง 2 ใบบรรทุกข้าง หลัง มานัดกันตรงนี้(สามแยกห้วยตาหมิง) เป็นสิบๆ คันออกไปพร้อมกัน ส่วนบ้านยางโพรงนี่คนได้เยอะ คนนครฯ เพราะผู้ใหญ่บ้านเป็นคนปากพนัง

คนผักลงมาขายให้ชาวบ้านพื้นราบ

ชาวสวนยาง บ้านปากหมาก

ปากหมากเมื่อ 20-30 ปี ให้หลัง เนื่องจากมีคน
หมู่มาอยู่ร่วมกัน จากหลายถิ่น มีคนหลายกลุ่มมี
อิทธิพลและมีอำนาจ เมื่อมีอิทธิพลก็ย่อมมีบางคนมีอิทธิพล
มากกว่าบางคน มีคนเก่าและเป็นนักเลง ก็มีบางคนเป็น
นักเลงมากกว่าบางคน ดังนั้นจึงมักตัดสินกันด้วยปืน

คนปากหมากสมัยก่อนเขาไม่นิยมคนนอกเข้ามา
แต่ก่อนคนอีสานมาไม่ได้เลย พม่ามอญอะไรไม่เคยมี เดี่ยว
นี้พม่ามอญมาอยู่ทุกสวนเลย ส่วนใหญ่เป็นสวนพวก
ข้าราชการ คนในตลาดโซยามาทำสวนบนนี้กันทั้งนั้น ลูก
เถ้าแก่ ลูกเสี่ยๆ โกซัง โกสงว โกไข่ ตำรวจ ข้าราชการครู
เขาชอบจ้างอีสานกับพม่ามากกว่าเพราะค่าแรงถูกกว่า แล้ว
ก็ทำได้ดีกว่าด้วย

หลังจากยุคทำข้าวไร่อย่างเดียวก็นำมาสร้างสวน
อาชีพสวนอย่างเดียวนะปากหมาก เริ่มปลูกกาแฟ ปลูกปาล์ม
ปลูกยาง ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง เป็นสวนผสมมากขึ้น

ทุเรียนกับเงาะจะมีพอกันๆ สร้างเป็นสวนใหญ่ๆ
ทั้งนั้น เริ่มสร้างมาประมาณ 8 ปีแล้ว ที่จะปลูกได้ต้องอยู่
ติดคลอง ตลอดแนวคลองจะเป็นสวนผลไม้ทั้งนั้น ทุเรียน ลองกอง ลางสาด เงาะ เพราะ
พวกนี้ต้องใช้น้ำ เขาจะตั้งเครื่องสูบน้ำมาตลอด ใช้เครื่องยนต์หรือใช้ไถโรว แต่ก่อนที่ยังไม่มี
เครื่องไถโรวใช้วิธีตักจากคลองแล้วมาเทลงลำราง ต่อท่อไม้ไผ่เป็นลำรางมาลงที่ดินไม้ เมื่อ
ก่อนมันไม่เยอะ 20-30 ต้น มันก็พอทำได้ เดี่ยวนี้ติดสปริงเกอร์หมดแล้ว บางคนมี 20 กว่า
ไร่ ปีที่แล้วได้ 6 แสนกว่า ตัดกันไม่หวาดไม่ไหว หมู่ 2 คนมีสวนผลไม้ครึ่งต่อครึ่ง 300 กว่า
ครัวเรือนมีผลไม้ประมาณ 100 กว่า คิดแล้วผลไม้ดีกว่ายาง เพราะยางเราให้คนกรีดยา
ครึ่งหนึ่งแล้ว ขี้ยางก็เขาเอาไปด้วย แต่ผลไม้ปีหนึ่งพอค้ามาซื้อทีเดียว เหมาก็เดี๋ยวก็จบกัน
เราไม่ต้องใช้จ่ายอะไร ยางพาราคนกรีดยาไม่มีก็อยู่ไม่ได้อีก"

ตลาดนัด

ภาพของตำบลปากหมาก บัดนี้มีสองภาพซ้อนกันอยู่
ภาพหนึ่งเป็น 5 หมู่บ้านเก่าแก่ เป็นกลุ่มชนซึ่งบุกเบิกแผ้ว
ถางเข้ามาอยู่ในป่า สืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษนับด้วยร้อยปี
คนกลุ่มนี้มีการไปมาหาสู่ ติดต่อกัน ในระบบเกลอเขา-เกลอเล
ในชุมชนเองมีระบบเครือญาติ ภายใต้ความเชื่อเรื่องผีตา
ยายและผีครูหมอ มีและใช้ระบบญาติ กับเพื่อนบ้านในการ
ผลิต และช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ ส่วนอีกภาพหนึ่งนั้น เป็น
ภาพการตั้งถิ่นฐานใหม่โดยสิ้นเชิง ของผู้คนจากหลาย
จังหวัดของประเทศไทย

3. หมู่บ้าน ณ ชายขอบอำนาจ

ปากหมาก ตามคำบอกเล่าอันละเอียดถี่ถ้วนของชาวบ้านนั้นชัดเจนพอเพียงที่เราจะเห็นภาพของหมู่บ้านแห่งใหม่บนพื้นที่ 3 แสนไร่ เป็นหมู่บ้านที่อำนาจ 3 อย่าง มาพบกันนั่นคือ อำนาจทุน อำนาจของปากกระบอกปืน และอำนาจแห่งพลังแรงงานของคนธรรมดาสามัญ

ในระยะแห่งการผสมผสานของ

ผู้คนจาก ‘ทุกสารทิศ’ จากต่างวัฒนธรรม

นั้น ประวัติศาสตร์ของปากหมากเป็นประ

เส้นทางสู่เขตบุกเบิกใหม่ ต. ปากหมาก

วัติศาสตร์ของการใช้ปืนอยู่ระยะหนึ่ง เพื่อจะควบคุมสถานการณ์ของผู้คนต่างถิ่นฐาน ต่างวัฒนธรรมให้อยู่รวมกันให้ได้

การบุกเบิกปากหมาก หมายถึงผู้มาใหม่จากถิ่นใต้และถิ่นอีสาน รวมทั้งจากภาคอื่นเล็กน้อยผู้มาใหม่เหล่านี้มาจากหัวไทร เขียวใหญ่ ปากพวง ชะอวด ลิซล กาญจนดิษฐ์ บ้านล้อง เกาะสมุย ดอนสัก และจากสุรินทร์ ขอนแก่น กาฬสินธุ์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี สกลนคร กำแพงเพชร และเพชรบูรณ์ เป็นต้น การตั้งถิ่นฐานนั้น ผู้เข้ามาใหม่ได้ตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ใน 2 หมู่บ้าน หรือ 2 เขตคือ เขตบ้านห้วยตาหมิง หมู่ 6 และเขตบ้านยางโพรง หมู่ 7

วิธีการตั้งถิ่นฐานสร้างหมู่บ้านของบ้านห้วยตาหมิง กับบ้านยางโพรง นั้นต่างกัน ห้วยตาหมิงนั้นผู้คนทยอยกันขึ้นไปจับจอง บุกเบิกป่า แล้วอยู่อาศัยตามเงื่อนไขของแต่ละคน บางคนบุกเบิกแล้วขายต่อให้ผู้อื่น บางคนจับจองแล้วขายต่อให้เพื่อนและญาติพี่น้อง ผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่ในเขตห้วยตาหมิงนั้น กล่าวกันว่ามี 5 ราย ดังปรากฏในตารางขวามือนี

ส่วนบ้านยางโพรง นั้น เป็นพื้นที่ซึ่งเข้าถึงได้ยากลำบากที่สุด ถนนเป็นดินลูกรัง บางช่วงเป็นดินเหนียว ขรุขระ ชันมากเป็นระยะๆ จากถนนลาดยางถึงโรงเรียนคลองไม้แดง บ้านยางโพรง มีระยะทาง 37 กม. เดินทางโดยรถโดยสาร (ปี 2545) ต้องใช้เวลาราว 1 ชั่วโมง ค่าโดยสารไปกลับคนละ 100 บาท แต่ถ้าเป็นฤดูฝนต้องใช้เวลาเพิ่มเป็น 3 ชั่วโมง และถ้าฝนตกหนักมากรถก็ไม่สามารถวิ่งได้เลย ผู้ซึ่งเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตยางโพรงเข้าใจดีว่าตนเข้าไปอยู่ในเขตที่มีหรือเคยมีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์มาก่อน การตั้งบ้านเรือนในเขตนี้จึงไม่ใช่กรณีปกติ

“ปากหมากตอนแรกๆ เมื่อ 20-30 ปี ฆ่ากันเป็นผักเป็นปลาเลย แต่ก่อนคนกลัว คนอีสาน คนพม่า มอญ ไม่มี ถ้าเข้ามาก็ตายหมด เขาไม่นิยม ตอนหลัง พอข้างบนเขาตกลงกันได้ จัดระบบอะไร คนนอกก็เข้าออกสบาย”

ผู้ถือครองรายใหญ่	พื้นที่ (ไร่)
รายที่ 1 (บุคคล)	1,000
รายที่ 2 (บุคคล)	2,000
รายที่ 3 (บริษัท)	3,000
รายที่ 4 (บริษัท)	100
รายที่ 5 (ข้าราชการ)	ไม่ทราบพื้นที่

* (ในที่นี้ไม่สมควรระบุชื่อ)

บ้านยางโพรง ต.ปากหมาก

หมู่บ้านยางโพรง

ณ หมู่บ้านยางโพรง ต.ปากหมาก ซึ่งมีชาวบ้านหลายถิ่นหลายสำเนียง ประมาณ 3,500 คนมาอยู่รวมกันประมาณ 1,700 ครอบครัว 'อดีตสหาย' ได้แสดงบทบาทเป็นผู้นำ 'สงบ' สถานการณ์แห่งความขัดแย้งระหว่างคนกลุ่มที่มาจากถิ่นต่างๆ พร้อมทั้ง "จัดการ" แบ่งหมู่บ้านเป็นสัดส่วน ในเขตที่ 'สหาย' มีอิทธิพล อาทิเช่น บ้านยางโพรง ต.ปากหมาก โดย

พื้นที่หมู่บ้านยางโพรงน่าจะเป็นประมาณ 250,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าร้อยละ 70 ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ขณะนี้เป็นคนรุ่นที่ 2 ที่ 3 คนรุ่นแรกขายที่บ้านยางโพรงนี้ไปอยู่ที่อื่น ไม่มีนายทุนรายใหญ่เข้ามาซื้อที่

ที่ดินเขตยางโพรงเมื่อแรกขายตัว 20 ปีที่แล้วนี้ขายกันไร่ละ 200 บาท คนอีสานที่อพยพมารับจ้าง 2-3 ปีก็สามารถซื้อที่ดินเป็นของตัวเองได้ คนอีสานเริ่มเข้ามารับจ้างทำงานในสวนยางพาราและกาแฟเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2532 ปัจจุบันที่ดินของหมู่บ้านยางโพรงแพงขึ้น ที่ดินอยู่ติดถนนราคาไร่ละประมาณ 15,000-17,000 บาท ไม่ติดถนนราคาประมาณไร่ละ 10,000 บาท

ดินในเขตนี้ เพราะการคมนาคมยากลำบาก รวมทั้งมีอำนาจของปืนที่ทำให้ยากต่อการจับจองที่ดิน

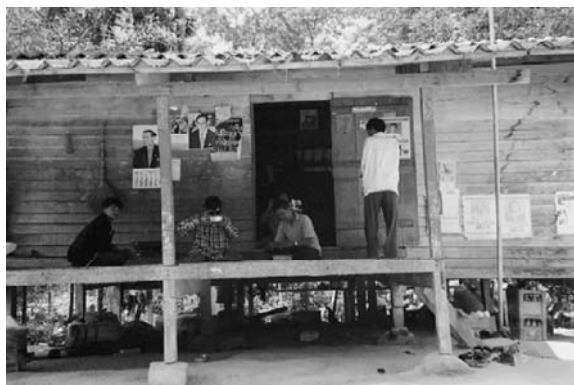
มีชาวอีสานไม่น้อยมาตั้งรกรากในเขตนี้ได้ก็เพราะเริ่มต้นจากการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างก่อน โดยการรับจ้างตัดยางแบ่งรายได้กับเจ้าของสวน หรือรับจ้างเก็บกาแฟเมื่อรวบรวมเงินค่าจ้างได้พอสมควรก็ขอซื้อที่ดินต่อจากผู้อื่น ตั้งหลักฐานได้แล้วก็ชักชวนเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องจากหมู่บ้านเดิมเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยกัน

ในจำนวนผู้มาตั้งถิ่นฐานใน 24 ชอยทั้งหมดนี้ มี “ผู้นำของกลุ่ม” หรือผู้นำแต่ละชอยเพื่อดูแลจัดการ ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ภายในชอยนั้นๆ

ผู้นำร่วมของ 24 “ชอย” ได้แก่ผู้นำของหมู่บ้านยางโพรง

ผู้ใหญ่บุญกุล นุ่นน้อย “อดีตสหาย” ปัจจุบันเป็นผู้นำของเขตยางโพรงทั้งหมด เขาเป็นผู้นำตามธรรมชาติ และได้รับเลือกตั้งเป็นผู้นำหมู่บ้าน เขาเป็นผู้คอยดูแล ประสาน จัดสรร ทำความเข้าใจกับกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้าน รวมทั้งประสานระหว่างรัฐกับชาวบ้านด้วย

ผู้ใหญ่บุญกุล เป็นคนใจกว้างขวาง พูดน้อย เสียงเบา และเยือกเย็น แต่เด็ดขาด กล่าวกันว่าเมื่อ 20-30 ปีที่ผ่านมา ความขัดแย้งรุนแรงมักตัดสินกันด้วยปืน ปัจจุบันเลิกใช้ปืนแล้ว ผู้ใหญ่บุญกุลต้องทำหน้าที่ช่วยแก้ไขข้อขัดแย้ง และปัญหาระหว่างผู้คน

บ้านของผู้ใหญ่บุญกุล ที่บ้านยางโพรง ปากหมาก

รายชื่อหมู่บ้านและถิ่นฐานเดิม

1. บ้านหนองผักบุ้ง (กาญจนดิษฐ์ ตอนล่าง)
2. บ้านหน้าคลอง (เกาะสมุย)
3. บ้านหินหลัก (เกาะสมุย)
4. บ้านประเสริฐ (หัวไทร)
5. ชอยทิวสุข (ลิซล เกาะสมุย บ้านล่อง)
6. บ้านสามแยก (บ้านล่อง)
7. บ้านหินดาน (ตอนล่าง นครฯ กาญจนดิษฐ์)
8. บ้านทับเที่ยง (หัวไทร)
9. บ้านน้ำป็น (นครฯ)
10. บ้านบัวตูม (นครฯ)
11. บ้านน้ำตก (ตอนล่าง หัวไทร ชะอวด)
12. บ้านควนนกหว้า (เชียรใหญ่)
13. บ้านห้วยทรายขาว (สุรินทร์ นครฯ สุราษฎร์)
14. บ้านอีสานบน (สุรินทร์ ขอนแก่น กำแพงเพชร)
15. บ้านอีสานล่าง (อีสาน นครฯ)
16. บ้านป่าบอน (นครฯ)
17. ชอยทอง (พิปูน บ้านล่อง)
18. ชอยหัวไทร (นครฯ)
19. บ้านเวียงชัย (บ้านล่อง)
20. บ้านคลองแสง (นครฯ เกาะสมุย)
21. บ้านควนยักหงาย (บ้านดอน)
22. บ้านควนยายส้ม (อีสาน นครฯ สุราษฎร์)
23. บ้านคลองไม้แดง (สุราษฎร์)
24. บ้านนครชัย (หัวไทร)

ที่มา: การสำรวจภาคสนามพ.ศ. 2543,2545

4. ลงแรงก่อร่างสร้างตัวสร้างหมู่บ้าน

จบยุคแห่งการจัดสรร “พื้นที่” ของผู้คนจากหลากหลาย หลากลำเนียงภาษา หลากวัฒนธรรม ทั้งหมดที่ยังอยู่ในใจของชาวตำบลปากหมากก็คือ การลงมือลงแรงทำงาน เพื่อสร้างเนื้อสร้างตัว สร้างหมู่บ้านแห่งใหม่ของพวกตนให้สำเร็จ จะยกเว้นก็แต่นายทุน ข้าราชการ และกลุ่มคนผู้กว้านซื้อ ‘ที่ดินทำสวน’ สำรองจากที่ทำกินที่มีอยู่ทีอื่นแล้ว นั่นแหละที่อาจไม่รู้ถึงความยากลำบากของการสร้างตัว และสร้างหมู่บ้านของชาวปากหมากเลย

ชาวบ้านตำบลปากหมาก ‘รุ่นใหม่’ สร้างบ้านเรือนของตนขึ้นตามความเคยชิน และความเข้าใจที่เคยมีมาจากระบบพื้นราบ

บ้านล้อมด้วยสวนตั้งอยู่โดดๆ ตามวัฒนธรรมเดิมของถิ่นใต้

บ้านเกาะกลุ่มกันแบบชาวอีสาน

คนถิ่นใต้ นิยมสร้างบ้านเรือนอยู่โดดๆ แล้วสร้างสวนล้อมบ้านเอาไว้รอบๆ สวนก็คือพืชผักอาหารที่จะเลี้ยงชีวิตได้ในระยะยาว ห่วงออกไปเป็นสวนยาง สวนผลไม้ และทิ้งต้นไม้ใหญ่ไว้บางส่วนเพื่อรักษาสภาพป่า รวมทั้งเพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่น บ้านของญาติพี่น้องตั้งอยู่ถัดไปในแต่ละสวน ซึ่งก็มีสวนล้อมบ้านเอาไว้เช่นกัน เมื่อคนนอกเข้าไปสังเกตการณ์ เห็นได้ยากว่าภายในนั้นมีระบบเครือญาติอยู่

ส่วนคนอีสาน อยู่ที่ไหนก็ชอบอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นพวก ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์แบบใด ก็ยังคงตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม ใกล้ชิดติดกัน ดูเหมือนมีเรื่องราวที่จะต้องจับกลุ่มพูดคุยกันอยู่เป็นประจำ บ้านของชาวอีสานห่างกันแค่ระยะเดินได้ถึง ตะโกนได้ยิน คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านที่พอจะมีความเข้าใจประสบการณ์ พิธีกรรมเก่าๆ ของอีสาน ก็ได้รับเลือกเป็นผู้นำของชุมชน ที่สำคัญคนอีสานมักสร้างยุ้งข้าวไว้ใกล้ๆ บ้าน เก็บข้าวไว้กินตลอดทั้งปี

ชาวอีสานสร้างบ้านเรือนแล้วก็จัดการสร้าง ศาล
ปู่ตา ขึ้นในหมู่บ้าน โดดเด่น เห็นชัด บนทางผ่าน สะดวก
แก่การมาบูชากราบไหว้ทุกวัน ศาลเจ้าพ่อสมิงทองนี้สร้าง
ขึ้นหลังจากหมู่บ้านมาอยู่รวมกันหลายหลังคา

ศาลเจ้าพ่อสมิงทอง

ส่วนหลาพ่อตาน้ำใส นี่ตั้งอยู่ลึกขึ้นไปถึงน้ำตกโตน
ชาวบ้านคนใดแห่งบ้านยางโพรงสร้างไว้ เป็นหลักเหนี่ยวยึด
จิตใจ ชาวบ้านเชื่อกันว่าใครปวดท้อง มากกราบไหว้เอาน้ำ
จากน้ำตกนี้ไปกินก็จะหาย เมื่อเชื่ออย่างนี้ น้ำตกโตนอาจจะ
ปลอดภัย ไม่ถูกรุกล้ำต่อไปอีก

ศาลเจ้าพ่อสมิงทองของชาวอีสาน

ศาลยายพิมพ์

แต่ ศาลยายพิมพ์ นั้น แปลก
และแยบคายมาก เพราะตั้งอยู่ริมทางบน
ทางร่วมของหลายหมู่บ้าน ดังนั้น จึง
กลายมาเป็นศาลที่ทั้งคนใต้และคนอีสาน
ยอมรับว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพ จึง
มีผู้มากกราบไหว้จากหลายถิ่น

ข้าวไร่ที่เห็นอยู่นี้ เป็นข้าวไร่ซึ่งปลูกปะปนอยู่ในสวนยางพารา เก็บไว้กินได้เกือบตลอดปี กรณีที่ไม่พอชาวบ้านจะลงไปซื้อในตลาดไชยา

การผลิตที่สำคัญของหมู่บ้านในตำบลใหญ่นี้ คือการทำสวนยางพารา กาแฟ สวนผสมผลไม้หลายชนิด และปลูกพืชเป็นอาหาร ได้แก่ ข้าวไร่ หัวมัน ชั้หนู ถั่วลิสง ถั่วหรั่ง มันสำ เป็นต้น ภายหลังผลผลิตที่ได้มีจำนวนมากขึ้น จึงมีพ่อค้าเข้ามาขอรับซื้อส่งไปขายตั้งแต่ไชยาจนถึงตลาดหัวอิฐ จังหวัดนครศรีธรรมราช

บางคนนำผลผลิตของตนไปตั้งวางขายเองที่ตลาดไชยา ในบรรดาผู้มาใหม่เหล่านี้ ชาวอีสานเป็นกลุ่มที่ทำมาหากินอย่างทรหดอดทน เพราะพวกเขา

มาจากถิ่นไกล อีกทั้งมีความคุ้นเคยกับการทำมาหากินยากลำบากยิ่งกว่านี้ พอว่างจากงานในไร่แล้วคนอีสานพากันเดินทางไปริมคลอง หนองน้ำ และชายฝั่ง หาปูปลามาเป็นอาหารอยู่เป็นประจำ

คนอีสานนั้นเป็นนักหากินทางไกลที่ชำนาญ พวกเขาใช้เบ็ด สุ่ม โซ แห อวน ออกตระเวนหาปลาทุกแห่งหนบนที่ราบลุ่ม คลองไชยา คลองตะเคียน คลองท่าโพธิ์ ฝายป่าไทรงาม ฝายท่าดิน ไปมาแล้วทั้งนั้น ที่ฝายมหาราชเมื่อมีการระบายน้ำออกจากฝาย กลุ่มที่มาหาปลามากที่สุดก็คือกลุ่มคนอีสานนั่นเอง

“คนอีสานเขามาทำงานบนที่ป่าเขา มาหาเงินจริงๆ เขาหวังจะเอาเงินกลับบ้าน ถ้าเขาทำงานจริงๆ เขาไม่อดหรอก พวกที่อดคือพวกที่ไม่ทำงาน คนตัดยางแบ่ง 6-4 เข้านั่งตัดได้ตั้ง 100 กิโล กิโลละ 25 บาท คิดดูเขาได้เท่าไร บางคนขี้เกียจ บางทีถามว่าวันนี้ทำไมไม่ตัด ป้าย เมื่อคืนปวดหัวอย่างแรงลุกขึ้นไม่ไหว บางทีบอกนอนลืมไป ไม่รู้เราจะพูดยังงี้ อย่างขี้เกียจๆ วันหนึ่งได้ 50 แผ่นแล้ว ถ้าโลละ 20 แบ่ง 6-4 ก็ได้แล้ว 400 บาท จะอดไม่อด พวกอีสานตัดคนหนึ่ง 70-80 แผ่น 100 แผ่นทุกคน”

ชาวบ้านยางโพรงมีงานที่จะต้องทำมาก เพราะแทบทุกครอบครัวมีไม้ผลคนละ 10-20 ไร่ สวนยาง 20-50 ไร่ ในสวนผลไม้มีสารพัด ตั้งแต่ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง บางคนเล่าว่าที่สวนผลไม้ 4-5 ไร่ ซึ่งปลูกผลไม้ไว้นั้นทำให้มีรายได้นับแสนบาท นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงไก่ ปลูกขิงในสวนยาง 6 เดือนเก็บขิงอ่อน 1 ปีเก็บขิงแก่

ช่วงที่ผักมาก รถจะมารับซื้อไปขายวันละประมาณ แดงกว่า 200 กก. ถั่วฝักยาว 100 กก. น้ำเต้า 500 กก. ชีพรา 200 กก. บวบ 40 กก. ข้าวโพด 500 กก.

เฉพาะปีที่แล้ว (2541) ผักขายดี มีแม่ค้าจากตลาดโพธิ์หวาย (บ้านดอน) และพ่อค้าที่ห้วยตาหมิงเอง (นายอ้วน) ขึ้นไปรับซื้อกันที่ที่

ตลาดผักส่วนใหญ่อยู่ที่ตลาดโพธิ์หวาย (บ้านดอน) ตลาดริมน้ำ (บ้านดอน) ตลาดไชยา และตลาดท่าฉาง

5. สองแนวทางการสร้างระบบนิเวศ

การอยู่ร่วมกันระหว่างดินใต้กับชาวอีสานอย่างถาวรนั้น ก้าวมาสู่จุดที่ลงตัวตามสมควร มีการไปมาหาสู่ช่วยเหลือเกื้อกูลตามควรแก่กรณี โดยเฉพาะเวลาชาวอีสานจัดงานประเพณีของตน อาทิเช่น บุญบั้งไฟ หรืองานแต่งงาน คนใต้ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ช่างสนุกครื้นเครงอะไรเช่นนั้น ที่ไม่ต้องสังเกตก็เห็นว่าแตกต่างกันคือ "เราแต่งงานที่จัดงานกันวันเดียว ของคนอีสาน 2 วัน 3 วัน ก็ยังไม่แล้ว มีงานตลอดแทบทั้งปี" ฝ่ายคนอีสานเห็นว่า "คนใต้อยู่อิสระ พึ่งตัวเอง"

การมาอยู่ร่วมกันของคนอีสานกับคนใต้นั้น ทำให้ทั้งสองฝ่ายต้องเรียนรู้จากกันอย่างจริงจัง คู่สามีภรรยาอีสาน-ใต้ ที่แต่งงานกันก็ได้พบว่า คนอีสานกินทุกอย่างไม่เลือก และชอบหากินไกลๆ ส่วนคนอีสานบอกว่า คนใต้อินยากกว่าพวกเขา และก็ไม่ชอบหากินไกลๆ ด้วย

ประเด็นอาหารนี้ อันที่จริงแล้วเป็นประเด็นของการใช้ระบบนิเวศด้วย ว่าชนแต่ละถิ่นมองเห็นและมีทัศนคติต่อระบบนิเวศอย่างไร

ชาวบ้านหมู่บ้านยางโพรง ซึ่งมีคนใต้มากกว่านั้น ปลูกต้นไม้สารพัดขึ้นมาเป็นอาหารรอบๆ บ้าน แต่คนอีสานห้วยตาหมิง ถางป่าแล้วปลูกผัก ชาวใต้นั้นอยู่ในป่า มีชีวิตล้อมรอบด้วยสวนยาง สวนผลไม้ จึงคุ้นชินกับการจัดการระบบนิเวศแบบอยู่กับที่ ส่วนคนอีสานนั้นอยู่บนที่ราบสูง อยู่บนทุ่งหญ้าเลี้ยงวัว และอาศัยอยู่บนแหล่งอาหารที่ต้องเสาะหาตามภูเขา และแหล่งน้ำซับ แม้คนอีสานจะได้ย้ายมาอยู่บนระบบนิเวศใหม่ที่เป็นป่าต้นน้ำแล้ว ก็ยังนำเอาจินตภาพของระบบนิเวศเดิมมาใช้อยู่

เก็บผักไปสุ่มหาปลาไปด้วย

สวนผักบนที่ราบในเขา

สวนที่เติบโตเร็ว

ชาวบ้านอีสานนั้นมีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเป็นที่เลื่องลือว่า ชยันชั้นแข็ง ทำงานหนัก และบริโภคได้แทบทุกอย่างจนคนได้ประหลาดใจ ในตลาดไชยานั้น ผู้ที่ขายผักจากตำบลปากหมากแทบทั้งหมดเป็นชาวอีสาน คนหาปลาตามคลองต่างๆ เต็มไปด้วยคนอีสาน คนปลูกผักตระเวนขับรถมอเตอร์ไซด์ส่งผักขาย ก็คนอีสานเกือบทั้งนั้น

ห้วยตาหมิง ซึ่งมีคนอีสานมาอยู่รวมกัน รวบรวม 70 นั้นปลูกผักไว้แทบทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นดินว่างเปล่าในป่า ในสวนยาง ในสวนผลไม้บุกเบิกใหม่ หรือชายบ้าน จนกระทั่งห้วยตาหมิงเป็นแหล่งปลูกผักใหญ่ที่สุด ป้อนตลาดไชยาได้สำเร็จในเขตยางโพรงก็นิยมปลูกผักเช่นกัน

ผักที่ปลูกขายกันมากคือ น้ำเต้า(ฟักทอง) ชั้วร่า(ฟักเขียว) ข้าวโพด แดงเบา(แตงกวา) ถั่วฝักยาว ส่วนผักที่หาได้ตามธรรมชาติ และเป็นที่นิยมของตลาดก็คือ ผักกูด ผักหนาม ตำลึง ยอดเหมะ(มะระขี้นก) เหลียง หยวกกล้วยป่า

ช่วงที่ปลูกผักขายกันมากคือช่วงเดือน 6-12 หลังจากนั้นต้องเก็บกาแฟและเป็นหน้าแล้ง ปลูกผักไม่ค่อยได้ผลเพราะขาดน้ำ ถึงจะปลูกไปก็สุกหักที่มาจากภาคกลาง เช่น ราชบุรี และหลังสวนไม่ได้ ชาวบ้านภาคใต้ที่ปลูกผักนั้นมีอยู่บ้างแต่เป็นจำนวนน้อย เช่น กลุ่มที่มาจากกาญจนดิษฐ์ เป็นต้น

ชาวบ้านยางโพรงและห้วยตาหมิงมักนำผลผลิตไปขายที่ตลาดไชยา คนอีสานเป็นกลุ่มที่ลงมาค้าขายมากที่สุด ผลผลิตราคาถูกกว่าสินค้าที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง ชาวไชยาแท้ๆ กล่าวว่า แต่ก่อนพวกปากหมากจนที่สุด เดียวนี้กลายเป็นฐานะดีกว่าชาวนาเสียแล้ว ส่วนชาวปากหมากกลับเห็นว่าชีวิตความเป็นอยู่ของเขาดีกว่าเก่าสมัยอยู่บนพื้นราบ อย่าง

น้อยที่สุดก็มีความอุดมสมบูรณ์ ชีวิตเท่ากับนับหนึ่งใหม่ ชะตาชีวิตอยู่ที่สองมือทำ แต่กระนั้น ราคาผลผลิตยางผลไม้ และกาแฟก็ตกต่ำ และถูกเอารัดเอาเปรียบจากพวกพ่อค้าอยู่ดี

ผักห้วยตาหมิงในตลาดไชยา

สมรัตน์ ทองรี จากขอนแก่น มาอยู่ปากหมาก 15 ปี
มีบ้าน 1 หลัง ปีค้อฟ 1 คัน

บ้านของสมรัตน์ ป้ายที่แขวนอยู่มีข้อความว่า “ท่านผู้เจริญ.....”

“ผมเกษตรคนจน ผมก็นึกอยากมีกับเขาเหมือนกัน ผมรวย บ้านผมก็มีมาเหมือนกัน แต่พอมาเทียบกับภาคใต้ เราก็คือเป็นคนจน ผมแต่งงานแล้ว แต่งที่นี่ มีครอบครัวก็แปลว่าตอนนี้ผมเป็นคนที่นี่ เพื่อนๆ ผมมาเยอะ มีจากกาฬสินธุ์ หนองคาย ร้อยเอ็ด โคราช ตอนผมมาที่นี่ไร่ละ 50 บาท ผมทำสวน เวลาซื้อของอย่างกล้วยอย่างนี้ ใครมาซื้อผมไม่กล้าขาย ผมอาย พี่น้องมาก็แจกอย่างเดียว พอว่างๆ ผมกับเพื่อนไปหาปลาในนาที่เขาเลิกทำแล้ว คนได้ชอบซื้อกินแต่คนอีสานเราหาเอา ถ้าได้เมียอีสานผมรวยเลยอยู่ที่นี่ แต่แฟนผมเป็นคนใต้ เขาไม่กินเลยปลาแบบนี้เขาบอกว่าคาว ผมออกหาปลาเรื่อย แต่เขาไม่เอา วัฒนธรรมการกินของคนทางนี้เขาไม่กินของพื้นๆ อย่างที่เรากิน”

“เราอยู่ทางนี้ก็ต้องนับถืออะไรที่มีอยู่แถวนี้ ไปทางนี้เรื่อยๆ จะไปถึงคลองรอก ที่นั่นมีหมอฟีอยู่ อย่างบ้านผมนี้เขาบอกว่าอยู่บนทางเดินของผี เรามายกบ้านขวางทาง ผมก็เลยต้องย้ายมาอยู่ใหม่ที่เห็นนี้แหละ” นัยความหมายของหมอฟีนี้ เป็นที่เข้าใจแก่สมรัตน์ ด้วยเพราะว่า ณ พื้นที่ที่สมรัตน์บอกว่าเขาย้ายมาตั้งบ้านนั้น แต่เดิมก็คือที่ซึ่งเป็นทางสัญจรของผู้คนนั่นเอง

“ท่านผู้เจริญ(พุทธทาส)

เมื่อเรามาอาศัยอยู่ในบ้านของท่านแล้ว

ท่านอย่าคิดว่าเราจะเป็นคนไม่ดีเลย

เราได้มองเห็นความตายอยู่เนืองๆ

อีกไม่นานเท่าไรเราก็จะจากท่านไปแล้ว

สิ่งที่เราจะนำไปติดตัวข้างหน้า

สิ่งนั้นคือความดี”

ที่หน้าบ้านของสมรัตน์มีข้อความเขียนไว้ดังข้อความข้างมือนี แสดงความคิดที่เขาต้องการสื่อสารกับผู้อื่นว่า เขาต้องการความสงบสุข

ถึงแม้จะอยู่ไกลถึงปากหมาก แต่พอวันว่างคนอีสานก็พากันยกพวกเต็มรถปิคอัพ ชาวอีสานนั้นไปหาปลาถึงหน้าสวนโมกขนิมิตที่ราบ ชุมชนชาวนาบนที่ราบและป่าพรุ ต่างก็พากันพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ปลาในห้วยหนองคลองบึง และในนาหยากรื่นทุกที่ เพราะคนอีสานจับหมดไม่ว่าตัวเล็กหรือตัวใหญ่ ทำทุกวิธีที่จะจับปลาในคลอง ชาวบ้านตำบลทุ่งที่อยู่บนที่ราบทำนาคนหนึ่ง กล่าวว่า

“ทางใต้เรามีระบบมัดเกลอ ลุงเอาปลาไปให้เกลอ แดงปากหมากแทบทุกปี 30-40 ปีมาแล้วก็ทำอย่างนั้น แล้วเกลอก็ให้ทุเรียนบ้าง มังคุดบ้างตอบแทนมา หน้าผลไม้เกลอของลุงก็เอาผลไม้มาให้ลุงถึงบ้าน บางทีก็หาคุ้ให้ลุงเขาด้วย ถ้าหากินแบบชาวอีสานนี้จะมีเกลอเขาเกลอทุ้งหรือเปล่า”

จากซ้ายไปขวา สนิทมั่งมี อ.ฉลอง ไชยยุทธมั่งมี

ชาวบ้านเขตบูกเบิกใหม่ปากหมากจำเป็นต้องช่วยเหลือกันทุกด้าน ไม่ว่าจะมาจากถิ่นไหน ในยุคที่บูกเบิกปากหมากนั้น ลูกชายลุงสนิท (ซ้าย) และไชยยุทธ (ขวา) เป็นครอบครัวที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเหมือนญาติผู้ใหญ่ บ้านของลุงสนิทตั้งอยู่ในจุดที่สำคัญ คือเป็นจุดที่คนขึ้นมาบูกเบิกมาจับจองที่ดินปากหมากมาต้องผ่าน และแวะพักกินข้าวกินน้ำ บางครั้งก็ค้างคืนก่อนจะเดินทางต่อไป ลุงสนิทต้องต้อนรับทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนใต้ คนอีสาน ตำรวจ ทหาร เจ้าหน้าที่รัฐ หรือสหาย (ในสมัยหนึ่ง) ลุงสนิทเน้นหนักถึงเรื่องการอยู่ร่วมกันและการช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก ไม่พูดจาให้คนแตกแยก ไม่แบ่งเขาแบ่งเรา ดังนั้น

ไชยยุทธซึ่งดำเนินชีวิตตามรอยพ่อ ก็เป็นผู้นำและได้รับเลือกเป็น อบต. ของบ้านคลองไม้แดง ต.ปากหมากในที่สุด

ลุงสนิทและไชยยุทธชักชวนชาวบ้านช่วยกันสร้างโรงเรียนให้นักเรียนเรียน ซ่อมแซมถนนให้ใช้ได้ พวกเขาทำทุกอย่างเพื่อสร้างเขตปากหมากให้เป็นสังคมใหม่ที่น่าอยู่ แต่สังคมไหนก็เหมือนกันคือ มิได้มีแต่คนดี ณ ชายขอบอำนาจเช่นนี้ ปากหมากย่อมเป็นพื้นที่ “ลับตา” ที่

ชาวบ้านช่วยกันขุดเกลี่ยถนนให้รถวิ่งได้ คนเดินสะดวกพวกเขาจะพากันไปทำถนนอีก 4-5 คน

เหมาะสมแก่การกระทำใดๆ นอกสายตา
ของรัฐ ด้วยเหตุนี้ เขตปากหมากจึงมีสองภาพ
ภาพหนึ่ง เป็นสังคมที่ผู้คนหนีจากความ
อดอยาก ยากจน ความไม่มี ความอึดอัดฝืด
เคือง มาสร้างชีวิตใหม่ อีกภาพหนึ่ง ก็เป็น
ภาพซึ่งอยู่ตรงข้ามกับสิ่งที่กล่าวมา

อาคารเรียนหลังเล็ก ร.ร. คลองไม้แดง สร้างด้วยเงินชาวบ้าน และ
แรงงานชาวบ้าน

6. ความคิดและความหวัง

ในบรรดาคนธรรมดาสามัญผู้บุกเบิกเขตปากหมาก ส่วนมากแล้วพวกเขามีความ
คิด และความหวัง บางคนมีความคิดกระจ่างขัดต่อสังคมที่ตนต้องการจะมีชีวิตอยู่ และ
ต้องการจะเห็น เนื่องจากได้ผ่านชีวิตที่ยากลำบากบนพื้นราบมาแล้ว และพวกเขาพยายาม
นำหมู่บ้านไปตามทิศทางนั้น

สนธิ มั่งมี - ไชยยุทธ มั่งมี สองผู้นำเขตยางโพง

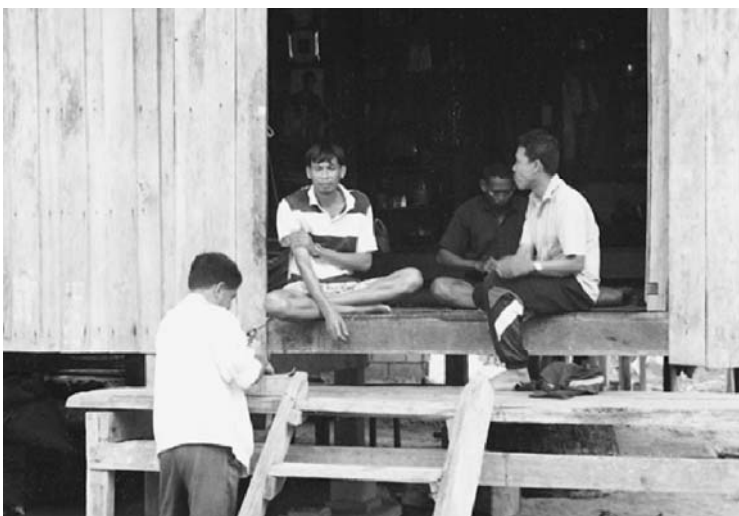
“พ่ออยู่ที่นี่เมื่อปี 2525 ขึ้นมา
พร้อมกับพวกทำไม้ซุงนั่นแหละ เป็นพวก
สัมปทานป่า เราก็มารทำงานป่าไม้ มันไม่ผิด
กฎหมายใช่ไหม เราไม่เห็นทางการสนใจ ป่า
ก็เป็นที่ทำมาหากินของคน เราก็มามากเบิก
แถวๆ บ้านพรุยายซี คนอื่นๆ ก็ขึ้นมาเหมือน
ผม เรามาซื้อต่อจากคนอื่นที่ถูกยิง ซื้อควน
หนึ่งก็ 3,000-4,000 บาท ตอนแรกๆ ก็คิดว่า
จะไหวหรือ เดินก็เดินไม่ได้ ทางไม่มี ที่บนนี้
คนมาซื้อต่อๆ กัน ถ้ามาจับจองโดยไม่ซื้อสมัยนัน ‘สหาย’ จะจัดการใช้กฎหมายป่า กฎหมาย
ป่าศักดิ์สิทธิ์ว่ากฎหมายเมือง พวกป่าให้ 3 ครั้ง 2 ครั้งแรกเดือน ครั้งต่อมายัง

คอมฯ จะยิ่งใคร่ต้องถามพ่อก่อน ว่าสมควรยิ่งไหม เรารู้ ใครชอบสร้าง ความเดือดร้อนให้คนอื่นมากนักก็ยิ่งทิ้งเสีย บางทีต้องยิ่งมั่ง ไม่ยิ่งเลยก็อยู่ลำบาก มึงลั๊กกู กูลั๊กมึง ต้องยิ่งมั่ง ตัวอย่างคนเดียวก็ใช้ได้แล้ว เจียบ

เรื่องการบุกเบิกที่ดิน ผมเองเป็นห่วง คนมากก็มากนึ้ย บางคนมาทำมาหากินจริงๆ เขาก็ไม่มีอะไร บางคนเขาก็บุกเบิกเอาเรื่อยๆ เขาอาจจะมือมีอะไร มีอะไร ผมไม่เห็นมีหน่วยงานรัฐหน่วยไหนมาดูแล มาปักปันเขตให้ชัดเจน ให้ป่าไม้มาดูแล ให้ตำรวจมาดูแล จะดูไหวหรือ รัฐมีไม่กี่คน คนของราชการจะรู้ชาวบ้านได้หรือ ทำไมไม่กำหนดกฎเกณฑ์ไว้ ตัวผมเองไปตัดสินอะไรแทนไม่ได้ เรื่องการบุกป่า

พ่อ (สนิท มั่งมี) เป็นคนจริง มีสัจจะรองรับ คนทั้งดงใครผ่านมาต้องมาแวะหา ชาวกินที่นี่ พ่อต้องหาข้าวไว้ปีละ 3-4 เกวียน ไว้ให้เขากิน ไก่ไม่รู้ก็ตัว พ่อนำสร้างวัด สร้างถนน โรงเรียนมุงจากแล้วมาเป็นไม้ เราใหญ่ด้วยความดี เอื้ออาทร ไม่ใช่ใหญ่ด้วยอำนาจ แต่พ่อไม่ชอบเป็นผู้ใหญ่บ้าน พ่อไม่ต้องเป็นอะไรก็นำอยู่แล้ว คนในเขตนี้มีปัญหาหลายอย่างเรื่องแดน เรื่องจะฆ่ากัน คนหลายถิ่นมาอยู่ด้วยกันไม่ใช่ว่าง่าย บางคนเกรงไม่ยอมคน พ่อพูดให้เขาเข้าใจหลักการ เหตุผล ให้ยอมรบกัันและกัน

บ้านพ่อหมอสมใจ

การที่มาสร้างหมู่บ้านที่นี่ เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการก่อสร้างสร้างตัว รูนพ่อรูนแม่ของเราลำบากมาแล้ว คนที่มาอยู่บนนี้หมายความว่าต้องการสร้างตัวในถิ่นใหม่ คนบนนี้จำนวนมากมีความรู้ ไม่ใช่ไม่มี เขาพยายามต่อสู้ ไม่อยากทำให้เหมือนที่ผ่านมาข้างล่าง คือเขามาที่นี่มาแข่งกันทำงาน ผมมี 30 เพื่อนต้องทำหนักกว่าให้มี 40-50 เราไม่ต้องการนั่งๆ นอนๆ ถ้าต้องการนั่งๆ นอนๆ ก็อยู่ข้างล่าง ไม่ต้องขึ้นมานบนนี้ คนมานบนนี้ต้องมีความคิด ไม่มีความคิดไม่เสี่ยงมานบนนี้ เว้นแต่มารับจ้าง ที่บอกว่าเรานุกป่า เรามาอยู่ในที่

ป่านั้นก็จริงอยู่ แต่เรามาทำอะไร เรามาบุกเบิกสร้างสวน มาผลิตของต่างๆ มาแก้ปัญหาอำเภอยายรุ่งเรื่องขึ้นด้วยชาวบ้านยางโพรงกับห้วยตาหมิงเท่าไร เศรษฐกิจของเราทะลักออกไป หมู่บ้านอื่นๆ เอาอย่างเราก็มีเยอะ ปัญหาเด็กๆ เราก็ระวัง เพราะวัยรุ่นไม่ดีก็จะแย่ ผมทำงานอยู่ใกล้ชิดวัยรุ่น เราอยากจะแก้ปัญหาให้โรงเรียนเป็นทุกอย่างสำหรับวัยรุ่น เป็นที่ให้การศึกษา เป็นที่เล่นกีฬา ไม่ใช่ที่เสพยา

เรื่องวัยรุ่นผมชอบบอกว่าเด็กบนนี้ไม่เหมือนเด็กข้างล่าง ที่ไม่ดีก็มีบ้างของธรรมดา แต่ส่วนมากเด็ก 17-18 ของเราทำงานทั้งนั้น อายุ 13-14 ก็เริ่มทำงานแล้ว อนาคตน่าวิตกอยู่เหมือนกัน ถ้ามีคนเข้ามาวันหนึ่งข้างหน้า เราตรวจสอบไม่ได้ว่าใครขึ้นมา เราตรวจสอบการขึ้นลงไม่ได้ อะไรจะเข้ามาบ้างถ้าเราเปิดถนนแล้ว พวกมิจฉาชีพจะรวมตัว ผมพูดเรื่อยๆ กับพวกอาจารย์ลง (ครูใหญ่โรงเรียนท่าไม้แดง) ว่าเราต้องเตรียมเด็กของเราให้ดี

พวกเรามาจากในเมือง เราผ่านโลกมาเยอะ เรามาจากที่เจริญมาก่อน มาอยู่ที่แบบนี้เรารู้หมดแล้ว เราได้เปรียบที่เรามีประสบการณ์ ความคิด ตามองเห็นชัดกว่าในเรื่องของการวิเคราะห์สภาพปัญหา สภาพความเป็นจริง คนที่อยู่กับที่ก็ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น มีมา บ้านยางโพร่งกับห้วยตาหมิง พวกเราอยู่ในโลกภายนอกมานาน เราเข้ามา เราอ่านเกมข้างนอกออก อะไรจะไปทางไหน อย่างคนบ้านพยุยงที่อยู่ในนี้ตลอดมา เขาเป็นคนที่นี้ เขาก็ไม่มีประสบการณ์มาก่อน ว่าอะไรจะมาทำให้เราแย่ลงไป"

“ผมไม่ต้องการเรียนหนังสือ ไม่จำเป็น ผมชอบอยู่ในป่า ผมไม่ชอบดูโทรทัศน์ ไม่มีเวลาเปิดเลย ดูมากแล้วในเมือง เบื่อสังคมเมือง ไม่ชอบไปเที่ยว ชอบเงียบๆ ผมกับพวกเพื่อนราบคนละโลกกัน”

ไซเฟอร์ผู้หมายชีวิตสันโดษ

ณ ชายขอบของอำนาจ รัฐกำหนดนโยบายให้ “ปิดป่า” แต่รัฐก็รู้เห็นกับการ “เปิดป่า” เมื่อป่าเปิด ประชาชนต้องการอพยพจากปัญหาและความยากจน ประชาชนจึงเป็นผู้บุกเบิก ใช้แรงงานสร้างผลผลิต สร้างชุมชนใหม่ที่เขาคิด เขาหวัง ส่วนพ่อค้าและทุนนั้น เป็นผู้รับผลประโยชน์ หรือกระทั่งเอารัดเอาเปรียบ หมู่บ้าน ณ ชายขอบอำนาจตั้งขึ้นมาตามความคิด ความเข้าใจ และความหวัง วิถีทางของหมู่บ้านหลายด้านแสดงลักษณะสร้างสรรค์อย่างยิ่ง แต่ในมุมนักกลับอีกหลายสิ่งก็ส่งผลกระทบใหญ่หลวงต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำ ความคลี่คลายของไซยาแก่กับไซยาใหม่กำลังมาถึงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ ที่จะชี้ทิศทางของลุ่มน้ำนี้ในอนาคต

บทสรุป

พลวัตเศรษฐกิจชุมชนลุ่มน้ำโขง

เมื่อมองดูโขงจากลักษณะพื้นฐาน 4 ระบบ อันได้แก่

1. ถิ่นฐาน - ผู้คน
2. ระบบการผลิต
3. ระบบความสัมพันธ์
4. โลภทัศน์ องค์ความรู้ และเทคโนโลยี

จะพบว่า อิทธิพลของพื้นที่ ภูมิประเทศ อาจแยกโขงออกเป็นกลุ่มพื้นที่ที่แตกต่างกันได้ 3 กลุ่มคือ กลุ่มพื้นที่ป่า กลุ่มที่ราบลุ่มทำนา กลุ่มชายทะเล นับรวมพื้นที่รอยต่อระหว่างกลุ่มด้วย เป็น 5 กลุ่ม โดยสภาพพื้นที่นั้น จะกำหนดลักษณะของการผลิต อันเป็นสิ่งสำคัญพื้นฐานของการดำรงชีวิตของผู้คนและชุมชน

แต่เนื่องด้วยพื้นที่ดังกล่าวมีขนาดค่อนข้างเล็ก ผู้คนเดินทางไปมาในเขตที่ติดต่อกันไม่ยากนัก ประกอบกับในระยะต่อมา เทคโนโลยีการคมนาคม ถนนหนทางดีขึ้น ผู้คนผลิต เคลื่อนย้ายไปมาระหว่างพื้นที่ได้รวดเร็ว ถ้านับว่าผู้คนเป็นพื้นฐานของชีวิตและชุมชนแล้ว เขตลุ่มน้ำโขงก็จะนับรวมพื้นที่รวมทั้งหมดที่ผู้คนกลุ่มหนึ่ง คือชาวโขงนี้ได้ใช้ประโยชน์ สร้างระบบการผลิต สร้างระบบความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์อื่นที่สนับสนุนการผลิต เรียนรู้ พัฒนา และใช้โลกทัศน์ องค์ความรู้ เทคโนโลยี ที่สอดคล้องกับการผลิต ร่วมกันสืบทอดวิถีแห่งสังคมนั้นสืบต่อไป

บริเวณลุ่มน้ำโขงมีประวัติศาสตร์ของชุมชนมายาวนาน กระทั่งสันนิษฐานว่ามีความรุ่งเรืองถึงขั้นเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรโบราณในอดีต คือศรีวิชัย บันทึกเกี่ยวกับผู้คนให้ความสำคัญของชนชาติที่แพร่ขยายเข้ามาจากทางอินเดีย มีชนพื้นถิ่นเดิมอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงบ้าง ภาษาที่ใช้พูดในปัจจุบันเป็นตระกูลไต

นับย้อนอดีตไปถึงก่อนสงครามเก้าทัพ ที่พม่ารุกเข้ามาทางใต้ ชุมชนลุ่มน้ำโขงเป็นเมืองใหญ่ มีระบบความสัมพันธ์ คือการปกครองแบบรัฐซ้อนอยู่บนชุมชนเกษตร เมื่อโขงถูกพม่าเข้าตีนั้น ศูนย์กลางของการปกครองอยู่ที่พมเรียง พมเรียงได้ลุกขึ้นต่อสู้กับพม่า บางส่วนถูกพม่าฆ่า บางส่วนหนีไป ชุมชนลุ่มน้ำโขงหลังจากนั้นกระจัดกระจาย ทำการเกษตรบริเวณที่ราบลุ่มด้วยการทำนา บางส่วนหลบหนีพม่าไปอาศัยอยู่บนที่สูงเขตพื้นที่ป่าเขา

ความยั่งยืนของชุมชนหรือความสามารถที่จะอยู่รอดของชุมชนนั้น ดูได้จาก ศักยภาพของระบบการผลิต พลวัตของระบบการผลิต เป็นสิ่งแรกๆ ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว และสร้างสังคมชุมชนขึ้นมา ไชยาเป็นแหล่งที่มีศักยภาพในการผลิตสูง เพราะหลัง สงครามพม่าไม่นาน พื้นที่ไชยา-ท่าฉางก็กลับเป็นแหล่งส่งส่วยข้าวให้แก่ฉางหลวง ซึ่งลง มาตั้งที่ท่าฉางในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สะท้อนถึงผู้คนหรือชาวนาที่มีความบากบั่น และ ร่วมแรงร่วมใจกันสูงยิ่ง เพราะพื้นที่ทำนานั้นเป็นที่น้ำท่วมเสียส่วนใหญ่ ทำนาได้ลำบาก กว่านาทั่วไป

ไชยาเป็นเมืองหน้าด่าน หรือเป็นทางผ่าน ไม่ใช่เมืองค้าขาย การมีระบอบ อำนาจรัฐปกครอง รวมทั้งภาวะที่ไม่แน่นอนของสงคราม ทำให้มีบรรยากาศของความ ระวังภัยสูง มีความเฝ้าระวังแน่นแฟ้นในเครือญาติ ขณะเดียวกันก็มีสำนึกของการพึ่งตัวเองสูง ให้คุณค่าต่อความเข้มแข็งและความเชื่อมั่นในตัวเอง

ดูสภาพที่อยู่ภายใต้พลวัตเหล่านี้ สะท้อนออกมาเป็นสังคมชุมชนไชยา ในยุค ต้นรัตนโกสินทร์คือ ภาพครอบครัวชาวนาที่มีความเป็นฝูง ทำนาในนาที่ลุ่มที่พรุ บริเวณ บ้านเรือนเต็มไปด้วยต้นไม้พืชพันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร อยู่ล้อมรอบด้วยเครือญาติที่มีการช่วย เหลือแรงงานกัน(โซแรง) ในชุมชนอาจมีบ้านหนึ่งเป็นผู้นำหรือที่พึ่งพิง ในส่วนตนมีใจอารี ไม่หุยมหิหม สันโดษและภูมิใจต่ออาชีพการงาน มีน้ำอดน้ำทน

ดูสภาพนี้คงอยู่เป็นเวลาหลายสิบปี ก่อนที่ชุมชนจะเริ่มมีทางรถไฟหรือถนน หนทางติดต่อกับสังคมภายนอก ระหว่างนี้ไชยาส่วนเกินจากการผลิตข้าวและได้นำออก ขายส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือถูกสะสมไว้ ข้าวไชยาเป็นที่ต้องการสำหรับตลาดใกล้เคียง องค์ ความรู้เกี่ยวกับการทำนาในที่ที่น้ำท่วมมากนัก ได้สะสมขึ้น พันธุ์ข้าวไชยาเป็นพันธุ์ข้าวที่ สามารถเก็บเกี่ยวได้แม้ในขณะน้ำท่วม ส่วนบนที่ดอนขึ้นไบนั้น มีการสร้างทำนบน้ำเพื่อ ชะลอการไหลของน้ำลงสู่ทะเล และกระจายน้ำไปยังคลองต่างๆ เพื่อทำนาในที่ที่น้ำขาดแคลน นอกจากนั้นยังมีพันธุ์ข้าวต่างๆ หลายพันธุ์ให้เลือกปลูกอย่างเหมาะสมกับภูมิอากาศ ฤดูกาล และพื้นที่ต่างๆ

ผู้คนที่อยู่ติดทะเลส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำนาข้าวด้วย ผลผลิตจากการประมงมากเกินพอ และใช้แลกเปลี่ยนกับผลผลิตของชาวนา แม้ทำนาได้เพียงครั้งเดียวชาวนาก็สามารถที่จะ ใช้พื้นที่เพื่อการผลิตอย่างอื่น เช่น ทำประมง ทำสวน เลี้ยงเป็ด ควบคู่ไปด้วย เนื่องจาก ปัจจัยของระบบนิเวศเอื้ออำนวย การทำสวนยางพาราหรือสวนผลไม้ จำกัดอยู่เพียงการ ใช้สอยและแลกเปลี่ยนในชุมชนเอง และตลาดใกล้เคียงไม่มากนัก ระบบไชยาดูจะเป็น ระบบที่ค่อนข้างปิด ที่พลังศักยภาพของภูมิประเทศ-ผู้คน-ระบบการผลิต-ระบบความ สัมพันธ์ในเครือญาติและการโซแรงที่ส่งเสริมการผลิต ถูกเก็บไว้ในระบบภายในเอง "เกลอ

เขา-เกลอเล" เป็นระบบความสัมพันธ์ที่เป็นตัวแทนกระจายผลผลิต ระหว่างระบบการผลิตที่แตกต่างกัน ในระบบนิเวศที่ต่างกันของไชยา พลวัตของระบบความสัมพันธ์นี้ ทำให้คุณภาพของระบบไชยาอยู่บนการพึ่งตัวเองได้ หล่อเลี้ยงชีวิตและประกันความอยู่รอดของชีวิตและชุมชน

ทางรถไฟเข้ามาถึงไชยานานแล้ว (เกือบ 100 ปี) นับเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ พลวัตของความเปลี่ยนแปลงนี้มีต่อไชยา คือ การนำคนรุ่นใหม่ของไชยาออกสู่ระบบภายนอก ในไชยามีโรงเรียนที่มีชื่อเสียง มีบุคคลที่ใส่ใจในการศึกษาสมัยใหม่ ผลผลิตที่ไชยาสะสมไว้และที่ผลิตได้ทุกปีมีมากพอที่จะส่งลูกหลานของชาวไชยาให้เติบโต มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ต้องใช้ความรู้ในระบบใหม่นี้จำนวนมาก สิ่งเหล่านี้เป็นความปรารถนาของคนรุ่นพ่อแม่ ที่อยากให้บุตรหลานได้มีฐานะอาชีพ และสังคมที่ดีกว่าตน โลกทัศน์ของชาวไชยาเองก็มีส่วนเป็นพลวัตผลักดันจากภายใน เสริมความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกนี้ คุณภาพของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเกี่ยวกับจำนวนผู้คน อันเป็นที่มาของแรงงาน

น่าสังเกตว่า แม้การติดต่อคมนาคมทางรถไฟจะเปิดเข้าสู่ไชยา แต่ยังไม่มียผลอะไรต่อทรัพยากรที่มีอยู่ในไชยามากนัก อาจเป็นเพราะการค้าโดยผ่านทางรถไฟไม่สะดวก ชาวที่ผลิตนั้นอยู่ในนา ไร่ว่าจะขึ้นมาขึ้นรถไฟได้ง่ายๆ ถ้าไม่มีถนน ผลผลิตจากสวนยังมีน้อย ส่วนการประมงนั้นจะรอเวลาของรถไฟคงไม่ได้ การค้าการประมงทางทะเลนั้น มีศูนย์ใหญ่ๆ อยู่ที่อื่นแล้ว และผลิตผลจากประมงในเวลานั้นก็ยิ่งเหลือเฟือ ไม่ต้องอาศัยการประมงจากน่านน้ำปากอ่าวไชยา

ถนนสายเอเชียที่เข้ามาสู่ไชยาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 กลับมีผลเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวงต่อไชยา แต่ถนนอย่างเดียวอาจไม่ก่อให้เกิดแรงผลักดันมากเท่ากับปรากฏการณ์อื่นๆ ทั้งภายในและภายนอก ในช่วงเวลานั้นยังมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ที่ส่งเสริมกดดันต่อคุณภาพเดิมของไชยาไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การสร้างระบบชลประทาน และการเผยแพร่ของพันธุ์ข้าวชนิดใหม่ ความขาดแคลนของระบบภายนอก

เมื่อแรกที่ถนนสายเอเชียเข้ามาสู่ไชยานั้น ไชยายังอุดมสมบูรณ์ คุณภาพอาจเปลี่ยนแปลงจากเดิมบ้าง เนื่องจากแรงงานในระบบการผลิตเริ่มถดถอย แรงงานในวัยหนุ่มสาวลดลง เพราะออกไปอยู่กับการศึกษา หรือเลือกหาอาชีพใหม่ ถนนเริ่มเอาสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ มาสู่ไชยา พร้อมๆ กับเอาผลผลิตจากไชยาออกไป ผลผลิตจากทุกระบบนิเวศถูกเปลี่ยนเป็นเงินตรา ถึงกระนั้น การใช้จ่ายยังคงเป็นเรื่องของการศึกษาเป็นส่วนใหญ่

แม้ระบบเครือข่ายการผลิต (ระบบโซ่แรง) จะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปได้ด้วยดี แต่ผลจากการที่แรงงานลดลง ก็ทำให้แรงงานเข้มข้นจากระบบโซ่แรงเปลี่ยนเป็นโซ่โหมง ขาวนาส่วนหนึ่งลดพื้นที่ทำนาลง เพื่อเอาแรงงานไปทำสวนซึ่งใช้แรงงานน้อยกว่า บางส่วนไป

จับจองที่ดินบนที่ดอนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ ระบบชลประทานได้ทำให้ระบบ "นบน้ำ" ระบบน้ำเพื่อการผลิตที่ชาวนาเคยจัดการด้วยตัวเองเปลี่ยนไป พื้นที่นาส่วนน้อยมีน้ำดีขึ้น แต่ส่วนมากลดลง พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ทำให้ผลผลิตข้าวของชาวนามากขึ้น ชาวนาใช้แรงงานน้อยลง เพราะข้าวชนิดนี้ปลูกโดยการหว่านก็ได้ผลดี แต่ชาวนากลับมีภาระค่ายาปราบศัตรูพืช ค่าปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้น ในที่สุด ต้นทุนการผลิตก็สูงเกินกว่าที่ระบบราคาในตลาดจะรองรับได้

นอกจากนี้ คุณภาพที่ดินที่เปลี่ยนไปจากปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช ก็เป็นอุปสรรคต่อการที่ชาวนาจะหันกลับมาปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเดิม โดยนัยนี้ ในการผลิตข้าว ระบบการผลิตก็เปลี่ยนไป ระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการผลิตก็เปลี่ยนไป เทคโนโลยีในการผลิตเปลี่ยนไป พลวัตการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการปรับตัวต่อพลวัตใหม่ ซึ่งมีเทคโนโลยีใหม่เข้ามามีบทบาท มีแรงงานลดลง แต่ต้องการผลผลิตมาก แต่ในที่สุดแล้ว การทำนาในไชยาก็ลดลงไปเรื่อยๆ

การบุกเบิกที่ดินทำสวนในเขตที่สูงเพิ่มมากขึ้น พร้อมๆ กับถนนที่ไต่ไปตามที่สูงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แรงงาน ทู่น และเทคโนโลยี เช่น ปุ๋ย ยา ภู่นำไปใช้ พืชที่ปลูกมากขึ้นคือพืชเชิงธุรกิจ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ผลไม้ บริเวณที่บุกเบิกเหล่านี้เป็นป่าดอนเหนือของเส้นทางคลองไชยา และคลองท่าดิน ที่หล่อเลี้ยงที่ราบลุ่ม

พลวัตของทุน เทคโนโลยี และความต้องการใช้เงินตรา กระตุ้นให้ระบบการผลิตในไร่นาเปลี่ยนไป พลวัตของระบบการผลิตในไร่นาที่เปลี่ยนไป กระตุ้นให้พื้นที่นิเวศของป่าแปรสภาพเป็นพื้นที่การผลิต พลวัตของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่นิเวศป่า มีผลต่อพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งมีผลต่อระบบการผลิตในไร่นาอีกต่อไป

ส่วนชาวประมงในพื้นที่ชายทะเลนั้น ได้โอกาสขายผลิตผลของตนในราคาสูงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ท้องทะเลอันอุดม และพื้นที่ชายฝั่งถูกจับจอง ชาวประมงลงทุนในการต่อเรือและซื้อเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการจับปลา อุปกรณ์ใหม่ๆ ทำให้ทรัพยากรในทะเลเริ่มร่อยหรอลง พื้นที่ชายฝั่งชายคลองถูกจับจองเพื่อเลี้ยงหอยเลี้ยงปลา ประมงขนาดเล็กและทุนรอนน้อยถูกกีดกันออกจากทรัพยากรเหล่านี้โดยปริยาย ในที่สุดค่าใช้จ่ายและการลงทุนก็เริ่มจะไม่คุ้มกับผลผลิตที่ได้รับ ชุมชนในนิเวศเหล่านี้จะได้รับผลกระทบมากที่สุด พลวัตระบบการผลิตที่เปลี่ยนไป การผลิตเพื่อยังชีพได้นั้นเปลี่ยนไปสู่การลงทุนเพื่อผลกำไร ซึ่งในที่สุดก็นำไปสู่การขาดทุน และก็หวนกลับมาสู่การผลิตเพื่อยังชีพอีกไม่ช้านัก

ชาวประมงที่มีพื้นที่ทำนาด้วย ยังมีระบบการผลิตในนาอยู่ ถึงแม้จะเปลี่ยนไปด้วยพันธุ์ข้าวใหม่ และการใช้ปุ๋ยใช้ยา ก็ยังนับว่าเป็นผลผลิตที่เกิดจากแรงงานทำงาน ไม่ใช่ทรัพยากรที่ค่อยแต่จะร่อยหรอไปเช่นในทะเล มีชาวประมงส่วนน้อยที่ขึ้นไปบุกเบิกที่ดินทำสวน เป็นเพราะวิธีคิดและโลกทัศน์ระหว่างวิถีผลิตจากการประมงนั้น ไม่ได้ใกล้เคียงกับวิถีผลิตในเรื่องสวนไร่นามากนัก

คุณภาพของกลุ่มน้ำที่มีเสถียรภาพอยู่บนการพึ่งพิงตัวเองสูง เปลี่ยนไปสู่สภาพที่มีแรงกดดันจากพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในระบบย่อยต่างๆ พื้นที่นาและพื้นที่สวนนั้นเกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อกันมาก พื้นที่ชายทะเลเป็นกลุ่มที่ถูกกดดันมากที่สุด ทางออกของกลุ่มนี้เป็นการเรียนรู้จากชาวนาที่เลี้ยงเบ็ดในบริเวณนาพรุ การเลี้ยงเบ็ดเดิมที่เป็นวิถีการผลิตที่ส่งเสริมการปลูกข้าว เบ็ดที่เลี้ยงช่วยกินสาหร่ายชนิดหนึ่งซึ่งขึ้นในนา ทำให้ข้าวเจริญเติบโตดี เมื่อเกี่ยวข้าวแล้ว ข้าวที่ตกในนาก็เป็นผลพลอยได้ใช้เป็นอาหารเบ็ด ไข่เบ็ดที่เหลือเพื่อถูกนำไปทำเป็นไข่เค็ม และก็กลายเป็นสินค้าที่ขายดี บนริมทางถนนสายเอเชียและผู้ผลิตคือชาวไชนานันกำหนดราคาเองได้ เครือข่ายการเลี้ยงเบ็ดและทำไข่เค็มจึงเกิดขึ้น ชาวประมงบางส่วนได้เริ่มเลี้ยงเบ็ดชายทะเล อาศัยอาหารจากชายเลนเอง และข้าวราคาถูกที่ผลิตในกลุ่มน้ำเองเลี้ยงเบ็ดนั้น ส่งไข่ไปยังเครือข่ายผู้ผลิตซึ่งเป็นเครือข่ายกลุ่มน้ำเดียวกัน นับว่าระบบย่อยนี้เป็นระบบที่ยังคงความแข็งแรงถ่วงดุลกับระบบอื่นๆ ซึ่งกำลังเลี้ยวกลับมาขึ้นทุกที

ท้ายสุดของพลวัตเศรษฐกิจชุมชนที่เปลี่ยนแปลงคุณภาพของชุมชนนั้น คือการย้ายถิ่นเข้ามาของผู้คนต่างถิ่น ชาวอีสานอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในพื้นที่ลุ่มน้ำนี้ในเบื้องต้นแล้วก้าวขึ้นมาเป็นผู้บุกเบิก ตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ป่าเขาที่ยังอุดมสมบูรณ์และมีศักยภาพสูง ชุมชนลุ่มน้ำไชยาในเขตพื้นที่ป่าเขาดังเดิมเริ่มมีประชากรที่มีจินตนาการ หรือโลกทัศน์ต่อระบบนิเวศที่ต่างกัน 2 กลุ่มอยู่ด้วยกัน ชาวสวนภาคใต้ไม่นับเคยชินต่อการกินผักอายุสั้น เพราะอยู่ในพื้นที่ป่าเขา แสงแดดมีน้อย แต่ป่าไม่มีความยั่งยืน ชาวอีสานนั้นมีความชำนาญในการล่า เก็บ เด็ด และยังชำนาญเป็นพิเศษในการปลูกพืชผักนานาอีกด้วย การใช้ระบบนิเวศที่ต่างกัน 2 ระบบนี้ มีส่วนที่ขัดแย้งกัน เพราะการล่า เก็บ เด็ด ที่ไม่บันยะบันยัง อาจทำให้ป่าไม่สวนผลไม้ม และแหล่งน้ำลดความอุดมสมบูรณ์ลง สภาพป่าสมบูรณ์ สวนผลไม้ที่มีความชื้นสูง มีพืชคลุมดินมาก อาจมีความชื้นสะสมลดลง มีสภาพแห้งแล้งมากขึ้น

คุณภาพของชุมชนลุ่มน้ำไชนานั้น เริ่มด้วยพลวัตของระบบการผลิตบนพื้นที่ระบบนิเวศที่ต่างกัน และผู้คนซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายซึ่งส่งเสริมการผลิต และพึ่งพาอาศัยกัน โดยการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างระบบนิเวศที่ต่างกัน ระบบนิเวศที่มีอยู่เดิมส่งเสริมระบบการผลิตซึ่งกันและกัน ถนน เทคโนโลยี และนวัตกรรมใหม่จากภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดพลวัตที่มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไชยาอย่างรวดเร็ว ทศนคติของชุมชนในลุ่มน้ำนี้เองที่มีต่อการศึกษา โดยไม่คาดคิดถึงผลของมัน ในที่สุดนำไปสู่ความกดดันทางด้านแรงงาน ศักยภาพของพื้นที่ในการผลิต ชักนำให้ผู้คนจากถิ่นอื่นย้ายถิ่นฐานเข้ามา พลวัตในการผลิตใน 2 ระบบเดิมคือ ที่ราบลุ่มทำนา และชายทะเลทำประมงนั้นถดถอยลง แต่ศักยภาพของพื้นที่ป่าได้ถูกนำมาทดแทนในการผลิต ในสถานการณ์นี้ คุณภาพของชุมชนลุ่มน้ำไชยา จะเคลื่อนย้ายไปจากจุดเดิมอย่างแน่นอน เครือข่ายความสัมพันธ์และโลกทัศน์องค์ความรู้ ที่สร้างสมมาในวิถีการผลิตแบบเดิมจะถ่วงดุลในพลวัตความเปลี่ยนแปลงได้ลดลง การช่วยเหลือร่วมมือกันในการผลิต ผลิตซ้ำวิถีการผลิตแบบเดิมน้อยลง เพราะสิ่ง

สำคัญก็คือ องค์ประกอบแรงงานที่ช่วยเหลือร่วมมือกันนั้นลดทอนไป โดยโลกทัศน์ที่ผลิตซ้ำวิถีชีวิตแบบเดิมลดลงเช่นกัน การเปลี่ยนไปของดุลยภาพโดยพลวัตใหม่ที่กล่าวมานี้จะดำเนินไปสู่จุดใด แนวโน้มที่จะเป็นไปของดุลยภาพใหม่นี้คือ ลักษณะการพึ่งพิงตัวเองได้จะลดลง สภาพนิเวศของกลุ่มน้ำอาจแบ่งลักษณะของชุมชนที่ปรากฏออกอย่างชัดเจน เครือข่าย "ไข่เค็ม" อาจเป็นเครือข่ายการผลิตที่เหลืออยู่ ซึ่งช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการยืนอยู่ท่ามกลางพลวัตของเศรษฐกิจทุน และเทคโนโลยีภายนอก ชุมชนกลุ่มน้ำไชยาโดยรวมจะปรับตัวเข้าสู่ดุลยภาพที่อาศัยการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนจะช่วยรักษาศักยภาพของแหล่งผลิตไว้ได้ ถ้าตระหนักได้และเรียนรู้วิธีการ

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร รัชดานุรักษ์. **พื้นที่ลุ่มน้ำ : การวิเคราะห์นโยบายของรัฐในการบริหารและจัดการลุ่มน้ำ**. รายงานการวิจัย เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2540.
- เกษตรอำเภอไชยา, สำนักงาน. **แนวทางพัฒนาการเกษตรระดับตำบล (ตำบลทุ่ง) อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. สำนักงานเกษตรอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2538. (9 เล่ม)
- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. กรมศิลปากร. **เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12ก/1 ใบบอกเมืองไชยา**. จ.ศ. 1233.
- จันทร์ คำดา. **ระบบตลาดไข่เค็ม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. ปัญหาพิเศษ โครงการจัดตั้งภาควิชา เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2540.
- จันทร์จิรายุ รัชนี้, หม่อมเจ้า. **อาณาจักรศรีวิชัยที่ไชยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, 2530.
- ชวน เพชรแก้ว บรรณาธิการ. **ไชยา : แหล่งศิลปวัฒนธรรมสำคัญของภาคใต้**. สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2538.
- ต.อมาตย์กุล. **เมืองเหนือและเมืองใต้**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2513.
- ทิม คอนซัลต์ติ้ง จำกัด, บริษัท. บริษัทเอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น และบริษัทเอทีที คอนซัลแทนส์ จำกัด. โครงการศึกษาศักยภาพของการพัฒนาแหล่งน้ำในระดับลุ่มน้ำ สำหรับลุ่มน้ำภาคใต้ฝั่งตะวันออก. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2537.
- นโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, สำนัก. **โครงการศึกษาสถานภาพของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ลุ่มน้ำคลองยัน)**. สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ด้วยความร่วมมือจาก ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537.
- นิวัติ เรืองพานิช. **หลักการจัดการลุ่มน้ำ**. ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2514.
- โนรี ใจใส วีระ กระสินธุ์ และสอรัส มากบุญ. **รายงานการวิจัยเรื่องศักยภาพและแนวโน้มการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อรองรับแผนงานการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้**. โครงการจัดตั้งวิทยาเขตสุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สุราษฎร์ธานี. 2540.
- บรรชร กล้าหาญ. **การเรียนรู้ของเกษตรกรด้านการจัดการการเกษตรแบบผสมผสาน (Learning in Integrated farming to management of Agriculturist)**. วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีเชียงใหม่."
- ปก แก้วกาญจน์. **วัฒนธรรมการทำงานในการประกอบอาชีพของชาวนาภาคใต้**. ทุนอุดหนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 2537-2538.

ประทีป สายเสน และรัตนา ภูศิลป์. **ท้องถิ่นของเรา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. 2536.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. **ไชยา สุราษฎร์ธานี**. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2519.

พงษ์ศักดิ์ วิทวัสชุตินกุล และวารินทร์ จิระสุขทวีกุล. **งานวิจัยลุ่มน้ำ : เรากำลังทำอะไรกันอยู่**. เอกสารประกอบการบรรยายในการประชุมเชิงปฏิบัติการของหัวหน้าหน่วยงานสนามของส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วันที่ 13 มิถุนายน 2539 เมืองพัทยา ชลบุรี, สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้, 2539. “

พรเพ็ญ ขวัญแก้ว. **เศรษฐกิจการผลิตไข่เค็ม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปี 2539**. ปัญหาพิเศษ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2540.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. หน้า 625.

พวงเพชร สุรัตน์ทวีกุล และคณะ. **วัฒนธรรมการเกษตรในสังคมไทย**. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

พอพันธ์ อูยานนท์ และศิริพร ลัจจามันท์. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของค่าจ้างและตลาดแรงงานในประเทศไทย ค.ศ. 1930-1995, 2544**. รายงานการวิจัย เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2544.”

พาณิชย์จังหวัดสุราษฎร์ธานี, สำนักงาน. **ข้อมูลการตลาดจังหวัดสุราษฎร์ธานี ประจำปี 2539**. สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุราษฎร์ธานี กระทรวงพาณิชย์, 2539.

ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวง. **ชีววิวัฒน์**. โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2464.

ภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย, สมาคม. **ภูมิศาสตร์กับการพัฒนาสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัท โปรเจคแอสโซซิเอต จำกัด, 2543.

ยศ สันตสมบัติ. **รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากร : บทสำรวจองค์ความรู้**. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

รุ่งกานต์ กฤษณามระ และคณะ. **การจัดทำระบบข้อมูลแม่น้ำและลุ่มน้ำของประเทศไทย ตามมาตรฐานของโปรแกรมอุทกวิทยาระหว่างประเทศ ระยะที่ 4**. งานวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการอุทกวิทยาแห่งชาติ, 2542”

วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว, **วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมตำรา. **ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2468.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี, วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี. **เชิดชูเกียรตินายธรรมทาส พานิช**. หนังสือเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมของภาคใต้ ประจำปี 2528. สุราษฎร์ธานี : ศูนย์ฯ, 2529.

สวาท เสนาณรงค์. **ภูมิศาสตร์ประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **คติชาวบ้านปักษ์ใต้**. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2512.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8, เล่ม 12**. กรุงเทพฯ : สยามเพรสแมเนจเม้นต์, 2542.”

เสนห์ จามริก และคณะ. **รวมบทความสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล**. เอกสารประกอบการประชุมโครงการสิทธิมนุษยชนศึกษา 4 ภาค วันที่ 15-16 มีนาคม 2545 ณ สำนักงานกลางนักเรียนคริสเตียน กรุงเทพฯ, 2545.

แสงโสม เกษมศรี, มรว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3.

แหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม, สถาบัน. คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. รายงานฉบับสุดท้าย แผนหลักงานพัฒนาแหล่งน้ำ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. ใน โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนหลัก งานพัฒนาและปรับปรุงแหล่งน้ำทั่วประเทศ,กรมชลประทาน, 2541.

อานันท์ กาญจนพันธ์. **ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร**. รายการการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

อำเภอไชยา, สำนักงาน. **ข้อมูลทั่วไปอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. สำนักงานอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2544.

อุบลศรี อรรถพันธ์. รายงานการวิจัย การศึกษาเรื่องการทอดผ้าไหมพรมเรียง. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528.

“Berry, B.J. L. Essays on Economic Development. University of Chicago, Department of Geography, Research Paper No.62.”

ตำบล	หมู่ที่	บ้าน	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้าน เลขที่
ตลาดไชยา	1	ทำนอย	นาย เชวงศักดิ์ จันทรเพชร	47	114
	1	ทำนอย	นาง บุญช่วย จันทรเพชร	70	114
	2	สงขลา	นาย ทวี หีมพอม	46	32/1
	2	สงขลา	นาง วิระนะ ร่าหมาน	28	111
	2	สงขลา	นาย สวัสดิ์ ฎูรุษะ	48	92
	2	สงขลา	นาย อับดุลราซิด ยุมาดิน	49	
	3	ปายาง	น.ส. มี ไทยเนียม		15
	3	ปายาง	นาง ราตรี ลอยใหม่		15/1
	3	ปายาง	นาย สุธรรม ลอยใหม่	32	15/1
ตะกรบ	1	ฝายพรุ	นาย ณรงค์ เครือหงษ์	57	32
	1	ฝายพรุ	นาย ประเมศ ทองปรีชา	42	
	1	ฝายพรุ	นาง อรุณ คงจัญ	45	115
	2	ท่าเขือ	นาง บุญยิ่ง ยาลิทธิ์	55	92
	2	ตะกรบ	นาย เวช ยาลิทธิ์	68	48
	3	ห้วยพุน	นาย ตะเเฮด ร่าหมาน	57	36
	4	สระมนโนราห์	นาย วัชรวิเชียรครุฑ	27	196/1
	5	บ่อคา	นาย มนต์รี บุญเกื้อ	46	109
	5	บ่อคา	นาย โสภณ ยั้งอัน	50	112
	5	หาดทรายแก้ว	นาย ไสว แซ่ฮั่น	41	127
ทุ่ง	1	สาร	นาง ครอง เพชรน้ำ		47
	1	ชนอน	นาง เจริญศรี พิมล	64	15
	1	ชนอน	นาย บุญเลียบ มนเนียม	61	13
	1	ดอนสูง	นาง รัตนา เดชประมวลผล	57	144
	1	ชนอน	นาย วิลาส มีแสง	61	94
	1	สะพานคลองขุด	นาง ลำเนา ทองเกตุ	55	28
	1	ชนอน	นาย สุริโย หมูลังษ์	47	143
	2	ทุ่งนอก	นาย ฉลอง บัวอินทร์	43	116
	2	ทุ่งนอก	นาย ทับ หนูยัง	62	
	2	ทุ่งนอก	นาย นิคม คชไพร		35

ตำบล	หมู่ที่	บ้าน	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้าน เลขที่
ทุ่ง	2	ทุ่งนอก	นาย สมโภช ทัพทุ่ง		26
	3	หนองแสนสุข	นาย ยืน นาคน้อย		22
	3	หนองมน	นาย สุรัชย์ นาคน้อย		103
	4	บ้านลาด	นาย คณิน บัวอินทร์	33	155
	4	ลาด	นาย จำรัส เรืองสวัสดิ์	52	130
	4	บ้านลาด	นาง ถาวร ชูทิพย์	63	35
	6	นาแค	นาง เข้ม หิตนาแค	81	
	6	นาแค	นาย จำรัส เมืองประสาท	36	47
	6	นาแค	นาง ถนอม หิตนาแค		144
	6	นาแค	นาง บุญมา จรัสกุล	62	67
	6	นาแค	นาง วรรณ เมืองประสาท	38	47
ปากหมาก	2	ปากหมาก	นาย เคียง ด่านหน้า	74	4
	2	ปากหมาก	นาย ลำลี สาลี	56	104
	2	ปากหมาก	นาย เสรี แก้วเกิด	32	12/1
	3	ท่าไม้แดง	นาย อัมพร เข้มทอง	59	22
	4	พยุยชัย	นาย ทนรพ มีศรี	59	82
	6	ห้วยตาหมิง	ภิรมย์ เลือทอง	28	200
	7	ยางโพรง	นาง ไกรศรี วิชัยดิษฐ์	41	148/1
	7	ยางโพรง	อ. ฉลอง จรรยา	43	
	7	ยางโพรง	นาย โชคดี วิชัยดิษฐ์	41	148/1
	7	ยางโพรง	นาย ไชยยุทธ์ มั่งมี		
	7	ยางโพรง	นาย สนิท มั่งมี		
	7	ยางโพรง	นาย นุกูล นุ่นน้อย	55	
ป่าเว	1	ป่าเว	นาย เกกิง ศรีสุทธา		
	1	ป่าเว	นาย ธรรมรัตน์ คงปล้อง		
	1	ป่าเว	นาง ลำลี อินทราช	74	91
	1	ป่าเว	นาง เสาวณี โตขาว	48	21
	1	ป่าเว	นาย อ่วม อินทราช	82	
	3	ท่าหัก	นาง มณี เวชวิโรจน์	69	15

ตำบล	หมู่ที่	บ้าน	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้าน เลขที่
ป่าเว	3	ท่าหัก	นาง อำไพ ทองสุข	54	27
	5	เดิมเจ้า	นาย มานิต เศษพลอย		84/1
พุมเรียง	1	บ้านล่าง	นาง ดวงจันทร์ แก้วฟุ้ง	41	267
	1	บ้านล่าง	นาง นิตยา ชุ่ยเหลี่ยม		
	1	บ้านล่าง	นาง บุญซุบ ถาวรสุข	38	226/3
	1	บ้านล่าง	นาง แพรวพรรณ โสมดำ	45	
	1	ล่าง	นาย เลื่อนส่อง นิลสังคหะ	66	106
	1	บ้านล่าง	นาย อำนาจ อินทร์อักษร	55	
พุมเรียง	2	หัวเลน	นาย มิตร และหมัด	57	28
	2	หัวเลน	นาย มุหะหมัด เหม็นเลียบ	41	18
	2	หัวเลน	นาย ราชิต มัสสกุล	42	121
	2	หัวเลน	นาย สมาน ละอาด		23
	3	บ้านเหนือ	นาย ณรงค์ อินทร์อักษร	59	66
	4	เหนือน้ำ	นาย ดุลเลาะห์ จรวีเศษ	67	29
	5	แหลมทราย	นาง อรุณศรี	44	5/1
โมถ่าย	1	ป่าอ้อย	นาย ธนาชัย วัชชนะ	27	96
	2	บนเขา	นาง ขวัญเมือง เวชจันทร์		
	2	บนเขา	นาง บุญพาส นุชพู่		
	2	กลาง	นาง สมบูรณ์ ดวงโยธา	41	86
	2	ป่าอ้อย	นาย สุรินทร์ จีนไทย	50	32
	3	ท้อ	นาย ถาวร ชูศรี	53	50
	3	ท้อ	นาง เพ็ญศรี อินทร์เนียน	32	67/1
	6	ทุ่งนางเกา	นาย นิโรจน์ กลางนุรักษ์	58	ผญบ.
เลม็ด	1	หลาพ่อตา	นาย กรี อินคง	70	91
	1	ท่าใหญ่	นาง กัมบุญ อินทร์พงศ์	70	91
	1	ดอนประดู่	นาง นิภา สุขจ้อยศรี	56	95
	1	ท่าใหญ่	นาง ประไพ ชุมทับ		35
	1	ดอนประดู่	นาย ผิน เจริญรัตน์	50	112
	1	ดอนประดู่	นาย วิทยา คุ่มรักษ์		48

ตำบล	หมู่ที่	บ้าน	ชื่อ-สกุล	อายุ	บ้าน เลขที่
เลม็ด	1	ดอนประดู่	นาย ล้อง แซ่เลี้ยง	72	66
	1	ดอนประดู่	นาย โสภณ แซ่ฮ่อ	40	25/1
	2	เขาน้ำร้อน	นาย ประภาส ช่วยยิ้ม	40	41
	2	วัดแก้ว	นาง มณี บุญยัง	63	37
	2	วัดแก้ว	นาย เยื่อน แสงเดช	57	
	2	วัดแก้ว	นาย สมศักดิ์ เพชรน้อย		28
	2	วัดแก้ว	นาย ห้วน ลอยเกตุ	63	
	3	นาหลวง	นาย พรัด กัลละ	80	121
	4	ปากท่อ	นาย หมึก หนูยัง	83	52
	5	โคกหม้อ	นาย ชับ ต้นรักษา		90
	5	โคกหม้อ	นาย สุธรรม ทองแถม	39	69
	6	ปากด่าน	นาย ทองมาก มากมี		
เลม็ด	6	ปากด่าน	นาย นิยม คชเวช	46	21/1
	6	ปากด่าน	นาย อติศักดิ์ อีธรรม		108
	7	ไทรงาม	นาย นิยม จันทเนียร	66	43
	7	ไทรงาม	นาย บุญเลิศ ทับเวช	54	72
	7	ไทรงาม	นาย พะยูน มุสิกะ	55	65
	7	ไทรงาม	นาย ไพรัช จันทนา	26	72
	7	ไทรงาม	นาง ละม้าย บุญกันภัย	52	
เวียง	2	กุด	นาง สมใจ		
	3	โพธิ์	นาง กรองจิตต์ พุ่มทอง		
	3	โพธิ์	นาย โต แซ่เขียว (ลูกคนโตโกช้าง)		39/1
	3	โพธิ์	นาย สุชาญ แซ่เขียว(โกช้าง)	65	39/1
	4	ดอนพุด	นาย ณัฐ ชโลธร	64	24
	4	ดอนพุด	นาย นิจ มีแสง	68	69
	5	ในดรอ	นาย ทัด คงสนอง	74	51